

BIHARVÁRMEGYE

1848—49-ben.

IRTA

HEGYESI MÁRTON.

BEÖTHY ÖDÖN ARCKÉPÉVEL ÉS ÉLETRAJZÁVAL.

KIADJA A SZERZŐ.

NAGYVÁRAD.

NYOMATOTT HÜGEL OTTÓ KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

1885.

Nyomatottak A. H. H. H. H.

Proshyomij

BIHARVÁRMEGYE KÖZÖNSÉGÉNEK

HÓDOLATOM

ÉS

FIUI SZERETETEM JELÉÜL.

HEGYESI MÁRTON.

ELŐSZÓ.

Szabadságharcunk a magyar szívósság, a magyar hősiesség s a magyar katonai dicsőség korszaka.

Sokan irtak már történelmünk ezen dicsőségteljes korszakáról, de annak kimerítő lerajzolása még mindig a jövő feladata. Nagyon sok részlet még maig is homályban van s az okiratok jó része eltűnt, megsemmisített. A részletek kidomborítása s a még megmenthető okiratok napfényre hozataluk nélkül pedig lehetetlen alapos történelmet írni.

Hazafias kötelességet teljesít mindenki, a ki, habár egy por-szemmel is, hozzájárul azon épület anyagához, melyből művészi kezek majdan szabadságharcunk történelmét oknyomozólag megalkotandják.

Ilyen kötelességet véltem én teljesíteni, midőn szülőföldem a nagy Biharvármegye 1848—49-iki történelmének megírására vállalkoztam. Éveken át kutattam az itteni nyilvános és magán-könyvtárakban, az akkori hírlapokban, a szabadságharcról magyar és idegen nyelven írott munkákban az ide vonatkozó adatokat. S midőn minden összebuvárolható adat egybe volt gyűjtve, csak akkor fogtam nehéz feladatomban megoldásához.

Az általános történelem háttérül fölhasználása nélkül nem lehetvén monographiát írni, néhol én is túl léptem Biharvármegye történelmének keretét. Tettem ezt főleg ott, hol többé-kevésbé még homályos részletekkel találkozám, nevezetesen a havasi hadjáratokra, a véstörvényszékekre, a felsőbb bíróságokra, a függetlenségi nyilatkozatra, a szabadságharc kormányférfiainak pénz- és adóügyi politikájukra, az oroszokkal folytatott alkudozásokra s a fegyverletételre vonatkozólag. Beleszőttem munkámba vármegyénk nagy fiának: Beöthy Ödönnek életrajzát is. Függelékben közlöm az általam fölhasznált eredeti okiratokat, s a használt forrásokat mindenütt lelkiösméretesen idézem. S főtörekvésem volt, hogy igazságos és részrehajlatlan legyek, szemem előtt tartván folyton Ciceronak azon mondását: »primam esse historiae legem, ne quid falsi dicere audeat, deinde ne quid veri non audeat.«

Menynyire sikerült megoldanom feladatomat: azt a szakértők s a nagy közönség fogják elbírálni. Én érzem erőm gyöngeségét s az összegyűjthetett adatok is több helyen hézagosak. Ez utóbbi körülményt kérem munkám elbírálásánál figyelemre méltatni.

Bár akadnának a még élő veteránok közül olyanok, kiket munkám átlapozása a hézagok pótlása tekintetéből élményeik leírására s közétételére ösztönözne.

A kiadásra azon reményben, hogy munkám, melyben alig van biharvármegyei s n.-váradai család fölemlitetlenül, kedvező fogadtatásra találand, magam vállalkoztam. Támogat ezen reményemben Biharvármegye mult évi december 17-iki közgyűlésének 426. sz. a. hozott, azon határozata, mely — előre bocsájtva, hogy »a vármegye közönsége örömmel értesül azon célomról, hogy Biharvármegyének a hazánk történelmében korszakot alkotó 1848—49-iki történelmét megírni szándékozom s hogy engemet ennek létrehozásában tőle telhető szellemi és anyagi áldozatokkal támogatni hazafias kötelességének ösmeri, részint mivel ez által az összes hazai történelem egy, eseményekben gazdag részletének megírását mozditja elő, részint mivel ugy van meggyőződve, hogy a vármegye azon férfiai tetteiknek megörökítése, kik hazafiságuk, tudományuk és vitézségük magasztos erényeivel a haza és nemzet dicsőségét előmozditották s követendő például hagyták nevüket az utókorra, kegyeletes és hazafias kötelessége is,« — munkámra az előfizetők gyűjtését megyeszerte elrendelni kegyeskedett.

Fogadja a vármegye közönsége ezen kegyességéért meleg köszönetemet.

S fogadják azt Faliczky Victor vármegyei főlevéltárnok, Antalóczy Adolf vármegyei allelevéltárnok, Szücs István városi levéltárnok, ifj. Bölöny Sándor és mindazok, kiket munkámban névleg fölemlíteni kötelességemnek tartottam, azon szives készségükért, melylyel engemet az adatok gyűjtésében támogattak.

Irtam N.-Váradon, az 1885. évi mártius hava 15-ik napján.

Hegyesi Márton.

Bihárvármegye 1848–49-ben.

I. FEJEZET.

A mártiusi események hatása s az átalakulás.

Biharvármegyében elkéseredett volt a hangulat egész az 1845-ki decemberi közgyűlés óta, midőn a conservatív párt vérontással erőszakolta ki magának a többséget.

Két párt vivott egymással élet-halál harczot, s mindegyik párt nagyon erős volt. A Biharvármegye tanácskozási termében sokszor szenvedélylyel, de mindig erős meggyőződéssel folytatott küzdelem kicsiben hű képe volt az országos küzdelemnek.

Egyik táborban a conservativek vívtak magának a főispáni helytartónak Tisza Lajosnak vezérlete alatt. Ez a tábor irtózott az új eszméktől, elve a létező állapotok megbolygatni nem engedése s bizonyos ósdi nézet volt, de egyszersmind a hatalom megtarthatásáért küzdött s kezében volt a hatalom minden apparatusa. Azonban ez a párt is, minden aulicus tendenciája dacára magyar volt, csakhogy eszménye a régi feudális s Bécestől függő Magyarország vala.

A másik tábort a liberalisok képezték. Vezérok Beöthy Ödön volt, a vármegyének egykori első alispánja s több ízben országgyűlési követ. A liberalisok az új eszmék harcosai valának, elvök a jogegyenlőség, a közös adózás s egy új, szabad Magyarország volt. Táborukban volt az ifjú nemzedék, a vármegyének virága. Ész, tehetség, szónoki képesség s nagyra törő lelkesülés és szilárd hit a közel jövőben, — ez volt a fegyverök. Küzdelmök gygasi vala, egy-egy leveretés nem hogy lankasztotta volna szellemüket, de újabb erőfeszítésre ösztönzé őket a jövő mérközésekre. Azonban ez a párt is csak oly dynasticus érzületű volt, mint a conservatív párt.

A mártiusi napok küszöbén egy újabb körülmény adott tápot a két párt közötti elkeseredésnek.

Mártius 9-én közgyűlése volt a vármegyének. Ezen közgyűlés mit sem végezett, harmadnapig tartó szenvedélyes vita folyt a felett, hogy a gyűlés alatt magukat szólásra jelentendett szónokok sora ki által jegyeztessék föl. A közgyűlésen a főispáni helytartó

s az első alispán távollétében elnökölt Sántha György másod alispán az ismét bekövetkezhető vérengzésektől félve, mártius 11-én eredménytelenül eloszlata a gyűlést.

Mártius 13-ától 16-áig több ízben sürgették gyűlések tartására az alispánt, de ő ezen méltányos kíváalomnak a következményektől való féltében soha sem engedett, mindkét eljárásáról azonban jelentést tett a helytartó-tanácsnak.

A helytartó-tanács mártius 21-iki ülésében 12967/13765. számu s az alispánhoz mártius 31-én érkezett s eddig nyilvánosságra nem jutott határozatában¹⁾ helytelenítette az alispán eljárását. Sántha György ezen helytartó-tanácsi leiratra tett sajátkezü jegyzetében azt írja, hogy a történhetett hibákért a helytartó tanácsot okolja; miért voltak mindenben oly késedelmesek, hogy soha annak idejében a megkívántatott intézkedéseket ki nem adták s ha adtak is valamit, az is csak zavart okozott kétértelműségével. »Könnyű oda fenn — írja — távolról és post festum okoskodni hajh de nehéz itt lent Biharban a megyei kormányzást vezetni; ezt én érzem.«

A pesti események hírére azonban, még a helytartó-tanács hivatolt leirata vétele előtt indittatva érzé magát Sántha György alispán az idő komoly fejleményei fölött tartandó értekezés végett mártius 20-ának delutáni 4 órájára tanácskozmányi ülés hirdetésére. A tanácskozmány a megyeházán tartatott meg s a nagyváradi közönség csatlakozásával népgyűléssé alakult át. Ezen népgyűlés elfogadta a pesti 12 pontot s ahoz csatolta még azon óhaját is, hogy a fejedelem az év egy részét Budapesten töltsé. Kimondotta továbbá, hogy Reviczky Menyhért a követségből hivassék vissza, helyébe Beöthy Ödön küldessék föl s e célból mártius 27-ére megyei közgyűlés hirdettessék. Elhatározta végül, hogy a közbéke és rend, a személy és vagyonszabadság biztosítására polgári őrség állittassék s ennek fővezéréül Beöthy Ödönt el is választották. Várad-Ujváros polgármestere: Bende Péter a Beöthy Ödön karjára nemzeti szalagot tűzött, Szláv László királyi tanácsos felszólítására Sántha György másod alispán is feltűzte a nemzeti szalagot, melynek viselése közákarattal elhatároztatott. A megye házára és a városok házaira is kitűzetett a nemzeti lobogó. A népgyűlés határozatának szövegezésével s közzétételével Lukács

¹⁾ Lásd a IV. sz. alatti okmányt.

Györgyöt bizta meg a népgyűlés, ki ezen megbízatásának elismerésre méltólag megfelelt.¹⁾

Később a katonaság is föltűzte a cocárdát. N-Váradon az osztálytábornok ment jó példával elő s az összes helyőrségi tisztek követték őt. Negyvennyolc óra alatt huszárok, dsidasok s gyalogok nemzeti cocárdákkal lettek földiszítve, melyeket női kezek gyárszerűleg állítottak elő. Ezzel a lakosság és a katonaság közt, az utóbbinak tartózkodó magatartása folytán előállott hidegség, mely már-már itt ott az ingerültségig fokozódott és szétrombolással fenyegette az eddigi barátságos viszonyokat s a társadalmi összhangot, megszűnt s ismét helyre állott a volt szívélyes viszony a polgárság és a katonaság közt.²⁾

A most említett népgyűlés ledöntötte azon válaszfalat, melyet eddig a vármegye férfiai közé a pártoskodás emelt. »Leraktuk a fegyvert — írja Lukács György most hivatolt kiáltványában s egy-szersmind a »Pesti Hírlap«-ban³⁾ — melylyel hosszas pártküzdelminket átharcolánk és felejtését ígértük a borus multnak, hogy egy szebb jövőndő készítésében mindnyájan együtt munkálkodhassunk.« S valóban az egész magyar világ alatt, miként népünk az 1848-49-iki korszakot nevezi, nem volt Biharvármegyében többé pártoskodás és pártviszály. A szabadság tavaszi napsugára s később a fenyegető veszély tudata egybeforrasztott minden nézetet. A szabadság biztosítása s a haza megmentése: ez vált közös jelszavá.

Ez volt Biharvármegyének s Nagy-Váradnak békés forradalma.

Másnap mártius 21-én este nagyszerű ünnep színtere volt Nagy-Várad. A város kivilágíttatott s az ifjuság és a nép ezrei hazafias dalok hangoztatása s tarackok dörgése között fáklyászenével tisztelték meg a vármegyének a haza szolgálatában megöszült fiát: Beöthy Ödönt. S a rend rendőrök nélkül is fenntartatott s a fáklyák kihamvadtával az óriási tömeg szép csendben haza oszlott. A kivilágításon s a fáklyászenén kívül diszlakomák és táncvigalmak érték egymást s maga a katonai tisztikar is, melynek élén Gläser altábornagy s Vetter alezredes, ki a 37-ik gyalogezred 3-ik zászlóaljának parancsnoka volt, állottak, nehezen fojthatta vissza rokonszenvének nyílt kifejezését.⁴⁾

¹⁾ Lásd a III. sz. alatti okmányt.

²⁾ Lásd a Vetter cikkét az Abafi-féle Hazánk III. k. 21. lapján.

³⁾ Pesti Hírlap 1848. mártius 29-ik száma.

⁴⁾ Lásd Vetter cikkét az Abafi-féle Hazánk III. k. 19. lapján.

Pedig ekkor olyan idők jártak, hogy nagyon lehetett tartani a nép kitöréseitől. Az addigi misera plebs coutribuens minden átmenet nélkül egyszerre adatván vissza a szabadságnak, nehéz kérdés volt, hogy vajon tudand-e azzal élni s nem engedi-e magát a minden korban létező lelketlen bujtozatók által felhasználtatni s excessusokra ragadtatni?

Maga a helytartó-tanács a közbátorság s rend fenntartását s minden keletkezhető bajok erélyes megelőzését követelte a megye hatóságától egyik leiratában, mely Sántha György másod alispánnak mártius 20-án délutáni 6 órakor, tehát közvetlen a népgyűlés megtartása után kézbesítettett.¹⁾ Ugyanerre kérte a népet Beöthy Ödön, mint a polgári őrség vezére mártius 22-iki kiáltványában, melyben köztudomásra hozza azon örvendetes hirt is, hogy Batthyány Lajos ő felségétől a magyar kormány elnökévé kineveztetett.²⁾ Ugyanazt hangsúlyozta Batthyány Lajos miniszterelnök is mártius 17-én kelt 1. számú miniszterelnöki köriratában,³⁾ Sántha György másod alispán Biharmegye népéhez intézett szózatában,⁴⁾ s később ápril 26-án Miskolczy Károly sárréti járási főszolgabíró sárréti polgártársaihoz intézett körlevelében.⁵⁾

Elérkezett aztán mártius 27-ike. A népgyűlés által kért megyei közgyűlés e napon meg is tartatott. E gyűlést Sántha György alispán a következő beszéddel nyitotta meg:

»Eddigi alkotmányos szokásunk szerint utoljára üdvözlöm a tekintetes rendeket és a mindenkor szeretett s ezután is szeretni fogott tisztelt nemességet. Mint több százados, alkotmányos életünket berekesztő utolsó alispánuknak, engedjék meg nekem a tekintetes rendek s az érdemes nemesség, hogy mielőtt ez utolsó lépcsőről az újvilágnak első lépcsőjére átlépünk, hadd emlékezhessenek vissza tisztelettel azon ősapáinkra, kik készíték az ösvényt, melyet az utódok követének s a jelen kor kivivott. Nyugodjanak békével, áldás legyen hamvaikon s a nemzet forró hálája lengjen mindenkoron felettük. Ne feledjük el soha, hogy volt alkotmányunk minden viharok között 9 századig fennállott, s már ezért is, de

¹⁾ Lásd az I. sz. alatti okmányt.

²⁾ Lásd az V. sz. alatti okmányt. Tehát nem mártius 26-án, mint Vetter évesen állítja (Hazánk. III. k. 18 ik l.)

³⁾ Lásd Papp D. Okmánytár. I. k. 19. l.

⁴⁾ Lásd a VI. sz. alatti okmányt.

⁵⁾ Lásd a X. sz. alatti okmányt.

azon okból is, mivel sokra nézve okulhatunk abból a jövőre, tisztelettel emlékezhetünk arra mindenkoron vissza. S ezzel tisztelet előidézte könnyekkel szemeimben bucsuzok el eddigi alkotmányos életünköt, a tekintetes karoktól és tisztelt nemes társaimtól s kívánom: adjon isten áldást, békességet, kitartást új alkotmányos életünkben.

»Alkotmányos új életünk első lépcsőjén állok már tekintetes karok s nemzeti lobogót tartva kezemben, bár másodiknak neveztettem, de miután jelenben nekem van szerencsém Biharmegye törvényhatósága legelső elnökének lenni, ez új életben ujabban üdvözlöm a rendeket s az itt egybegyülteket mindnyájukat, mint tisztelt és szeretett polgártársaimat s igaz, magyar szivemből kívánom: a szeretet isteni szikrája, a béke, egyetértés, a multaknak felejtése, a jövőre a legtisztább szándék, ne csak szóval, hanem cselekvőleg lengje át szíveinket, hogy a mit mondunk, a szerint érezzünk és cselekedhessünk, mert csak úgy lehet isten áldása hazánkban. Hazánk nemzeti lobogóján a fehérszín ártatlanságot, a veres szeretetet, a zöld pedig reményt jelent, ezekből magyarázva, egyéni állandó meggyőződése az, hogy csak tiszta hazaszeretet nyújthat biztos reményt a haza szebb jövődjének.

»Hazánk körülményei a képzeletet felülmúló gyorsasággal oda tavaszodtak ki, hogy az alig 4 hónapig működött országgyűlés, mielőtt berekesztve lenne, oly eredményeket mutathat fel a haza előtt, melyek villámként áthatva a haza polgárainak szíveiket, már is oly szép és jó hatást eszközöltek, melyek szerint a barátság hurjai megpendülésével az egyetértés, béke és szeretet a majd mindeu ujításoknál előfordulni szokott kellemetlenségeket egészen elhárította, és az egész megyében csend, béke, megelégedés, személy- és vagyonbátorság létezik.

»Az országgyűlési eredmények a következők:

»1-ör, a nemzetnek általános bizalmát bíró István főherceg, szeretve tisztelt nádorunk, jó urunk és királyunk által teljes hatalmu királyi helytartónak kineveztetett;

»2-or, a tudvalevő 12 törvénytörvénypontok ő felsége által elfogadtattak és azok részszerint már törvénynyé is váltak, részszerint országgyűlési tárgyalás alatt vannak. A létesültek a következők: a sajtószabadság megengedve, a censura megszüntetve, a felelős magyar ministerium elnöke már kinevezve, a papi tized eltörölve,

s az urbéri viszonyok ő felsége által is megszüntetendőknek nyilatkoztatva.

»Ezek azok a rendkívüli körülmények, miknek ünnepies kihirdetésök és a sürgetősebb közügyeknek lehető tárgyaltatások végett a népgyűlési végzés felhatalmazásánál fogva a jelen közgyűlést kitűzni szükségesnek tartottam.«¹⁾

E gyűlésen olvastatott fel Batthyány Lajos miniszterelnöknek egy mártius 22-én kelt, eddig még tudtommal sehol sem közlött gyönyörű körlevele,²⁾ mely szintén azon aggálynak adva kifejezést, hogy a nemesekben és birtokosokban az urbéri jövedelmek felüggesztése s a földesuraknak csak a jövő országgyűlés általi kártalanítása gerjedezést szülhet, a közös teherviselés pedig az eddig adózóknak nevezettekben túlzott elbizást ébreszthet és így mindkettő rendetlenségek kuforrásává válhat s összeütközést idézhet elő, a rend és béke biztosítása tekintetéből egy állandó bizottság megalkotását rendeli el, mely a járásbeli tisztviselőkkel, figyelemmel kísérve minden keletkezendő mozgalmat, azt bölcsességgel, vagy esetleg karhatalommal igyekezzék megszüntetni. A vármegye a ministeri rendelet értelmében ezen állandó bizottmány tagjaiul Sántha György másodalispán elnökle alatt Klobusiczky Jánost, Gázsy Imrét, Hodossy Miklóst, Bende Pétert, Reviczky Frigyes, Jakab Mihályt, Malász Józsefet, Toperczer Ödönt, Bagossy Lajost, Lippert Mihályt, Ambrus Jánost, Bodó Lászlót, Fráter Miklóst, Szacs vay Imrét, Bernáth Józsefet, Drágoş Jánost, Lukács Györgyöt, Thurzó Jánost, Komlóssy Antalt, Neupauer Jánost, Bölöny Menyhértet, ifj. Fényes Józsefet, id. Szilágyi Lajost, Sztupa Mihályt, Porubszky Istvánt, Ercsey Lajost, Marich Antalt, Csengery Antalt, Pétery Ferencet és Baróthy Lászlót nevezte ki³⁾

Azonban nálunk e tekintetben karhatalomra nem volt szükség s ezért elismerés népünk józanságának és a hatóságok örködésének; nálunk a közbéke és a rend kisebb jelentéktelen villongásokat leszámítva, sehol meg nem zavartatott.

A márczius 27-iki közgyűlésen még több küldöttség is neveztetett ki, nagyobb részint a fenti küldöttség tagjaiból Kinevez-

¹⁾ Az eredeti fogalmazvány ifj. Bölöny Sándor ur okmánygyűjteményében van.

²⁾ Lásd a VII. számú okmányt.

³⁾ Biharvármegye 1848. jegyzőkönyve, 239. sz.

tetett egy küldöttség az új törvényeknek járasonként leendő kihirdetésére,¹⁾ egy másik a nemzetőrség szervezésére,²⁾ ennek elnökévé Beöthy Ödön neveztetett ki, ki már előzetesen a visszahívott Reviczky Menyhért helyett az országgyűlés végnapjaira követül küldetett föl, s a nemzetőrség fővezérévé is megválasztott, helyettesül pedig Klobusiczky János lett megválasztva.³⁾

Ezen közgyűlés is magáévá tette a pesti 12 pontot,⁴⁾ s Kossuth Lajoshoz egy üdvözlő feliratot intézett, melyben tántoríthatlan ragaszkodását fejezi ki hazánk ezen nagy fia iránt, kinek nevéhez csatolva az újabb átalakulások s hazánk megszilárdult alkotmányának létesítése s kiküzdése.⁵⁾

A mártius 27-iki közgyűlésnek egyhangulag hozott lelkes határozatai meggyeszte meglepéssel és köztetszéssel találkoztak, mert a közhangulatnak hű viszhangjai valának.

Május 1-én volt újra közgyűlés, ebben már nemcsak az eddigi kiváltságos osztály, hanem a községek képviselő tagjai is résztvettek, minek következtében a gyűlést több ezer honpolgár jelenlétében szabad ég alatt nyitotta s tartotta meg Sántha György másod alispán, előadván megnyitó beszédében azt, hogy ezen gyűlés tárgya az április 11-én befejezett országgyűlésre elküldött követek jelentéseinek tárgyalása, az alkotott törvények meghirdetése s az ezek értelmében eszközendő intézkedések lesznek.

Pappszász Lajos és Beöthy Ödön előterjeszték jelentéseiket, aztán Sántha György átadván az elnökséget Pappszász Lajosnak mint első alispánnak, meghirdették az 1848-iki törvények. Az e tárgyban hozott s Csengery Imre, akkori aljegyző által föltett végzéseket egész terjedelmében közlöm, nem csupán ragyogó stíljük miatt, hanem főleg azért, hogy ezek közlése által rámutassak azon szellemre, mely a megye szívereiben lüktetett.

A követek jelentése tárgyában 436. sz. a. hozott végzés a következő:

»Ezen jelentések a bevégzett országgyűlésre vezérlék vissza az emlékezetet. Azonban annak eseményei a történetírás tulajdonává válván: a megye közönsége nem kívánja, e részben előzőleg betölteni a történetkönyv legelső lapját, melynek bejegyzésére az utókornak van hivatása; s nem kívánja, fokról fokra bírálni a

¹⁾ Biharvármegye 1848. jegyzőkönyve. 306. sz. — ²⁾ Ugyanott. 310. sz. — ³⁾ Ugyanott. 235. sz. — ⁴⁾ Ugyanott. 226. sz. — ⁵⁾ Ugyanott. 227. sz.

tényeket, melyek láncolatának csak kezdete van még a jelenkornak kezében, és végső szeme a kétes jövődönnek távolságában vész el.

»Az elenyészett országgyűlés utolsó volt, melyet a »kiváltságos nemzet« tartott, s utolsó, mely a »szabad nép« törvényhozását megelőzte. Ledőltek a régibb formák, és intézmények. Az alkotmány ősz épületében újabb oszlopok, s újabb védfalak emelkedtek. A hazának multja ez országgyűlésnél végződött be, s innen már jövőjének kelet-napja számítja magát.

»Midőn tehát a megye, a széteszlott törvényhozás irányában, véleményét általánosan kijelenti: nem tesz egyebet, mint a hátrák felállítását, mely megjeleli a helyet, hol a mult és jövő útjai egymással összeértek; nem tesz egyebet, mint egy sir-émlék készítését, mely, állván a halottnak temetőjében, ennek emlékeztet, s az élők irántai érzelmeit, azért tartja fenn, hogy a maradék is ráirhassa elfogulatlan ítéletét az eltörölhető lapra.

»Voltanak korszakok, midőn a magyar országgyűlések, a törvények szavai által is, akként értelmeztettek, miszerint azok a törvényeken ejtett sérelmek orvoslásának üdvös szereji legyenek. Voltanak korszakok, midőn a törvényhozó tanács fáradalmai, küzdelem voltak, győzelem reménye nélkül, s éjjeli út a hajnal virádása nélkül. Voltanak korszakok, midőn a nemzet, és kormány, a törvényszerzés mezején, ellenséges felek gyanánt egymással szemközt állottak, és egyiknek nyeresége a másiknak veszteségeül tekintetett. Voltanak korszakok, midőn a törvényalkotás fölséges jogának gyakorlására egybegyülekezett nemzet, saját királya szívéhez, csak idegen kebleken keresztül juthatott, s midőn a fejedelmi kegy és igazság napja, a nemzet és fejedelem közé érkezett sötét testületek miatt, fogatkozást szenvedni kénytelenített.

»Voltanak csak! S ha a sors úgy akarja, mint e nemzet érdemi, többé vissza nem jönnek!

»Ez országgyűlés egy szebb kornak lön bölcsője. A források, honnan az ország sérelmei eredetöket vevék, bezárva vannak; s ezentul nem fog az egyik országgyűlés törvényt hozni, hogy a másik annak megsértése miatt riadozzon fel, és a seb gyógyításával fogyasza lételet. Az események hatalmasbakká váltak, mint az emberek; s ezentul senki sem fogja visszatarthatni a sükert, fejlesztő erejével, és a világosságot, jótékony hevével. Nemzet, és kormány, egy test, és egy vér lettenek, s ezentul közös gazdaságot viendenek; és a kormány, mint tűz-oszlop a pusztákon

bujdosó nép előtt, előtte fog járni a nemzetnek, a nemzet pedig a bizalom tekintetével fog csüggeni előjáróin. A trón és nép között nem önkényes zsarolók csoportja áll többé, hanem a felelős magyar kormány: mely, szívével a népben gyökerezvén, s fejével a trón számolyaig fölérvén, a nép-test minden érverését a trónhoz fogja feljuttatni.

»Legyen azért üdvözölve a törvényhozó tanács, mely a nagyszerű haladást előidézé. Legyen ismét üdvözölve a törvényhozás, mely, a világ-események jeladását megértve, a pillanatot használni, és évtizedek eredményével termékenyíteni, elég bölcs, s elég erős vala.

»Mert az eseményeket ritkán teremtik emberek, hanem csak felfogják. S miként a tavasz meghozza virágát, habár a zordon tél azt soká visszatartja is; miként a csillag nem áll meg pályáján, habár azt felhők borítják is el: úgy az emberiség tökéletesedése, s a népek szabadsága is, meggátolhatlanul eljő, s eljő sem előbb, sem utóbb, mint a körülményekben megérlelve van. És meghallani a körülmények szavát, s olvasni tudni az időnek óráján: ez a kormányzati bölcseség, és törvényhozói feladat.

»Az idő, melyben az eloszlott törvényhozás összegyülekezett, borús volt csaknem az egész európai láthatáron, s borús volt különösen a magyar nemzet, és az ezzel kapcsolatban álló austriai tartományok fölött. A közügyeket itten egy birodalmi kormány intézé, melynek csak emberei változtak időnkint, de rendszere három század óta változatlanul maradt, s melynek erőt egyfelől mozdulatlansága, minél fogva hozzáférhetlenné vált, s más felől a népek gyöngesége kölcsönzött. Benn pedig e hazában még egy másik kormány is igazgatott, függésben a birodalmi idegen kormánytól, s egyedül az alkotmányos törvényektől és a közvéleménytől függetlenül. Ezen kormány az alkotmányosság színét akarta viselni, s így a megyékben többséget szerezni, és erejét nemcsak mindenhatóvá, de mindenütt jelenvalóvá is tenni iparkodott. A haladást tűzte ki zászlójára; de zászlója oly szelek által mozgattatott, melyek az alkotmányos iránytól eltérők voltak. Megingatta az alkotmányos szabadság eddigi védbástyáját, a megyei szerkezetet: a nélkül, hogy akár más biztosítékot nyújtott, akár az országgyűlést erősítette volna. A kapcsolt részekben *ellen-szenveket és mozgalmakat* ápolt, melyek, nemcsak a nemzetiségre, hanem az ország területi épségére, s a korona egységére is, veszélyeseknek mutatkozóknak valának. De ki akarná mind fölleveníteni

e sebeket? Ki nem méltányolná a küzdelmeket, melyek a nemzet képviselőinek pályáját, ily kormány ellenében emlékeztetéssé tették?

»És anynyi nemes sziv vágyai, s anynyi magas tehetség működései, fellelék öszszpontjukat az eseményekben: mik csaknem az egész ó világnak képét ujjá teremték.

»Az emberiség éjszakája felhajnalodott. Az eszme és jog, mint a nép-vándorlás egykoron, tartományról tartományra tön hódításokat. A szolgaság bilincsei, s az önkény fegyvere, a hány század óta készítették, majdnem anynyi perc alatt mállottak szélyel. A szabadság feltámadott, és világszerte készül elfoglalni uralkodó székét. Partjain a Szajának, úgy, mint a Vatican falait mosó Tibernek, — földlein a szövetséges Schweiznak, úgy, mint fagyosabb vidékein éjszaknak egy érzemény és egy győzelem ültének ünnepélyt. És a népek, a szabadság feltűnő világánál testvérekre ismertek egymásban; és a közös történetek létre hozák köztük a frigyét, közös jövődjük kölcsönös kezését.

»Ámde másutt földrengés kísérte a fejleményeket, és polgár-vér állította elő a szabadság kereszt-vizét. S hogy ez nem történt e hazában, s hogy e nemzetnek nem ily drága áron kellett függetlenségét megszereznie: ez a törvényhozásnak s főkép a követek házának dicső műve. Ők valának a hajó kormányosai: kik, a kedvező szelet felhasználván, az addig bevont vitorlákat kifeszíték és az óhajtott part felé irányozák. Ők valának, kik a nép kívánsáinak, a fejedelem színe előtt, hangokat adának; és a dolgokat, a párt-tekintetek félretétele mellett, a világ-események színvonalára állíták. Ők eszközlék hogy, míg az osztrák birodalom örökös tartományai az alkotmány új szerzeményének örvendhetnek, a magyar alkotmány, mint a mesés madár, önmagából született ujjá. S ők valának végre, kik, a törvények tábláit magokkal hozván, felhatalmazó leveleiket önként visszaadni, a törvényhozás magaságából leszállani, és a népnek helyet adni, bölcseséggel és erővel egyaránt birtanak.

»És e törvényhozók körében örömmel vallotta magáénak a megye azon férfiakat, kik megbízatásukról jelenleg számot adtak. Örömmel nyilvánítja a megye, miképen elvei ezen férfiak által, hiven képviseltettek, s miképen Beöthy Ödön és Pappszász Lajos méltó részt birnak a hálából, melyet a nemzet egyetértőleg szavaz meg választottainak.

»Emez nemcsak a derült napokban, midőn az addig üldözött elvek közönséges hitvallássá lettek, hanem a veszély szirtei között,

s a kísértetek nehéz óráiban is tanusította hűségét a haza iránt. S így azon korábbi országgyűlésen túl, melyet, mint egy testvérmegye küldött, már oly becsülettel megfutott, ez újabbnak emlékezetével is dicséretesen fűzte egybe nevét.

»Amaz pedig, kinek élete e megye történetével oly régóta ugyanegy, a siker öntudatával tekinthet vissza pályájára. Ő a haza szolgálatában öszült meg: s most megengedteték látnia a haza nappalának felviradását. Magvető volt a szabadság földén: s most megadaték élveznie az aratást. Munkás volt az egyenlőség templomának építése körül, s most meg lehetett érnie, hogy e templom oltára tiszteltessék. S ezért, habár csak néhány nap volt is, meddig a törvényhozás teremében helyét elfoglalhatta; habár a csatának, mely századok tusáit döntötte el, csak végső perceiben vehetett is részt: — ő maga jogosan rejtheti kebelébe az önérzetet, hogy a vetemény, mely jelenleg oly dúsan gyümölcsözik, az ő verejtékeiből is vette táplálását, a megye pedig részrehajlatlanul illesztheti fejére a dicsőségnek fénysugarát, mely a haza legelső bajnokainak jutott osztályrészül.

»Vegyétek mindketten a köszönetet fáradalmaikért!

»S ha meg vannak győződve, hogy az örömkönyvek, melyek a szabaddá lett s itten egybegyülekezett nép arcain felragyognak, nem közönséges viz; ha vigasztalásokul szolgál, hogy a hazát, mint az ősök fénykorában vala, évek múlva ismét dicsőnek és nagyoknak látandják: ez örömkönyveket, e vigasztalást ne cseréljék semmi jutalomért, s ne vonják meg, a bekövetkezendő napoktól is, küzdelmeiket.

»A küzdelemnek a nemzet adja meg díját.

»A nemzet pedig egy halhatatlan fa: mely azoknak neveit, kik védői s ápolói voltak, jó illatu virágok gyanánt tartja fenn időről időre.*

A törvények meghirdetése tárgyában 437. sz. a. hozott végzés pedig így hangzik:

»A miért századok küzdései süketlenek voltak, — a miért az ősapák véreket és életöket reménytelen áldozatul adták, — a miért anynyi hű kebel óhajtsai epedtek: üdvözlí a megye a kihirdetett törvénycikkekben, a közös szabadság és jólét aranylevelét.

»A mit még nem régen sejtetem gyanánt őrzött szívében, — a mit csak egy távolabb jövődőtől várt pályabérül: csaknem mind azt bírja már, csaknem mind azt kötelező erőre emelve látja, a törvények ígeiben, a megye közönsége.

»Helyzetben változatos és gazdagon szép e haza; termékenységben a földnek csaknem minden áldásával bővelkedő; s fiakban, és erényekben, a legnagyobb nemzetekkel versenyezhető. És mégis kérdeni lehetett: miért van az, hogy ezen ország anynyi nyomornak tanyája, s lakosai anynyira szegények és sanyargók? És a kérdésre feleletül vala adható: azért, mert ember elrontotta azt, mit isten jónak és szépnek teremtett; azért, mert minden ügyekezett, egy idegen kormány-rendszer önkényén hiúsult meg. S e baj lőn orvosolva a 3-ik és 4-ik törvényczikkék által, melyek a független felelős kormányt, és évenkénti országgyűlést állapítják meg. Ezek foglalják magokban a kifejlődés biztos föltételét. Ezek fogják eszközölni, hogy valamint az ősök, hét vezér előjárása mellett, szerzék a hont: úgy most kilenc honfié leszen a dicsőség, a hon népét szabad és boldog létre vezérelniök.

»Egyedül kiváltságok uralkodtak eddig a hazában, és az igaz szabadság számkivetve volt onnan. Az alkotmány egy szűk épületet képezett, mely csak keveseket fogadott be sáncai közé. S megalkottaték az 5-ik törvénycikkely. Így nyert jogokat és képviselmet a nép. Így vált közös kincsese a szabadság, és nyílt csarnokká az alkotmány, melynek földzete, mint az ég boltozata, mindenkre különbség nélkül szétterjed.

»Rab volt az elme és a gondolat. Az érc, melybe a legüdvösb találmány a betűket öltözteté, bilincs lőn az eszmére nézve. A szellem utain vám-sorompók állítottak, és az ész a hatalom igája alá görbítettet. S e jogtalanságnak vet véget a 18-ik törvény: mely a sajtónak szabadságát visszaadta, s nemcsak az emberi tökéletesedés legfőbb tényezőjét biztosította, hanem a népszabadság védelméül szolgáló esküdt-széki intézetet is meghonosíttatni rendelte.

»Törvény és hatalom uralkodott a lelkiismereten. S mintha a sírok, melyekbe a testvér-gyilkos harcok, és máglyák, a hit vértanuit temették, nem akarnák átadni a tanúságot a jelennek: egyik vallás üldöztetett, s másik elsőbbséggel birt a többek között. És a 20-ik törvénynek kelle hozatnia, hogy e részben, legalább a törvényesen bevett vallás felekezetekre nézve, egyenlőséget állapítson meg.

»A hazának gyermekei elszigetelve álltak egymástól. Nem volt egy szent kapocs, mely őket szorosan összeolvaszsa. Nem volt közös érdek, melyért szíveik egyaránt feldobogjanak. De a 9-ik és 13-ik törvények, az urbéri viszonyok és papi tized megszüntetésé-

ről, rendelkezvén; s a 8-ik cikk, a közös teherviselés iránt, elhatározva levén: ez által elenyésztetett az ur és a jobbágy nevezete, egyenlővé tétetett a polgári név és kötelesség, felszabadított a föld és az ember, és kibékítettett a testvér a testvérral.

A közhitel életfáját az ősiség férgé emésztvén, s hitel-intézet mely a földbirtokost gyámolíthatná, eddigelé hiányozván: a 14-ik és 15-ik törvények, melyek ennek alakítását, amannak eltöröltetését rendelik, csak jótékony hatásuak leendenek.

»Európa népei közt elkülönözve él a magyar faj. Nincs rokon, kihez, az emberiség kapcsain kívül, egyéb kötelékkel fűzve volna. És mégis, külön egymástól, két hazát és két jelent ismer. Multjai közösek; történeti emlékezetei közösek; reményei közösek. Közös a vér, mely ereiben foly, és földi porával vegyülve van. Közös a nyelv, melyet apáitól öröklött, és századok viharai-ban megőrzött. És mégis két életet élni nem szűnik meg. Így jutott osztályrészéül kettős fájdalom, és csak fél öröm. Így lön gyöngébb magában mindegyik, míg erős csak együtt lehet vala. S ime kinyújtá az egyik testvér, a 7-ik törvénycikkben, egyesülésre tárt karjait. S ime a fejedelem is, kinek egy koronájában mind két ország kövei ragyognak, áldását kész adni a frigyre. Kart karba tehát: s egy leszen a magyar.

»Még egy biztosíték kelle a nemzetnek: és ezt a 22-ik törvény, a nemzetország felállítása által, adta meg. Ez a belbéke fenntartását magoknak a honpolgároknak kezeibe tette le. Ez az alkotmány bástyáit, önkény és bitorlás ellenében, a polgárok házainak tűzhelyeinél rakta le. Ez erőt nyújt a népnek bármily veszélylyel szembeszállnia, s függetlenségét és lételét, ellenséges támadásoknak közepette is, hősileg megvédeni.

»S midőn enynyi roppant eredmény van, a főlemlített törvények szavaiban megtestesítve; midőn a többi cikkek is, a nemzeti lét és nagyság biztosítására, nem kevés befolyásuaknak mutatkoznak: a megye közönsége, a törvények szoros alkalmazását ismervén feladatául, egyszersmind arra is közreműködni tisztének tartja, hogy a süker tartóssága biztosíttassék, és az átalakulás kellőleg elősegíttessék.

»Kijelenti azért a megye: miképen a jog és vagyon bátorság kölcsönös méltányláson alapulván, s a szabadság csak renddel egyesülve lévén áldáshozó, úgy azon jogokat, melyeket a jelen törvények kiterjesztettek, mint azokat is, melyek eddigi tulajdo-

nősaiknál hagyattak, tiszteletben tartani, s a rendet hatályosan megőrzéni el nem mulasztandja,

»Kijelenti továbbá a megye : miképen a kormányba, mely a haza ügyeit jelenleg vezeti, teljes bizalmat helyezvén, ennek működéseit elősegélni, s további intézkedéseit nyugalommal és türelemmel elvárni hazafiúi kötelességül tartja.

»Kijelenti végre a megye : miképen a hódolat, melylyel a királyi felség trónja előtt ismételve meghajol, és a hála, melyet a nádor s királyi helytartó iránt már kebelébe vésett, a kihirdetett törvények megerősítésénél, s illetőleg azok alkotásának előmozdításánál fogva e megye közönségének tagjaiból soha kihalni nem fog.«

Másnap, május 2-án, a gyűlés a vármegye termébe tétetett át, s ez nap igttatott be Beöthy Ödön főispáni székébe, miről majd a III-ik fejezetben szölandok.

Ugyanezen napon olvastatott fel a vármegyének választó kerületekre miként leendő felosztása tárgyában az alispán által összehívott bizottság véleményes jelentése, mely azon változtatással, hogy az alsó Sárrétre javasolt választó kerület székhelyévé Nagy-Bajom helyett Báránd jelöltetett ki, elfogadtatott,¹⁾ az így meghatározott 12 választó kerület ma is változatlanul fennáll.

Máj. 4-én aztán megkezdett a több napokon át tartott hosszú közgyűlés, mely letárgyalta nemcsak a folyó, hanem a mártius 9-iki közgyűlésről lemaradt ügyeket s a régibb hátrányokat is. Soha egy közgyűlés annyit nem végzett mint ez. Végzéseinek száma a 444-ik számtól az 1855-ik számig terjed, tehát összesen 1411-et tesz. Ez a szám mutatja minden szónál ékeesebben, hogy mennyi hátrány volt a régi regime alatt, s hogy a tisztviselők megbízatásuk leteltének közeledtével igyekeztek hátrányaiktól menekülni.

A hozott határozatok közül megemlítem a következőket :

A vármegye kifejezést adott a helytartótanács azon rendelete fölötti megbotránkozásának, hogy az akkor, midőn már a magyar ministerium ki volt nevezve, Jellasicsot kinevezette horvát bänná, s felírt a ministeriumhoz, teljes erejéből támogatást ígervén annak a pártütő bän elleni működésében.²⁾

A ministerium példáját követendő, elhatározta a vármegye a sallangos címzések mellőzését,³⁾ s Baróthy László indítványára

¹⁾ Biharvármegye 1818. jegyzőkönyve, 439. sz. — ²⁾ Ugyanott. 857. sz. —

³⁾ Ugyanott. 966. sz.

fölhivta a latin szertartásu káptalanat a székesegyházon levő két-fejű sas eltávolítására, nehogy az ingerültségre s kihágásokra adjon okot.¹⁾

Ezen felhívásnak eleget is tett a káptalan, s a sast néhány nap múlva a templomról levétette.

Igy esett át Biharvármegye az átalakuláson. A nehézségek legyőzését könnyű munkává tette azon lelkesülés, mely mindenki szívét mámorossá tette a szabadság tavaszának első napjaiban.

Az átmeneti intézkedések meg levén téve, tisztujtó s bizottmányi közgyűlésül május 22-ik napja jelöltetett ki. Ezen és a következő napokon meg is tartatott a bizottmányi közgyűlés, az első az 1848. évi XVI. törvénycikk alapján, s megejtetett a tisztujítás, melylyel be lett fejezve az átalakulás nagy műve.

¹⁾ Biharvármegye 1848. jegyzőkönyve, 1581. sz.

II. FEJEZET.

Beöthy Ödön.

Mielőtt tovább mennék elbeszélésem folyamában, szükségesnek látom. Beöthy Ödön életrajzával megismertetni olvasóimat.

Ha visszatekintünk a harmincas és negyvenes évekre, a nemzeti átalakulás ezen dicső korára, azok között, kik a szabadság s a haladás eszméiért legelső sorban küzdöttek, ottan látjuk Beöthy Ödönt, kit szorosabb értelemben csak Biharvármegye mondhatott magáénak, de kit a haza tisztelettel övezett körül s kitől legjobban rettegetek a conservatívek.

Beöthy Ödön kedvező anyagi helyzete s előkelő származása daczára is kizárólag maga tette magát azzá, mivé lett: megyéje és hazája büszkeségévé. Mert mielőtt még az iskolákat bevégezhetne volna, huszárnak csapott föl, s a harctéren és a helyőrségeken vesztegette el legdrágább idejét, az ifju kornak tanulásra legalkalmasabb 8 esztendejét. S csak midőn a katonaságot odahagyta, adta magát egész lélekkel a tanulmányokra. Ekkor azonban már koránál és állásánál fogva is csak az önképzéshez folyamodhatott, a mivel magasra kiküzdötte magát a mindennapiság köréből, bár teljesen nem hozhatta is helyre a 8 év mulasztásait s nem képezhetette ki magát államférfivá.

Különösen a nyelveket, a történelmet s a politicalai tudományokat tanulmányozta, s ily uton rövid 6 év alatt oly képzettséget szerzett, hogy már 30 éves korában Biharvármegye táblabírájává választotta meg.

Beöthy Ödön ugyanis az 1796. évi december 5-én született Nagyváradon. Atyja Beöthy László, Biharvármegyének 1804-iki hires alispánja s anyja Husztinger Janka volt, ki a Beöthy Ödön keresztelési anyakönyvi bejegyzésénél tévesen Hutzerin Joannának van beírva, s keresztszülei Edelspacher Miklós kanonok és Száraz Teréz férjezett Mihályi Istvánné voltak.¹⁾ (Ő tulajdonképen Beöthy

¹⁾ Nagy Iván. Magyarorsz. családai. II. k. 4. l. A „Vasárnapi Ujság”

Jenő volna, a menyinyiben Eugeniusnak kereszteltetett, s ez magyarul Jenőnek felel meg. Sokan azonban Ödönnek magyarosították az Eugen nevet, a mi pedig az Edmund magyar fordítása. De miután maga Beöthy Ödön is mindig az Ödön nevet használta s ez a név ment át a történelembe is, nem látom indokoltnak azt, hogy — mint némelyek teszik — Beöthy Jenőnek nevezzem őt.) Katonává 16 éves korában lett. 1812-től 1820-ig katonáskodott, előbb a Chiemayer-huszárezredben a muszkák ellen, aztán mint hadnagy és főhadnagy egyik könyű lovas ezredben Napoleon ellen; részt vett a lipcei s a többi csatákban is. Táblabíróvá pedig 1826-ban választott meg.

Ettől fogva az ő élettörténete Biharvármegye története. A biharvármegyei szabadelvű párt létrejötte az ő műve, s annak diadalai az ő diadalai. A conservatív párt működése Biharvármegyében kizárólag ő ellene irányult, jól tudva azt, hogy az ő megbuktatásával a liberalis pártot buktatja meg.

S midőn első ízben, 1830-ban, Biharvármegye egyik követül küldetett fel a pozsonyi országgyűlésre, ettől, de még inkább az 183²/₆-ki országgyűléstől fogva, hová szintén megválasztatott követnek, egyik vezérférfiává lett az országos szabadelvű pártnak, s neve megszövegezte a szárnyalt a vármegye határain.

Ez utóbbi országgyűlésen követtársa Tisza Lajos volt, akkor még egyszersmind elvtársa is, ki a lengyel kérdésben is igen szabadelvűleg szólalt fel a népek szabadságát elnyomó osztrák kormány ellen.¹⁾ Néhány év múlva Tisza Lajos a conservatív Apponyi által Biharvármegye administratorává neveztetett ki, attól fogva ő lett Beöthy Ödönnek legerősebb ellenfele, amaz a kormánypárt, emez pedig a szabadelvű párt élén harcolva, mint az Orsiniak és Colounák Rienzi korában.²⁾

Személyes ellenszenv is volt köztük, mely a Füzeséry Gábor-féle ügyből származott, a mely miatt Tisza Lajos a követségről is lemondott; Beöthy Ödön ugyanis, midőn Tisza Lajost újra

1868. év 26-ik számában s a sirkövön is december 3-a van felemlítve a Beöthy Ödön születés napjául. De ez tévedés, mert mint Palotay László plébános ur szivességéből magából a keresztelési anyakönyvből meggyőződtem, Beöthy Ödön csakugyan december 5-én született s 6-án kereszteltetett meg Molnár Ferencz plébános által Eugenius Joannes névre.

¹⁾ Horváth. Huszonöt év. I. k. 347. l.

²⁾ Csengery Antal. Tanulmányok II. k. 46. l.

meg akará pártja választani, kijelenté, hogy azon esetben ő lemond a követségről.¹⁾

Beöthy Ödön, az 1836-iki országgyűlésen, mint már említém, egyike volt a legünnepeltebb követeknek. A köztiszteletet leginkább a protestánsok vallásos sérelmeiknek orvoslásuk iránti szónoklatai által vívta ki; ő, a catholicus, lett ezen országgyűlésen a lelkiösmeret szabadságának bajnokává.

Az 1833. évi január 9-ikén tartá e tárgyban harsogó éljen-nel fogadott azon első beszédét, melyről Kölcsey ezen szigorú ítésh is azt jegyzé meg, hogy az férfiasan szép, azaz: szép. erős és merész vala.²⁾ A Beöthynek ezen beszédében foglalt indítvány tárgyalása közben fejlődött ki február 21-én a híres „Tagen-eset.“ Tagen nagyváradí prépost ugyanis, e napon Beöthy Ödönt mélyen megsérté, mi miatt Mérey, az elnöklő personalis, miután az egész követi kar magáévá tevé a megbántást s elégtételt követelt, másnap Tagent kiutasítá az üléshől.³⁾

Hasonló lelkesültséggel küzdött Beöthy Ödön a jobbagyak érdekeiért, e tárgyban különösen az 1834. évi november 10-én és december 30-án tartott kitünő szónoklatokat.

Ezen országgyűlés az 1836. évi május 2-án rekesztetett be. Még az azt megelőző napon is heves és hatásos philippicát tartott Beöthy Ödön a kormány ellen, az ipariskolák fölállítását illető javaslat visszazavetése miatt. »Mit várhatunk azon kormánytól, — kiálta föl, — melytől semmi jó sem származik?«⁴⁾ Ha még megemlítem a Wesselényi perbe fogatása miatt ugyancsak azon évi ápril végén tartott beszédét, akkor rámutattam az ezen országgyűlés alatti működésének kiválóbb mozzanataira.

A következő évben megnősült, nőül vevén Csanády Luját Biharvármegye egyik legszebb leányát. Házasságukból 2 gyermek született: Ákos, ki jelenleg ismételteu országgyűlési képviselő és Sarolta, férjezett Majthényi Lászlóné.

Ezen időben, 1839 ben, történt a Lajcsák n.-váradí püspökkel való özszeütközése, a vegyes házasságok kérdésében kibocsájtott pásztori levél miatt. Beöthy Ödön hevesen megtámadta Biharvármegye termében a püspök eljárását, s e tárgyban magával a püs-

¹⁾ Csengery A. Tanulmányok II. k. 31. l. — Kölcsey: Országgyűlési napló. 161—163. l.

²⁾ Kölcsey. Országgyűlési napló. 42. l.

³⁾ Horváth. Huszonöt év. I k. 320—327. l. — ⁴⁾ Ugyanott. II k. 26—27. l.

pökkal is levelezésbe jött. Ezen levelek közététettek nemcsak a bel-, hanem a külföldi lapokban is, utoljára azokat Halász József ösmertette a »Bihar« 1874. évi folyamában.

A clerust ezen eljárása által nagyon felingerelte Beöthy Ödön maga ellen, minek következménye az lön, hogy az szövetségzeve a Tisza-párttal, megbuktatta Beöthy Ödönt az 1839 iki általános követválasztáskor. Ezen bukásának körülményeit maga lerajzolta egyik országgyűlési beszédében.¹⁾ Pár hónap mulva azonban Biharvármegye viszzahívta a junius 2-ára összehívott országgyűlésre felküldött követét, s annak helyébe augusztus 1-én Beöthy Ödönt választá meg egyhangulag.²⁾

Ezen országgyűlésen ismét ott küzdött ő az első sorában a lelkiösmereti szabadságért, s egyike volt azon jeleseknek, kik a büntető s javító rendszer kidolgozására országos választmányul kiküldettek,³⁾ s kiknek munkájuk az 1843. évi büntető javaslatban Magyarország részére a tudományos világ elösmerését szerezte meg.

Midön hazatért ezen országgyűlésről, a vármegye elhatározta, hogy arcképét gyűlésterme számára lefesteti. Ő azonban ezt nem fogadta el. »A jutalmak legdicsöbbike az, — írja a vármegyéhez e tárgyban intézett levelében, — a mit hazafiak adnak, mert ezt nem egyesek önkénye veti kegyelemként az ezért sovárgónak, mert ezt szabad férfiak szabad akaratja adja s nemzet szenteli nagygyá. De éppen, mivel ez a jutalmak legdicsöbbike, azért tárgyai is csak dicsők lehetnek. Hol a szigorú kötelesség végződik, ott van kezdete az erényszülte érdemnek. Mi marad ennek, ha amaz nyeri már el azt a pályadíjat, mely csak a küzdés edzette erényt, csak a kötelességen túl- és felül emelkedő áldozatokat illetheti. Fenn és magasán kell a nemzeti jutalom dicső koszorújának függeni, hogy csak fáradság, küzdés, legelszántabb, feszültebb törekvés érhesse azt el. Becsét veszti, ha a mindennapi pályán haladók is kényelmesen juthatnak ahöz.«⁴⁾

Beöthy Ödön, kit már 1828-ban is alispánnak kiáltott ki a nemesség, de ekkor ezt a ki-nem-jelölés által megakadályozta az akkori főispán, s kit már 1832-ben a n.-báródi kerület főkapitányává választottak meg, az 1841. évi május 10-én egyhangulag

¹⁾ Toldy L. Magy. politikai szónoklat. I. k. 111. l.

²⁾ Kerékgyártó. Tíz év 6. l.

³⁾ 1840. évi X. t. c. 2. §.

⁴⁾ Csengery A. Tanulmányok. II. k. 33—34. l.

alispánná választatott. Még ekkor fölfogadta, hogy hódolva az alkotmányosság követelményeinek, ez a nap 3 év múlva nem fogja találni az alispáni széken.¹⁾

Beöthy Ödön alispáni kormányzata, bár kö te és Tisza Lajos a főispáni helytartó között a Zsugovics István főorvosul kinevezetése miatt mindjárt kitört a viszály, a vármegye történelmének egyik fénypontját képezi. A közigazgatást élénkké és jótékonyná, a törvénykezést gyorsá és részrehajlatlanná tette Fejlesztette a községi életet, takarékmagtárakat állított fel, s a fatenyésztést terjesztette. A jobbágytelki nemések megadóztatását végrehajtotta,²⁾ s ő volt az, a ki meghonosította nemcsak a vármegyében, de az egész országban az alispáni jelentéseket a vármegye minden érdekeinek állapotáról s a tisztikar összes eljárásáról.³⁾ S mindig megtartotta a vármegyét a szabadelvű pártnak. Anyynira ki volt fejlődve Biharvármegyében a közszellem, hogy az 1842. évi mártius 5-iki közgyűlésen maga, a conservatív párt által a liberalis párt ellen becsődített köznemesség szavazta meg a közös adózás elvét. E tárgyra vonatkozólag ugy Csengery, mint Horváth tévedésben vannak, midőn azon beszédet, mely a köznemességet megtérítette a Beöthy Ödönének állítják.⁴⁾ Azt a beszédet Nagy József tartotta. Az 1842. évi mártius 5-iki bihari napnak dicsősége egészen és kizárólag a Nagy Józsefé.

Az 1843. évi május 14-ére Pozsonyba összehívott országgyűlésre is őt választották meg Biharvármegye egyik követéül, dacára annak, hogy kinyilatkoztatta, miszerint csak azon föltétel mellett vállalja el a követséget, ha a közteherviselés elfogadása utasításba adatik, a mi aztán meg is történt.

Ezen országgyűlésen Klauzál, ő és Szentkirályi Mór vitték a különböző kérdések szerint a vezérszót.⁵⁾ Beöthy Ödön a magyar nyelv, a napló kinyomatása, a sz. kir. városok rendezése s a megyei választások ügyében tartott nevezetesebb beszédeket,⁶⁾ különösen a vallásügyi s a vegyes házasságok feletti vitatkozásokban volt ő az alsóházban többségben levő szabadelvű-párt ve-

¹⁾ Dus László: Szabadság. 1881. 36. sz. — ²⁾ Ugyanott. 1831. 33. sz. — Csengery A. Tanulmányok. II. k. 36. l.

³⁾ Horváth. Huszonöt év. II. k. 198. lap.

⁴⁾ Csengery A. Tanulmányok. II. k. 37. l. — Horváth. Huszonöt év. II. 349. l.

⁵⁾ Horváth. Huszonöt év. II. k. 386. l.

⁶⁾ Lásd ezen beszédeket Toldy I. id. munk. I. k. 106—116 l.

zére. S ő volt az, aki legelőször kikelt a Vurda Károly győri káptalani követet liberalis beszédjéért megtámadó káptalani követek ellen, s igazságot szolgáltatott a derék férfiunak.¹⁾

Az országgyűlés végeztével már nem volt Beöthy Ödön alispán, mert a 3 év lejártával, a törvényességnek hódolva, még Pozsonyból elküldte lemondását. S a következő választáskor az 1845. évi január 24-én nem választatott meg, mert a világos törvény ellenére ő nem vétetett fel a candidatioba E miatt a szabadelvű párt a királyhoz folyamodott, mely folyamodvány kimerítő tudósítás végett a vármegyéhez leküldetett. S midőn az 1845-iki decemberi gyűlésen ezen leiratot tárgyalta volna a vármegye közgyűlése, a conservativok december 18-án a többségben levő szabadelvűeket hajduk által kardokkal és szuronyokkal támadtatták meg, kik többeket, mint Bernáthot, Toperczert, Beöthy Lászlót többé kevésbé súlyosan megsebesítettek; a menekülni akarók előtt az ajtó kívülről bezáratott. Beöthy Ödönt néhány ember s köztük egy katona: Piskolicz Ernő mentette meg ekkor a haláltól. A vérengzésnek csak a katonaságnak a gyűlésterembe lett felnyomulása vetett véget.²⁾ Ilyen, eddig hallatlan szomorú eseményt idézett elő Biharvármegyében a túlzásba vitt párt-szenvedély.

Ezen esemény miatt a helytartó tanács vizsgálatot rendelt el, ez éveken át, a szabadságharcig huzódott, aztán szépen abban maradt.

Az 1847-ik évi országgyűlési választások idejében is sikerült a conservativ pártnak megbuktatni Beöthy Ödönt, melyre ő ugyanakkor azon tromffal válaszolt, miszerint ékesszólása egész hatalmának sulyba vetésével keresztülvitte azt a közgyűlést, hogy a kormánypárti követeknek ellenzéki utasítás adatott.³⁾

Azonban midőn a mártiusi napok melege folytán a két párt kibékült, akkor, miként már előadtam, az örömittas vármegye egyik követét visszahívta, s mártius 27-én Beöthy Ödönt küldé föl az országgyűlés végére követnek. Ezen választásnál a nemesség özszeolvadt a néppel és így Beöthy Ödön volt az első népképviselő.⁴⁾ Az országgyűlés végső napjaira fel is ment Pozsonyba

¹⁾ A Vurda esetet lásd Horváth. Huszonöt év. II. k. 399—403. l.

²⁾ Csengeri A. Tanulmányok. II. k. 38—39. l. — Horváth. Huszonöt év. III. k. 73—81. l. — Dus László. Szabadság. 1884. 47—49. és 51. sz.

³⁾ Horváth. Huszonöt év. III. k. 147. l.

⁴⁾ Csengeri A. Tanulmányok. II. k. 40. l.

s ápril 8-án azon indítványt terjesztette elő, mely el is fogadta. tott, hogy a nemzet ásassa fel s diszszel temettesse el a Marti- novics és társai hamvait.¹⁾

Az első felelős és független miniszterium, miként mindjárt látni fogjuk, Beöthy Ödönt nevezte ki Biharvármegye főispánjává. Jobb választást nem is tehetett volna. Beöthy Ödönt tehát az első nemzetgyűlés a felső házban találta.

Mindjárt a felső ház első ülésében július 5-én azon indítványt terjesztette elő, hogy a ministerium kéressék föl a felsőház átalakítása iránt a kor igényeinek megfelelő javaslat készítésére, mely indítvány július 8 án majdnem egyhangulag el is fogadtatott. Ugyancsak az Ujházi László s az ő indítványára fogadtatott el még az első ülésben, hogy ezután magát a felsőház ne méltóságosolja, hanem »tisztelt felső ház« megszólítással éljen.²⁾

A nehéz napok beálltától fogva igen keveset volt Beöthy Ödön Biharvármegyében. Már azokat megelőzőleg is huzamosb ideig volt Zarándban, ő lévén másodelnökképen Wesselényi Miklós mint elnök mellé a kapcsolt részek visszacsatolására kiküldött királyi biztosságban kinevezve.³⁾

Az alvidéki lázongások kitörése után augusztus 26-án a táborba küldötte a kormány Beöthy Ödönt, teljhatalmu kormánybiztosul,⁴⁾ s őt ezen minőségében az országgyűlés mindkét háza megerősíté szeptember 4-ki ülésében.⁵⁾ Itten ő, mint hajdan maga is katona, hasznos segélyére lőn az egy időben az ottani seregek feletti parancsnokságot átvett Mészárosnak, előkészületei megtételében.⁶⁾ Ezen minőségében vezette november végén a szerbekkel a honvédelmi bizottmány parancsából a pacificatio iránti alkudozásokat, de a melyek a szerb izgatók befolyásolása folytán eredményre nem vezethettek.⁷⁾

December 19-én Erdélybe neveztetett ki Vay Miklós báró helyébe teljhatalmu kormánybiztosul⁸⁾ Erdély már akkor el volt

¹⁾ Pesti hirlap. 1848. ápril 11-iki sz.

²⁾ Közlöny. 1848. 27. és 30. sz. — Papp Dénes. Pesti nemzetgyűlés. I. k. 10. és 32—35 l.

³⁾ Lásd a IX. sz. alatti okmányt.

⁴⁾ Lásd a XXIII. sz. alatti okmányt.

⁵⁾ Közlöny. 1818. 89. 90. sz. — Papp Dénes. Nemzetgyűlés. II. k. 155—163. l.

⁶⁾ Horváth. Függetlenségi harc. I. k. 361 l — ⁷⁾ Ugyanott. II. k. 71—78. l.

⁸⁾ Lásd az LIII. sz. alatti okmányt.

veszve, s olyan férfiak kellettek a viszszaszerzés nagy munkájára, mint Bem katonai s Beöthy Ödön polgári részről.

A mint a magyar seregek benyomultak Erdélybe s elfoglalták Kolozsvárt, Beöthy Ödön a szokott hévvel és bátorsággal megkezdte az országrész reorganisatióját. Mindjárt január 2-án az eddigi kir. kormányshéket, mely eddig az unio dacára a kormányzást bitorolta, megszüntette, s irodáit bezáratta.¹⁾

Január 6-ki rendeletében pedig vadászszászlóaljak alakítását rendelte el. Ezen rendeletében írja: »eleve figyelmeztetek mindenkít, ki erkölcostisztaságában és becsületességében nem bizik, e sereghez be ne álljon; mert a magyar nemzet egyedüli feladata, bármi méltatlanságot és polgáriasság elleni tényt követtek is el ellene, hasonló mértékkel vissza nem fizetni, mert ezt sem historiai nevezetessége, sem világszerte ismeretes becsületes jelleme meg nem engedi.²⁾

Az öreg Bemmél azonban nem tudott kijöni, mert Bem nem elégedve meg a diadalmas csaták dicsőségével, ismét és ismét beavatkozott a polgári ügyekbe is, mi által több oldalról, még a Kossuth részéről is éles megróvást vont magára.³⁾ Beöthy Ödön ennek folytán ezen állásától február 1-én saját kérelmére felmentetett.

Kossuth ezután a konstantinápolyi követségre, diplomátiai megbizatasra szemelte őt ki, Beöthy Ödön egy előterjesztésben fejtette ki nézeteit a diplomatiáról s a Magyarország által követendő nagy politicáról. Nagy véleménynyel volt a diplomata állásáról, Capefigue szavait idézte, hogy menynyi kiváló tulajdonnak kell egyesülni egy diplomatában. »S mindezekhez hódító tulajdonok a nők körül. Ebből is kitetszik, — veté tréfásan utána, — hogy én nem vagyok e pályára való.«

Az 1849. évi ápril 5-én vette a rendeletet, hogy induljon Bukarestbe s azzal együtt ezredesi kineveztetését. Ápril 9-én indult el Nagy-Váradról, titkáru magá mellé Gálbory Somát vévén. Bemtől Segur francia consulhoz ajánló levelet kért, de ez mind a mellett is megtagadta tőle az utlevelet. Ugyane tárgyban fordult ápril 28-án Brassóból Fuad effendihez a porta teljhatalmu biztosához, de ettől még választ sem kapott. A bukaresti kajmakámság pedig

¹⁾ Kővári. Erdély tört. 1848—49-ben. 152. l. s Közlöny. 1849. 2 sz.

²⁾ Kővári. Okmánytár. 145. l.

³⁾ Papp Dénes. Okmánytár. II. k. 507—510. l. Czecz, Bem's Feldzug. 113. l.

hivatalos lapjában kijelentette, hogy Erdélylyel megszakít minden közlekedést.

Brassóban május 1-én kapta meg a függetlenségi nyilatkozatot. Sok kifogása volt az ellen, végig sem hallgatta annak felolvasását, s olvasás közben indulatosan dobta sapkáját a földre.

E miatt, és mert utlevelet nem kaphatott, május 27-én Brassóból visszatért, Fuad effendihez még előbb Szebenből érélyes tiltakozást intézvén az orosz beavatkozás ellen.¹⁾

Hogy miként akart küzdeni a függetlenségi nyilatkozat ellen, s hogy e miatt lemondott főispánságáról s megbízatásáról is. és hogy e célból választotta meg magát az időközben megüresedett b.-ujfalui képviselőségre; mindezeket az illető helyen előfogom adni

A Pestre visszaköltözött országgyűlésen már mint képviselő jelent meg, valamint Szegeden is, s egynehányszor ellenzéki szellemenben szólalt fel a tanácskozásokban.

Az 1849. évi június 14-én a hétszemélyes főtörvényszék első alelnökéül neveztetett ki, azonban arra, hogy elfoglalta-e ezen állását, nincsenek adataim.

Ekkor már megszámlálva voltak a szabad Magyarország napjai, a nemzet kezéből nem sokára kicsavartatott az önvédelemre felemelt fegyver. A nemzet eltiportatott s a zsarnokság ütött tanyát a hármás bérc honában. Legjobbaink közül azok, kik idegen földre nem menekülhettek, a vérpadon lehelték ki nemes lelküket. Beöthy Ödönnek is, hogy kikerülje a Haynau-féle vérszomjas politica nemtelen boszszuját, a lélek sorvasztó hontalanság vándorbotját kelle kezébe vennie.

Eleinte az országban bujdosott és pedig a kaszaperi pusztán Csanádvármegyében Lukács Jánosnál. Ide ment hozzá a Beöthy Ödönné megbízásából K.-Mariából Szigethy István, ki csurgói születésű s ekkor már a Beöthy Algernon nevelője volt. Szigethynek főadata az volt, hogy tova szállítsa Beöthy Ödönt üldözői s ellenségei szemeik elől. E végből indult el Kaszaperre, előbb szülei meglátogatásának ürügye alatt utlevelet eszközölvén ki Dravenyáknak, a debreczeni cs. kir. biztosnak titkárától, Abday Sándortól, a maga és kocsisa számára. Ugyanekkor indult szintén a Beöthy Ödönné megbízásából Bécsbe Kazinczy Victor, hogy ottan ismerősei útján utlevelet eszközölvén ki, azt azután leszállítsa Somogyba.

Szigethy september 18-án érkezett Kaszaperre. Beöthy Ödön

¹⁾ Csengeri A. Tanulmányok. II. k. 40—42. 1

elfogadván a tervet, megindultak a bujdosás hoszszu útjára, Beöthy Ödön mint kocsis, Szabadi Balázs álnév alatt, pitykés mándli dolmányhan, kék posztó nadrágban, nagy csizmában, nagy karimájú kalapban s makra pipával, melyeket Orosházán vásárolt számára Szigethy.

September 21-én áthatoltak a Tiszán a mindszei tolvajrévnél, az nap Majsára értek, s 22-én délre Vadkertre s estére Kalocsára. September 23-án reggel mentek át a sz.-benedeki réven; sokan mentek akkor azon át s a kofák fölismerték Balázs bácsinak a fehér karjáról, melyről a lovak tartása közben a mándli és a paraszt ingujj fölcuszott, hogy bizony ő sem volt azelőtt kocsis, s a legnagyobb részvétellel üdvözölték ismeretlenül is. Sok jó hazafi bujdosott akkor így álruhában. Az nap délre Fádra s estére Bonyhádra érkeztek. 24-én délelőtti 11 órára a Mecseken át Pécsváradra jutottak, itt Balázs bácsi özszeveszvéen egy r. catholicus pap sváb kocsisával, jól özszeszidta a németet, a pap fenyegette hogy Pécssett elfogatja, így aztán jobbnak látták Pécsre be sem menni, hanem alatta vágtattak el nagy sebességgel.

September 25-én reggeli 10 óra tájban értek Szigetvárra, itt akartak Rigó János könyvárusnál egy időre megpihenni, de értesülvén arról, hogy az már elfogatott, még azon délelőtt Nemeskére mentek, egy erdők közötti kis faluba, Németh János református lelkészhez, ki 12 évig tanulóúrsa volt Szigethynek. Ez őt nagy örömmel fogadta, azon szavaira, hogy édes anyja látogatására menet utba ejtette Nemeskét is, kijelentette, hogy 4—5 napig el sem bocsájtja. Mindjárt asztalához ültette Balázs bácsit is, pedig a titok még nem volt felfedezve, s Balázs bácsi jól adta a kocsis szerepét, hűségesen segédkezvén Kati asszonynak, a főzőnőnek felszólítására a konyhában s az udvaron is. Délután felfedezte Némethnek Balázs bácsi kilétét Szigethy, s a jámbor református pap csak elképedt, szemrehányást tett eddigi hallgatásáért Szigethynek s ment az istállóba, hol Balázs bácsi a szénaágyon szendergett, jóvá tenni képzelt hibáját. Ettől fogva aztán a lovakra a harangozó ügyelt fel, s Beöthy Ödön a lelkész szobája melletti kisházban aludt ejjelenként.

Itt határozták el bevárni a Kazinczy Victor megérkezését, itten tehát huzamosabban kellett időzniök. October 6-án meghívta Németh János testvérét Németh Ferencet, a hodoli református lelkészt is ebédre, az nejevel együtt jött el. Az éles szemű nő gyanakodni kezdett, hogy Balázs bácsi nem kocsis, s hogy sejtel-

meit a női közlékenység által közhírré né tegye, jónak látták vele tudatni a valót, biztosabbnak híven így a titok megőrzését. Ezek meghívására 10-én Hodolra mentek át ebédre, ottan kávézás közben meglepte őket a szigetvári orvos, chirurgusával együtt Beöthy Ödön ugyan mindjárt kifordult a szobából, hogy a lovaknak utánuk néz, az orvos azonban így is megjegyezte, hogy soha sem látott ő még ilyen fehér kezet és nyakat s parokát paraszt embernél. Kezdték magukat nem jól érezni, fogattak s mentek vissza Nemeskére.

Beöthy Ödön kinyilatkoztatta, hogy ez esemény után nem maradhat tovább Nemeskén. Eladván tehát lovat, kocsit 130 pengő forintért a hodoli lelkésznek, october 11-én áttették bujdosási helyüket Tóth-Sz.-Györgyre, Matolcsi Sándor református lelkészhez, ki szintén barátja volt Szigethynek. Beöthy Ödön már anynyira türelmetlen volt a Kazinczy Victorra való várakozásban s a miatt, hogy már harmadszor fölismerték, miszerint oda nyilatkozott, hogy följelenti magát az első political hatóságnál. Ez ellen tiltakoztak Szigethy is, Matolcsi is. Arra sürgette tehát Szigethyt, hogy menjen rögtön Pestre Szalay Lászlóhoz, tudakozódni a political helyzetről s Kazinczy Victor után. Szigethy Pécs-Mohács felé még az nap megindult Pestre, 12-én délután már jegyet is váltott Mohácsnál a gőzhajóra, de az csak 13-án reggel 7—8 óra között érkezett meg. A kiszállók között volt Kazinczy Victor is. Perse, hogy nem ment többé Szigethy Pestre, hanem indultak Kazinczy Victorral együtt vissza Beöthy Ödönhöz, Tóth-Sz.-Györgyre, hová 12-én délután 4 órakor érkeztek meg.

Kazinczy Victor hirt hozott az october 6-iki és 10-iki gyász-eseményekről, ettől fogva aztán nem volt szó többé a jelentkezésről, s tudatta Beöthy Ödönnel azt is, hogy Pfeifer Ferdinánd bécsi nagykereskedő, a kinek az indigenatus megszerzésénél nagy szolgálatokat tett Beöthy Ödön, s a ki az 1840. évi XLVIII. t. c. által honfiusított, biztos menhelyet ajánlott föl nekie a kimenekülhetésig Bécsben, és hogy oda eljuthasson, egy cs. kir. fourirral abban állapotodott meg, hogy az 25 darab aranyért s 50 frt Győrben való tartózkodási költségeként 5 napra átengedi Beöthy Ödön részére saját utlevelét, mely a szemszin kivételével teljesen illet Beöthy Ödönre. A föladat tehát az volt, hogy Beöthy Ödön Győr közelébe jusson, s a fourir oda lejöjjön, hogy így annak utlevelével Beöthy Ödön bejuthasson Bécsbe. A Győr közelébe eljuthatásról is gondoskodott Kazinczy Viktor, hozván egy nyílt levelet

Szalay Lászlótól, mely a Bakonyba szólott Boday Károly és Lajos testvérekhez, melyben egy meg nem nevezett hazafit Szalay szíves gondoskodásukba ajánlott.

A terv nagyon kockázatos volt, de nem vala miben változtatni, s így az elfogadtatott.

Octóber 15-én aztán indultak, Szigethy Bódéra, szállást csinálándó ott Beöthy Ödönnek, s Kazinczy Viktor Bécsbe, lehozandó onnan Győrbe a fourirt. Találkozási helyül Bódé lett kijelölve. Bódéig együtt mentek, s itten rendbe hozva mindent a Szalay László levele átadása után az otthon levő idősebb Bódayval, indult ki-ki a maga útjára.

Szigethy octóber 21-én érkezett vissza Tóth-Sz.-Györgyre, s másnap indultak a Bakony felé Beöthy Ödönnel, ki mostan már nem kocsis ruhát hordott, hanem a fourir öltözkékének megfelelő testhez álló zekeszabású zöld és kék színben játszó felső öltönyt, pantalon és bakkancsot, s most már nem is a Szabadi Balázs nevét viselé, hanem a fourir lengyel nevét.

Octóber 23-án Karancson háltak meg egy rozszant korcsmában, itt Beöthy Ödönnek azon eszméje merült föl, hogy meglátogatja a közeli P.-Sz.-Lászlón Deák Ferencet, de aztán letett ezen eszméről. 24-én jökor megérkeztek Bodéra, hol az öregebbik Boday testvér szívesen fogadta őket, s Beöthy Ödönt a szomszédos Ajkán helyezé el Kiss János lutheranus lelkésznel, Szigethy Bodén maradván, hová alig 48 óra mulva Kazinczy Victor is megérkezett Bécsből, jelentve, hogy a fourirt lehozta Győrbe s az ott vár, s hozván magával egy bécsi lapot is, melyben szépen le volt írva, hogy a lázadó Beöthy Ödön is el van fogva; min jót kacagtak a szomorú helyzet dacára is.

Beöthy Ödönt aztán magukhoz véve s elbucsuzván a szíves házi gazdától, megindultak Győr felé. Octóber 28-án d. u. 3 óra tájt értek Gönyőre, ottan Beöthy Ödön és Kazinczy Victor hajóra szálltak, emez I. amaz II. osztályba. Szigethy itten vált el tőlük, a hűen teljesített kötelesség tudatában, előbb átvádán Beöthy Ödönnek a Beöthy Ödönné által nekie átvadott 304 darab aranyból, 300 frtot tevő ezüst pénzből s 200 frt papírpénzből még meglevő 304 darab aranyat s 223 frtot ezüstben.

Bécsben majdnem baj lett a kiszálláskor, a személyleírás a szem színére nem illett, a politia akadékoskodni kezdett. Ekkor egy osztrák generalis mentette meg Beöthy Ödönt, ki zajosan követelte utlevele láttamoztatását. A politia tehát a generalis paran-

csát teljesíté, s nem törődött többet a fourirral Mentek aztán a Pfeifer által készen tartott szállásra, itt rejtőzködött november végéig Beöthy Ödön. Ekkorra utlevelet kerített nekie Pfeifernek a veje, a Daum kávéház bérlője, és pedig 103 darab aranyért s oly formán, hogy a hű személyleírás bevezethetése végett maga az illető hivatalnok ment le a Beöthy Ödön szállására. Egy két üléses posta kocsin rögtön elindultak a bajor határok felé, odáig elkísérte Beöthy Ödönt a Daum kávéház bérlője is. A határ szélén aztán szerencsésen átjutva Beöthy Ödön, minden további akadály nélkül megérkezett Párisba.

Ez az ő menekülésének, Ulysses bujdosása ezen pendentjének, története.¹⁾

Csendes visszavonultságban élt aztán a száműzetésben előbb Párisban, hol Mercel francia nyelvmestertől angolul is tanult,²⁾ aztán Londonban, hol Cobden Richard saját házában engedett egy kis szobát Biharvármegye egykori főispánjának. Itten történt az, hogy nem fogadta el az octóber 6-iki gyásznapi emlékére tartott ünnepély alkalmával a gyászbeszéd tartását, némaságra kárhoztatván szózatot ajkait a száműzetés alatt.

Londonból Jerseybe ment, s itt mindennapos volt az Hugo Victor házában, hol az Hugo Viktor fia le is fényképezte. Jerseyben egészsége már alá volt ásva, e miatt nem valósíthatta meg azon szándékát sem az 1853. év végén, a keleti bonyodalmak kitörésekor, hogy keletre menjen,³⁾ a mellgörcsök mindinkább ijesztőbb mérvben jelentkeztek. Részint ezért, részint pedig, hogy nejevel találkozhassék Hamburgba ment, a debreczeni születésű nagy kereskedőhöz, Vámosyhoz, hol találkozott is nejevel.

Neje viszsztatért e hazába s kevéssel annak viszsztatérté után az 1854. évi december hó 7-én, ottan Hamburgban, egy nagyobb mérvű görcsös roham, 58 éves korában, véget vetett a Beöthy Ödön nemes életének. Betegségét a folytonos tanulmányozás és a haza letiportatássa miatti bú idézte elő s erős testét a honvágy-nak lelket emésztő kinja törte meg.

Most ott aluszsa a hamburgi köztemetőben Bihar nagy fia

¹⁾ Szigethy István jelenleg kecskeméti igazgató-tanár szives közlése után. Szigethy Istvánnak megvannak e korról napló jegyzetei is; kár, hogy azokat nyilvánosságra nem hozza.

²⁾ Irányi Dániel szives közlése után.

³⁾ Klapka: Emlékeimből. Pesti Napló 1885. márt. 14. sz.

örök álmait. Diszes sirkő jelzi nyughelyét, melyen francia nyelven következő egyszerű felirat áll:

BEÖTHY ÖDÖN,
született 1796. december 3-án,
s meghalt mint száműzött
1854. december 7-én.
Emlékére neje és gyermekei.¹⁾

Az ország, különösen pedig Biharvármegye jobbainak kegyeletök lengi körül az idegen hantokat, s körül fogja lengeni mindaddig, míg egy magyar él, mert Beöthy Ödön érdemei elfeledhetetlenek.

Biharvármegyének az 1868 évi mártius 18-án tartott közgyűlésén Csengery Imre gyönyörűen indokolt s a vármegye jegyzőkönyvébe bevezetett szónoklatában foglalt indítványára egyhangulag elhatározta a vármegye, hogy Beöthy Ödön arcképét gyűlésterme számára elkészítteti, s a drága hamvakat szülőföldjére hazaszállíttatja.²⁾

A határozat utolsó része maig is végrehajthatlan. Pedig azt is végre kell hajtanunk. Hadd merítsen abból erőt az újabb nemzedék, ha szükség leend rá, a hazafias áldozatokra; hadd tanulja meg abból, hogy az utókor nem marad hálátlan a haza oltárára hozott áldozatokért. S ne legyen megfosztva vármegyénk nagy fia azon végső boldogságtól, hogy hamvai hazai földben nyugodhassanak. Sőt szerény nézetem szerint még azzal sem szabad megelégednie Biharvármegyének, hanem N.-Váradon, dicsőségének és tetteinek székhelyén, emlékét hozzá méltó szoborral is meg kell örökítenie.

A határozat első része 14 év múlva valósíttatott meg. Az 1882. évi november 15-én tartott rendkívüli közgyűlésen lepleztetett le Biharvármegye termében a Beöthy Ödön arcképe a Deák Ferencével együtt. A leleplezés alkalmával Dobozy Miklós a vármegye főjegyzője emelkedett szellemű emlékbeszédet tartott, melyet szónoki szépsége miatt a vármegye egész terjedelmében jegyzőkönyvében felvételni határozott.³⁾ »Legyenek ez arcképek, — mondá ezen beszédében Dobozy, — minden idők kegyeletének tárgyai, a megyének örökbecsű kincsei. Azok szemlélete közben soha ne feledjük, hogy minden más érdek felett egy szent fogalom ural-

¹⁾ Vasárnapi Ujság. 1868. 26. sz. Ezen szám közli a siremlékét s az. Hugó Victor fia által készített fényképét is Beöthy Ödönnek.

²⁾ Biharvárm. 1868. jegyzők. 292. sz. — ³⁾ Ugyanott 1882. jegyzők. 326. sz.

codik, melynek neve: a haza! ne feledjük, hogy életünk utolsó pillanatáig adósai vagyunk az anyaföldnek, »mely ápol s eltakar,« s melynek neve: a haza! s ne feledjük, hogy a hazafiúi áldozatok örök lángjának kell lobogni azon oltáron, melynek neve: a haza!»

A Barabás által készített arckép az egykoruak s a rokonok állításuk szerint nem hü, nem is lehet az, mert több arckép kombinációjából készült. Éppen azért én nem ezt az arcképet használok, s nem is azt, melyet az Hugo Victor fia fényképezett, mert az, habár hü is, azon korból örököltette meg Beöthy Ödönt, midőn már leszorítatva a cselekvés teréről, ottan volt a bujdosók között, szívében a hontalanság keservével és sovárgó vágyával. Hanem használtam azon arcképét, mely az egykoruak állításuk szerint leginkább emlékeztet Beöthy Ödönre, mely őt tevékenysége fénykorából ábrázolja, s melyet 1842-ben Bécsben a híres Eybl festett.

És most néhány vonással jellemezem Beöthy Ödönben az embert, a politicust és a szónokot.

Beöthy Ödön alacsony termetű, zömök alaku ember volt. Haja korán őszült, sárgás-fehér volt, szemöldei egészen sárgák, kerek arca mindig élénk, szemei folytonosan villogtak, sárgás bajusza mindig ki volt pödörve. S a fej a rövid vastag nyakon oroszlánfőlhöz hasonlított.¹⁾ A kényelmet rendkívül szerette, apró lábaival legalább két követ helyét foglalta el.²⁾

Beöthy Ödön épen olyan volt a magánéletben, mint a közélet porondján: nyugtalan, zsémbes természetű, ingerlékeny véralkatu, azonban önzetlen, s a nehéz helyzetekben magát mérsékelni tudó. Kedélyében sok kiméletlenség, kihívó dac, megvetés és guny volt egyrésről, de másrésről még több gyöngédség; legyőzött ellenei iránt mindig nagylelkű s majdnem a gyöngédségig engedékeny volt. Szeszélyes kedvteléseiben sokszor önmagára is kiméletlenül élcelt.³⁾ Önzetlenségének fényes bizonyítéka az, hogy a gyermektelen Schweiger Antalnak, ki a Huszár-féle birtokot vásárolta meg, az ő iránti tisztelet folytán tett azon ajánlatát, hogy őt nevezi ki végrendeleti örököséül, nem fogadta el.⁴⁾ Az ősz haju férfiban, ifju, lángolni tudó, szilárd, erélyes lélek lakott. Vén ember volt fiatal lélekkel; ősz fej 25 éves energiával. Szilárdságára nézve legyen

¹⁾ Csengery A. Tanulmányok. II. k. 43. l.

²⁾ Szilágyi. Forr. férfiai. 148. l.

³⁾ Csengery A. Tanulmányok. II. k. 47. l.

⁴⁾ Ezt ő maga beszélte el a száműzetésben Irányinak, kinek szives elbeszélése után közlöm ezen esetet.

elég fölhozni azt, hogy bár szerette is az éljeneket, de mindamellett is sokkal makacsabb volt, hogy sem gondolkozását éljenekért föl-áldozta volna.¹⁾

A megyei élet viharában nőtt fel, s ezen viharok ámbár tele voltak elnyeléssel fenyegető hullámokkal és örvényekkel, nem csak meg nem törték, hanem inkább megedzették lelke erélyét. Következetes maradt magához minden viszonyok között úgy a magán- mint a közéletben. Erélyességének bizonyítékául hadd álljon itten a bácskai működéséről egyik éppen nem magyar érzelmű német lapban megjelent következő tudósítás:

Beöthy, ezen ezüsthaju, fiatal, tüzelkü ősz, magas feladatát éppen oly helyesen fogta föl, a mily fényesen megoldotta. Azon éles áttekintéssel, mely a rác fölkelés s annak főtényezői sokféle elágazó szálait vele fölismertette, az alsó táborban levő csapatok szellemét is föl tudta élesztetni, s azon veszélylyel fenyegető hézagot áthidalni, melyet a régi regime örökségül hagyott, polgárok és katonák között művészi sáncokat tornyosítván föl. Beöthynek föl villanyozó, diadalmas szónoki tehetsége a hazának nem egy elveszett fiát megmentette, s nem egy kihűlni kezdő porte d'épée-t tüzes tricolorrá változtatott át. Ha az első magyar ministerium a rác zavarok kezdetekor meg tudta volna emberét választani s királyi biztosi hatalommal — — — a háromszinü s erélyes Beöthyt küldötte volna a Bácskába, mostan a haza sokkal kevesebb sebből vérzenék, a Duna szabad lenne, és Szent-Tamás, az előbbi nyomorult mezőváros s nem bevehetetlen sáncmű.²⁾

Beöthy Ödön par excellence a nép embere s az elnyomottak védője volt. Ez magyarázza meg szónoki hatalmán kívül, melyet alább részletezünk, csudás befolyását megyéjére, és korára. Lángoló lelke átérzte az elnyomottak fájalmát és vágyait. Ezért küzdött oly ernyedetlenül a protestánsok sérelmeik orvoslásukért, holott maga catholicus volt. S ezért volt kész a népnevelés előmozdítására bármily özszeget áldozni.³⁾

Beöthy Ödön kizárólag gravamenista politicus volt. A sérelmeket feltüntetni, a kormány által a magyar alkotmány ellen elkövetett jogtalanságokat ecsetelni páratlan volt. S mint politicus, sajátos vegyülete volt a forradalmárnak és a conservativnek.

¹⁾ Szilágyi. Forr. férfiai. 317. l.

²⁾ Pester Zeitung 1848. nov. 5. sz.

³⁾ Lewitschnigg. Kossuth und seine Bannerschaft. II. k. 84.

Első föllépése a felső házban egyenesen forradalmi tendenciájú volt; előre, ösztönszerűleg érezte a forradalmat.¹⁾ Másrészről tény az, hogy soha nem tartozott a túlzókhoz. Mészáros is azok közé sorozta őt, kik a szigorú törvényesség emberei valának.²⁾

Meg volt benne az ösztön a haladás iránt, meg volt a gyors felfogás, a helyes tapintat, a képesség a helyes rendszabályok megválasztására, de eszméit másoknak kellett formulázni. Eszméiben is meg volt az emelkedettség, a nagyság, sőt a fenség is, de a mélység hiányzott. Mindig megmaradt az általánosságoknál, a részleteket nem elemezte, azokhoz nem értett.³⁾ Ritka jó alispán, kitűnő ellenzéki vezér volt, de nem államférfi. A tanulmány-hiányon kívül e részben azon kor is hibás volt, melyben Beöthy Ödön felnőtt; a támadás s a védelem, de nem a konstruálás kora volt az. A megyegyűlések, sőt legnagyobb részben az országgyűlés is sérelmekkel voltak kénytelenek foglalkozni, s a ki csupán a gyakorlati életből akart tanulmányokat meríteni, bizony az ottan nem talált kellő iskoláztatást az államférfiúvá való kiképeztetésre.⁴⁾

Innen magyarázható meg azon, különben megfejthetetlennek látszó körülmény, hogy Beöthy Ödön, a ki anynyira ünnepelt volt a sérelmi korszakban, a forradalom alatt alig fejthetett ki hatást.

A forradalmak vezéreihez éppen oly mérvben szükséges a destruáló mint a konstruáló tehetség.

Mint szónok azonban mindig ünnepelt volt Beöthy Ödön, ezen minőségében volt legnagyobb. Hangja s közbeszólásai azon tulajdonsága miatt, hogy azokkal egész szónoklatok hatását megsemmisítette, sokan magyar Dantonnak tekintették.⁵⁾ Hangja ugyan nem volt érces és nem volt kellemes, de éles, erős, nagyterjedelmű s inkább harsogó, mint dörgő volt; előadása rendkívül élénk, folyékony, szónoki virágaiban sok költői kép, s ezekben sok változatosság. Szónoklata többnyire nagyszerű körrajz volt, inkább az, mi a természet műveiben bámulatra ragad, mint a mit egy teljesen bevégzett szobron keres a műizlés.

Szónoklataiban bizonyos szeszélyesség volt, mint a hegyi patakban, s gondolataiban nagyszerűség, de a kivitelben nem volt mindig szabatosság; azonban volt sok olyan ötlete, sok olyan

¹⁾ Lewitschnigg id. munk. II. k. 83. l.

²⁾ Mészáros. Eszmék és jellemrajzok. 38. l.

³⁾ Csengeri A. Tanulmányok. II. k. 48. l. — ⁴⁾ Ugyanott. 49. l.

⁵⁾ Lewitschnigg id. munk. II. k. 82. l.

gondolata, mely nyelv, kifejezés és styl tekintetében is szónoklati remek.

Gondolat menete azonban rapsodicus volt, a lángész gyors röptét nem képes követni a nyelv. Alig vetett oda néhány jellemző vonást egy képhez, s már más, költőibb tárgy kínálkozék phantasiájának. S be sem végezte némely képeinek rajzát, már más, nagyszerűbb körrajz színezéséhez fogott.

Ha szónokolt, fejét hátraveté, s karjait keresztbe foná, mint Napoleon, s keze árnyazó mozdulatai csak a szónoklat szenvedélyesebb helyeit kísérik. A szemlét tartó vezér önérzetével s éles pillantásával tekintett át a gyülekezeten, melynek ő éppen úgy ura volt, mint Neptun a haboknak, és senki sem volt nála biztosabb a hullámok között, senki sem tudott több mérséket tartani a szenvedély árhaj és szélvészai között.

Legfélelmesebb volt szónoklatainak azon része, melyben a mosoly leple alatt keserű igazságokat, a lélekemelő eszmék mellett gunyt, élcet, satyrát s a legnemesebb értelemben vett humort kevert. Ilyenkor kerek arca torzalakot öltött, taglejtése gyorsabb, elevenebb, jellemzőbb lett s szemeiben a guny villámai cikáztak.

Hatalma leginkább a rögtönzésekben állott, ez a lángész gyors röptén kívül másik oka annak, hogy sebesen rohanó szónoklatát a gyorsiró is alig volt képes követni; gyakran kihullt ennek kezéből is a közlekedés vagy a kitörő kacaj közepette az irón. S ez az oka annak, hogy országgyűlési beszédeiből alig maradt át korunkra néhány hiányosan öszszeszerkesztett beszéd-töredék.

A kis néptribun szónoklatának legszebb virágait Biharvármegye termében pazarlá el.¹⁾

Ma már egy kis részben le is róvta háláját iránta Biharvármegye. Arcképe ott függ azon teremben, melynek falai oly sokat beszélhetnének ő róla; mert voltak idők, midőn az egész nemzet szeme ezen teremre volt függesztve, szivdobogva várva Biharvármegye s a haza anynyiszor megtapsolt fiának szónoklatait, diadalait; voltak idők, midőn az elnyomottak jajjai csak a Beöthy Ödön szónoklata útján juthattak a nyilvánosság elé; a miért aztán az elnyomottak hálája köszönő iratok és hálasóhajok alakjában szállott a gyülesterem felé.

Hiszem, hogy eljövend azon idő is, midőn Biharvármegye

¹⁾ A szónoki jellemzés Csengery A. tanulmányainak II. k. 42—47-ik lapjairól nem véve.

egészen leróvja háláját nagy fia iránt, midőn annak éreszobra ottan fog állani a vármegye háza előtt, s midőn Biharvármegye fölállítandó Pantheonjába fogja elhelyezni a nemes szív ellángolt hamvait.

Addig hadd pihenjenek azok csendesen az idegen hantok alatt, a hamburgi sirkertben.

Mi azonban, kik nem feledkezhetünk el multunk nagy alakjairól, addig is őrizzük szent ereklye gyanánt Beöthy Ödön emlékét, sziveinkbe mélyen bevésve.

III. FEJEZET.

Biharvármegye tisztí kara s a mai N.-Várad tisztviselői s előljárói.

A mártiusi események hírére Tisza Lajos Biharvármegyének főispáni helytartója, — kit az 1848. előtti ellenzék anynyira kárhoztatott, de kit Dus László már többször említett »Egy magyar nemes története« című cikksorozatában, melyben azon axiomából indul ki, hogy: »a nyilvános élet igazságát soha se ítélték meg a napsugarak tündöklő fényei között, hanem az alkonyatban, midőn az árnyékot is meg lehet látni s az alakot is jobban fel lehet ismerni«¹⁾ egészen más világításban tüntet föl, mint milyenben az egykoruak kik bizonyára nem valának mentek az elfogultságtól, nézték őt,²⁾ -- belátván azt, hogy az új idők szelleme tarthatlanná tette az ő exponált állását, márt. 18-án Gesztről keltezett levelében³⁾ arról értesíté Sántha György másod alispánt, hogy megromlott egészsége hosszasabb ideig nyugalmat és a gyógyszerekkel háborítlan éleést igényelvén, orvosa rendeletéből darab ideig a megyének személyes kormányzásával felhagyni kénytelenítették, s még a napokban Pestre családjá körébe felmenni szándékozik, minek következtében hivatalosan felszólítja a nevezett alispánt a megyei közügyek vezetésére.

Ezen átirat, bár abban arra is felkéri a távozó főispáni helytartó Sántha György másod alispánt, hogy az őt minden előadandókról és történteokról Pestre körülményesen tudósítani sziveskedjék, nem tekinthető egyébnek »Isten hozzád«-nál, melylyel a főispáni helytartó hucsut vesz Biharvármegyétől.

S ez az önkénytes visszavonulás jó hatással volt a közhangulatra, ez, és az előbbi rendszer hiveinek is csatlakozása az új eszmék zászlójához, eloszlatta azon élességet, mely Hontot kivéve, sehol sem volt a pártok között oly mérvben észlelhető, mint Biharvármegyében.

¹⁾ Szabadság. 1884. 47. sz. — ²⁾ Ugyanott. 39—54. sz.

³⁾ Lásd a II. sz. alatti okmányt.

A multakra való fátylvetés kihatott a nemsokára megejtett általános tisztujításra is, a menyinyiben többen a volt conservativok közül, mint Sántha György, Gozmán János, Budaházy Ferenc sat, szintén megválasztattak.

Tisza Lajost praecarius helyzetéből, mely szerint névleg adminisztrátor volt, tényleg pedig nem, nem sokára megszabadította Szemere Bertalan belügyminiszternek egyik első, ápril 16-án kelt rendelete,¹⁾ melynek első pontja szerint minden főispáni helytartó felmentetett hivatalától, s alig néhány nap mulva, ápril 20-án Biharban főispánná Beöthy Ödönt, a volt ellenzéknek bálványozott vezérét s pattogó szónokát nevezte ki Szemere,²⁾ kit a vármegye már mártius 27-iki közgyűlésében kért a maga részére főispánul kineveztetni.³⁾

Beöthy Ödön beigtatása főispáni hivatalába május 2-án óriás lelkesedés között történt meg.

Érdekesnek találok Beöthy Ödönnek székfoglaló beszédét közölni itten, anynyival inkább, mert az igen hü tükre a nagy férfiu lelkületének és jellemének, valamint a beigtatás tárgyában hozott s Csengery Imre tollából folyt 438. számú közgyűlési határozatot is, melyeket kinyomatni és szétosztatni határozott a vármegye.

Beöthy Ödön beszéde így hangzik :

»Egy tárgytól kell, e pillanatban megválnom: a függetlenségtől, melyet életem folyamataiból, szent erekle gyanánt, tartottam fenn eddig. S bucsút veszek most ettől azon kötelesség érzetéből, melylyel hazám iránt viseltetem. És ha áldozat is az, mit jelenleg teszek: vissza kell vonulnia ez érzelemneka kebel redőibe, s az ajkáról nem más szónak szabad hangzania, mint a polgári kötelesség szózatának.

»Elfoglalom a helyet, mint ember, kiben gyöngeségek lehetnek és vannak. De ezek engem, az előmbe tűzött pályán, el nem tántoritandanak. S e végetl egyre van főkép szükségem: a bizodalomra. Valamint én részemről ezt ígérem, úgy viszont önöktől is kérem. Ki a bizodalmat megmérgecsíti; ki ehez nem gyöngéd kezekkel nyul: az a jövődőséget az anya-méhben gyilkolja meg, a jelent pedig megkeseríti.

¹⁾ Lásd a VIII. sz. alatti okmányt.

²⁾ Pesti hirlap. 1848. ápril 26. sz.

³⁾ Biharv. 1843. jegyzők. 223. sz.

»A mit szívnék becsületessége ígérhet : a mt férfias akarat fogadhat : mind azt ígérem, és fogadom. Nem leszen előttem párt, és nem leszen érdem a felekezetesség. Nem fogok senkit pártoskodásra felhívni. Emberekre leszen nekem szükségem, kik a közérdeket szolgálják, és az idő szavát megérteni tudják. Megtartása a törvényeknek ; szilárdítása az alkotmánynak ; és a még zsenge korukat élő újabb intézményeknek ; hűség a királyi trón iránt ; szeretete az édes hazának ; szigorú örködés a tisztviselői eljárások fölött ; s előmozdítása a nép érdekeinek, úgy ezentul, mint eddig : ezek lesznek feladataim, czéljaim, törekvéseim. S hiszem, hogy a megye közönsége, e nehéz pályán, nem vonandja meg tőlem segéd-kezeit ; hiszem, hogy közremunkálását a haza közügyében, megnyerendem.

»És most még a tisztí karhoz van néhány szavam.

»A három év, meddig a tisztíkar pályája terjed, kevés napok alatt lejár. De bármennyig keljen még hivatalaikat folytatniok : folytassák azt önök szilárd pontossággal, és tisztá becsületességgel. S ha netalán az idő a hivatalokban változtatást hozna is elő : ne vigyen el senki magával békétlenséget, és haragot. A haza javára működni a legparányibb hely is elég ; s a haza javát, bármily állásban is, előmozdítani szent köteltség.

A hivatolt számú végzés pedig így szól :

»A beiktatás, az előadott modorban, megtörténvén ; s a ki-nevezési rendelet, beiktatott főispán urnak kezeihez, visszaadni határozatván : hazafiúi örömmel üdvözli őt a megye, mint főkor-mányzóját ; s hazafiúi megnyugvással teszi le gondjaiba saját jövőndőjét.

»Nehéz évek voltak, melyek e megyének legközelebbi multját alkotják. Felzavarva a köz csend és béke ; megbomlodozva a családi és társas életi kötelékek ; elnémitva a tanácskozás szabadsága ; vérrel fertőztetve a gyűlési terem szentsége : szenvedtek egyesek, s szenvedett a köz ügy. És mind ezek most enyhet, mind ezek tisztulást igényelnek.

»De nehezek lesznek az évek is, melyek e hazára átalában, s e megyére különösen várakoznak. Megszilárdítani az új intézményeket ; begyógyítani az események által okozott sebeket ; beillesztetni az új elemeket a társas gépbe ; rendszerezni az alkotmány minden viszonyait ; összhangzásba hozni az újabb formákat a helyhatóság alakjával : ez a feladat, melyet a törvényhozás kijelelt, s a végrehajtó hatalom valósítani törekszik.

»S ez időszaknak épen olyan férfiakra van szüksége: mint a kinek vezér-tekintetén csüggeni a közönség már megszokta, s kit jelenleg a megye főköormányzól nyert.

»A főispán bizodalját ajánlá a megyének. S mit adhatna viszont nekie a megye? Bizodalma, tisztelete, szeretete, s mindene e férfiúé már. A virágok is, melyekkel útait elhíndheti, ismét csak azon füzéreköl vétethetnek, melyeket a megye, melyeket a haza már annyiszor tűzött halántékai közé.

»A megyének most sincsen egyebe, mint bizodalma, tisztelete és szeretete. Csak ezeket adja tehát a főispánnak is frigy-zálogul. S ad még egy fogadást: közremunkálni a nemzet javáért, föllekesülni mindenha a haza emlékezeténél, s Biharnak új szülötteit, a szabadság szeretetére, azon férfiúnak nevével tanítani, ki az iránt egy életen keresztül soha nem volt hűtlen.«

Ezt követöleg május 23-án megejtetett az általános tisztujítás is.

Megválasztattak¹⁾ alispánul Miskolczy Károly; 2-od alispánul Thurzó János és Sántha György; főjegyzöl Csengery Imre; aljegyzöl Tar Imre, Verner László, Gorove Antal, Deczky Dániel és Beöthy Andor; főügyvédül Zilahy Lajos; alügyvédekül Tornay Auguszt, Kovács János, Tokody Ágoston, Kellner József és Gozman János; számvevöl Budaházy Ferencz; hadi főpénztárnokul Verner László; házi főpénztárnokul Novobáczky Ferenc; főorvosul Lukács János; főmérnöké Szász József; almérnöké Tóth Sámuel; levéltárnokká Jakab Mihály; levéltárnoki segédül Jakab Sándor; fizetéses ülnökökké Bagosy Lajos, Ambrus János, Nagy Sámuel s Jakabfy Joachim; központi szolgabiról Hankovics György s esküdteül Gosztönyi István.

A járási tisztikar is ugyanakkor alakított meg, legtöbbnyire közfelkiáltás által; megválasztattak és pedig

a váradi járásban: főszolgabiról Csanády Sándor; alszolgabirákul Komlóssy Antal, Bige Károly, Beliczay Ferenc, Miskolczy István és Szervánszky Sándor; esküdtekül Ungváry Orbán, Körösy József, Szacsvey Sándor. Janovics János és Ónody István; aladószedöl Nagy Sándor;

a sárréti járásban: főszolgabiról Csanády István; alszolgabirákul Bige Márton, Derecskey Antal, Farkas Elek és Fényes Ignác; esküdtekül Puskár Balázs, Török István, Safrád Lajos és

¹⁾ Biharv. 1848. jegyzök. 1873. sz.

Komáromy Károly; ide s az érmelléki járásba járásorvosul Ercsey Imre; aladószedőül ifj. Bagossy József;

az érmelléki járásban: főszolgabíróul Miskolczy Lajos; alszolgabírákul Fráter Ferenc, Laky Lajos, Lakatos László, Juhász József és Baranyi Menyhért; esküdtekül Armós Bálint, Szilágyi Zsigmond, Szakáll László, Garán Dániel és Fráter Imre; aladószedőül Parola Ferenc; (ezen járásba főszolgabíróul előbb Dobozy Menyhért választatott meg, de ő megválasztatását nem fogadta el, mivel a haretéren akarta hazáját szolgálni);

a szalontai járásban: főszolgabíróul Sughó József; alszolgabírákul Lovassy Ferenc, Márkus Ferencz, Stéger János, Főnyad László és Tokody Győző; esküdtekül Sántha Gyula, Klobusiczky István, Ercsey Sándor, Koszta Márton és Pálincásy Imre; aladószedőül Kopócsy Mihály;

a belényesi járásban: főszolgabíróul ifj. Ambrus József; alszolgabírákul Vertán Endre, Sughó László és Közepesi Gyula; esküdtekül Sztupa Ignác, Buzáth Simon, Markovics Dénes és Péchy György; aladószedőül Vertán Antal.

Másnap május 24-én a tiszteletbeli tisztviselők nevezettek ki Beöthy Ödön főispán által. A nagy számban kinevezett tiszteletbeli tisztviselők közül¹⁾ főlemlitem a következőket: Molnár Ferenc, Porubszky László, Véghső Gellért és Beliczay Ignác tiszteletbeli alügyvédek; Szász Ágoston s Gálbory Soma tiszteletbeli aljegyzökké, Grosz Frigyes tiszteletbeli főorvossá s Grósz Albert tiszteletbeli orvossá nevezettek ki.

Ugyanazon nap nevezettek ki a csendbiztosok is, kik közül megemlitjük Szakáll Pált, ki az érmelléki járásba neveztetett ki csendbiztosul.²⁾

Szintén ezen nap választatott meg pertárnokul Szász Károly,³⁾ kit még ezen közgyűlés folyamán kinevezett tiszteletbeli ügyvéddé a főispán, ugyanakkor nevezvén ki tiszteletbeli mérnökké Haranghy Bálintot is.⁴⁾

Igy alakult meg az új alkotmányos tisztí kar.

Mint a fentebbiekből látható, Biharvármegye 1848-ban, valamint annak előtte s az alkotmányos aerában utána is, egész 1872-ig, 5 járásra, u. m. váradira. sárrétire, érmellékire, szalon-

¹⁾ Biharv. 1848. jegyzők. 1874. sz. — ²⁾ Ugyanott. 1875. sz. — ³⁾ Ugyanott. 1876. sz. — ⁴⁾ Ugyanott 1944. sz.

taira és belényesire, s minden járás több szakaszra volt felosztva. A járasok élén 1—1 főszolgabíró, a szakaszok élén pedig a főszolgabírák fennhatósága alatt 1—1 alszolgabíró állott, minden főszolgabíró s alszolgabíró mellé 1—1 esküdt adatván így képezvén ők ketten együtt a törvényes bizonytságot, a legale testimoniumot.

Az így megválasztott tiszti kar azonban nagy változásokon ment keresztül a szabadságharc végéig.

Még a választói közgyűlés folyamán ugyanis Fényes Ignác, Tar Imre¹⁾ és Fráter Ferenc²⁾ lemondottak. Fényes Ignác helyett egyik sárréti járási alszolgabíróul Csapó Lajos választatott meg még ezen közgyűlés által.³⁾

Lemondottak továbbá honvéddé létök miatt Gorove Antal, Markovics Dénes és Gosztanyi István,⁴⁾ valamint Csanády István főszolgabíró is.⁵⁾

A június 26-án megtartott országos képviselő választások alkalmával pedig Miskolczy Károly első alispán, továbbá Ambrus József és Gozman János képviselőkké választatván, szintén lemondottak állásaikról.

Az így megürült tiszti állások a következő közgyűlésen töltettek be, megválasztatván első alispánul Thurzó János, ennek helyébe II-od alispánul Miskolczy Lajos, s ennek helyébe érmelléki járási főszolgabíróul Dobozy István; Ambrus József helyett belényesi járási főszolgabíróul Beliczay Ferenc s e helyett alszolgabíróvá Sztacho Károly, s Gozman János helyett alügyvéddé Servánszky Lajos. Ugyanekkor választatott meg a lemondott Csanády István helyett főszolgabíróvá a sárréti járásban Csapó Lajos s e helyett alszolgabíróvá Lestyán Károly; s a lemondott Fráter Ferenc helyébe érmelléki járási egyik szolgabíróul Végh György.⁶⁾

Ugyanekkor egy új segédlevéltárnoki állás is szerveztetett s arra Gyöngyössy László választatott meg,⁷⁾ a lemondott Tar Imre és Gorove Antal helyett már előbb megválasztatván aljegyzőkül Szarukán Gergely és Szász Ágost, Gosztanyi Antal helyébe pedig központi esküdtül Marzsó Lajos, s Markovics Dénes helyébe belényesi járási egyik esküdtül Novák János.⁸⁾

Jöttek aztán a szomorú napok, a rácság fölkelt a magyarság kiirtására, s az alvidék vérbe, lángba borult; azután Jellasics tört

¹⁾ Biharvárm. 1848. jegyzők. 1932 sz. — ²⁾ Ugyanott. 1989. sz. —

³⁾ Ugyanott. 1881. sz. — ⁴⁾ Ugyanott. 1933—35. sz. — ⁵⁾ Ugyanott. 2098. sz.

— ⁶⁾ Ugyanott. 2099. sz. — ⁷⁾ Ugyanott. 2101 sz. — ⁸⁾ Ugyanott. 1942. sz.

serezsánjaival a Dráván át Magyarországra, s a románság is fegyvert fogott Erdélyben a magyar ellen. A camarilla erős kézzel kavarta a boszorkány-üstöt.

A nemzeti kormány a fenyegető tengernyi veszély fölfogására fegyverre hívá a nemzet ifjuságát. A 10 első honvéd zászlóalj gyorsan megalakult, s a ki ide nem jutott vagy nem állhatott be, az elment nemzetőrnek.

Szükség volt minden férfikarra.

Biharvármegye tiszti karának jó része szintén a harcra sietett, tollát fegyverrel cserélve föl, s ez azon ok, mely anynyira megváltoztatta Biharvármegye tiszti karának képét.

Maga Beöthy Ödön is, mint életrajzában részletesen előadtam, többnyire távol volt kénytelen lenni vármegyéjétől. Sántha György alispán is az 1848. évi október végétől egész az 1849. évi május elejéig más teendőkkal bizatott meg, előbb a csucsai és kristyóri táborban, később mint kinevezett kormánybiztos Zarándvármegyében.

A vármegye belátván ezen helyzet káros voltát, Sántha György alispánt az 1849. évi ápril 16-iki közgyűlésében az iránti nyilatkozatra hívta föl, hogy az alispánságot, vagy a kormánybiztosságot akarja-e megtartani, miután a megye az általa kezelt alispáni hivatal szabályszerű ellátását tovább nem nélkülözheti,¹⁾ mire Sántha György kijelentette, hogy lemondván a kormánybiztosságról, visszatérend, — a mint vissza is tért, — alispáni hivatalához.

Beöthy Ödön az 1849. évi júliusban lemondott főispáni állásáról. Helyének betöltése azonban folyton tovább húzódott, ennél fogva az utolsó napokban, augusztus 2-án, a vármegye bizottmányi közgyűlése új főispán kinevezését kérelmezte a belügyminisztertől.²⁾

A tisztviselők közül azokat, kik a nemzetőrséggel szállottak táborba, rendszerint csupán helyettesítette a vármegye bizottmányi közgyűlése, s egyelőre azokat is, kik honvédeké lettek.

Nevezetesen a nemzetőrökké s részben honvédeké lett Torjay Ágost, Kovács János, Tokody Ágost és Servánszky Lajos alügyvédek, Millye Lajos, Fekete Ferencz, Szász Károly, Beliczay Ignác által,³⁾

Beöthy Andor aljegyző előbb, augusztus 19-én, Gálbory Soma,⁴⁾ s később Millye Lajos által,⁵⁾

Szilágyi Zsigmond, Ármós Bálint és Garán Dániel érmelléki

¹⁾ Biharvárm. 1849. jegyzők. 833. sz. — ²⁾ Ugyanott. 1700. sz. — ³⁾ Biharv. 1848. jegyzők. 2566. sz. — ⁴⁾ Ugyanott. 3713. sz. — ⁵⁾ Ugyanott. 4439. sz.

járási esküdtek, P. Nagy Lajos, Ujváry Ödön és Nagy Lajos által, Szakáll Pál ugyanazon járási csendbiztos Szakáll János, s Hankovics György központi szolgabíró Komlóssy Antal s majd ennek fölmentetés iránti kérelme elfogadása után ifj. Gyalokay Antal által,¹⁾

Kosztá Márton és Sántha Gyula szalontai járási esküdtek Toperczer Sándor és Sántha Kálmán által,²⁾

ifj. Bagossy József sárréti járási aladószedő Szilágyi Lajos által,³⁾

Marzsó Lajos központi esküdt Toperczer Sándor által,⁴⁾

Lovassy Ferencz szalontai járási egyik alszolgabíró egyszerűen az esküdtje s Pálincássy Imre ugyanottani egyik esküdt Németh Antal által,⁵⁾

Klobusiczky István ugyanottani egyik esküdt Hollószeghy Sándor által,⁶⁾

Verner László és Szász Ágost aljegyzők Gyulafi Antal és Incze János által,⁷⁾

Sántha Gyula szalontai járási egyik esküdt Toperczer Miklós, s a csak kevéssel előbb helyettesített Hollószeghy Sándor ugyanottani egyik esküdt Fráter Farkas által,⁸⁾

s az őrnagyi ranggal kormánybiztossá kinevezett Dobozy István érmelléki járási főszolgabíró Laki Lajos által⁹⁾ helyettesítették.

Ezzel constatalva van az, hogy az 1848-ik év egész végéig a helyettesítés volt az általánosan alkalmazott szokás; s mielőtt ezen évről áttérnék az 1849-ik évre, még azt tartom megemlítettőnek, hogy az augusztusi gyűlésen a szalontai járás csendbiztosává Medzihradszky Frigyes neveztetett ki.¹⁰⁾

1849-ben nagyrészen szakított a bizottmányi közgyűlés a fent említett szokással, ezen évben már túlnyomó volt a megüresedett állomásoknak választás útján való betöltése.

Nevezetesen mindjárt a január 3-án tartott bizottmányi közgyűlésben Kosztá Márton helyett, ki az 55-ik honvédszászlóaljba hadnagylott lett kinevezve, a szalontai járás egyik esküdtétől Bessey Mihály, a Rickó Károly őrnagy mellé segédül kinevezett Szász Ágost helyébe megyei aljegyzőül Paskutz Károly s a szintén a Rickó hadtestében tüzérként szolgáló Keller József helyébe

¹⁾ Biharv. 1848. jegyzők. 3930. 4121. sz. — ²⁾ Ugyanott. sz. 3948—49. sz. — ³⁾ Ugyanott. 3997. sz. — ⁴⁾ Ugyanott. 4120. sz. — ⁵⁾ Ugyanott. 4122. sz. — ⁶⁾ Ugyanott. 4213. sz. — ⁷⁾ Ugyanott. 4439. sz. — ⁸⁾ Ugyanott 4501. sz. — ⁹⁾ Ugyanott. 4577. sz. — ¹⁰⁾ Ugyanott. 3966. sz.

alügyvédül Fekete Ferenc nem helyettesítettett, hanem választott; ugyanekkor Sinay Ferenc s Vertán Antal a törvényszékhez helyettes szolgabírókul s Csaudáry János és Ottlik Gyula pedig ugyanoda helyettes esküdtekül megválasztattak. De ugyanekkor még tétettek helyettesítések is, hanem ezek teljesen ideiglenes jellegűek valának. A váradi járásnak a kristyóri táborban levő főszolgabírája, Csanády Sándor ugyanis ideiglenesen Komlóssy Antal által; s egyik ugyanott levő szolgabírája, Bige Károly, Ónody István által; a sárréti járásnak a csucsai táborban levő szolgabírái, Bige Márton és Farkas Elek, Komáromy Károly és Puskár Balázs által; s Sztachó Károly szolgabíró és esküdtje Török István pedig Csapó Lajos főszolgabíró és Molnár Antal által helyettesítették.¹⁾

Később is történtek még szórványosan helyettesítések. Nevezetesen :

a Dobozy-csapattal ismét táborba szállt Ármós Bálint érmelleki járási egyik esküdt érsemjéni Nagy Lajos által,²⁾

az elhalálozott Szász József főmérnök Tóth Sámuel almérnök által,³⁾

a Csanády István szabad csapatjához csatlakozott Vertán Endre belényesi járási egyik szolgabíró s esküdtje Buzáth Simon, Vertán Antal s Kosztin Tamás által,⁴⁾

s a betegeskedő Budaházy Antal számvevő július 3-án Fényes Dienes által⁵⁾ helyettesítették.

Ellenben az 55-ik honvédszászlóaljhoz századossá kinevezett s eddig helyettesítve volt Hankovics György központi szolgabíró állása január 19-én végleg betöltetett, megválasztatván helyébe ifj. Gyalokay Antal.⁶⁾

Ugyanez történt a honvédseregbe átlépett s eddig helyettesítve volt Beöthy Andor aljegyzői állásával, melyre február 13-án Gedeon Ferenc választatott meg.⁷⁾

Ugyanekkor a lemondott Közepesi Gyula belényesi járási egyik szolgabíró helyébe a váradi járás egyik esküdtje Janovics János s e helyébe Esztegár Lajos választattak meg.⁸⁾

Megválasztattak még a szabadságharc letiprásáig :

a honvéd hadnagygyá lett Szilágyi Zsigmond helyébe érmelleki járási egyik esküdtül széplaki Nagy Lajos,⁹⁾

¹⁾ Biharv. 1849. jegyzők. 4. sz. — ²⁾ Ugyanott. 261. sz — ³⁾ Ugyanott. 270. sz. — ⁴⁾ Ugyanott. 551—552. sz. — ⁵⁾ Ugyanott. 1679. sz. — ⁶⁾ Ugyanott. 176. sz. — ⁷⁾ Ugyanott. 317. sz. — ⁸⁾ Ugyanott. 318. sz. — ⁹⁾ Ugyanott. 401. sz.

a nemzetőri századosává lett Verner László aljegyző helyébe Szilágyi László,¹⁾

s ápril 17-én a törvényszékhez esküdtekül Novák Ferenc, Kőmives István és Illye János,²⁾

ugyanakkor a lemondott Tokody Ágost helyébe alügyvédül Bölöny Albert,³⁾

a honvéd vadászfőhadnagygyá lett Lovassy Ferenc helyébe szalontai járási egyik szolgabíróul Lakatos János,⁴⁾

továbbá május 1-én a lemondott Dobozy István érmelléki járási főszolgabíró helyébe Laky Lajos ottani egyik alszolgabíró, ennek helyébe Fráter Imre ottani egyik esküdt, s ennek helyébe Ujváry Ödön,⁵⁾

az elhalt Fekete Ferenc alügyvéd helyébe Szász Károly pertárnok s e helyébe Koszta Sándor,⁶⁾

a lemondott Deczky Dániel helyébe aljegyzőül Gyulafy Antal,⁷⁾

junius 6-án a piskinél elesett id. Szacs vay Imre helyébe szalontai raktárnokul Hegedüs József,⁸⁾

s ugyanakkor beéli kerületi sebészszé Biber Ferenc, s ugyanazzá az elhalt Csermák Károly helyébe az érmelléki járásba Biró Ferenc,⁹⁾

s junius 25-én a honvédhadnagygyá lett Sántha Gyula szalontai járási egyik esküdt helyébe Darabant Ferenc.¹⁰⁾

Junius 6-án Jakab Sándor levéltárnoki segéd, miután a honvéd tüzérséghez számvevősegédül neveztetett ki, lemondott állásáról,¹¹⁾ s junius 9-én lemondott Károlyi Sámuel szalontai járási orvos is,¹²⁾ de ezek helyébe már más nem választatott.

A végső napokban, augusztus 3-án, azon indokból, mivel a nemzeti kormány által n.-váradai álladalmi ügyvéddé neveztetett ki, Zilahy Lajos is lemondott főügyvédi állásáról, de már a főügyvédség sem töltetett be, s csak is Szervánszky Lajos alügyvéd által helyettesített,¹³⁾ mert az volt az utolsó bizottmányi ülés, melyen ezen lemondás bejelentetett, pár nap múlva már megszállták a muszkák N.-Váradot, s megszűnt itten az alkotmányos élet.

Ime ez Biharvármegye 1848—49-iki tisztli karának hű képe. Annak tagjai nehéz időkben szolgálták vármegyéjüket, hazájukat. Büszkén tekinthet az újabb nemzedék közülök azokra, kik még kö-

¹⁾ Biharvárm. 1849. 774. sz. — ²⁾ Ugyanott 832. sz. — ³⁾ Ugyanott. 834. sz. — ⁴⁾ Ugyanott. 835. sz. — ⁵⁾ Ugyanott. 1043. sz. — ⁶⁾ Ugyanott. 1044. sz. — ⁷⁾ Ugyanott. 1063. sz. — ⁸⁾ Ugyanott. 1273. sz. — ⁹⁾ Ugyanott. 1274—76. sz. — ¹⁰⁾ Ugyanott. 1610. sz. — ¹¹⁾ Ugyanott. 1277. sz. — ¹²⁾ Ugyanott. 1311. sz. — ¹³⁾ Ugyanott. 1702. sz.

zöttünk élnek, s hálás érzülettel gondolhat azokra, kik már a sir álmait aluszszaák.

Azonban elborul az ember lelke, ha látja azt, hogy sokaknak azok közül, kik akkor szerepeltek s magasban állottak, még családi nevök is letűnt a közélet szinpadáról.

Menynyi változás alig egy emberöltő alatt!

És most áttérek befejezésül a mai N.-Várad 1848—49-iki tisztviselőinek s előjáróinak felsorolására.

Öntudatosan használom »a mai Nagy-Várad« kifejezést. Ma Nagy-Várad városa törvényhatósági joggal bíró város, s mint ilyen teljesen független a vármegyétől, s maga intézi minden ügyeit, 1848-ban azonban nem ez volt a helyzet. 1848-ig s 1848—49-ben is nyomorúságos életet élt önkormányzati tekintetben a mai Nagy-Várad.

Rendesen nem is nevezték máskép a vármegye gyűlésén, mint »a központi négy város.« Valóban gunykép hangzott ez szemben a való viszonyokkal. Nem is egy város, hanem négy, pedig egészben a központi szolgabíró parancsolt nekie, mint a legutolsó falunak.

A négy város elnevezései a következők valának: Várad-Olaszi, hol a vármegye székhelye volt, s hol a vármegye közgyűlései tartattak, Várad-Ujváros, Várad-Váralja és Várad-Velence.

Várad-Ujváros ugy ekkor, mint ennek előtte s máig is, mindig Nagy-Váradnak szerette magát neveztetni, holott evidens tény, hogy azon városrész a többi háromhoz képest újabb telepítvény. Régebben az összes városrészeket Váradnak, s ha más Váradtól meg akarták különböztetni, Bihar-Váradnak nevezték.¹⁾ Egyébiránt a várad-ujvárosiaknak ezen még maig is divó hiuságuk felett csupán mosolyogni lehetne, ha e mögött ottan nem lappangna a széthuzás sárkányfoga, melyet eddig is már nem egy népszerűségre vágyó ápolts s ügyesen felhasznált saját érdekében.

Azonban a részrehajlatlan ítélőnek be kell ösmernie azt, hogy csupán Várad-Ujvárosnak volt rendezett tanácsa, a többi három városrésze hasonlított a falvak előjáróságaihoz, vagy egészben olyan is volt.

A biharvármegyei tisztujítás megtartása után megtartatott a központi négy városban is az előjáróságok megválasztása. Közlöm ezeknek is névsorát a Nagy-Várad város levéltárában levő jegyző-

¹⁾ Thaly: Régészeti és tört. közlemények 1875. 1. sz.

könyvek alapján a nélkül, hogy itten idézném a jegyzőkönyvi számokat, melyeket több helyen a jegyzőkönyvek hiányos voltak miatt nem is idézhetnék.

A négy város — természetesen külön-külön jegyzőkönyveket vezetett, s ezek némelyike hézagos, úgy hogy például az olaszii előjáróság névsorát csak is combinative, az összes jegyzőkönyvek egybevetésükből lehetett összeállítani.

A jegyzőkönyvek pontosságára nézve is kimagaslik a többiek fölött a várad-ujvárosi tanács jegyzőkönyve, mely bátran kiállja bármely jegyzőkönyvvel a versenyt.

Várad-Ujvároson az 1848. évi május 27-én tartatott meg Bernáth József választási elnök vezetése mellett a tisztujítás. Megválasztottak polgármesterül Bende Péter, főbíróul Mallász József, kapitányul Mütter Ferenc, tanácsosokul: Takácsi János, Verebélyi József, Del Orto Károly, Koszta Döme, Baló János, Csató Gábor, Hajnal István, a közgyűlés jegyzőjeül Sztupa Mihály, a tanács jegyzőjeül Mezey Mihály, s a kapitányszék jegyzőjeül Gyöngyösy László, aljegyző pedig Kalicza Károly volt; megválasztottak továbbá főügyvédül s számvevőül Hajdu Ferenc, alügyvédül Bende László, levéltárnokul Erdélyi József, gyámul Sztupa Márton, házipénztárnokul Farkas István s hadi pénztárnokul Dobos Ádám.

A főbírónak fizetése 200 frt, a tanácsosoké egyenként 80—80 frt, s a jegyzőé 300 frt volt. Bizony nem nagy összeg volt ez még az akkori időkben sem.

Ugyanezen időtájban választottak meg a többi három város előjárói is.

Várad-Olasziban főbíró Tar Imre lett, kit a vármegye egyik aljegyzőjeül választott volt meg, de ki ezen állásáról lemondott; albiró Safrád Márton, tanácsosok Weiserschütz János, Jedlicsek Mihály, Knorr Mihály, Farkas Lajos, Koszta János, Ernst József, Koszorus János, Stoltz Károly s Driva András voltak; jegyző Lázár Mihály és Holdy Sándor; pénztárnok Krajcár József tanácsos, hanem a pénztárnokságot Weiserschütz János s aztán Knorr Mihály tanácsosok is vitték későbbben, számvevő pedig Harangi János volt.

Várad-Váralján főbíró Tar Sámuel volt; albiró Lukács Antal; tanácsosok: Pap Lajos, Kis József, Bujdosó Mihály, Kozma János, Tar Ferenc, Gönczy Sámuel, Varga Mihály, Csizmadia József, Badar József s Rocskó János; utca kapitány Tar József és Krajnyik Mihály; jegyző Cseh Dávid, de a ki később elment Becskerek alá az őrsereggel s lemondott, minek folytán Lukács Antal által he-

lyettesített. Várad-Váralja két zsidó vallásu polgárt is beválasztott tiszteletbeli tanácsosul, és pedig Jakab Sámuel s Kurländer Izsákot.

Várad-Velencén főbíró Nyári László volt; másodbíró Fekete István; perceptor Pircsi János; esküdtek: Koroknay Gábor, Orsai András, Máthé István, Pap Sándor, Somlyai Mihály, Jankovics Koszta s Kovács István; városi gazda Török Sándor s jegyző Sulyok Sámuel.

Főlöszlegesen emlitenem, hogy a szabadságharc lezajltáig ezen négy tisztikar, illetve előljáróság is több-kevesebb változáson ment keresztül, ennek tagjai közül is többen, mint például Mütter Ferenc, oda állottak elébb a nemzetőrök, később a honvédek közé, fegyverrel óltalmazandók hazájuk több oldalról megtámadott önállóságát és szabadságát.

Még csak azt jegyzem itten meg, hogy Lukács György, a város ezen lelkes polgára, ki oly élénk részt vett az ellenzék működésében s az átalakulás mozgalmaiban, azért nem választatott meg sem a vármegyénél, sem a városnál, valami őt méltán megillető helyre, mivel már ekkor a belügyminiszteriumban ministeri titkáru volt kinevezve,¹⁾ hová 28 év múlva mint helyettes államtitkár tért vissza.

¹⁾ Pesti hirlap 1848. 53. sz.

IV. FEJEZET.

A képviselők megválasztása az első nemzetgyűlésre.

Alig hirdették meg a törvényhatóságok az utolsó pozsonyi országgyűlésen hozott örök emlékezetű törvényeket s az alvidéken tornyosuló veszélyek már is oda kényszeríték az első független felelős ministeriumot, miszerint intézkedjék az új országgyűlés egybehívata iránt, hogy a nemzet maga gondoskodjék védelméről.

Az új országgyűlés össze is hívatott, július 2-ra, Budapestre. Ez volt az első nemzetgyűlés.

Sürgősen kellett minden törvényhatóságnak, s így Biharvármegyének is az általános választáshoz szükséges előintézkedéseket megtennie. Igen rövid volt az idő az országgyűlés megnyitásáig.

Biharvármegyének 12 képviselőt engedett az 1848 évi V-ik törvénycikk, s ezen kívül még egyet Várad-Ujvárosnak s Várad-Olaszinak.

Biharvármegye, mint már említém, a választó kerületeket még május 2-iki közgyűlésében megalkotá, létesítvén a maig is érintetlenül létező bárándi, b.-ujfalui, hoszszu-pályii, bihari, székelyhidi, margittai, élesdi, m.-csékei, belényesi, tenkei, n.-szalontai és ugrai választó kerületeket, a négy központi városból, miután a törvény csak Várad-Ujvárosnak és Várad-Olaszinak adott képviselőküldhetési jogot, Várad-Váralja és Várad-Velence a bihari kerülethez osztattak be, honnan csak az újabb időben, 1875-ben, az azon évi II. t. c. alapján csatoltattak vissza az időközben végbe ment egyesülés folytán N.-Várad név alatt létező törvényhatósági joggal bíró városhoz, mint választó kerülethez.

A központi választmány tagjaiul Ujváros is, Olaszi is, 20 tagot választott, ez június 5-én Várad-Ujváros tanácstermében ülést tartott, hol elnökül Tar Imre olaszii főbíró s jegyzőül Horványi Lajos közakarattal megválasztatván, megalakított az özszeirő küldöttség, s az működését június 7-én az ujvárosi ta-

nácsteremben meg is kezdette. Ugyanezen napon választási határnapul június 24-ét tűzte ki a központi választmány.¹⁾

A képviselőválasztás Nagy-Váradon június 24-én meg is tartatott, s miként Zilahy Lajos a »Pesti Hirlap«-nak megírta, Várad-Ujváros és Várad-Olaszi képviselőjévé 534 szavazattal az 54 szavazatot nyert Nagy József ellenében az ifjú, nagy tehetségű Szacsavay Imre választatott meg, kiről a »Pesti Hirlap« ekkor azt írta, hogy sok ismerettel bíró, határozott jellemű reformer s igen jeles szónok, ki a nemzetgyűlés egyik disze leendő,²⁾ s ki valóban később a ház egyik jegyzője lett, s mint ilyen szerkesztette a függetlenségi nyilatkozatot, miért aztán, mint látni fogjuk, az 1849-ik évi október 24-ik napján vértanui halált szenvedett.

Bihárvármegyében a képviselőválasztás június 26-án volt.

A bárándi kerületben egyhangulag Miskolczy Károly első alispánt választották meg képviselőül,³⁾

a bihari kerületben pedig Csanády Sándor 206 és Lukács György 24 szavazata ellenében a kezeim közé szíveességből juttatott s általam a megyei levéltárnak ajándokozott eredeti választási jegyzőkönyv⁴⁾ szerint Ercsey Zsigmondot, a liberalis párt egyik hű bajnokát, 585 szavazattal. (Ez az egyedüli választási jegyzőkönyv, mely tudtommal nálunk fenn maradt; a megyei levéltárban egyetlen egy sem található.) Ebből az is látható, miszerint tévedett a »Pesti Hirlap«, midőn azt írta, hogy Ercsey Zsigmond közfölkialtással választatott meg.

Megválasztattak továbbá:

a székelyhidi kerületben közfölkialtással Bernáth József, a régi bihari ellenzék egyik előharcosa,

a margittai kerületben Dobozy Mihály,

az élesdiben Haller Sándor gróf, mindkettő szavazattal.

Ezen két kerületben verekedés is volt, vérrel mocskoltatott be az oltár; mindkét helyen a magyarok és románok között volt a verekedés s néhány ember élte esett áldozatul; a margittai kerületben a románok kezdték a verekedést.

Verekedés volt a m.-csékei kerületben is; itten Gozmán János választatott meg Csengery Antalnak, a »Pesti Hirlap« egyik szerkesztőjének ellenében. A »Pesti Hirlap« következő szavakkal

¹⁾ Közlöny. 1848. 7. sz.

²⁾ Pesti Hirlap. 1848. 95. sz.

³⁾ Közlöny. 1848. 21. sz.

⁴⁾ Lásd a XIV. sz. alatti okmányt.

apostrophálta, bizonyára némileg elfogultan, ezen választást: »A nagyrészt oláh választók Gozmán Jánost választották el. Minden érdeme az, hogy oláh. Követségre semmi képessége s political jelleme gyakran változott.«

A tenkei kerületben Ambrus József szolgabíró választott meg »Jó elvű, határozott jellemű egyén,« — írja a »Pesti Hirlap.«

Az ugrai kerületben pedig Nagy József választott meg, a régibb bihari ellenzéknek hasonlólag egyik erélyes tagja.

A hoszszu-pályii és belényesi választó kerületekben verekedés miatt fölfüggesztett a választás.

Hoszszu-Pályiban a korcsmában történt a verekedés, mely egy emberélet áldozatot is követelt, itt Irinyi József és id. Fényes Károly állottak szemben egymással, amaz az egész hazában ösmeretes egyén volt, az új átalakulásnak régi harcosa, emez egyik régi táblabírája a vármegyének, ösmert, becsületes ember, ki ellen más kifogás nem emeltetett, csupán az, hogy már igen idős ember. A Fényes-pártiak Irinyi ellen furcsa kortesfegyverekkel éltek, azt hiesztelték róla, hogy a ministerium minden áron az ő megbukását akarja, mert ő a király ellen van s communista. A tilos fegyver használata megtermette keserű gyümölcseit.

Belényesben a jelöltek Csengery Imre és Drágos János voltak. Emerről a »Pesti hirlap« ugyan azt jegyzi meg, hogy nincs egyéb érdeme, minthogy oláh, s azt állítja róla, hogy ő vezette 1845-ben a vármegye vérengző hajduit az ellenzéki tagok legyilkolására. Drágos azonban az előbbi állítást megcáfolta a románság kibékitésére irányzott működésével, s az utóbbiban foglaltakat pedig, — ha igazak lennének is azok, — expiálta mátyrhálálával. Itten a választás a közbe jött vérengzés miatt meg sem kezdetett, mert még annak megkezdése előtt több választó megsérlemeztetett; azon házat, hol az elnök szállva volt, a Drágos-pártiak megrohanták, ablakzsaluít betörték, s a szobába köveket dobáltak be. A csendet a katonaság állította helyre, a zavar főtényezői közül három egyént s köztük egy papot elfogtak, kik közül egyiknél töltött pisztolyokat találtak.¹⁾

A szalontai kerületben Arany János nagy költőnk ellenében, ki a szalontai intelligentia jelöltje volt, s kit a szalontai nép imádozott, nagy szavazattöbbséggel a szolgabírói jelölt: Toperczer Ödön választott el képviselőül.²⁾ Tehát nemcsak Petőfit buktatta meg

¹⁾ Közlöny. 1848. 23 és 24. sz. Pesti hirlap. 95. sz.

²⁾ Ercsey Sándor: Arany J. életéből. 41. l.

szülőföldje, hanem Aranyt is Bizony ez nem válik dicsőségünkre. Toperczer Ödönről azt írja a »Pesti hirlap«, az imént hivatolt számában: »Őt jobban ismeri a nemzet, hogy sem be kellene mutatnunk«. Ercsey Sándor pedig azt írja Arany Jánosról irt becses munkájában róla, hogy később nem nagyon szilárd hazafinak bizonyult. S Ercsey Sándornak igaza van.

Az újabb választás a hoszszu-pályii és belényesi kerületekben katonai assistentia mellett július 2-án ejtetett meg, s megválasztottak amott Irinyi József, emitt pedig Drágos János.¹⁾

Drágos János, mint a XI-ik fejezetben le leendő írva, május 10-én Abrudbányán legyilkoltatott, de ezen eseményt a kormány a képviselőháznak soha sem jelenteté be, s így új választás a belényesi kerületben nem történt.

Ezek voltak a nagy napokban Biharvármegyének és Nagyváradnak képviselői.

Kicsinyes dolog ugyan, de még sem tartom főlemlítésre érdemesnek, hogy országgyűlési szállást Dóbozy Mihály 3 korona-utcán 125. sz. a. bérelt ki, Ercsey Zsigmond és Nagy József Lipót-utca, 214. sz. a. Ambrus József király-utca 537. sz. a., Toperczer Ödön országut 1. sz. a., Szacs vay Imre Lipót-utca 197. sz. a., Gozmán János és Szivák Miklós dohány-utca 379. sz. a., s Miskolczy Károly lövész-utcán a zálogház épületében.²⁾

Azt pedig határozottan főlemlitendőnek tartom, hogy képviselőink közül a nagy Hedsra után is, midőn a nemzetgyűlés Debreczenbe menekült, s midőn több képviselő, s ezek között maga Pázmándy Dienes, a képviselőház elnöke, jobbnak látta elválni a képviselőháztól, s nem kötni sorsát azéhoz, az egy Szivák kivételével, kit betegsége akadályozott a megjelenésben, egy sem hanyagolta el hazafiui magasztos kötelességét; négyen ugyan nem jelenhettek meg a nemzetgyűlésen Debreczenben, mert hárman, u. m. Drágos János, Irinyi József (kit a kormány még az 1848-dik évi octóberben diplomatiái megbízásokkal Párisba küldött, ki onnan május 15-én indult vissza, miután előtte való nap Csernátoni megérkezett, s május 29-én érkezett vissza Debreczenbe,³⁾ és Nagy József kormányi kiküldetésben voltak, a negyedik: Haller Sándor gróf pedig tettelegesen szolgálatban levő őrnagy volt.

¹⁾ Közlöny, 1848. 35. sz.

²⁾ Közlöny, 1848. 26 és 27. sz.

³⁾ Honvéd. 2849. 135. sz.

Éppen ezért egy sem tekintetett távolléte által lemondott s igazolatlan képviselőnek a mieink közül azon jelentésben, melyet Irányi Dániel a ház igazoló bizottságának elnöke s Horváth Boldizsár annak jegyzője, a házhoz az igazoló bizottság nevében be-terjesztettek.¹⁾

Ezt is kevés vármegye mondhatta el képviselőiről.

Szivák betegeskedése miatt, mint a ház elnöke az ápril 21-iki ülésben bejelenté, a képviselőségről lemondott,²⁾ s az új választás elrendeltetvén, helyébe, mint azt a XII-ik fejezetben bővebben tárgyalni fogom, Beöthy Ödön választatott meg a b.-ujfalui kerület képviselőjéül.

Beöthy Ödön tehát úgy végezte a szabadságharc korszakát, a mint azt kezdette: képviselőséggel.

¹⁾ Közlöny, 1849. 62. sz. — ²⁾ Ugyanott. 86. sz.

V. FEJEZET.

Nemzetiségi mozgalmak s a röktönítelő bíróságok.

A jogegyenlőség s a közszabadság elveire fektetett alkotmányos élet nem sokáig áraszthatta jótékony hatását a hazára s a nemzetre.

Bécsben megbánták azt az addigi intéző körök, hogy Magyarország »engedményeket« adtak, hogy a had- és pénzügyet alkiszasztották kezeikből, s most nem rendelkezhetnek többé Magyarország vérével és pénzével. Mintha bizony az egész 1848-iki tényleges átalakulás nem csupán restitutio in integrum lett volna, hiszen addig is éppen úgy független és semmi más népnek alá nem vetett állam volt Magyarország; hanem igaz, hogy az ezt kimondott törvény csak papírtörvény maradt, az osztrák kormányok nem engedték azt realizálni. Az 1848-iki törvények az ország függetlensége szempontjából újabb jogokat a nemzetnek nem szereztek, hanem csupán az addigiakat valószínűsítették meg s vették körül biztosítékokkal.

De éppen ez fájt a camarillának. Elhatározta, hogy ezen segíteni fog — minden áron, s vissza szorítja Magyarországot az önrendelkezés magaslatáról ismét a tartományi súlyedség posványába, hogy ismét ő duzzkálhasson a magyarok zsebébe, s pazarolhassa azok vérét szabadságellenes, idegen célokra.

Megkezdődött aztán a titkos utasítások kiadása a katonaság részére. Mig Mészáros azon rendeletet küldötte a sorsyalogezredek zászlóaljparancsnokaihoz, s így N.-Váradra is Vetterhez, hogy a zászlóalj tegye le az esküt az alkotmányra, a fegyver és felszerelési készletet szolgáltassa ki a nemzetőrségnek, a szükséges fő- és altiszteket, a menyinyiben nélkülözhetők, engedje át a nemzetőrség betanítására, a lögyakorlatokhoz szükséges töltenyeket szolgáltassa ki, a császári sást az öszszes katonai épületekről távolíttassa el s helyettesíttesse a magyar címerrel, s az őrházakat, kapukat, és korlátokat sárga-fekete szín helyett festesse be nemzeti színnel,

— addig a budai főparancsnok azon titkos utasítást küldte a zászlóaljparancsonkokhoz, tehát Vetterhez is, hogy a zászlóalj eskületételét illetőleg további parancs várandó, a fegyverek és felszerelési cikkek kiszolgáltatása nem engedtetik meg, s a sas eltávolítása és a színváltoztatás határozottan megtiltatik. S midőn az ellentétes intézkedések miatti zavarban Vetter Gläserstől kért tanácsot és utbaigazítást, ez vállat vont, s csupán annyit jegyzett meg: »Kedves alezredes ur, ez ügyben én semmi utasítást nem adhatok, hanem cselekedjék ön úgy, a mint becsületével és lelkiösmeretével megegyezőnek találja.«¹⁾

S ki lett adva a jelszó a magyarországi nemzetiségeknek is a magyar kormány s a magyar nép elleni föllázadásra, hogy ezek segítségével Magyarországot az önálló pénz- és hadügyről való lemondásra kényszerítsék.

Fölélesztették tehát a nemzetiségi szellemet, s ez a szerencsétlen politika aztán egy évtized múlva elvitte egyik virágzó tartományt, később a másikat, s recsegteti ma is sok szegletében a kettős birodalom épületét. Bizonyára nem bocsájtották volna ki barlangjából az akkori hatalmasok a nemzetiségi Aeolust, ha előre látták vala azt, hogy az ellenök forduland, nem is oly sokára. Nem látták ezt, ez a vakság jellemzi politicájukat legjobban.

A nemzetiségek rámentek a nemzetiségek egyenjogosítása-féle épre, nem gondolva meg azt, hogy ők csak eszközök, hogy a magyar nemzet éppen most szabadította fel őket is önként a feudalismus évszázados bilincseiből, s hogy a zsarnokságnak szolgálni nem lehet üdvös az ő nemzetiségi képzelt igényeikre nézve sem. Jutalmuk aztán valóban az lett, a mi nekünk a büntetés. Ők is láthatták volna ezt előre, de ők is vakság által voltak megverve.

A camarilla által hintegetett mag nem sokára kezdett megcsirázni s kihajtani, előbb forrongás, aztán nyílt kitörés alakjában.

A ministerium azon vette észre magát, hogy az, a mitől félt, a nép agrarius mozgalma, népünk józan felfogása miatt üres rém volt, hanem igen is fenyegetve van egy másik nem várt, de szintén veszedelmes mozgalomtól, a nemzetiségek mozgalmától, melynek ugyan volt, de csak a magyar birtokos osztály ellenében, némi s nem egy helyen jó adag agrarius színezete is.

Ez a mozgalom, habár lassan, forrott Biharvármegyének a

¹⁾ Vetter: Hazánk. III. k. 20. 21. l.

románság által lakott részeiben is, hiába intette s buzdította atyailag Erdélyi Vazul n.-váradai g. cath. püspök, e meleg keblű főpap, május 11-én kelt lelkes pásztori levelében a kormánypálcája alatt lévő papságot a magyar nemzet iránti testvéri szeretetre s a honfi erények terjesztésére,¹⁾ s hiába mondott ünnepélyesen el-lent a Biharvármegyében lakó 165,000 románság nevében Drágos János az ujvidéki szerbek által május 13-ára Ujvidékre összehívott népgyűlésen való részvételnek.²⁾

Az ellenszenv ténylegesen nyilatkozott a nemzetőrsereg össze-írásánál. A kocsubai, kisházai, karaszói és petegdi románok az összeírást nem engedték meg, az összeíró küldöttségnek ellenszegültek, annak tagjait ámitóknak és csalóknak nevezvén. Hasonlóan cselékedtek az olcsai és kolácsai lakosok is, kiknek dühe elől a küldöttség alig tudott elmenekülni. Junius 16-án egy kolácsai lázító elfogatott, másnap pedig elfogattattak a kocsubai, kisházai és karaszói lázítók, a petegdiek azonban tovább is ellenszegültek s a vétkeket nem adták ki. A junius 18-án az elfogottak kihallgatására Kisházán megjelent megyei tisztviselőt insultálta az össze-gyűlt nép, sőt midőn a csend helyreállítása végett közibök ment, körül is fogták, s mindaddig nem bocsáták szabadon, míg az elfogott kisházaiakat és karaszóiakat szabadon nem bocsájtá.³⁾

A biharvármegyei románok nem vetiek ugyan részt sem a május 13-iki karlóczai nemzetellenes szerb, sem pedig a balásfalvai május 15-iki román népgyűlésben, sőt a magyarországi g. n. e. románok küldötteinek Pesten május 21-én az ő képviselőik: Drágos János, Fonnay György és Zsiga Miklós részvételével Gozdsu Manó elnöklete alatt tartott gyűlésében a balásfalvai kívánalmaktól nagyon messze állólag, a magyar nyelv diplomatiái méltóságának elismerése mellett csupán azt kérelmezték, hogy a) egyházaikban, gyermekeik oktatásában s általában minden nemzeti belügyeikben a román nyelv használata gátatlanul hagyassék; b) a vallási és közoktatási ministeriumnál egy külön osztály állíttassék fel, mely a románok egyházi és iskolai ügyeit kezelje, melyben kizárólag a közbizodalmat élvező görög nem egyesült vallásu román honpolgárok alkalmaztassanak; c) a román nemzet fiainak a közkormányzás ágaiban eddigelé nélkülözött

¹⁾ Lásd ezen pastoralét a »Pesti Hirlap 1848. évi 71. számában.

²⁾ Pesti Hirlap 1848. 51. sz.

³⁾ Közlöny 1848. 18. sz.

alkalmazásukra, különösen a román nép lakta-vidékeken méltányosb figyelem fordíttassék; s d) a határőrvidéki ezredek-nél kiválólag született román nemzetiségű tisztek alkalmaztas-sanak,¹⁾ — mindazonáltal Biharvármegyének délkeleti vidéke nagyon fenyegetett pont volt, a menyinyiben ez a vidék igen közel volt Zarándhoz és Balásfalvához, s a szegény nép könnyen elcsábíthatott az ottani bujongatók által. Hogy bujtogatók jártak Biharban is: beigazolt tény; Élesden szeptemberben 4 rác bujto-gatót fogatott el az ottani szolgabíró.²⁾

A kormány a honnak ily fenyegetett helyzetében egy részről úgy vélt a fenyegető bajon segíthetni, hogy június 12-én István nádor mint királyi helytartó s Szemere Bertalan mint belügy-minister által aláírt rendeletben az ország több vármegyéjében s ezek között Biharban is publicáltatta a statariumot, a statarium kiterjesztetvén a röktön ítélő bírósági szabályzatban kijelölt ese-teken kívül az ország békéjének s a törvényes közrendnek erősza-kos kitörésekkel kísért lázadás, lázítás, lázadásra bujtogatás s an-nak következtében elkövetett gyilkosságok, rablások, gyujtogatások általi megháborítása esetére, sőt az e részben megkísérlett, de közbe-jött törvényes erő által a végrehajtásban megakadályozott meré-nyekre is.³⁾

Ezen rendeletet a vármegye június 20-án tartott bizottmányi gyűlésében szabályszerűleg meghirdettetni rendelte, azt 350 pél-dányban kinyomatta, s a községek házaira kifüggesztette. A röktön ítélő, vagy mint több megyei végzésben később mondatik, nyomban ítélő bíróság elnökeiül ugyanazon napon a vármegye Hodossy Miklóst és Ambrus Jánost, ülnökeiül a törvényes bizonyság, a jegyző és tiszti ügyvéd hozzájárultával Baróthy Pált, Ercsey Lajost, Jakab Mihályt, Kurányi Györgyöt, Mallász Józsefet, Neupauer Jánost, Porubszky Istvánt, Szláv Miklóst, Tar Imrét és Weiterschütz Jánost választotta meg, kimondván azt is, hogy az eljárandó tör-vényszék szükség esetén az első alispán által fog egyhehivatni.⁴⁾

Később október 13-án pedig elnökökül még Bende Péter és Haller Sándor gróf s ülnökökül Csanády István, Fényes Dienes, Jakabfy Joachim, Mezey Mihály, Stauffer Lajos, Sztupa Mihály,

¹⁾ Pesti hirlap. 1848. 67. sz.

²⁾ Kossuth hirlapja. 63. sz.

³⁾ Lásd a XIII. sz. alatti okmányt.

⁴⁾ Biharv. 1848. jegyzők. 2089. sz.

Szacsvay Gábor, Szilágyi Lajos és Toperczer János is elválasztattak.¹⁾

Bende Péter lemondása folytán pedig további elnökökül Sántha György, Reviczky Frigyes és Ercsey Lajos választattak meg.²⁾

Sok felé levén a nyomban ítélő törvényszék igénybe véve, ülnökéül végre még Pétery Ferenc, Fráter Menyhért, Boros Lajos és Servánszky Ferenc is elválasztattak.³⁾

Ezen röktön ítélő bíróság erélyes föllépése nagyban járult ahhoz, hogy a lázadás lángja Erdélyből Biharvármegyébe át nem csapott.

Több helyen szállt ki statáriumtartásra ezen bíróság. Tartott törvényszéket Kólyon, Belényesben, Görbeden, Böszörményben, Beelen, Vaskohn, Élesden, N.-Váradon, a mint a körülmények igényelték.

Kólyon Sárközy Ferenc földbirtokos ügyében ült össze. Ennek ügye, ki lázítással volt vádolva, nagy port vert föl a vármegye bizottmányi közgyűlésén is. A tisztviselők közül többen a motózás elmellőzése miatt mulasztással terheltettek, s az ingerültség oly nagy volt, hogy vádlottnak még a védő ügyvédje, Riskó Sándor is, csupán azért, mivel vádlottal a börtönben beszélt, le tartóztatatni rendeltetett,⁴⁾ mi oda mutat, hogy a forradalmi korszakban sehol sem szokják nagyon respectálni a védői jogokat. Az ügy végre is oda dőlt el, hogy a röktön ítélő bíróság Sárközynek ügyét nem találván a röktön ítélő bíraskodási szabályok alá vonhatónak, azt a rendes utra tette át,⁵⁾ mi egy jelentésű volt a csendes elaltatással.

Igy járt el legtöbb helyen a statarialis bíróság.

Azonban Görbeden, november 9-én, Puskás Gábor és Puskás Sándor kávédi s Pánya Péter tulcai lakosokat lázításban bűnösöknek mondván ki, őket halálra ítélte, s ezek, mint a jelentés mondja, csakugyan akasztófára függesztettek.⁶⁾

A Belényesben ülésezett röktön ítélő bíróság is marasztaló ítéleteket hozott. Nov. 29-én Forlogge Vaszali petroszi lakost s december 1-én Bondurás Mihály kis-kohi lakost ítélte halálra, kik szintén akasztófán végezték életüket.⁷⁾

Szigoru eljárás, de indokoltatott a vészes körülményekkel, s valóban üdvös hatása volt. Nehány ember megszolgált halála ezek és ezek életét s vagyonát mentette meg. Éppen ezen időben

¹⁾ Biharv. 1848. jegyzők. 4124. sz. — ²⁾ Ugyanott. 4438. sz. — ³⁾ Ugyanott. 4515. sz. — ⁴⁾ Ugyanott. 4124. sz. — ⁵⁾ Ugyanott. 4259. sz. — ⁶⁾ Ugyanott. 4428. sz. — ⁷⁾ Ugyanott. 4607—8. sz.

lehetett legjobban tartani a lázadásnak átharapódzásától Erdélyből, mert ekkor már a magyar sereg egészen ki volt verve onnan.

A veszély elmúltával a röktön ítélő bíróság erélye is aláhanyatlott. Nem volt reá többé szükség.

Az 1849-ik év elején pedig a politicalai vegyes törvényszék kezdette meg Nagyváradon is működését, melyet közönségesen vész-törvényszéknek neveztek.

Ez egészen absorbeálta a röktön ítélő bíróságok hatáskörét, s így azok, habár hivatalosan meg nem szüntették is, csendesesen, észrevétlenül kimultak.

Azonban a vármegye bizottmánya közigazgatási uton is igen sokat tett a csend és törvényes rend fenntartására. Szigoruan vigyázott maga a veszélyeztetett vidékre s örködtetett a felett tisztviselői által is.

A kormánybiztos: Hodossy Miklós is egyik munkás tényező volt a veszély elhárítására, ő is éjjel nappal örködött, hogy a határszélen elterjedni kezdő láng elfojtassék.

Nagy elösmerés illeti Ambrus Jánost is, ki a legterhesebb időkben egész hónapokon át faluról-falura járt, dacolva az akkori zordon idő viszontagságaival s megvetve minden veszélyt, mely a határszéleken fenyegette. Mindenütt népszerű beszédekert tartott, s a veszélyeztetett vidéket szép szóval s ha kellett szigorral nem csak a haza iránti hűségben tartotta meg, hanem az azt lakó 110 ezer főnyi román népet minden nagyobb rázkódtatás nélkül az ujoncozásra is rá birta.

Igy történt, hogy Belényes városa s az azt környező magyarság, kiknek majdnem szemeik előtt dulattak fel Halmágy és Körösbánya, s kiknek majdnem lakjaikig hangzottak el zarándvármegyei elkinzott s legyilkolt magyar testvéreik jajjai, mint Belényes városa képviselő választmánya a május 6-iki ülésében hozott s nyilvánosságra is juttatott köszönetnyilvánításában mondja, ¹⁾ bántatlanul maradt.

Akkor hozta ezen határozatát Belényes város képviselő választmánya, midőn a Drágos-féle alkudozások, melyekről a XI-ik fejezetben leendő szó, teljes folyamatban voltak, midőn tehát, — mint a határozat mondja, — »a zarándmegyei tévutra vezetett román testvérek elhagyni készültek azon örök időkre bemocskolt zászlót, mely sárga színében az undok irigységet, feketejében a pokolbeli ármányt, mindkettőben a kétszinüséget jellegzi.«

¹⁾ Közlöny. 1849. 126. sz.

VI. FEJEZET.

Az első honvédek, a 37-ik gyalogsorezred 3-ik zászlóalja, s az első nemzetőrök.

Bármily üdvös vala is a röktön ítélő bíróságok alkalmazása, ez még köránt sem lett volna elég a Bécsből lángra szitott és táplált lázadás elfojtására.

Tudta ezt igen jól a hazánk hajójának rudjánál ébren őrködő kormány is. Sejtette, bár nem akarta hinni, hogy a lázadás műhelye Bécsben van, mert látta azt, hogy a nép, ha nem izgatják, nem rohan gyilkolni s magát gyilkoltatni. Ottan volt például a zarándi eset, hol Beöthy Ödön bihari főispánt, ki, — miként már emlitém, a visszacsatolási viszonyok részleteinek szabályozása végett kinevezett kir. biztossághoz Wesselényi mellé másod elnökül neveztetett ki, — midőn e célból Halmágyon megjelent, a vidékről oda nagy számban öszszesereglett román köznép megváltójaként üdvözlé s leborult előtte.¹⁾

Hogy tehát bárminő veszély is készületlenül ne találja a magyar hazát, 10,000 embernek toborzását rendelte el a kormány. Az e tárgyban május 16-án Baldacci ezredes és Batthyány Lajos gf. által aláírt felhívásban²⁾ így szól a nemzethez a kormány:

»Szeretett magyar hazánk láthatárán veszélyes felhők tornyosulnak.

»Minden hazafi szent kötelessége hazáját bel- és külelenségek ellen védeni, ezt igényli a természeti jog, ezt parancsolja a törvény.

»A törvény parancsolta nemzetőrseregen felül szükséges haldéktalanul egy tizezer főből álló nemzetőrsereg fölállítására.«

Ezen föl hívásban a közlegénynek 8, a tizedesnek 16 s az őrmesternek 24 pengő kr. biztosittatik naponta, mi 14, 28 és 42 o. é.

¹⁾ Pesti hirlap. 1848. 73. sz.

²⁾ Lásd a XI sz. alatti okmányt.

krnak felel meg, a hadnagynak pedig havonta 30, főhadnagynak 40, századosnak 80 s őrnagynak vagy zászlóalj-parancsnoknak 130 pengő forint.

Még ekkor nem nevezték a kiállítandó ujjoncokat honvédeknek, de mire a tiszti kinevezések megtörténtek, már akkorra a honvéd-név vétetett alkalmazásba,

A kiállítandó 10,000 ember 10 zászlóaljba osztatott be, ez volt a 10 első honvédzászlóalj. Zászlóalji gyűlhelyül N.-Várad nem jelöltetett ki, hanem Szegedhez osztatott be, Debreczen azonban kijelöltetett és pedig a 10-ik honvédzászlóalj gyűlhelyéül.¹⁾

A bihari fiatalság azonban Debreczen közeléte miatt mind a 10-ik honvédzászlóaljhoz állott be, minek folytán ezt tekinthetjük a mi zászlóaljunknak. Ide állottak be Szunyogh Albert, Komáromy György, Beöthy Sándor, Bakacs Sándor, Thurzó Miklós, Beöthy György, Beöthy Vince, Beöthy Zsigmond, Bakacs József s Teleky Sándor kövári főkapitány.²⁾

Néhányan azonban nem akarván letenni a még régi alakban előolvasott eskü formát, mert ők csak a honnak akartak szolgálni, s miután kihagyás nem engedtetett meg, fölmentek Pestre, panaszt tenni, Batthyány Lajoshoz ; ez Mészárosához utasította őket, ki aztán a raisonirozóknak katonai rövidséggel tudokra adta, hogy a katonának első kötelessége az engedelmesség, s annak kijelentésével, hogy már megkapta a jelentést a 10-ik zászlóalj complet voltáról, elküldte őket egyszerüen haza. Ezen ijedtek aztán meg valóban. Micsoda arccal menjenek haza civileknek? Megtudván azt, hogy a szegedi 3-ik zászlóalj még nem complet, rohantak per Szolnok gőzhajóval Szegedre s beállottak a 3-ik zászlóaljba, most már készek lévén bárminő esküt letenni. Ezek között voltak értesülésem szerint Szathmáry András, Gorove Antal, Gyöngyösy Lajos, Menszáros Dániel, kinek karját Szolnoknál ellőtték, Szentiványi Kálmán, Szalay József, Bende Károly, Hegedüs Pál, Szathmáry Vendel, Gorove István, amaz Szathmáry Andrásnak, emez Gorove Antalnak testvére, Ács Dániel, Baranyi Lajos, Farkas György, Magyar Gyula, Nemesian A. kapucinus, ki a zászlóalj ácsául szerepelt, Papp János, Szikszay Lajos s Elekes István.³⁾ Így lett ne-

¹⁾ Pesti hirlap, 1848. 73. sz.

²⁾ Beöthy Sándor szives közlése után.

³⁾ Gyöngyösy Lajos szives közlése után.

künk részünk a Damjanich és Földváry Károly híres zászlóaljának dicsőségében.

A 10-ik honvédszászlóalj őrnagyává június 8-án Szemere Pál nyugalmazott százados, a 3-ikévé pedig — de ez később, június 22-én, — Damjanich János 61-ik gyalog serezedi százados nevezetett ki. Kinevezettek továbbá június 13-án és 19-én:

a 10-ik zászlóaljba századosokul Mihály Károly, Hrabowszky Róbert, Földváry Sándor, Vincze Lajos és Gergely János; főhadnagyokul Beöthy György, Krivácsy József, Papp Lajos, Bornemisza József, Ádám Ferenc s gf. Bethlen Olivér; alhadnagyokul pedig Komáromy György, Szunyogh Albert, Gyurkovics Imre, Piskolicz Ernő, Kása Lajos, Bónis Károly, Hatfaludi Sándor és Thurzó Miklós;

s a 3-ik zászlóaljba századosokul Martiny Frigyes, Zikó János, Bóbits János, báró Meszéna Ferencz, Losteiner Antal és Damaszkín György; főhadnagyokul Dobay Ágoston, Utassy Károly, Földváry Károly, Kiszling Károly, Molnár Ferdinánd és Kubinyi Károly; alhadnagyokul Péchy Ferenc, Fodor Imre, Schneller Ferenc, Guthy Lajos, Novobáczky József, Mille István, Beniczky Sándor és Gyürky Antal.¹⁾

A 3-ik zászlóaljjal, miután annak hősi tettei ugysis letörölhetetlen betűkkel vannak megörökítve Klio babérkoszorúzott lapjain, s miután az nem volt bihari zászlóalj, nem lehet ugyan itten célozom foglalkozni, enynyit még is, azon néhányak iránti kegyeletből, kik az ott szolgált bihari honvédek közül még élnek, föl kelle említenem a 3-ik zászlóaljról.

Leküldötte Mészáros az alvidéki harctérre a 37-ik gyalogsorezrednek a Vetter alezredes parancsnoksága alatt álló 3-ik zászlóalját is. E zászlóalj még május 30-án, V-ik Ferdinánd magyar király névnapján, a polgári hatóságok jelenlétében letette az esküt az alkotmányra, mire a háromszínű zászló fölhozott a várkastély tornyára s este fényesen kivilágíttatott a laktanya. Ezen ezred előbb a Máriássy, mostan a Mihály orosz nagyherceg nevét viselte. Nagy örömmel töltötte el a polgárságot a viszonyok ezen fordulata s egyik tüntetés a másikat érte a zászlóalj tiszteletére. A tisztikar pedig fölkérte Beöthy Ödön főispánt, hogy eszközölje a zászlóaljnak a lázongó rácok elleni indítását. A hadügyminister beleegyezvén a zászlóalj hazafias kívánságába, elrendelte annak leindítását. Julius 7-én indult le a zászlóalj 900 főnyi erővel elő-

¹⁾ Közlöny. 1848. 7. és 13. sz.

fogatokon a harc térre, de Bechtold ármányai folytán csak július 12-én érkezett meg N-Becskerek alá.¹⁾

Ezen zászlóalj is ottan küzdött aztán a vad rákok ellen; résztvett a szeptember 2-ki perlaszi harcban is, hol 7-en estek el, s 37-en sebesültek meg e zászlóaljból.²⁾

Kikből állott a tisztikar: azt nem tudhattam meg, itten tehát csakis az áthelyezéseket s az új kinevezéseket közölhetem.

Ezen sorgyalogezred zászlóaljától ugyanis többen áthelyeztették magukat a honvéd zászlóaljakba, nevezetesen:

még augusztus 25-én a 4-ik honvédzászlóaljhoz Dedinszky Bódog főhadnagy századosul, s a honvédtüzérséghez Hefler József hadnagy főhadnaggyul;³⁾

szeptember 6-án Kiss Pál százados a 9-ik zászlóalj őrnagyául, ki aztán később tábornok lett;⁴⁾

a szeptember 27-ki hivatalos lapban a 18-ik zászlóaljhoz századosul Fekete Sándor főhadnagy, s alhadnaggyokul Bauer Frigyes és Konczki Ferencz őrmesterek; a 21-ik zászlóaljhoz főhadnaggyul Duleskó Balázs hadnagy; a 23-ik zászlóaljhoz főhadnaggyokul Kauszler József és Stark János hadnaggyok; a 27-ik zászlóaljba századosul Grubiczy Alajos főhadnagy, s főhadnaggyokul Jasich Pál és Olschefsky Jerom hadnaggyok; a 28-ik zászlóaljba századosul Karove Antal főhadnagy s főhadnaggyul Pavelich Gáspár hadnagy; s a 30-ik zászlóaljhoz Altmann Frigyes, Boronkay Ferenc, Pichler Ferenc és Lányi Ferenc őrmesterek alhadnaggyokul,⁵⁾

s a következő évi április 12-én a nagyváradi szállítóházhoz számvevő segédül hadnaggyi ranggal Farkas Ferenc félrokkant őrmester,⁶⁾ ki aztán április 27-én a n.-károlyi kórodához helyeztetett át.⁷⁾

Ugyanazon sorgyalog ezred zászlóaljba pedig előléptettettek; a január 14-iki hivatalos lapban főhadnaggyokul Rippeli Rudolf és Záborszki János alhadnaggyok; s alhadnaggyokul Bögözy Miksa és Pólya Emil;⁸⁾

január 19-én őrnaggyul Veber János százados;⁹⁾

január 21-én századosokul Jelencsik Imre és Pavelich Gáspár főhadnagy; főhadnaggyokul Czerkvenecz János, Leutenhuber János

¹⁾ Vetter. Hazánk. III. k. 21. l.

²⁾ Közlöny. 1848. 103. sz. — ³⁾ Ugyanott. 80. sz. — ⁴⁾ Ugyanott. 90. sz. — ⁵⁾ Ugyanott. 109. sz.

⁶⁾ Közlöny. 1849. 89. sz. — ⁷⁾ Ugyanott. 92. sz. — ⁸⁾ Ugyanott. 1. sz. — ⁹⁾ Ugyanott. 6. sz.

és Pólya Emil hadnagyok; s hadnagyokul Bion Ferenc s Tarosch Károly hadnokok, Szakáll László zászlótartó, Becker Oszkár hadapród s Bozsegovszki Henrik és Marreck György őrmesterek ;¹⁾

február 7-én századosul Olsevszki (ekkor így van leírva) Jerom főhadnagy; főhadnagyul Fischer Antal hadnagy; s hadnagyokul Dvorcsák György ezredbeli, Bretner József s Fekete Péter 29-ik zászlóaljbeli, Medveczky Béla 30-ik zászlóaljbeli, s Szathmári Andor és Halmi Dániel 3-ik zászlóaljbeli őrmesterek ;²⁾

mártius 24-én századosokul Záborszky János főhadnagy s Fischer Antal hadnagy; főhadnagyokul Verner Adolf, Kessek Antal s Molnár Károly hadnagyok; s hadnagyokul Szabó János s Mészáros Lajos ezredbeli, Bittera Béla s Szupper 4-ik zászlóaljbeli, s Papp Demeter; Nyilasi Sándor, Dadai Elek, Végh Vince s Bleier Lajos 11-ik zászlóaljbeli őrmesterek ;³⁾

ápril 1-én századosokul Scheifele Ede 51. sorgyalogezredi s Leutenhuber János ezredbeli főhadnagyok; s főhadnagyokul Marreck György, Mészáros (helyesebben: Menszáros) Lajos és Papp Döme hadnagyok ;⁴⁾

s ápril 11-én főorvosul Gyurikovits Péter.⁵⁾

Sajátságos, hogy több kinevezés ezen sorgyalogezredbeli zászlóaljra nézve ápril 11-től fogva nem található a hivatalos lapban, a mi, habár a kinevezések július 27-én tülről nem datáltnak, majdnem megfoghatlan.

De még sajátságosabb az, hogy midőn a sorgyalogezredek zászlóaljai a hivatalos lap június 30-ki számában közé tett hadügyministeri rendelettel rendes honvédszászlóaljjakká alakítottak át, mely szerint a többek közt a 39. számú gyalogsorezred 3 zászlóalja, mely nagyobbára Szabolcsból és Debreczenből szedte ujoncait, a 114—116-ik honvédszászlóalj nevét kapta,⁶⁾ azon rendeletben a 37. sorgyalogezred velünk harcolt 3-ik zászlóaljáról szó sincs.

Mi ennek oka? — egyszerű feledékenység-e, vagy talán az, hogy ezen sorgyalogezredi zászlóalj fölslaztatott más honvédszászlóaljakba: azt eruálni nem valék képes, a század történelmi adatai Bécsben egy kaszárnyaégés következtében elveszvn.

Még ezt sem tartotta elégségesnek a ministerium, hanem a nemzetőrség kiállítását, betanítását s szükség esetén Bács- és Torontálvármegyékbe való küldését is sürgette már június 10-én kelt

¹⁾ Közlöny. 1849. 8. sz. — ²⁾ Ugyanott. 22. sz. — ³⁾ Ugyanott. 63. sz. — ⁴⁾ Ugyanott. 70. sz. — ⁵⁾ Ugyanott. 77. sz. — ⁶⁾ Ugyanott. 145. sz.

s néhány megyéhez, ezek között Biharhoz is, és külön N.-Váradhoz intézett lelkes szózatában.¹⁾

Biharvármegyében, mint már említettem, még mártius 27-én Beöthy Ödön neveztetett ki a nemzetőrség fővezérévé, s az összeírás ugyanakkor elrendeltetett. Többen folyamodtak az őrseregbe való fölvetetés, illetve az ellen, hogy hazulról eltávozni köteleztessenek, például Halász József, azon alapon, mert neje beteges s őt nevetlen gyermeke van,²⁾ Sebes Ferenc pedig azon alapon, mivel már testvéröcsje a táborba ment s annak háztartását is ő viszi.³⁾

A nemzetőrök összeírásuk a főszolgabírák által a vármegye bizottmányi gyűléséhez beterjesztvén,⁴⁾ a századokba leendő beosztással a váradi járásban Csanády Sándor és Zatureczky Gedeon, a sárrétiben Gázsi Imre és Lovassy András, az érmellékiben Dobozy István és Bernáth Gedeon, a szalontaiban Sughó József és Beniczky Adolf, s a belényesiben Porcia Ottó gróf és Korda Andor bizattak meg.⁵⁾

A nemzetőrök a századosig maguk választották tisztjeiket, azonfelül azonban a többi tiszteket a honvédelmi minister ajánlatára a törvény értelmében a nádor nevezte ki.⁶⁾

Biharvármegyében a gyalog nemzetőrség őrnagyává és parancsnokává Kézy László nyugalmazott századost, Debreczenben Ábrahám Ádám 39-ik gyalogsorezredű századost, Biharvármegyében a lovasokévé pedig Gencsi Pál volt századost nevezte ki június 18-án a nádor.⁷⁾ Kézy később a lovasosztályhoz tétetett át;⁸⁾ s Gencsy mellé segédtisztül Pircsy Antal neveztetett ki hadnagyi ranggal.⁹⁾ Kézy helyébe pedig július 21-én a gyalog nemzetőrség őrnagyává Riczkó Károly a 9-ik számú huszárezred főhadnagya¹⁰⁾ s mellé segédtisztül hadnagyi ranggal Veigli Vilmos.¹¹⁾ Kineveztetett még katonai oktatóul századosi ranggal Marsó Imre is.¹²⁾

E közben az összeírt nemzetőrök föleskettettek s utasítottak tisztjeik megválasztására; megválasztották többek között Medzihradszky Frigyes csendbiztost is.¹³⁾

¹⁾ Lásd a XII. sz. alatti okmányt.

²⁾ Biharv. 1848. jegyzők. 3398. sz. — ³⁾ Ugyanott. 3932. sz. — ⁴⁾ Ugyanott. 1997—2003. sz. — ⁵⁾ Ugyanott. 2109. sz.

⁶⁾ 1848. évi XXII. t. c. 9. §.

⁷⁾ Közlöny. 1848. 14. sz. — ⁸⁾ Ugyanott. 35. sz. — ⁹⁾ Ugyanott. 41. sz.

¹⁰⁾ Ugyanott. 45. sz. — ¹¹⁾ Ugyanott. 69. sz.

¹²⁾ Biharvm. 1848. jegyzők. 3446. sz. — ¹³⁾ Ugyanott. 2540. sz.

Már ezt jóval megelőzőleg Vetter követve hazafiás lelkülete sugallását, fegyvereket s 1000 dzsidát szolgáltatott ki a nemzetőrségnek, melyeknek kiszolgáltatását a budai főhadparancsnokság titkos utasítása folytán egyelőre megtagadta, mi akkor a lakosság-nál, mely még erőszakkal is fenyegetődött vala, nagy ingerültséget szült. Vetter a cs. kir. sasokat is leszedette vala a katonai épületekről, s az őrházakat, kapukat és sorompókat nemzeti színekkel festette be.¹⁾

A központi 4 városban összeírt nemzetőrök június 15-én a vármegyeház előtti téren eskettettek fel. Azonban itt kitört a nyárspolgári la peur pour le peau. Többen elkezdettek kiabálni: »nem esküszünk!« egyik azért nem akart esküdni, mert majd nem lesz szabad bort és húst mérni, másik csak a határig menetelre akart esküdni, már t. i. a váradi határig. Még a jelenlevő Beöthy Ödön lelkesítő felszólalására sem csilapult le a gyávák zajongása, úgy hogy ezeket utóvégre is ki kellett a sorból léptetni. A többség azonban századonként felesküdt. Egyik olaszii századból csak egy ember lépett ki: Herczeg Imre püspökségi tiszt, ki pedig a mártiusi napokban az elsők között tüzte föl a nemzeti cocardát s iratkozott be nemzetőrnek.²⁾

A románok-lakta vidéken, miként már érintém, a nemzetőrök összeírása több helyen lázadásra szolgált indokul, s itt a nép aggályt keltő hangulata miatt a nemzetőrségi szervezet nem is léptettetett életbe. A magyar vidéki falvak közül is idegenkedett egy pár a nemzetőri szolgálattól, félvén a háborútól, például Komádi a második nemzetőrségi zászlóaljbeli nemzetőrök kiindulásukkor, de itt nem volt szükség erőhatalomra, a szép szó is használt, nem úgy mint a központi 4 városi atyafiaknál; a vármegye kiküldte ide a nép felvilágosítása végett Sántha György alispánt,³⁾ s ezen kiküldetés eredményre vezetett.

Mészáros július 4-én kelt leiratában⁴⁾ újra sürgeti a vármegyét a nemzetőrségnek készen-létben tartására, hogy adandó parancsra az alvidékre indulás végett Belényesben összpontosíttathassék. Ez a július 8-iki közgyűlésben olvastatott föl. És lön mély csend. Egyesek arcáról le lehetett olvasni a minden

¹⁾ Vetter Hazánk. III. k 20. 21. l.

²⁾ Közlöny. 1848. 18. sz.

³⁾ Biharv. 1848. jegyzők. 3788. sz.

⁴⁾ Lásd a XV. sz. alatti okmányt.

áron honn-maradás vágyát. A csendet zaj váltotta fel — a hallgatóság részéről, mely pedig legnagyobb részt a központi 4 város polgáraiból állott.

Ezeknek a jó uraknak egy részök azon hiedelemben volt, hogy a szabadság a bor és hus szabad mérésében áll, s hogy eleget tesznek nemzetőri kötelességüknek, ha egyszer egy liéten a a gyakorló téren megjelennek, s ha a templomi ünnepélyeken egyet kettőt lőnek, a veszélyben forgó hazát mentse meg más, a kinek nincs vagyona. S a tisztek nagyobb része legyezgette a polgárok ily nemű nyilatkozatait, mivel ezek nagyobb részint tisztviselők s a nemzetőrök választók voltak. Erélyes, lelkes nemzetőrtiszt csak kevés volt, s ezeknek a tömeg és tisztársaik ellen kelle küzdeniök.

A zaj megszűntével Thurzó János elnöklő alispán, ki híres volt arról, hogy mint régi táblabíró igen sokat és sokszor szeregett beszélni, s ezen szokásáról még elnökösködése alatt sem tett le, azt indítványozta, hogy a fölolvastott rendelet tárgyalása, miután ezen gyűlésre nem volt kitűzve, a jövő közgyűlésre tűzessék ki. Csengery Imre főjegyző pedig azt indítványozta, hogy a rendelet röktön foganatosíttassék s foganatosítása bizassék egy teljhatalommal felruházandó egyénre. Ez indítvány többségre is jutott volna, de nem tudták, hogy van közöttük ilyen egyén, s így nem tudtak kit választani. Beöthy Ödön távol, a felsőházban volt. Pedig, mint a következmény megmutatta, volt közöttük alkalmas egyén, kit már ekkor fölruházhattak volna teljhatalommal. Így aztán tovább folyt a tanácskozmány; szónoklat szónoklatot, indítvány indítványt ért, s végre is eljött a dél, akkor elmentek szépen haza ebédelni, táblabírói ősi szokás szerint elhatározván, hogy majd holnap reggel 7 órakor határozunk. Biharban nagyon szerették a megyei életet, mert a tanácskozmányokban vitatkozni lehetett, s lehetett beszélni sokat mindenről s a tárgyról minél kevesebbet.

A július 9-iki 7 órai gyűlés ismét zajosan kezdődött, a nagyszámu hallgatóság újra zajongni kezdett, miért azt Zilahy Lajos, őt pedig ezért, mint az elnöki jogokba való cselekményért Thurzó alispán utasítá rendre, mi újra kitörésekre adott okot. A gyűlés folyamán Kurányi György azon indítványt tette, hogy az ellenség ellen először a zsidók küldessenek, még pedig oly formán, hogy miután a zsidók tisztségekre nem érdemesek, tisztek az utolsó tizedesig mind keresztyének legyenek; ha a zsidóság nem lenne elegendő, akkor másod sorban küldessenek a fiatalság s a nőtlen

emberek, és csak végső sorban a házas emberek. Ezen indítvány a hallgatóság egy részének nagy rokonszenvével találkozván, újra kitört a zajongás. Ekkor Csengery Imre főjegyző arra figyelmezteté a hallgatóságot, hogy az egyes népfajok elleni lázítók ellen ki van hirdetve a statarium, mire a zajongók egy része jónak látta az elpárolgást, az ott maradtak is szépen elnémultak az indítványozóval együtt. Ezután csendben lehetett vitatkozni, s ismét volt indítvány elég. A 7 órakor kezdett gyűlésnek délután 2 órakor lett vége. Határozatba ment, hogy a megyei nemzetőrök egyharmad része fog egyelőre kiindíttatni, még pedig, ha önként ajánlkozókából az $\frac{1}{3}$ rész ki nem telik, sorshuzás fog dönteni, a fő- és alszolga-biráknak meghagyatott, hogy az özszeirást, — a menyinyiben még hiányos, — teljesítsék, s a harmadrész kiindítása iránti jelentéseiket a jövő héten tartandó bizottmányi gyűlésre mutassák be, akkor aztán elhatároztatik az indulás ideje, a kiindítandó nemzetőrségnek a megyén belől leendő ellátásáról való gondoskodással egy küldöttség bizatván meg.¹⁾

Mire már a szolgabírák beterjesztették a kiindítandó egyharmadrész kimutatását, a nagy Bihar is elkezdett mozogni. A nemzetőrök elszállásolásukkal, élelmezésükkel s kiindításukkal megbízott választmány, mely Thurzó János alispán elnöklete alatt Hodossy Miklósból, Jakab Mihályból és Csengery Imréből állott,²⁾ elhatározta a várad-ujvárosi s várad-olaszii nemzetőrség egy harmadrészenek kiindítását, amonnan önkéntesekből kitelt az egyharmadrész, emitt azonban csak sorshuzás folytán volt az kiállitható. Nem nagy hajlandóság volt sem itt, sem a vármegye nagy részében a nemzetőröknél a harcba indulásra, s felpénz nélkül nem is akartak semmikép kiindulni; pedig már Szombathelyi Antal, Békésvármegye első alispánja, még, július 8-án tudatá Biharvármegyével, hogy ő 3000 békési nemzetőrrel július 12-én meginduland Makó felé az Alvidékre, kérve egyszersmind Biharvármegyét, hogy szükség esetén álljon a békésiek segélyökre.³⁾

A választmány a központi városiakból csakugyan kiindított szuronyos fegyverekkel ellátott 2 erős századot július 27-én Nagy-Szalontára, mint a nemzetőrség gyűlhelyére, kik még az nap megérkeztek ide, s a szalontaiak által, kik vetélkedtek megvendégelte-

¹⁾ Közlöny, 1848. 36. sz.

²⁾ Biharv. 1848. jegyzők. 2180. sz.

³⁾ Lásd a XVI. sz. alatti okmányt.

tésükön, leírhatlan örömmel és lelkesedéssel fogadtattak. Részükre 8200 p. frtot a ministeriumnál, s 500 szuronyos fegyvert Temesvárról a futárkép fölküldött Jakab Mihály eszközölt ki. Ezen csapattal elmentek Tar Imre, Komlóssy Antal, Baróthy László, Verner László, Kopócsi Mihály, Tokody Ágoston, Selmeczi Imre és Porubszky László is. Már a szomszéd községek küldötteik is értekeztek az iránt velök, hogy azok is hozzájuk csatolják saját nemzetőreiket, midőn július 29-én megérkezett Riezkó Károly őrnagy a válaszmány azon parancsával, hogy a kiindult két század térjen Váradra vissza. A két század aztán szépen visszatért.¹⁾

Ezen parancsra Mészáros hadügyminiszternek éppen július 27-én a »Közlöny«-ben megjelent azon rendelete szolgált okul, melyben meghagyta a törvényhatóságoknak, hogy a beállható zavarok kikerülése tekintetéből előbb jelentsek be a kiindítandó nemzetőrök létszámukat; s majd a minster fogja megrendelni, hogy azokból mennyi merre és mikor induljon ki?²⁾

Ezen hadügyminiszteri rendelet az augusztus 1-i bizottmányi gyűlésen tárgyalatott, meg is vitattatott hatalmasan, maga az elnöklő alispán: Thurzó János 22-szer szólott hozzá. Határozatba az ment, hogy a tisztviselők birjanak rá az alvidékre való táborba szállásra a nemzetőrök közül az önkéntes ajánlkozásra anynyi egyént, mennyi az egyharmad rész összegének megfelel, s hogy kedvet csináljon a vármegye az önkéntes szolgálatra, elhatározta azt is, hogy az önkéntes nemzetőröknek a kormány által fizetendő 8 pengő krajcár napi zsoldon kívül a megye még 12 krajcárt fizetend, mely két összeg együtt 35 o. é. krajcárnak felel meg, s hogy ezt fedezhesse: 20,000 frt adónak kivetését határozta el.³⁾

E közben s már július 24-én beterjesztették a szolgabírák a kiindítandó nemzetőrség kimutatását a bizottmányi közgyűlésnek.⁴⁾ Késtek ugyan vele, de legalább most már volt kiket felszólítani az önkéntességre, mire most már, részint a miatt, hogy látták azt, miszerint Lenkey derék huszárszázadjával, s egy székely zászlóalj Balázs őrnagy alatt, lelkesüléssel vonul a rácok ellen, részint pedig a magasabb napi zsold miatt, nagyobb hajlandóság mutatkozott. A Lenkey-huszárszázad július 30-án, a székely zászlóalj pedig július 31-én érkezett N.-Váradra, hol egy-egy napot töltött

¹⁾ Közlöny. 1848. 55. 61. sz. — Kossuth Hírlapja. 29. sz.

²⁾ Lásd a XVII. sz. alatti okmányt.

³⁾ Biharv. 1848. jegyzők. 3437. sz. — ⁴⁾ Ugyanott. 2549—60. sz.

mindenik, s másnap, és pedig az utóbbi szekereken, szállítottatott N.-Szalonta felé. Fogadtatásuk nálunk hozzájuk méltó volt. Vendégség volt minden háznál, hol huszár vagy székely szállásolt, a tisztikart pedig a »Fekete sas«-ban vendégelték meg. Nemcsak ezeket, de még az erdélyi oláh határőröknek szintén az alvidékre indított s N.-Váradon keresztül vonult zászlóalját is megvendégelte a váradai polgárság.¹⁾

Az augusztus 1-i bizottmányi közgyűlés egész 7-éig eltartott s még be sem fejeztetett, midőn megérkezett Riczkó őrnagyhoz Vukovics Sebő királyi biztosnak futár által küldött azon rendelethez, melyben meghagyta ennek, hogy a N.-Szalontára összevont bihari nemzrtörtséget, mely pedig, mint láttuk, már visszarendeltetett, azonnal utnak indítsa.²⁾ Ezen rendeletnek tárgyalására más napra, augusztus 8-ára, újabb bizottmányi gyűlés hivatott össze.³⁾

Az augusztus 8-iki bizottmányi gyűléshez már megérkezett Mészáros hadügyministernek is a nemzetőrség kiállítását s utnak indítását sürgető leirata.⁴⁾ Ezen bizottmányi közgyűlés ezen két rendelet tárgyalása folytán mindenekelőtt azt határozta el, hogy tekintettel arra, miszerint ilyen fontos és gyors intézkedést igénylő ügyek testületileg nehézkesen kezeltethetnek, a nemzetőrség kiindításával, élelmezésével és elszállításával az eddigi választmánynak ezen functionitól való felmentése mellett egyedül Hodossy Miklós bizatik meg.⁵⁾ Tehát a következmény csakugyan igazolta Csengery Imre julius 8-i indítványának helyességét. S átlátván a bizottmányi gyűlés azt is, hogy ezen rendeletek röktön foganatosítandók, arra pedig hogy a kiindítandó nemzetőrök mind önkéntesekből állitassanak össze, hosszabb idő kívántatnék, ezen indokokból visszatért julius 9-iki azon határozatához, hogy a bihari nemzetőrségnek kiindítandó egyharmadrésze szükség esetén sors-huzás útján állitassék ki, a tábori szolgálat 10 hétben, gyülekezési helyül N.-Szalonta s gyülekezési határidőül augusztus 17-ike állapittatott meg.⁶⁾

A bizottmányi közgyűlés Hodossy Miklóssal szerencsés választást csinált. Hodossy Miklós kellő ember volt a kellő helyen. Munkás, fáradhatatlan s fölülmulhatlanul erélyes. Szükség esetén

¹⁾ Kossuth Hirlapja. 31 és 34. sz.

²⁾ Lásd a XVIII. sz. alatti okmányt.

³⁾ Közlöny. 1848. 67. sz.

⁴⁾ Lásd a XIX. sz. alatti okmányt.

⁵⁾ Biharv. 1848. jegyzők. 3633. sz. — ⁶⁾ Ugyanott, 3690. sz.

személyesen elment, kérni egyet mást, egyes magasabb állásu egyéniséghez, ha visszautasított, újra egész nyugodtan megkérte, hogy sziveskedjék teljesíteni a kérelmet, mert ha az más napra meg nem lesz, kénytelen lesz az illetőt föbe lövetni. Meg is lett más napra a kért dolog, mert tudták azt, hogy Hodossy nem játszik a fenyegetésekkel. Az administratív tehetség mellett kitűnő szervező fő volt, a századokat, zászlóaljakat egymásután teremtetette meg. Hatott, alkotott, gyarapított. Mintha csak a francia conventnek egyik biztosa támadott volna fel benne, pedig az előtt a conservativekhez tartozott, azonban minden ízében hazafi vala, ki tehát mostan, a vész napjaiban, nem kimélt sem napot, sem éjet, hogy saját hatáskörében az emberi fogalmak szerint minden lehető megtegyen hazája megmentésére.

Hodossy megválasztatása után azon kapkodás, rendszertelenség és lassuság eltűnt, mely eddig észlelhető volt a nemzetőrség szervezésénél s kiállításánál, s melyet szomoruan illusztrált a »Kossuth Hírlapja«-nak levelezője ;¹⁾ azok helyett átgondoltság, szabályosság és gyorsaság ömlött el az egészen.

Meg is lett a látatja a Hodossy működésének, melyben nagy segélyére volt Hankovics központi szolgabíró is. Augusztus 17-ére össze volt gyűlve N.-Szalontán 1451 nemzetőr. Igaz, hogy ezeknek jó része helyettesekül felfogadott szolgálkból és kocsisokból állott, sok gazduramnak sehogy sem fülvén a fogához a táborba szállás, de legalább volt kit indítani ki alvidéki testvéreink segítségökre A helyettesítéssel különösen az álmosdi zsidó hitközség előljárósága követett el sok visszaélést s abból mint azt Mandl Izidor nyilvánosságra hozta, egészen »geschäft«-et csinált.²⁾

Az így összegyűlt nemzetőrség 7 századot képezett, s Szalontáról augusztus 19-én reggeli 4 órakor indított utnak Fejértemplom felé. Elindultak szülőföldjükről a csaták vészeibe, neki az ismeretlen jövőnek, egyik (id. Szacs vay Imre) a piski-dévai dicsőséges sirhoz, mások (Thuolt István, Baróthy László, Vaigli Vilmos, Fráter Alajos és Török Lajos stb.) a keserves száműzetés hosszú éveinek túl a tengereken.

Ez volt az 1-ső bihari nemzetőri zászlóalj, melyben 800 nemzetőr szuronyos puskával, 621 pedig lándzsával volt felfegyverezve.

¹⁾ Kossuth Hírlapja. 54. sz. — ²⁾ Ugyanott. 112. sz.

Parancsnokuk Rieczkó Károly nemzetőrségi őrnagy volt s ennek segéd tisztje Vaigli Vilmos hadnagy.

Századosaik voltak: Mütter Ferenc, Millye Dániel, Czink Ferenc, Baróthy László, Kanóczy Sándor, Fráter Alajos és id. Szacs-vay Imre.

Főhadnagyaik: Thuolt Ignác, Borsi Sándor, Török Lajos, Ruszka Imre, Garán Dániel, Péter Lajos, Thuolt István.

Alhadnagyaik: Rédli Alajos, Éder Antal, Orlandi József, Pincér Márton, Sztachó Elek, Ferenczy Ilyés, Koszta Márton, Tóth Pál, Kollár Ferenc, Tom Ignác, Szilágyi Zsigmond, Csanády Kálmán, Nagy Lajos és Jánosi Ferenc.¹⁾

Az 1-ső bihari nemzetőri zászlóalj Szalontát Arany Jánosnak hazánk és megyénk ezen egyik csillagának, ki később maga is elment Arad alá köznemzetőri szolgálatot tenni,²⁾ akkor készült ezen nemzetőri dalának hangoztatásával hagyta el:

Süvegemen nemzeti szín rózsá,
Ajakomon édes babám csókja,
Ne félj babám! nem megyek világra,
Nemzetemnek vagyok katonája.

Nem kerestek engemet kötéllel,
Zászló alá magam csaptam én fel,
Szülő anyám, te szép Magyarország,
Hogyne lennék holtig igaz hozzád!

Ezen nemzetőri zászlóalj, mint Kiss Ernő ezredes augusztus 24-ről a vármegyéhez intézett azon átiratából kitűnik, melyben újabb 1200 nemzetőrt kér,³⁾ augusztus 21-én érkezett Nagy-Becs-kerek alá. Vukovics a vármegyéhez augusztus 22-én küldött iratában hazafias hangon szavaz köszönetet annak elküldéséért.⁴⁾

S ezen első bihari nemzetőri zászlóalj nem vált szegényünkre.

Igazolja ezt Kiss Ernő — akkor már tábornoknak — Rieczkó őrnagy által a vármegyéhez bemutatott jelentése, melyben különösen a perlaszi tábornak szeptember 2-án történt bevételkor, hol 4 egyén sebesült meg közölök,⁵⁾ tanusított magaviseletéért nyer dicséretet a bihari ezen nemzetőrségi zászlóalj,⁶⁾ ugyanezért di-

¹⁾ Lásd a XX. sz. alatti okmányt.

²⁾ Ercsey Sándor. Arany János életéből. 44. l.

³⁾ Lásd a XXII. sz. alatti okmányt.

⁴⁾ Lásd a XXI. sz. alatti okmányt.

⁵⁾ Közlöny. 1848. 103. sz.

⁶⁾ Lásd a XXX. sz. alatti okmányt.

csérettel említi Hadik Gusztáv tiszántuli nemzetőri parancsnok is a hadügyminisztériumhoz szeptember 3-áról intézett jelentésében a bihari nemzetőröket, megemlítvén s kiemelvén ebben róluk azt, hogy Kiss Pál orosz herceg Mihály sorozredbeli kapitány vezetése alatt, bár tökéletlenül voltak fegyverezve, követve a sorozrednek szép példáját, az ellenséget egy sűrű erdőből és nádasból kiverték, s legjobb sikerrel még az ostromban is résztvettek; különösen kitüntették magukat a 4. és 7-ik századbéli szalontaiak és sárrétiak id. Szacsavay Imre és Czink János századosok alatt.

Résztvett továbbá a szeptember 11-iki második perlaszi csatában is 2 század bihari nemzetőr, így tehát azon dicséretben, melyet Vetter alezredes az ott részt vett összes csapatok iránt kifejez, ők is osztozkodnak.¹⁾

Kitüntette még magát a 6-ik század s Tom alhadnagy az october 8-ki szerencsétlen napon,²⁾ midőn az ellenség Zsigmond-falvát éjjel megrohanta, Millutinovics őrnagy honvédeit megfutamította, s a falu népét kegyetlenül legyilkolta.³⁾

A tíz heti szolgálati határidő leteltével aztán dicsőséggel s a polgár azon megnyugtató öntudatával tértek vissza s érkeztek meg october 27-én Szalontára,⁴⁾ hogy kötelességüket hazájuk iránt teljesítették. Többen azonban, — kivált a tisztek közül, — nem is tértek vissza, hanem tovább szolgáltak a később ment nemzetőröknél, vagy beállottak a honvédséghez.

Ez a mi első nemzetőreink történetük. —

A 10-ik zászlóaljnak történelmét tárgyam szűk volta miatt nem az én föladatom megírni, annak történelme már nem Bihar-vármegye történelme, hanem az 1848—49-iki szabadságharcunk történelme.

Anyanyit azonban erről is meg kell jegyezni, hogy Perlasz bevételekor s a második perlaszi csatában ezen zászlóalj is jelen volt, s hősiiesen viselte magát. Amott 2 ember halt meg a zászlóaljhól s 12 megsebesült; Szemere Pál is, a zászlóalj parancsnoka, súlyos sebet kapott, mely sebeiben szeptember 8-án este 8 és 1/2 órakor Nagy-Becskereken meghalt s ott másnap el is temettetett. »Vitéz serege, — írja az egykoru tudósító, — mely kér-

¹⁾ Közlöny 1848. 89. és 118. sz. — Kossuth Hírlapja. 64. sz.

²⁾ Lásd a XXVIII. sz. alatti okmányt.

³⁾ Szeremley. Krónika I. k. 247. l.

⁴⁾ Biharvárm. 1848. jegyzők. 4137. sz. — Kossuth Hírlapja 108. sz.

lelhetlenül rohant az ellen soraiba, leveretten s könnyekkel szemében állott sirja felett, szívében bosszút forralva azok ellen, kiknek gyilkoló fegyverök kioltá a nemes keblű hazafi életét.¹⁾

Később ezen zászlóalj Görgieihez vezényeltetett, s annak hadtestéhez az 1849. évi január 5-én Vácon csatlakozott, s ez időtől fogva, bárha Selmezbányán lázongott is, annak legderekabb zászlóaljai közé tartozott.²⁾

Szükségesnek tartom még azok névsorát is fölemlíteni, kik a 10-ik zászlóaljba, vagy onnan máshova honvédtisztekül kinevezettek, tekintettel lévén a 3-ik zászlóaljra s nemzetőreinkre és a 27. és 55-ik zászlóaljakban szolgáltakon kívül, kikről a következő fejezetekben leendő szó, más bihariakra is. Ezek a következők:

Szády György számvevő segédül neveztetett ki a június 28-ki hivatalos lapban a 10-ik zászlóaljhoz;³⁾

Gorove Antal és Gosztonyi István július 17-én hadnagyokul a 3-ik zászlóaljhoz;⁴⁾

ugyanide hadnagyokul augusztus 3-án Guthy Ferenc, Kallós Albert és Szemere István;⁵⁾

az augusztus 17-iki hivatalos lapban a 10-ik zászlóaljhoz századosul Tóth Ágoston, főhadnagyokul Balogh Ádám és Seau Ede;⁶⁾

a szeptember 22-ki hivatalos lapban Visoly Ferenc az első 6 fontos gyalogüteghez baromorvosul;⁷⁾

a szeptember 27-ki hivatalos lapban Dobozy Menyhért 10-ik zászlóaljbéli őrmester hadnagyul a 16-ik zászlóaljhoz, Beöthy György főhadnagy pedig századosul a 26-ik zászlóaljhoz;⁸⁾

október 3-án alhadnagyul a 25-ik zászlóaljba Fráter Mihály, 10-ik zászlóaljbéli őrmester, s ugyanazzá a 26-ik zászlóaljba Beöthy Vince 10-ik zászlóaljbéli őrmester;⁹⁾

október 6-án a 10-ik zászlóaljba főhadnagyokul Komáromy György, Szunyogh Albert, Thurzó Miklós, Bónis Károly, ugyanoda alhadnagyokul Kaiser Ferenc, Szebeni Lipót, Somossy Albert, Csepely Károly s Mikes Dániel;¹⁰⁾

október 15-én Móricz Samu 10-ik zászlóaljbéli alhadnagy főhadnagyul a 13-ik számú huszárezredhez;¹¹⁾

október 17-én Markovics Dénes századosul, s Szacsвай Jenő

¹⁾ Közlöny 1848. 97. sz.

²⁾ Görgei István: 1848 és 1849-ből. 102. 158—160. l.

³⁾ Közlöny. 1848. 19. sz. — ⁴⁾ Ugyanott. 41. sz. — ⁵⁾ Ugyanott. 58. sz. — ⁶⁾ Ugyanott. 69. sz. — ⁷⁾ Ugyanott. 105. sz. — ⁸⁾ Ugyanott. 109. sz. — ⁹⁾ Ugyanott. 118. sz. — ¹⁰⁾ Ugyanott. 121. sz. — ¹¹⁾ Ugyanott. 128. sz.

hadnagyul a 38-ik zászlóaljba, (Szacsvey Jenő később mártius 2-án ezen rangjától magán vétség miatt elmozdított), ugyanakkor a 10-ik zászlóaljhoz főhadnagyul Piskolics Ernő zászlóaljbeli hadnagy ;¹⁾

october 20-án Gergely János őrnagyul a 10-ik zászlóaljhoz ;²⁾

october 19-én Beöthy Zsigmond 10-ik zászlóaljbeli őrmester alhadnagyul a 40-ik zászlóaljhoz ;³⁾

szintén october 19-én a 10-ik zászlóaljhoz főhadnagyul Kiss Antal 21. zászlóaljbeli főhadnagy ;⁴⁾

november 6-án őrnagyul Hrabowszky Róbert 10-ik zászlóaljbeli százados, századosokul Györfly Imre és Thurzó Miklós, főhadnagyokul Kallós Albert és Guthy Ferenc, s alhadnagyokul Lovász Gábor, Braun Vilmos, Hauser Ferenc és Beöthy Sándor zászlóaljbeli őrmesterek ;⁵⁾

november 17-én Földváry Sándor százados nemzetőri őrnagygyá ;⁶⁾

november 22-én Leitner n.-váradai parancsnok mellé segéd-tisztül Kajaba János Miklós-huszárezredbeli őrmester ;⁷⁾

november 28-án Kiss Antal 10-ik zászlóaljbeli főhadnagy ugyanoda századosá, s a 28-ik zászlóaljba alhadnagyul Hanák Bódog közhonvéd ;⁸⁾

december 9-én Komlóssy Pál tüzérhadnagyul, s Muszelin János 10-ik zászlóaljbeli őrmester hadnagyul a 46-ik zászlóaljhoz ;⁹⁾

december 15-én a 7-ik huszárezredhez főhadnagyul Vay László gróf ;¹⁰⁾

a december 27-iki hivatalos lapban a 10-ik zászlóaljhoz főhadnagyokul Kaiser Ferenc, Somossy Albert, Csepely Károly, Schwarzer Ferenc és Kovács Albert, alhadnagyokul Szády György, Druzsán István és Linczy Károly zászlóaljbeli altisztek ;¹¹⁾

december 30-án ezredesül Zichy Lipót gf. a Vilmos huszárok alezredese, ki dandárnok is volt, s december 16-án az osztrákok betörésénél a legnagyobb vitézséggel állott ellent, de nem sokára, a következő év január 4-én kilépett a szolgálatból ;¹²⁾

az 1849. évi január 15-iki hivatalos lapban Gyöngyösi Lajos a 3-ik zászlóalj altisztje hadnagyul a 65-ik zászlóaljhoz ;¹³⁾

a január 16-iki hivatalos lapban a 3-ik zászlóaljhoz századosul Mille István ottani főhadnagy, főhadnagyokul Gorove Antal és

¹⁾ Közlöny 1848. 131. sz. s 1849. 43. sz. — ²⁾ Közlöny. 1848. 133. sz. — ³⁾ Ugyanott. 137. sz. — ⁴⁾ Ugyanott. 143. sz. — ⁵⁾ Ugyanott. 151. sz. — ⁶⁾ Ugyanott. 164. sz. — ⁷⁾ Ugyanott. 167. sz. — ⁸⁾ Ugyanott. 173. sz. — ⁹⁾ Ugyanott. 184. sz. — ¹⁰⁾ Ugyanott. 197. sz. — ¹¹⁾ Ugyanott. 199. sz. — ¹²⁾ Ugyanott. 203. sz. s Görgei István: 71, 109. és 110. l. — ¹³⁾ Közlöny. 1849. 1. sz.

Gosztonyi István ottani hadnagyok, s hadnagyul Elekes István ottani honvéd ;¹⁾

a január 17-iki hivatalos lapban Ábrahám János 10-ik zászlóaljbeli őrmester alhadnagyul a 67-ik zászlóaljba, ugyanakkor Kun József aradi tüzér tüzéralhadnagyul ;²⁾

a január 25-iki hivatalos lapban Egyed Ignác 10-ik zászlóaljbeli százados őrnagyul s a 63-ik zászlóalj parancsnokául ;³⁾

a január 28-iki hivatalos lapban Komáromy György és Szunyogh Bertalan Károlyi-huszár ezredbeli főhadnagyk ugyanoda 2-od századosokul, Schwarzer Ferenc 10-ik zászlóaljbeli főhadnagy ugyanazul a Lehel-huszárezredbe, s Esztegár bihari nemzetőri hadnagy hadnagyul a 32-ik zászlóaljhoz ;⁴⁾

a február 1-i hivatalos lapban Bignio Ferdinánd 10-ik zászlóaljbeli hadnagy főhadnagyul a 69-ik zászlóaljhoz, ugyanoda hadnagyokul Schenk Emil Kossuth-vadászezredbeli fővadász s Marzsó Lajos bihari nemzetőri százados ;⁵⁾ mely utóbbi már pár nap mulva a február 4-iki hivatalos lapban főhadnagyi ranggal osztatott be a kolosvári térparancsnokság mellé ;

a február 6-iki hivatalos lapban Jakó Pál az 52-ik zászlóalj főhadnagyaúl s Dudás János n.-váradí rom. cath. áldozó pap a Lehel-huszárezred tábori lelkészeül ;⁶⁾

a február 7-iki hivatalos lapban az imént említett Schwarzer alszázadosul ugyancsak a Lehel-huszárezredhez ;⁷⁾

a február 9-iki hivatalos lapban Gosztonyi István, Novobáczky József és Gorove Antal 9-ik zászlóaljbeli főhadnagyk ugyanoda századosokul ;⁸⁾

a február 25-iki hivatalos lapban a 10-ik zászlóaljhoz Bónis Károly és Guthy Ferenc főhadnagyk századosokul ; Szemere István, Lovász Sándor, Bakacs Sándor és Barna Vilmos hadnagyk főhadnagykul ; Apostol, Beleznaý Ferenc gróf, Faller Teodor, Tamás Alajos és Borbél Gáspár őrmesterek, s Hegedűs István, Szunyogh Sándor és Bignio Ferdinánd tizedesek alhadnagykul, s ugyanakkor az 1-ső zászlóaljhoz Marsalkó Tamás, ki hadnagyul még a múlt évi augusztus 8-án, főhadnagykul pedig december 28-án neveztetett ki, századosul ;⁹⁾

mártius 1-én a 17-ik számú Bocskay-huszárokhoz főhadnagykul

¹⁾ Közlöny. 1849. 2. sz. — ²⁾ Ugyanott. 3. sz. — ³⁾ Ugyanott. 10. sz. —

⁴⁾ Ugyanott. 13. sz. — ⁵⁾ Ugyanott. 16. sz. — ⁶⁾ Ugyanott. 20. sz. — ⁷⁾ Ugyanott. 21. sz. — ⁸⁾ Ugyanott. 23. sz. — ⁹⁾ Ugyanott. 38. sz.

Hegyesi Lajos, ki a január 16-iki hivatalos lapban neveztetett ki hadnagyul, s ki később már mint százados Királyrévnél a Wallmoden-vasasokkal szemben oly bámulatos bravourt csinált;¹⁾

a mártiusi 9-iki hivatalos lapban Gergely János 10-ik zászlóaljbeli őrnagy alezredesül;²⁾

a mártius 10-iki hivatalos lapban Baranyi Miklós bihari nemzetőri százados főhadnagyul a 16-ik zászlóaljhoz;³⁾

a mártius 11-iki hivatalos lapban Lovassy Ferenc nemzetőri százados főhadnagyul az 1-ső magyar vadászrezredhez;⁴⁾

a mártius 13-iki hivatalos lapban a 16-ik számú Károlyi-huszárezredhez hadnagyokul Sántha Lajos ezredbeli őrmester s Beöthy Andor ezredbeli tizedes; a 43-ik zászlóaljhoz főhadnagyul Szikszay Lajos 3-ik zászlóaljbeli hadnagy, hadnagyul Szathmári Vendel 3-ik zászlóaljbeli altiszt; továbbá az 54-ik zászlóaljhoz hadnagyul Agh Gábor 10-ik zászlóaljbeli őrmester, s a 10-ik zászlóaljhoz hadnagyul Tóth Sándor ottani őrmester;⁵⁾

a mártius 14-iki hivatalos lapban Szász Gusztáv a 73-ik zászlóalj főhadnagya ugyanoda századosul, (Szász Gusztáv Borgó-Prundnál június 24-én egy kozák pikától sebet kapott, s július 20-a táján báró Reviczkyvel és Marsóval oda hagyta a tehetetlen Damaszkín táborát, mivel az a főparancsnokságot nem akarta átadni Inczédynek;⁶⁾

a mártius 15-iki hivatalos lapban Beöthy György a 26-ik zászlóalj századosa ugyanoda őrnagygyá, (Beöthy György ezen minőségében Komáromnál rendkívül kitüntette magát);⁷⁾

a mártius 18-iki hivatalos lapban a 3-ik huszárezredhez főszázadosul Petrovics András ezredbeli alszázados;⁸⁾

a mártius 25-iki hivatalos lapban Vincze Lajos 10-ik zászlóaljbeli százados őrnagyul, ki ugyanekkor nyugalmaztatott is;⁹⁾

az ápril 1-i hivatalos lapban Római Ferenc, a mi nagy tudományu Rómer Flórisunk, az utászkar 2-ik zászlóaljához főhadnagyul;¹⁰⁾

¹⁾ Közlöny. 1849. 2. és 43. sz. — Bihar. 1883. oct. 24. sz.

²⁾ Közlöny. 1849. 48. sz. — ³⁾ Ugyanott. 49. sz. — ⁴⁾ Ugyanott. 50. sz. — ⁵⁾ Ugyanott. 51. sz.

⁶⁾ Közlöny. 1849. 52. sz. Honvédek könyve. I. k. 39. l. s. Kővári. Erdély története 1818—49-ben 255. l.

⁷⁾ Közlöny. 1849. 53. sz. s. Honvédek könyve II. k. 102. l.

⁸⁾ Közlöny. 1849. 56. sz. — ⁹⁾ Ugyanott 62. sz. — ¹⁰⁾ Ugyanott 68. sz.

az ápril 4-iki hivatalos lapban Beöthy Sándor 10-ik zászlóaljbeli hadnagy főhadnaggyul a 26-ik zászlóaljhoz ;¹⁾

az ápril 6-iki hivatalos lapban Tóth Elek, ki még a mult évi november 14-én neveztetett ki helyőrségi hadbíróul, titkárul a katonai legfelsőbb törvényszékhez ;²⁾

az ápril 8-iki hivatalos lapban az 1884. évi augusztus 5-én Biharon elhalálozott Gáspár András, a 9-ik huszárezred ezredese, tábornokká ;³⁾

ápril 7-én Beöthy Ödön az 5-ik huszárezredhez számfeletti ezredesül ;⁴⁾

az ápril 26-iki hivatalos lapban Bakacs József 10-ik zászlóaljbeli őrmester hadnagyul a 16-ik zászlóaljhoz, s ugyanakkor Bácsi Sándor volt tábori számvevő hadnagy ugyanazul a 89-ik zászlóaljba ;⁵⁾

a május 3-iki hivatalos lapban Gaál Imre n.-kerekii ref. lelkes a Dembinszky felsőmagyarországi hadseregéhez tábori lelkesül ;⁶⁾

a május 4-iki hivatalos lapban a 3-ik zászlóaljhoz főhadnaggyul Szikszay Lajos s hadnagyul Gorove István ;⁷⁾

május 9, illetve 10-én Szunyogh Bertalan a Károlyi huszárezredbe főszázadosul és Sántha Gyula nemzetőri főhadnagy a 102-ik zászlóaljhoz hadnagyul s Meszéna István alezredes mellé segédül ;⁸⁾

május 11-én Dobozy Miklós 9-ik zászlóaljbeli őrmester hadnagyul a 92-ik zászlóaljhoz, s Tolnay János 10-ik zászlóaljbeli őrmester hadnagyul a 94-ik zászlóaljhoz ;⁹⁾

május 14-én Balásházy Mihály őrnagyul s zászlóaljparancsnokul a 94-ik zászlóaljhoz ;¹⁰⁾

május 17-én Piskolicz Ernő 10-ik zászlóaljbeli főhadnagy t. főhadnaggyul a szegedi térparancsnoksághoz ;¹¹⁾

május 25-én Kazinczy Lajos alezredes s a 8-ik hadtest egyik hadosztályának vezénylője ezredessé, továbbá Hanák Bódog és Fülöp István 10-ik zászlóaljbeli őrmester hadnagyul a komáromi ujonctelephez ;¹²⁾

május 29-én Baranovics Gergely 59-ik zászlóaljbeli főhadnagy

¹⁾ Közlöny. 1849. 70. sz. — ²⁾ Ugyanott. 72. sz. — ³⁾ Ugyanott. 74. sz. — ⁴⁾ Ugyanott. 83. sz. — ⁵⁾ Ugyanott. 89. sz. — ⁶⁾ Ugyanott. 95. sz. — ⁷⁾ Ugyanott. 96. sz. — ⁸⁾ Ugyanott. 102. sz. — ⁹⁾ Ugyanott. 104. sz. — ¹⁰⁾ Ugyanott. 106. sz. — ¹¹⁾ Ugyanott. 109. sz. — ¹²⁾ Ugyanott. 116. sz.

és Beöthy Vince 29-ik zászlóaljbeli főhadnagy századosokul a 103-ik zászlóaljhoz ;¹⁾

junius 2-án főhadnagyul a 7-ik huszárezredhez Baranovics Kálmán ;²⁾

a junius 15-iki hivatalos lapban a 9-ik huszárezredhez számfelveti alszázadosul Tisza László, ki Moornál erősen öszzszevagdaltatott volt ;³⁾

a junius 16-iki hivatalos lapban a 3-ik zászlóaljhoz Elekes István ottani főhadnagy századosul, s Szathmáry Andor ottani hadnagy főhadnagyul ;⁴⁾

junius 16-án, illetve 23-án Gorove Antal 3-ik zászlóaljbeli százados őrnagyul s a 103-ik zászlóalj parancsnokául, s Beleznagy gf. 10-ik zászlóaljbeli főhadnagy ugyancsak főhadnagyul a székely 6-ik tartalék zászlóaljhoz ;⁵⁾

junius 23-án a 10-ik zászlóaljhoz századosul Lovász Sándor ottani főhadnagy ; (ki pedig már ekkor halott volt, Budavár falainál lelvén hősie halálát), főhadnagyul Hauzer Ferenc ottani hadnagy s hadnagyokul Schmidt Antal és Bakacs Sándor zászlóaljbeli őrmesterek ;⁶⁾

junius 26-án Lamos Ede főhadnagyul a 125-ik zászlóaljhoz ;⁷⁾

julius 12-én Komlóssy Pál tüzérialhadnagy tüzérfőhadnagyul ;⁸⁾

julius 19-én a 12-ik huszárezredhez főszázadosul Kazinczy Sándor ezredbeli alszázados ;⁹⁾

julius 20-án, illetve 21-én Lovassy Ferenc századosul az I. vadászezredbe, s Szády György 10-ik zászlóaljbeli főhadnagy algyói térparancsnokul ;¹⁰⁾

a julius 25-iki hivatalos lapban a 2-ik vadászezredhez főhadnagyul Lovassy Andor, s hadnagyul Fráter Béla,¹¹⁾ mely utóbbi azonban Bem altábornagy által azon vétsége miatt, mivel a junius 27-én és 28-án Beszterce körül vívott ütközet alatt rendeltetése helyét elhagyta, tisztségétől megfosztatott, mi hadügyminiszterileg is helyeseltetvén, közhirre tetetett ; miben nagyon comicus dolog az, hogy a degradatio egy nappal előbb tetetett közé a hivatalos lapban, mint a kinevezés ; (ezen Fráter Béla nem a mihályfalvai járás szolgabírája, hanem ennek egy névrokona volt) ;

¹⁾ Közlöny. 1849. 120. sz. — ²⁾ Ugyanott. 126. sz. — ³⁾ Ugyanott. 132. sz. — ⁴⁾ Ugyanott. 133. sz. — ⁵⁾ Ugyanott. 141. sz. — ⁶⁾ Ugyanott. 144. sz. — ⁷⁾ Ugyanott. 145. sz. — ⁸⁾ Ugyanott. 149. sz. — ⁹⁾ Ugyanott. 156. sz. — ¹⁰⁾ Ugyanott. 157. sz. — ¹¹⁾ Ugyanott. 158. sz.

julius 25-én a 3-ik vadászrezredhez főhadnagyokul Szentiványi László és Jakabházy Zsigmond s hadnagyul Véghső Gellért; a 4-ik vadászrezredhez pedig főhadnagyul Ármós Bálint és Ármós Sándor s hadnagyul Dobozy Ede;¹⁾

s julius 27-én a 18-ik huszárezredhez hadnagyul Lipovniczky Sándor, azon ezredbeli őrmester.²⁾

Ez utóbbi kinevezés már az augusztus 11-ki hivatalos lapban, tehát annak utólszor megjelent számában tétetett közé.

Lehettek tehát és voltak is valóban oly kinevezések, melyek már közé nem tétettek, miután a közététel sokszor jó idővel a kinevezés után eszközöltetett.

Az is, lehetséges, hogy az én figyelmemet is kikerülte, minden lelkiismeretes utánnézés mellett is, egyik vagy másik kinevezés, de meg 2 szám, a 162-ik és 163-ik, az általam használt 1849-ki »Közlöny«-ből hiányzik, így az ezekben foglaltathatott minket érdeklő kinevezésekről tudomást nem szerezhettem.

Az is megtörténhetett, hogy egyes kinevezéseket a név nem ismeréséből vagy azért mellőztem, mivel a név, — mire a botrányig gyakori volt az eset, — sajtóhibával vagy keresztnév nélkül közöltetett.

Kiegészítem még ezen kimutatást azon hitben, hogy még azon esetben is, ha hiányos leend így is a közlés, jó szolgálatot tettem a kimutatás összeállítása által élő hőseinknek s az elhaltak maradékaiknak, azok neveiknek közlésükkal, kik az eddig megemlítettek s az ezután megemlítendőkön kívül a Biharvármegyei honvédegylet által az 1868. évi február 15-iki kimutatás szerint honvédtisztekül s altisztekül igazoltattak.

Megkülönböztetem ezen közlésben a tisztek közül azokat, kiknek kinevezéseiket föltaláltam a »Közlöny«-ben, neveik után zárjelben oda tévén a »Közlöny«-nek vagy a »Komáromi lapok«-nak azon számát, melyben kinevezésük foglaltatik.

Ezek a következők, és pedig törzstisztek:

Dipold Antal 6-ik zászlóaljbeli ezredes, kit később a fogságból lett kiszabadulása után hazafias áldozatkészséggel a Tisza-család látott el s ápolt egész haláláig; (1849. 11.) Mezey Károly 10-ik huszárezredbeli alezredes, ki január 4-én megmentette az ezredet a kilépő tisztek intriguái dacára a hazának;³⁾ (1849. 100.) Kiss

¹⁾ Közlöny. 1849. 160. sz. — ²⁾ Ugyanott 165 sz. ³⁾ Görgei István. id. munk. 109. l.

Ferenc utászkari 3-ik zászlóaljbeli őrnagy, ki alezredesül lett igazolva, (1849. 98.); Lehóczky János 65-ik zászlóaljbeli százados, ki őrnaggyul lett igazolva, (1849. 6.); Nagy Lajos 12-ik huszárezredbeli őrnagy, (1849. 160.); Szalmay József szeke-részkari őrnagy, (1849. 48.); s id. Unger Károly röppentyűs tűzműmester, kinek csak főhadnagyi kinevezése lett közé téve. (1849. 72.)

Századosok : Bossányi Ferenc, kinek csak főhadnagyi kinevezése közöltetett, (1849. 107.); Cservenka Pál, a 31-ik zászlóaljnál, (1849. 87.); Forget Miksa, (Komáromi lapok 63.); Grósz Lajos a 69-ik zászlóaljnál, kinek szintén csak főhadnagyi kinevezése lett közölve, (Közlöny 1849. 16.); Gyomlay Gellért a budapesti térparancsnokságnál, (1849. 151.); Horváth Lajos, (Kom. lapok. 65.); Kiss Pál, a 19-ik gyalogsorezred 3-ik zászlóaljánál, (Közlöny 1849. 63.); Kolombán Károly a 29-ik zászlóaljnál, kinek szintén csak főhadnagyi kinevezése közöltetett, (1849. 120.); Korda Andor, a 35-ik zászlóaljnál, kinek hasonlólag csak főhadnagyi kinevezése lett közölve, (1848. 185.); Ozmics István a 62-ik zászlóaljnál, ennek is csak főhadnagyi kinevezése lett közé téve, (1849. 113.); Pálffy Károly a 13-ik huszárezrednél, (1849. 99.); Pauliár Ferenc, a 14-ik huszárezrednél, (1849. 84.); Umheiser András, a 60-ik zászlóaljnál, (1848. 185.); Zokoly János, a szabolcsi védsereg-nél, ennek is csak főhadnagyi kinevezése lett közölve, (1849. 136.); Jakó Lajos, (Kom. lapok. 65.); Valentin Ferdinánd a 132-ik zászlóaljnál, (Közlöny 1849. 153.); s Vay Ábrahám a 28-ik zászlóaljnál, 1849. 89.).

Főhadnagys : Árpád József, az 58-ik zászlóaljnál, (1849. 67.); Bernáth Kálmán a 94-ik zászlóaljnál, (1849. 106.); Bozsó György az 53-ik zászlóaljnál, (1849. 51.); Éger Lajos, a 36-ik zászlóaljnál, (1849. 122.); Fuchs József, az 1. magyar vadászrezredben, kinek csak hadnagyi kinevezése lett közé téve, (1849. 50.); Keresztury Ferenc hadbíró a 20-ik zászlóaljnál, (1849. 102.); Kiss Gáspár, a 39-ik gyalogsorezrednél, ennek is csak hadnagyi kinevezése közöltetett, (1849. 83.); Kiss Márton, a gömöri védseregben, (1849. 136.); Kleberg Károly, a 31-ik zászlóaljnál, (1848. 146.); Koszta Gerő, a 16-ik zászlóaljnál, (1849. 113.); Kovács Károly, a 41-ik zászlóaljnál, (1849. 106.); Kulini Nagy Benő, (Kom. Lapok. 63.); Lázár Mihály, a 2-ik székely ezrednél, lehetséges ugyan, hogy ez más Lázár Mihályra vonatkozik, (Közlöny. 1849. 72.); Matos Győző, a 89-ik zászlóaljnál, (1849. 91.); Nagy Gusztáv, a 23-ik zászlóaljnál,

(1849. 38.); Schiller Károly, a 100-ik zászlóaljnál, (1849. 133.) és Száraz Ferenc, az 59-ik zászlóaljnál (1849. 35.)

Hadnagyok: Csécsy Soma, a 13-ik huszárezrednél, (1849. 136.); Fenyvessy Károly, a számvevőségnél, (1849. 55.); Fejér Sándor, a bántási zászlóaljnál, (1849. 21.); Fodor Miklós, a 106-ik zászlóaljnál, (1849. 113.); Fráter Ignác, a 25-ik zászlóaljnál, (1848. 118.); Hankovics Károly, a szamosújvári kóroda parancsnoka, (1849. 126.); Kolláth Ferenc, a 68-ik zászlóaljnál, (1849. 120.); Komornyik Benedek, a 16-ik zászlóaljnál, (1849. 113.); Komornyik János, (Kom. Lapok, 65.); Littmann Ferenc, számvevőségi segéd, (Közlöny. 1849. 131.); Mihályi Alajos, az 59-ik zászlóaljnál, (1849. 100.); Molnár József, az 53-ik zászlóaljhoz, (1849. 84.); Ugyanekkor neveztetett ki Szamosy Elek hadnagyul a 18-ik huszárezredhez.) Mück Ferenc a 71-ik zászlóaljnál, (1849. 146.); Nagy Antal, az 51-ik zászlóaljnál, (1848. 178.); Nusz János, az önkéntes vadászoknál, (1849. 157.); Petrus János, az 1. vadászezrednél, (1849. 157.); Reginer Ferenc, a 2-ik zászlóaljnál, (1848. 178.); Schaller János orvos, a 69-ik zászlóaljnál, (1849. 16.); Sepsi Pál, számvevőségi gyakornok, (1849. 116.); Szathmáry István, a 3-ik zászlóaljnál, (1849. 133.); Tapolicsányi Károly, (Kom. lapok. 62.); Tóth Antal, az 1. magyar vadászezrednél, (Közlöny. 1849. 50.); Varray János, a 35-ik zászlóaljnál, (1849. 25.); Vass Ferenc, a 31-ik zászlóaljnál, ki főhadnagynak volt kinevezve, s még is csak hadnagyul igazoltatott, (1849. 87.); s Vueskics Ágoston az utászkárnál, (1848. 167.); Papp József és Szabó József hadnagyokul igazoltattak, ily nevű kinevezés több van, éppen azért nem hivatolom egyiket sem mert nem tudom, melyik vonatkozik a mi Papp Józsefünkre és Szabó Józsefünkre. A komáromi kinevezéseknél azért nem közöltem azt, hogy mely ezredben vagy zászlóaljban történtek a kinevezések, mivel a »Komáromi Lapok« nem áll rendelkezésemre, annak számait csak Virányi Vilmos »Honvédtiszti koszoru« című műve után hivatoltam. Ebben meg van említve a biharvármegyei honvéd-egylet által igazolt Buday Andor, Burian János, Lehóczky József, Zay Róbert és Vittmann Imre hadnagyoknak a »Közlöny« mely számában lett kineveztetésük is, de bizonyosan tévesen, mert én az ott hivatolt számokban a kinevezéseket nem találtam föl.

Az igazoltak jó részüknek kineveztetésük nincs meg a »Közlöny«-ben, részben bizonyára azért is, mivel az illetők nemzetőri tisztek voltak. Ezek a következők, és pedig törzstisztek :

Keresztes István, az I. hadtest főhadbírója s később a biharvármegyei honvéd-egylet főjegyzője, s Nicoledon Vince őrnagy ;

századosok : Csathó Sándor, Frics Lajos, Hampel Ferenc, Körházy András, Soth Ferenc és Thury Henrik ;

főhadnagyk : Bakay Károly, Balogh Lipót, Becze László, Bogdándy Antal, Duriday János, Gásparik Károly, Haranghy János, Horner Henrik, Kalotay Zsigmond, Király Sándor, Margitay Gábor, Mayer János, Michelstädter Lipót, Micskó János, Móré József, Nemes Gusztáv, Paur Rudolf, Pálmay Szilárd, Porompovics Mihály, Répásy Gyula, Rozvány György, Sebess György, Sélley Sándor, Valkay Endre, Verner Ferenc és Végh György ;

hadnagyk : Ajtay Lajos, Bak István, Bakos Pál, Bay János, Balogh Lajos, Bácskay Ignác, Bársony Károly, Bende Lajos, Beöthy Imre, Békesy Sándor, Bodoky József, Broche Vencel, Buzáth István, Danyek István, Deutsch Alajos, Domján Lajos, A. Egry Lajos, Eörhalmy Antal, Eörhalmy József, Fecser József, Fráter Ágoston, Gönczy József, Holnapy József, Irófi József, Kaiser Imre, Kappy Bódog, Kazay Adolf, Kelemen Mihály, Kerekes Károly, Kuthy Sándor, Lengyel Sándor, Léderer Kálmán, Madáry Ferenc, Menszáros Dániel, Münich József, Osváth Pál, Party József, Paskucz Jakab, Pál Rudolf, Petrus József, Püspöky Alajos, Rác Lajos, Rásztokay Antal, Sass Károly, Selindy Ferenc, Serényi Alajos, V. Szabó József, Szathmáry Ede, Sauer Lajos, Teitelbaum Sámuel, Jámbor Mihály és Végh János.

Ezek némelyike iránt maga az igazoló bizottság is kételyt támasztott, a legtöbben azonban bizonyára ki voltak nevezve, de kinevezések nem hozatott nyilvánosságra. Sélley Sándorról például tudjuk azt is, hogy ő, mint az ungvári önkénteseknél szolgáló huszárhadnagy, ott volt az augusztus 9–10-ike közti éjjel a vadász-laknál s fedezte Bem tova szállítását Remete felé.¹⁾

A biharvármegyei honvéd-egylet által igazolt altisztek névsoruk betürendbe szedve a következő :

őrmesterek, (tüzesterek,) : Alexi János, Ambrus József, Amigó József, Ámánt Béla, Bak Károly, Balázs Márton, Balogh János, Balogh Pál, Barbócs Gábor, Baróthy Antal, Benyó Mihály, Bodnár János, Bonnár József, Boér József, Buda Illés, Buthy Lajos, Csontos Mihály, Csorba Miklós, Deme Sámuel, Eibe József, Elekes András, Esztegar Károly, Éder Károly, Feltóti Ödön, Fircsa János, Galam-

¹⁾ Matolay Etele : Visszaemlékezéseim. 170–173. l.

bosy Antal, Gajzágó Márton, Gertner Albert, Glodiák György, Gobóczy Károly, Gombay József, Gönczy Ferdinánd, Grósz Gerzson, Halász József, Kassay Ignác, Kágyi Károly, Klobuscheck Sándor, Kollácsék József, Kovács Lajos (huszár), Kovács Lajos (tüzér), Lázár János, Lukács György, Mike József, Németh István, Némethy Károly, Pallovics Ignác, Parti Mihály, Passaukowsky Antal, Ragány Ferenc, Rezák György, Reviczky Károly, Rigeisen Albert, Schwartz József, Serényi Gusztáv, Szabados Márton, Szabó József, Szele Károly, Szontágh László, Tokody György, Tóth Ferenc, Tulics József, ifj. Unger Károly, Unger Jenő, Vaday Lajos, Vallaschek Vencel, Várady Sámuel és Váry István ;

tizedesek, (fővadászok, főágyusok,) : Amigó Gyula, Álmosdi János, Bacsó Mihály, Bodnár Imre, Börvey József, Böszörményi József, Csobán Tódor, Csobánczy Antal, Dálnoky Vilmos, Demeter Mihály, Domian József, Dushegyi Márton, Ecsedy Károly, Ecsedy Sándor, Erőss György, Farkas György, Fehér Gábor, Fehér Imre, Fencsáky János, Fenessy Péter, Fodór Imre, Görgényi Péter, Gulden Tóbiás, Györffy Dániel, Heinczell János, Hosz Imre, Hulámffy Lőrinc, Keresztes Ferenc, Kimeri Sándor, Kiss András, Kiss Mihály, Kiss József, Komlóssy Károly, Kondy Sándor, Kovács Imre, Kovács István, M. Kovács Miklós, Lengyel Sándor, Magyar László, Mancza György, Mandics Alajos, Markucz László, Mártonyi János, Mille István, Molitoris Lipót, Mózes János, Nagy Károly, Orbán István, Palóczy Imre, Papp József, Pethő János, Pogóczy Ferenc, Pojnar János, Rabló Bálint, Rád József, Reznik József, Sándor József, Schwartz Ábrahám, Schwartz B., Schwartz Mór, Sefcsik Ádám, Szabó István, Szabó Sándor, Szathmáry Károly, Szathmáry Mihály, Szele József, Szerényi Imre, Szilágyi Sándor, Szilágyi Simon, Szilágyi János, Szombathy József, Sztupa Andor, Szücs Sándor, Tamáskovics Ferenc, Jerzsák Ignác, Jónás Ferenc, Juhász Imre, Vad István, Valkovics Simon, Vécsey István, Veress István, Vesselényi Alajos, Véber Lajos és Vince Dániel ;

őrvezetők, (alvadászok, dobosok,) : Bacsó Mihály, Bartal József, Boda György, Boglutz Simon, Eudorfer József, Fekete János, Mészáros Ferenc, Mizér József, Purzsa László, Szilágyi János, Szücs István és Vietorisz Ferenc.

Közzíté 164 igazoltatott.

Ezek közlése után még azt is fölemlitendőnek tartom, hogy a július 14-iki sz.-tamási csatában a 3-ik zászlóaljtól Kiss József, dobos, Szathmáry Dani, Szigethy Kálmán és Bauernfeind Gyula

nehéz sebeket kaptak s azok következtében el is haltak ; nehéz sebeket kaptak még Székessy Károly, Főnyad József és Tóth István, s könnyű sebeket Kelemen Mihály és Blaskó András.¹⁾

Azt sem szabad említetlenül hagyni, hogy az 1849. évi május 8-án Gorove Antal, Gergely János, Szikszay Lajos, Szathmáry András és Elekes István,²⁾ május 19-én pedig Teleki Sándor, Tóth Ágoston és Petőfi Sándor is a harmadosztályu katonai érdemrenddel diszittettek föl.³⁾

¹⁾ Közlöny. 1848. 77. sz.

²⁾ Közlöny. 1849. 108. sz. — ³⁾ Ugyanott. 113. sz.

VII. FEJEZET.

A második bihari nemzetőrségi és a 27-ik honvédszászlóalj, s a bihari lovas nemzetőrök.

Kiss Ernőnek az első bihari nemzetőri zászlóalj megérkezését tudatód, de egyszersmind újabb 1200 főnyi nemzetőri segínyt kérő, az előbbi fejezetben már érintett átiratát a vármegye bizottmányi gyűlése augusztus 24-én vette beható tárgyalás alá. S bár éppen most indult ki a vármegyéből az alvidékre mintegy másfélezer főnyi nemzetőrség, mindazonáltal, miután a veszélyek folyton tornyosultak, azt határozta a vármegye, áldozatkészségének ez által újabb szép bizonyítékát adván, hogy a kért 1200 főnyi nemzetőrség, tehát a második harmadrész is, állíttassék ki, s indíttassék az alvidék felé, gyülekezési helyül most már N.-Várad, s gyülekezési határidőül szeptember 10-ik napja tűzetett ki s a hozott határozat foganatosításával ismét Hodossy Miklós bizatott meg.¹⁾

Ugyanezen ülésen a kiállítandó nemzetőrök mellé zászlóalji főorvos is választatott, és pedig Grosz Albert orvostudor személyében,²⁾ ki egész január végéig ott maradt az alvidéki táborban, e közben Kulán tábori kórházat is szervezett,³⁾ a miért Beöthy Ödön által a legmelegebb elismerésben részesített; s csak is azért hagyta el ottani állomását, mivel Beöthy Ödönné kérelmére Mészáros január 20-án 692. sz. a. kelt rendelete folytán megengedettett nekie, hogy Beöthy Ödön erdélyországi teljhatalmú kormánybiztos mellé menjen.⁴⁾

Hodossy Miklós mostan is, mint mindig, igazolta az erélyességébe helyezett bizodalmat, ki lett állítva nem csak a Kiss Ernő által kért s a vármegye által kiállítatni rendelt második nemzetőri zászlóalj, hanem 2 század lovas nemzetőr is.

¹⁾ Biharv. 1848. jegyzők. 3781. sz — ²⁾ Ugyanott. 3803. sz.

³⁾ Kossuth Hírlapja. 157. sz.

⁴⁾ Lásd az LVIII. sz. alatti okmányt.

A második bihari nemzetőri század szeptember 13-án indult utnak Marsó Imre őrnagy parancsnoksága alatt Nagy-Becskekerek alá. Állott 1238 főből s 6 századból. Tiszti kara a következőkből állott :

századosok voltak : Bernáth Gedeon, Gulácsy Imre, Illosvay Ferenc, Ábrámovics, Rhédey István gf., és Hankovics György ;

főhadnagyok : Fehér, Koszka János, Cseh Dávid, Kálmán Lajos, Heranus Kajetán és Nagy József ;

alhadnagyok : Ármós Bálint, Radácsy Károly, Mészáros Sándor, Menszáros Lajos, Esztegár László, Sántha Gyula, Kálmán György, Govrik Lajos, Jedlicska Zsigmond, Mezey Sándor és Becze László.

A Gencsy Pál lovas nemzetőri őrnagy parancsnoksága alatti 2 század lovas nemzetőr pedig, melyből az első század érmellékiekből a második pedig sárrétiékből állott, szeptember 26-án indult utnak ; ennek a tisztikara a következőkép volt megalakítva :

Az első században századosok voltak Krizsár Károly és Okolicsányi Károly ; főhadnagyok : Lovassy Ferenc és Vidovics József ; s alhadnagyok Draveczky Gyula, Draveczky Lajos, segédtiszt pedig Pircsy Antal ; a második században pedig századosok valának Nadányi Károly és Bagossy József ; főhadnagyok Csapó György és Bökönyi Károly ; s alhadnagyok Olasz Menyhért és Nadányi József.¹⁾

Marsó Imre szeptember 22-én őrnagyl²⁾ s mellé segédtisztül october 12-én hadnagyi ranggal Papp László neveztetett ki.³⁾

A most utnak indított nemzetőrökre vonatkozólag a szeptember 1-i bizottmányi gyűlésében kimondotta a vármegye, hogy azok, kik önkéntesen vállalkoztak nemzetőri szolgálatra, a harc befejeztéig, a sorsot huzottak pedig csak 10 hétig tartoznak szolgálni, azonban ezek nem, hanem csakis az önkéntesek kapják a már a 3437. sz. alatt hozott végzésben megállapított 12 pengő krnyi díjptlékot, minek fedezésére újabb 40,000 frt adó vettetett ki oly módon a vármegye összes lakosaira, hogy az a kivetés alapjául szolgáló összeírásba csusztható hibák kikerülése tekintetéből a jövő évi házadóhoz fog csatoltatni,⁴⁾ a pénzügyi év akkor nov. 1-én kezdődvén.

A Gencsy parancsnoksága alatt indulandó 2 század lovas nemzetőr zászlóját elindulásuk napján a kispiac-téren szentelték

¹⁾ Biharv. 1848. jegyzők. 4006. sz.

²⁾ Közlöny. 1848. 122. sz. — ³⁾ Ugyanott. 126. sz. — ⁴⁾ Ugyanott. 92. sz.

föl. Sajátságos benyomást tett azon körülmény, hogy a kiindulandó nemzetőrök legnagyobb részint a volt conservatívek korteseikből állottak, alig volt közöttük a volt liberalis párt egy két kortese föltalálható.¹⁾

Gencsy őrnagy lovas nemzetőreivel, mint october 11-ről jelenté a vármegyének,²⁾ september 30-án érkezett Aradra, s oct. 3-án Temesvár alá. Nagy-Becserekre october 8-án érkeztek, és pedig az uton nyert szaporulat folytán 358 főnyi létszámmal. Utközben volt egy kis összeütközésük is. Katalinföldön állomásozásuk alatt jött hozzájuk a hir, hogy a rabló rácok octóber 6-án megrohanták Szárcsát. Nem gondolva semmit az ut fáradalmaival, egy perc alatt lóra termettek, s mentek a rablók ellen, de ezek jó korán megfutamodtak előlük. Általában véve a bihariak jól viselték magukat mindnyájan. »Igazi magyar vér buzog ereikben, ott vannak, hol emberre szükség van. Ők tettel igazolják, hogy életüket, vérüket készek a honért feláldozni« — írja róluk a hivatalos lap nagy-becsereki tudósítója.³⁾

Marsó őrnagy is azt jelentette october 20-ról a vármegyének,⁴⁾ hogy a gyalog bihari nemzetőrség is hőiesen vett részt az october 14-ki n.-kikindai csatában, hol különösen Mütter Ferenc és Illosvay Ferenc tüntették ki magukat.

Nemzetőreink lelkesültségét azonban nagyon lohasztá a cholera, mely Pesten october 9-én, Budán pedig october 12-én lépett föl, s különösen Budán grassált, egy nap 24 embert ragadván el.⁵⁾ A cholera föllépett az alvidéki magyar táborban is, s mint Marsó november 5-ről jelenté, zászlóaljából is többen haltak meg cholera-ban.⁶⁾

E miatt azok, a kik sorshuzás utján állittattak, pedig a legnagyobb rész mind ilyen volt, haza vágyott a kettős veszély színhelyéről.

Hiába kérte fel a vármegye őket Marsó átirata folytán a tovább maradásra,⁷⁾ hiába küldé le hozzájuk Hajdu Ferencet futárképen azon célból, hogy ez rá beszélje őket a további szolgálatra; nem

¹⁾ Közlöny. 1848. 116. sz.

²⁾ Lásd a XXVII. sz. alatti okmányt.

³⁾ Közlöny. 1848. 129. sz.

⁴⁾ Lásd a XXIX. sz. alatti okmányt.

⁵⁾ Közlöny. 1848. 148. sz.

⁶⁾ Lásd a XXXI. sz. alatti okmányt.

⁷⁾ Biharv. 1848. jegyzők. 4410. sz.

sikerült a rábirás, hazatértek szülőföldjükre, a gyalog nemzetőrség november 16-án. a lovas pedig november 21-én érkezvén vissza N.-Váradra,¹⁾ a lovas nemzetőrség Hadik és Vetter dicsérő elismerésével, mint ezt Gencsy jelenté a vármegyének.²⁾

A nemzetőrségre vonatkozólag ezen időszakról még azt kell főlemlitenem, hogy Haller Sándor gf. is megbízott szeptember 23-án, és pedig nádorilag, a nemzetőrség egy részének mozgósításával,³⁾ a mit nem lehet helyes intézkedésnek tekinteni, mert ez az egységes működésre csakis zavarólag hathatott.

A ministerium, látva a nemzetőrség működését, meggyőződött arról, hogy erre támaszkodni annyira fenyegető veszély között nem lehet, a honvédség pedig, mely ekkor már az erdélyi 2 s a pesti újabb 2 zászlóaljjal együtt 14 zászlóaljból állott, nem elégséges erő, a július 11-én oly lelkesüléssel megszavazott 200,000 honvédből, melyből Biharvármegyére 6408 honvéd jutott,⁴⁾ újabb 16 honvédzászlóalj kiállítását rendelte el, mely helyett azonban röktön 20 zászlóaljat állítottak ki, a zászlóaljak száma ezt követőleg is folyton szaporittatván.

Szemere belügyminister már augusztus 29-én kibocsátá gyönyörű szózatát, mely vészkiáltásként hangzott végig a hazán. Olyan volt az, mint midőn hajdan a véres kardot hurcolták meg az országban. Ebben mondja a többek közt a következőket:

»A hon veszélyben. Ez most jelszava mindennek. A királynak, az országgyűlésnek, a kormánynak és mindannak, kinek keblében a szabadságért lángoló hazafiúi szív dobog.

»Ezért hivatott össze az országgyűlés, sietve, rendkívülieg. Eszköze a haza megmentésének az örökké diadalmaskodó lelkesedésen kívül pénz és hadsereg.

»A pénzt megszavazta már a képviselőház, s nyilatkozott már a felsőház, egy értelemmel, egy szívvel-lélekkel.

»A hadsereg iránt a részletes törvényjavaslat is keresztül ment a képviselő- és a felsőházon, és az egyesült akaratot meg fogja koronázni a Fejedelem szentesítő szava, de addig is meg kell kezdeni az előkészületeket.

»A Haza veszélyben van.

¹⁾ Biharv. 1848. jegyzők. 4514. sz.

²⁾ Lásd a XXXIV. és XXXV. sz. alatti okmányt.

³⁾ Lásd a XXV. sz. alatti okmányt. Kineveztetése a Közlöny 103-ik számában is meg van.

⁴⁾ Biharv. 1848. jegyzők. 4304. sz.

»Mentsük meg a királynak s utódainknak azt, mit őseinktől épségben nyerénk.«

Ezután elrendeli, hogy a rendelet vételétől 48 óra alatt bizottmányi ülés tartassék, az küldjön ki 2—3 tagból álló anynyi özszeiró küldöttséget, hogy a hadkötelesek özszeirása 7 nap alatt befejeztessék.

Azután így folytatja :

»Apróságokkal az özszeiró küldöttség ne bajlódjék. Rendszeresen akkor járunk el, ha béke lesz. Egyesek sérelmei némuljanak el, midőn veszélyben a haza van.

»Ki hive szeretett királyunknak, ki hive honának, ki imádja a szabadságot, a függetlenséget, kinek polgári becsülete szent, mindattól megvárjuk, hogy teljesitse köteleességét.

»A haza veszélyben van.

»Elhárítható, ha mindenki teljesíti tisztét, elkerülhetlen, ha a polgárok nem teszik azt, a mivel kötelesek.

»A megbízottak a rendelet teljesítéséért felelősök a kormánynak, de istennek és önbecsületének minden hazafi felelősséggel tartozik.

»Kivívni könnyebb a szabadságot, mint végrehajtani, amazt megtettük, hajtsuk végre a munkát is.

»Pihenni nincs idő a diadal előtt.«¹⁾

Ily hangon beszéltek akkoron.

Biharvármegye szeptember 1-i bizottmányi gyűlésének másodnapján tárgyalta ezen rendeletet, s 23 özszeiró küldöttséget nevezett ki s küldött szét a vármegyébe az özszeirás teljesítésére.²⁾

Az özszeirás tehát már be volt fejezve Biharvármegyében, sőt a toborzás is folyt, mely Batthyány Lajosnak egy szeptember 14-én kelt sürgönye³⁾ folytán rendeltetett el, midőn megjelent a hivatalos lap szeptember 27-iki számában a 16 uj zászlóalj kiállítását tárgyzó s a tisztí kinevezéseket is magában foglaló rendelete Batthyány Lajosnak.

Ez volt neki a hivatalos lapban megjelent utolsó rendelete.

Biharvármegyére a 27-ik zászlóalj esett, bár némi rész Eger-

¹⁾ Lásd egész terjedelmében Közlöny. 1848, 83. sz. és Papp Dénes: Okmánytár. I. köt. 395. l.

²⁾ Közlöny. 1848. 92. sz.

³⁾ Lásd a XXIV. sz. alatti okmányt. Sajátságos, ezen leirat Biharvármegye bizottmányi közgyűlésén nem tárgyalatott, s arról utólag sem tételt jelentés. Ezen leirat egyszerűen elnököleg intéztetett el.

hez és Hód-Mező-Vásárhelyhez osztatott mostan is be. Ebből azonban mi sem lett, az élet kinevette a cirkalmat, Biharvármegyében csupán a 27-ik zászlóaljnak ujoncoztak.

Erre az egy zászlóaljra mostan Biharvármegyének a reá eső quotából 1150 embert kelle kiállitania.¹⁾

Biharvármegye gyorsan kiállította a 27-ik zászlóaljat, annak kiállításával szintén igen jó szolgálatot tett hazánk ügyének Hodossy Miklós, ki ezen időben a városunkon keresztül utazni akaró s a Sándor-huszároknak lovakat szállító 50 főnyi Kress könnyűlovass ezredbeli csapatot is lefegyverzett, 5 altiszttel s Pretzl alhadnaggyal együtt, s azokat rábirta a magyar ügghöz való átalálásra, és octóber 8-án föl is eskettette a magyar haza hűségére.²⁾

A 27-ik zászlóalj is elment aztán oda, a hol a dicsőség termett, Erdély véráztatta téreire, egy része igen jó szolgálatot tett a zarándi havasi hadjáratban is, hol igen sokan elhullottak közülük.

Azonban már ez is a nagy történelem tárgya. Elég lesz itten csupán annyit jegyezni meg, hogy Bem a 27-ik zászlóaljból 4 tisztest és 10 közlegényt, kiknek neveit fájdalom, nem hozták nyilvánosságra, diszitett fel a 3-ad osztályu katonai érdemrenddel.³⁾

Tisztikara a következőkből állott :

Őrnagya Szilágyi Soma volt ;

századosaiul kinevezettek Grubiczy Sándor, Sántha Florián és Sztankó Soma ;

főhadnagyaiul : Tornay Antal, Jassich Pál és Olschefsky Jerom ;

alhadnagyaiul : Szokolovszky István, Gyertyánfy Gyula, Gyertyánfy Zsigmond, Isák István, Csavrák János, Dancs András, Varga Izidor és Pap János.⁴⁾

Kinevezettek még ezen zászlóaljhoz a szabadságharc folyamában :

octóber 3-án Gloss főorvosul századosi ranggal ;⁵⁾

octóber 9-én alorvosokul Gutmann Adolf és Pintér György ;⁶⁾

octóber 18-án alhadnagyul Liebesberg József furier Szegeден ;⁷⁾

octóber 20-án alhadnagyul Osváth Ferenc ;⁸⁾

¹⁾ Közlöny. 1848. 114. sz. — ²⁾ Ugyanott. 124. sz.

³⁾ Honvéd. 1849. 99. sz.

⁴⁾ Közlöny. 1848. 109. és 111. sz. — ⁵⁾ Ugyanott. 118. sz. — ⁶⁾ Ugyanott. 124. sz. — ⁷⁾ Ugyanott. 131. sz. — ⁸⁾ Ugyanott. 133. sz.

october 19-én őrnagyul Katona Miklós, miután Szilágyi Soma állásáról lemondott ;¹⁾

szintén octóber 19-én hadnagyul Bulyovszky János 9-ik zászlóaljbeli altiszt ;²⁾

október 31-én hadbíróul Rádi Endre, (ugyanekkor közöltette Balogh Ádám és Hatfaludi Sándor 10-ik zászlóaljbeli hadnagyok s Olsefszki Jerom 27-ik zászlóaljbeli főhadnagy lemondásuk ;³⁾

november 11-én századosul Svoboda János ;⁴⁾

november 18-án hadnagyokul Ligethy Mátyás, Matta László és Kosztolányi Ágoston őrmesterek ;⁵⁾

december 3-án századosokul Molitor Ignác, Kauszler József és Dallos Elek ; s főhadnagyokul : Csutak Kálmán és Deák György ;⁶⁾

továbbá 1849-ben a hivatalos lap január 14-iki számában Fokner József 27-ik zászlóaljbeli főhadnagy századosul a 11-ik zászlóaljhoz ;⁷⁾

a hivatalos lap január 17-iki számában a 14. sz. Lehel-huszár-ezredbe főhadnagyul Osváth Ferencz 27-ik zászlóaljbeli hadnagy ;⁸⁾

a hivatalos lap február 1-i számában a 69-ik zászlóaljhoz századosul Kauszler József 27-ik zászlóaljbeli százados ;⁹⁾

a hivatalos lap február 2-iki számában a 27-ik zászlóaljhoz főhadnagyul Mutta László zászlóaljbeli hadnagy, s hadnagyokul Matta Isidor zászlóalji őrnök és Mihalovics Antal ;¹⁰⁾

a hivatalos lap február 4-iki számában a 27-ik zászlóaljhoz őrnagyul Csutak Kálmán, ottani százados ; századosul Sász József ottani főhadnagy ; főhadnagyokul Nemes Lajos, Bulyovszky János és Vincze János zászlóaljbeli hadnagyok ; s hadnagyokul Fejér Elek, Majlát Ferencz, Löw Fridrich és Neidenbacher Ferenc zászlóaljbeli őrmesterek ;¹¹⁾

a hivatalos lap február 11-iki számában előléptették a 27-ik zászlóaljban századosokul Jaszics Pál és Deák György főhadnagyok ; főhadnagyul Csizmazia György hadnagy ; s hadnagyokul Perczel Ádám, Francisci Kázmér és Kócsi Endre őrmesterek ;¹²⁾

a hivatalos lap február 20-iki számában a 27-ik zászlóaljhoz hadnagyul Troll János zászlóaljbeli őrmester ;¹³⁾

a hivatalos lap mártius 11-iki számában ugyanoda főhadnagyul Matta Ede hadnagy ; s hadnagyokul Anasztázy György,

¹⁾ Közlöny. 1848. 135. és 159. sz. — ²⁾ Ugyanott. 143. sz. — ³⁾ Ugyanott. 145. sz. — ⁴⁾ Ugyanott. 155. sz. — ⁵⁾ Ugyanott. 163. sz. — ⁶⁾ Ugyanott. 178. sz.

⁷⁾ Közlöny. 1849. 1. sz. — ⁸⁾ Ugyanott 3. sz. — ⁹⁾ Ugyanott. 16. sz. — ¹⁰⁾ Ugyanott 17. sz. — ¹¹⁾ Ugyanott. 19. sz. — ¹²⁾ Ugyanott. 25. sz. — ¹³⁾ Ugyanott. 33. sz.

Szikray Dénes, Palugyai Lajos és Lázár Ferenc zászlóaljeli őrmesterek ;¹⁾

a hivatalos lap mártius 15-iki számában ugyanoda főhadnagyokul Perczel Ádám és Fejér Elek ; s hadnagyokul Mansberger András és Barna György zászlóaljbeli őrmesterek ;²⁾

s a hivatalos lap ápril 13-iki számában előléptették ezen zászlóaljba főhadnagynak Francisci Kázmér, s hadnagyokul Szücs László, Rácz István, Bakacs László és Csongrádi János őrmestereket.³⁾

Megemlítem ezen fejezetre vonatkozólag még a következőket :

a hivatalos lap január 30-iki számában Papp László helyébe Marsó Imre őrnagy mellé segéd tisztül Marsó Lajos neveztetett ki,⁴⁾ ki ezt követőleg pár nap múlva, mint az előbbi fejezetben közöltetett, átlépett a honvédséghez ;

Marsó Imre nemzetőrségi őrnagy ápril 24-én Bem altábornagy felterjesztésére alezredesül neveztetett ki ;⁵⁾

május 6-án pedig Gencsy Pál őrnagy mellé segéd tisztül főhadnagyi ranggal Draveczky László nemzetőri főhadnagy, s ugyanakkor Szücs István hadnagyul az 59-ik zászlóaljba ;⁶⁾

s maga Gencsy május 9-én az erdélyi hadjárat alatt szerzett érdemei elismerésül alezredesül léptettetett elő.⁷⁾

S végül még azt is följegyzendőnek találom, hogy a kapcsolt részekből ujoncok 31-ik zászlóalj N.-Váradon, mint erre nézve kijelölt gyűlhelyen alakult meg⁸⁾ s hogy ezen zászlóalj őrnagyául s parancsnokául Tóth Ágoston, a 10-ik zászlóalj egyik századosa neveztetett ki,⁹⁾ ki aztán fokenként ezredességgé léptettetett elő.

¹⁾ Közlöny. 1849. 50. sz. — ²⁾ Ugyanott. 53. sz. — ³⁾ Ugyanott. 78. sz. — ⁴⁾ Ugyanott. 14. sz. — ⁵⁾ Ugyanott. 88. sz. — ⁶⁾ Ugyanott. 100. sz. — ⁷⁾ Ugyanott. 103. sz.

⁸⁾ Közlöny. 1848. 118. sz. — ⁹⁾ Ugyanott. 161. sz.

VIII. FEJEZET.

Biharvármegye legnehezebb napjai a szabadságharc alatt, az 55-ik zászlóalj s az utolsó kényszer-nemzetőrség.

A veszély az 1848-ik év őszén nemcsak nem szűnt meg, hanem folyton nagyobbodott. Most már a nemzet a dynastiával állt nyílt harcban. A ministerium lemondott, Lamberget meggyilkolta az utcai csőcselék, az országgyűlést föloszlatta V-ik Ferdinánd, s miniszterelnökkül Récsey Ádámot nevezte ki.

Az országgyűlés azonban, bár közkeresetet indított a Lamberg gyilkosai ellen, úgy az országgyűlés föloszlatását, mint Récsey kinevezését törvénytelennek nyilvánította, s egyedüli törvényes kormánynak a már szeptember 21-én megalakított honvédelmi bizottmányt, mely Kossuth Lajosból, Zsembery Imréből, Madarász Lászlóból, Pálffy Jánosból, Patay Józsefből, s pótlólag Mészáros Lázárból, továbbá báró Perényi Zsigmondból, Pázmándy Dénes főispánból, báró Józsika Miklósból, Somsich Pongrácból és gf. Eszterházy Mihályból szerveztetett,¹⁾ ösmerte el, és elfogadta az osztrák camarilla által oda dobott keztyűt s megkezdte a harcot I. Ferdinánd osztrák császár ellen V. Ferdinánd magyar király nevében és érdekében.

Mostantól fogva tehát a kard élére volt helyezve a haza sorsa.

Érezte ezt a honvédelmi bizottmány, az ország s minden magyar. Most tehát kétszeres erővel kezdetett meg az ujonczás.

Biharvármegyében előbb a toborzást egy megyei honvédelmi bizottmány vezette, melyet a vármegye szeptember 17-én Hodossy Miklósból, Komlóssy Antalból s Tar Imréből,²⁾ majd az utóbbinak lemondása folytán Klobusiczky Jánosból szervezett,³⁾ Batthyány Lajosnak szeptember 16-án kelt azon rendeletére, melyben a haza szent szeretetére s a századok óta fennállott alkotmányos sza-

¹⁾ Szeremley. Honv. biz. keletkezése. 23. 76. 80. 1.

²⁾ Biharv. 1848. jegyzők. 3918. sz. — ³⁾ Ugyanott. 4123. sz.

badság nemes érzetére emlékeztetve s buzdítva, azonnal tömeges fölkelést s minden fegyverfogható honfi kiállítását rendelte el.¹⁾

Azonban ismét igazolva lett, hogy testület ily sürgős dolgokban intézkedni nem képes, így aztán a toborzással is november 16-án a többi tagok lemondásuknak elfogadása s így a honvédelmi bizottmány feloszlátása mellett újból Hodossy Miklós bizatott meg, ki úgy is már szeptember 19-én Biharvármegyére nézve kormánybiztosul neveztetett ki,²⁾ mely kitüntetéssel a kormány valódi érdemét jutalmazott. Hodossy a belé helyezett bizalmat ezen állásában is igazolta. Szigorú, erélyes, és pontos volt, mint eddig, nálánál nem volt jobb kormánybiztosa a magyar kormánynak egy sem.

Szükség is volt ilyen emberre.

Biharvármegye egére komoly, sötét fölhők tornyosultak Erdély felől.

Maros-Vásárhelyt elveszítettük, azt elfoglalta Gedeon József altábornagy, Udvarhelyszéket báró Heydte dragonyos százados, Csikszéket pedig Dorschner ezredparancsnok. A szász föld egy ellenséges tábor volt, a magyar földnek románok által lakott része nem csak elfoglalva, hanem részben kipusztítva, fölperzselve, Nagy-Enyed a Losenau alezreder kezében, Felvincz füstölő romokban s Torda a Gratze császári tiszt által vezetett román felkelők birtokában; Deésen és Szamosújvárt pedig komisz Urbán szedte már a sarcot. Erdélyből csak Kolosvár s pár mértföldnyire annak környéke és a kis Háromszék volt csupán magyar kezekben.

Erdély sorsa pedig mindig nagy befolyással volt Biharvármegyére, s ekkor anynyival inkább, mert Bécs felől Windischgrätz Alfréd herceg is, a császári seregek magyarországi fővezére, megkezdette hadi működését Magyarország ellen, tudatván ezt Magyarország és Erdély minden ajku és rendü lakosaihoz intézett s november 13-án kelt szózatában, melyben azt mondotta, hogy a császári seregek nem ellenséggként törnek be hazánkba, hanem csupán a pártütők megzabolázása végett. »Oltalom a hiveknek, bocsánat a megtérőknek, végveszély a pártütőknek, — ez jelszavam,« mondá ezen hirhedett szózatában.³⁾

Pedig bizony nem Magyarország volt a pártütő, hanem a camarilla. Szemben is találta magát egész Magyarországgal.

¹⁾ Papp Dénes: Okmánytár. II. k. 13. 1.

²⁾ Lásd a XXVI. sz. alatti okmányt.

³⁾ Gyűjteménye a legfelsőbb rendeleteknek és szózatoknak. I. füz. 22. 1.

Báró Vay Miklós erdélyi teljhatalmu kormánybiztos Maros-Vásárhely elvesztése folytán november 7-én érkezett átiratával¹⁾ a népfölkelés elrendelésére kérte föl Biharvármegyét, ezt el is rendelte november 7-én Biharvármegye Bernáth József kormánybiztos útján,²⁾ ki october 30-án neveztetett ki népfölkelési kormánybiztosul.³⁾ A népfölkelés elrendelését november 11-iki leirata szerint a honvédelmi bizottmány helyeslő tudomásul vette.⁴⁾

S bár Hodossy november 13 án a Király-hágón tuli eseményekre tekintőleg ujra felkérte a vármegyét az őszzes fegyveres erő kiállítására s egyszersmind arra, hogy mindenki, a kinek fegyvere van s ahoz ért, röktön ítélő bíróság terhe alatt a Király-hágóra sietésre utasittassék,⁵⁾ a népfölkelést elrendelő végzés a vármegye által november 14-én, tekintettel arra, hogy annak több kára, mint haszna lenne, mert a népfölkelők elszántságot, mint családos emberek, nem visznek magukkal a harcba, tartásuk még is sokba kerül, az idegen ajkuak fölfegyverzése pedig veszélylyel is járhat, s itthonn is szükség van a védelemre, még is visszavonatot.⁶⁾

Hanem a honvédelmi bizottmány a vármegye bizottmányi ülésének ezen határozatát november 16-án megsemmisítette, s elrendelte a népfölkelés kiállítását;⁷⁾ minek folytán a vármegye bizottmányi ülése, hogy még is kibuvjon a rendelet végrehajtása alól, még az napon ujabb nemzetőri őszzseirást rendelt el, és pedig 4 gyalog és 1 lovas nemzetőri zászlóalj megalakítása végett; az 1. gyalogzászlóalj a központi és szalontai járásból lévén megalakítandó, Riczko őrnagy parancsnoksága alatt N.-Várad gyűlhelylyel, a 2-ik zászlóalj a sárréti járásból Marsó Imre őrnagy parancsnoksága alatt, B.-Ujfalu gyűlhelylyel, a 3-ik az érmelléki járásból Bernáth Gedeon parancsnoksága alatt, Székelyhid gyűlhelylyel, a 4-ik zászlóalj a váradi és belényesi járásból gf. Haller Sándor parancsnoksága alatt, Püspöki és Belényes székhelylyel, a lovas zászlóalj pedig az egész vármegyéből Gencsy Pál őrnagy parancsnoksága alatt Derecske gyűlhelylyel, a századokba való beosztással a szolgabírák és a tisztek bizatván meg.⁸⁾

Éppen ezen időben igen kellemetlenül, zavarólag és akadá-

¹⁾ Lásd a XXXII. sz. alatti okmányt.

²⁾ Biharv. 1848. jegyzők. 4408. sz. — ³⁾ Ugyanott. 4217. sz.

⁴⁾ Lásd a XXXIII. sz. alatti okmányt.

⁵⁾ Biharv. 1848. jegyzők. 4420. sz. — ⁶⁾ Ugyanott. 4435. sz. — ⁷⁾ Ugyanott. 4440. sz. — ⁸⁾ Ugyanott. 4444. sz.

lyozólag hatott a közügyekre azon viszály, mely Bernáth és Hodossy, a két kormánybiztos között kitört. Bernáth nem akarta maga fölött levőnek ismerni el Hodossyt, pedig az az egész vármegyére, tehát mindenre nézve volt kormánybiztosul kinevezve, míg ő csak a fölkelés szervezésére nézve.

Ezen szomorú eset bejelentetett a vármegye bizottmányi ülésének is,¹⁾ s tudomására jutott a honvédelmi bizottmánynak is, mely úgy segített a dolgon, hogy Hodossyt november 20-án biharvármegyei főkormánybiztossá nevezte ki,²⁾ mihez képest Bernáth is belátván alárendeltségét, a két kormánybiztos kibékült, mely kibékülés, hogy a viszály kiegyenlítéséről is tudomással birjon a vármegye, miután a viszály kitöréséről hivatalos tudomásba helyeztetett, szintén bejelentetett a vármegye bizottmányi ülésének, s az közmegnyugvással fogadtatott.³⁾

Bernáth aztán Hodossy fölügyelete alatt, Oláh Mátyás fölfegyverzési segédkormánybiztos segédkezése mellett, szervezte a népfölkelést; hivatalosan fölhívta a hatóságokat, miszerint tudassák vele: mennyi fegyverfogható egyénre számíthat?

A várad-ujvárosi előjáróság jelentette aztán ezen meghagyásra vonatkozólag nekie a névjegyzék csatolása mellett, hogy ottan 673 nemzetőr s 1270 fegyverfogható egyén van⁴⁾.

Nem sokáig folytathatta működését. Hodossy, ki ez időben már szintén határozott ellenszenvvel viseltetett, — s igen alaposan, — a népfölkelés kiállítása iránt, fölhasználva a honvédelmi bizottmány azon nyilatkozatát, hogy a népfölkelés helyett megelégszik 4000 nemzetőrnek kiállításával, november 25-én keresztül vitte a vármegye bizottmányi ülésében a népfölkelés beszüntetését;⁵⁾ ezzel visszaállított a törvénykezés újra folyamatba tétele is, mely a népfölkelés elrendelésével mindannyiszor fölfüggesztett, s annak megszüntetésével mindannyiszor visszaállított.

Ugyanezen sorsa lett azon népfölkelésnek is, melyet január 11-én a honvédelmi bizottmány nevében Kossuth rendelt el,⁶⁾ s melynek folytán a törvénykezés január 18-tól fölfüggesztett;⁷⁾

¹⁾ Biharv. 1848. jegyzők. 4441. sz.

²⁾ Lásd a XXXVI. sz. alatti okmányt.

³⁾ Biharv. 1848. jegyzők. 4509. 4510. sz.

⁴⁾ N.-Várad város levéltára: Szabadságharcí irományok.

⁵⁾ Biharv. 1848. jegyzők. 4513. sz.

⁶⁾ Lásd az LVII. sz. alatti okmányt.

⁷⁾ Biharv. 1849. jegyzők. 167. sz.

Bem győzelmes előnyomulása s Windischgrätz tétlensége miatt ezen népfölkelés szüksége is elenyészett, s így az újra beállíttatott, s a törvénykezés február 14-től fogva újra folyamatba tetetett.¹⁾

Hodossy tehát most már, ki a várad-ujvárosi közgyűlésnek a Bende Péter elnöklete alatt tartott népgyűlés kifejezett óhajához képest október 3-án hozott végzésével,²⁾ arra kéri fel, hogy a Váradon szállásoló Gläser tábornagnak s a sor katonasághoz tartozó tiszteknek a magyar alkotmányra leendő meghiteltetésüket eszközölje, s ki nemcsak ezt foganatosította október 8-án, hanem egyszersmind a várat is polgári felügyelet alá átadatta,³⁾ — a lehető legnagyobb erővel szervezte az újabb ujoncozást s állíttatta ki a nemzetőröket, sőt erősítette a Királyhágót és N.-Váradot is, mi végből Duschek december 22-én a már felmerült költségek fedezésére Reviczky Frigyes futár által az ő kérelmére 64,000 p. frtot küldött nekik kölcsön,⁴⁾ miután a nemzetőrök díjpótlékául kivettetni s az 1849. évi házi adóval, mely a volt nemességre 100,000 p. frtban rovatott ki,⁵⁾ beszédetni rendelt 40,000 p. frt még nem folyt be, pedig maga a foglaló is, mely az önkénteseknél 40 frtot s a besorozottaknál 3 frtot tett,⁶⁾ s melyről csak kevesen mondtak le a haza javára, nagy összeget vett igénybe. —

Fő figyelmét Hodossy az ujoncozásra fordítá, mert idevonatkozólag nagy hátrányban volt Biharvármegye, eddig a reá kivetett 6409 honvédből,⁷⁾ ezen ősszegnek egy harmada sem lett kiállítva. Hodossy erélye a besorozott bihari felesleges ujoncokból nem-sokára egy új honvédzászlóaljat szervezett, mely az 55-ik számot nyerte, s mely szintén Erdély véráztatott tereire küldetett, hol dicsőséget szerzett úgy a honvéd névnek, mint Biharvármegyének, mit igazol az, hogy Bem ezen zászlóaljából 6 tisztet és 15 közlegényt, de ezeknek sem ösmerjük a neveit, diszitett fel a 3-ad osztályu katonai érdemrenddel.⁸⁾

Az 55-ik zászlóalj tisztikara következőkép alakíttatott meg:

A zászlóalj parancsnokául s őrnagyul Ihász Dániel, eddig a

¹⁾ Biharv. 1849. jegyzők. 267. sz.

²⁾ Várad-ujvárosi 1848. közgy. jegyzők. 240. sz.

³⁾ Biharv. 1848. jegyzők. 4006. sz.

⁴⁾ Biharv. 1849. jegyzők. 3. sz. — ⁵⁾ Ugyanott. 172. sz. — ⁶⁾ Ugyanott. 265. sz.

⁷⁾ Biharv. 1848. jegyzők. 4304. sz.

⁸⁾ Honvéd. 1849. 99. sz.

13-ik zászlóalj századosa, nevezetett november 24-én ki; századosokul Baróthy László, Millye Dániel, Fráter Alajos, id. Szacs vay Imre, Török Lajos és Riczkó Lőrinc; főhadnagyokul Czink János, Gyalokay Lajos, Thuolt Ignác, Koszta Márton, Thuolt István s Gyalokay Károly; alhadnagyokul Tomm Ignác, Mütter Ferenc, Rédlí Alajos, Dózsa Demeter, Ferenczy Illés, Meyler József, Derecskey János, Sztachó Elek, Jánosi Károly, Csanády Kálmán, Klobusiczky István és Sztupa Tódor; orvosul Grósz Albert, s számvevő tiszttul Veigl Vilmos,¹⁾ s november 22-én számfeletti főhadnag yul Farkas Ádám.²⁾ A zászlóalj egyik markotányosnéja pedig Sári nagysága volt, csinos, barna menyecske, ki később ott volt az emigratióban is, s igen kalandos életet élt.³⁾

Közlöm az ezen zászlóaljhöz történt későbbi kinevezéseket is. Kineveztettek:

december 5-én hadbíróul Matalowszky Antal;⁴⁾

a december 27-iki hivatalos lapban századosul Hankovics György (tévedésből Sztankovichnak volt nyomva);⁵⁾

a január 14-iki hivatalos lapban számfeletti főhadnag yul Kornis László;⁶⁾

a február 1-i hivatalos lapban főhadnag yul Sztupa Tivadar zászlóaljbéli hadnagy, s hadnag yul Sántha Imre zászlóaljbéli őrmester;⁷⁾

a február 4-iki hivatalos lapban hadnagyokul Papp Pál és Sarkady László őrmesterek;⁸⁾

a mártius 27-iki hivatalos lapban századosokul Gyalokay Lajos, egyszersmind Beke alezredes mellé segéd tisztnak, és Thuolt István; főhadnagyokul Jósa (talán Dózsa) Demeter, Jánosi Károly, Mütter Ferenc, Csanády Kálmán és Schuller Ferenc; alhadnagyokul Papp János, Bohus György, Tüköri Lajos, Szacs vay József, Szántory N. s Vattay N. zászlóaljbéli őrmesterek és Kiss József zászlóaljbéli tizedes;⁹⁾

ápril 11-én főorvosul Schulman Zsigmond;¹⁰⁾

az ápril 13-iki hivatalos lapban századosokul Thuolt Ignác, Koszta Márton és Derecskei János zászlóaljbéli főhadnag yok; főhadnagyokul Tom Ignác, Klobusiczky István, Pápai Lajos, Czirjék Adolf és Veres

¹⁾ Közlöny. 1848. 170. sz. — ²⁾ Ugyanott 169. sz.

³⁾ Vasárnapi Ujság. 1870. 27. sz.

⁴⁾ Közlöny. 1848. 180. sz. — ⁵⁾ Ugyanott. 199. sz.

⁶⁾ Közlöny. 1849. 1. sz. — ⁷⁾ Ugyanott 16. sz. — ⁸⁾ Ugyanott. 19. sz. —

⁹⁾ Ugyanott. 63. sz. — ¹⁰⁾ Ugyanott. 77. sz.

János zászlóaljbeli hadnagyok ; s hadnagyokul Boros Sándor, Keresztúri Alajos és Tiszai Dániel zászlóaljbeli őrmesterek ;¹⁾

ápril 20-án századosul Veigl Vilmos főhadnagy ;²⁾

az ápril 25-iki hivatalos lapban alezredesül Ihász Dániel, az 55-ik zászlóalj őrnagya, (tévedésből Józsefnek volt közölve), s őrnagyul Baróthy László százados ;³⁾

az ápril 26-iki hivatalos lapban főorvosokul Eperjesi Károly és Lepacsek Antal ;⁴⁾

s május 25-én Hankovics György százados, ki a felső táborban volt a vegyes törvényszék elnöke, őrnagyul.⁵⁾

Ezen zászlóaljból Erdélybe 5 század még az 1848. évi november végén küldetett, a 6-ik század pedig az 1849. évi február elején ment Dévára Beke alezredessel,⁶⁾ s az egész zászlóalj hősiességet vett a piskii csatában is, honnan 380 sebesült, s ezek között id. Szacsavay Imre az 5-ik század századosa »kinél Bihar jobb hazafit s bátrabb katonát nehezen vesztett a szabadságharcban«, és Jánossy Károly főhadnagy vitettek előbb Dévára, hol igen embertelenül bántak az osztrákok a sebesültekkel, s hol február 13-án Szacsavay sebeiben el is halt, s aztán a megmaradt könnyebb sebesültek 72-en Temesvárra.⁷⁾ S ezen zászlóalj verte ki a verestoronyi szorosból mártius 28-án az oroszokat a mely csatában különösen Thuolt István tüntette ki magát.⁸⁾ —

A nemzetőrség kiállítása is egyik tárgya volt Hodossy gondoskodásának. A vármegye bizottmányi ülése által Beöthy Ödön teljhatalmu kormánybiztos rendelete folytán oda utasíttatta a Gencsy Pál ekkor már visszatért lovas nemzetőreit, hogy a kristyóri vonalat szállják meg,⁹⁾ s váltsák fel az ottani nemzetőrséget. Ebből azonban semmi sem lett, a lovas nemzetőrök a harci fáradalmak kipihenése végett haza utaztak családjaik körébe, hiába kérvényeztek tehát felváltatásukért Csanády Sándor, Bige Károly, Ármós Bálint, Fejér Sándor, Juricskay Rudolf, Csanády József és Fejér Ferdinánd nemzetőri századosok a kristyóri táborból.¹⁰⁾

Gencsy Pál és Lovassy Ferenc aztán oda utasíttattak, hogy legalább 2 erős lovas nemzetőri századot január 2-ára vonjanak

¹⁾ Közlöny. 1849. 78. sz. — ²⁾ Ugyanott. 87. sz. — ³⁾ Ugyanott. 88. sz. —

⁴⁾ Ugyanott. 89. sz. — ⁵⁾ Ugyanott. 116. sz.

⁶⁾ Id. Gyalokay Lajos szíves közlése után.

⁷⁾ Közlöny. 1849. 132. sz.

⁸⁾ Honvéd. 1849. 82. sz. Honvédek könyve, III. k. 54. l.

⁹⁾ Biharv. 1848. jegyzők. 4539. sz. — ¹⁰⁾ Ugyanott. 4579. sz.

őszsze N.-Váradon, bevándorók ottan Beöthy Ödön további rendeleteit.¹⁾ —

A nemzetőrséget mostan már Krasznavármegyében is, mely Naszód felől Urbán által, s Zaránd vármegyében is, mely Jancu által fenyegettetett, kellett foglalkoztatni.

Krasznavármegyének a segélyt, — ha arra szükség lenne, — Biharvármegye nevében már régebben megígérte a Krasznavármegye bizottmányi ülésén megjelent Sántha György alispán,²⁾ s midőn Krasznavármegye alispánja a segély iránt felszólította Biharvármegyét, ez ígért beváltatott.

Octóber 25-én Szakál János csendbiztos vezérlete alatt Székelyhidről, Sváb-Olasziból és Margittáról 600 nemzetőr ment Krasznavármegye segélyére, hol az előre ment Dobozy István főbíró s nemzetőri százados vette át a parancsnokságot. Nemzetőreink Márkaszáken és Porczon már utközben elfogtak 9 lázitót. A margittaiak a somlyóiakkal s krasznaiakkal Kovács Lőrinc vezérlete alatt Krasznára, a lázadás gyűlhelyéül szolgáló Bogdánháza szomszédságába, a székelyhidiak pedig Derecsenre és Varsóczra rendeltettek Dobozy parancsnoksága alatt. Octóber 26-án nagy tömeg románság gyűlt Bogdánházán őszsze, s fenyegetetté lett a Kovács állása, de Dobozy a székelyhidiakkal s az éppen akkor érkezett 500 diószegi nemzetőrrel segélyére menvén, a lázadókat három felől, a margittaik jobbról, a somlyóiak s krasznaiak balról és a diószegiek arcbán támadván meg, azokat szétoszták, 7 közülük elesett, 24 elfogatott, s ezek közül 1, ki a templomból kétszer csattantotta Kovácsra fegyverét, röktön ítélet folytán agyonlővetett, 3 lázadót, pedig, kik egy ház padjára veték fel magukat, s onnan szurkáltak a nemzetőrökre, oda égettek, fölgyújtották a főbb vétkesek házaikat is, s a falut közsákmányra bocsájtották.³⁾

Ez kegyetlen viszzatorlás volt, de használt, a krasznaiak lecsilapodtak, s letették az esküt az alkotmányra.

Aradnak és Zarándnak is küldött Biharvármegye segélyt. A február 9-iki uj-aradi fényes győzelemben részt vett egy bihari század is,⁴⁾ s azon csapatok között, melyekkel Gál László őrnagy november 5-én elfoglalta Halmágyot s megszabadította az ott foglyul tartott magyarokat, volt egy század bihari nemzetőr is, s ide

¹⁾ Biharv. 1848. jegyzők. 4630. sz.

²⁾ Közlöny. 1848. 139. sz. — ³⁾ Ugyanott. 151. sz. és Kossuth Hirl. 111. sz.

⁴⁾ Közlöny. 1848. 157. sz.

rendeltetett Hodossy által Riczkó is 250 nemzetőrrel, s az 52 Kresz-könyynyúlovas ;¹⁾ s a bihariak részt vettek a ternovai győzelmes csatában is.²⁾ —

S küldött Hodossy segélyül nemzetőröket Erdélynek is, még Kolosvár elveszte előtt. Mihályfalváról magából, mely község mintegy harmadfél-száz nemzetőrt állított ki, s ezek közé felvette az izraelitákat is, 160 gyalognemzetőr ment el november 13-án a Királyhágón tulra.³⁾

A december 7-én Jancu ellen N-Sebesnél vívott csatában, melyben Jancu táborá szélugrasztatott, a hivatalos lap levelezője szerint 200 bihari nemzetőr is résztvett, de ezek nem nemzetőrök, hanem az 55-ik zászlóaljbeli honvédek voltak, miután Baróthy százados volt a parancsnokuk, ki lelkesítő példaul ment csapatai előtt.

December 9-én 1800 bihari nemzetőr érkezett a csucsa táborba,⁴⁾ úgy hogy már december 15-én ottan 3000 bihari nemzetőr volt haretéri szolgálatban.⁵⁾ Ezeknek egy része Bemmel ment Kolosvárról Besztercére, más része Csetzcel Tordára.⁶⁾ Az utóbbiakhoz tartozók közül január 16-án a n.-enyediek megmenetése körül nagyon kitüntette magát Dobozy őrnagy⁷⁾

A lovas nemzetőrök Gencsy őrnagy alatt mintegy 400 főnyien a fentebb említett rendeletre csakugyan összsze gyűltek január elején Váradon, s innen a kristyóri vonalra s onnan Zarándba és a Beke alezredes csapataival Bem által nekie segélyül Dévához rendeltettek, résztvettek a piskii csatában, hol azonban nem jól viselték magukat, s Bem táborában voltak egész Medgyesig,⁸⁾ hol még mindig 300-an voltak.⁹⁾

Gyalog nemzetőreink legtöbbnyire az erdélyi határok őrizetere voltak utasitva s ezek közül a sarkadi nemzetőrök Heranus Kajetán százados parancsnoksága alatt február 1-én Mariselnél egy román csapatot, mely a meghódolás ürügye alatt csalta őket

¹⁾ Fényes E. Magyarorsz. geogr. szótára. I. k. 45. l.

²⁾ Közlöny. 1849. 159. sz.

³⁾ Közlöny. 1848. 167. sz. — Kossuth Hirlapja. 124. sz.

⁴⁾ Közlöny. 1848. 194. és 196. sz. — Kossuth Hirlapja. 148. sz.

⁵⁾ Csetz : Bem's Feldzug. 90. l. — ⁶⁾ Ugyanott. 116. l.

⁷⁾ Közlöny. 1849. 12. sz.

⁸⁾ Lásd a LXIV. sz. alatti okmányt.

⁹⁾ Csetz. i. m. 223. l.

oda, megugrasztottak, azonban közülök is elesett Nagy Ferenc sarkadi nemzetőr.¹⁾

Haller Sándor gf. nemzetőri őrnagy a váradi járás nemzet-őreivel, bár előbb Kossuth által Poroszló felé Balmaz-Ujvárosra rendeltetett,²⁾ február 9-én a honvédelmi bizottmány által szintén a bánfi-hunyad-csucsai vonal védelmére s biztosítására utasítottatott,³⁾ hol helyét el is foglalta.

Ezen nemzetőrök tisztikarának névsorát, miután ezek kormánybiztosilag állítottak ki, a kormánybiztosi iratok pedig megsemmisítettek, nem tudtam összeállítani. Az tudható már a fentebbiekből is s a megyei levéltárban levő iratokból is, hogy a lovasnemzetőrség parancsnoka Gencsy s a gyalognemzetőrségé pedig Marsó Imre őrnagyok, később ezredek valának, s hogy a lovasnemzetőrségnél szolgált Dobozy István őrnagy is. A hivatalos lapból megtudható az, hogy január 28-án Dobozy István őrnagy mellé segédtsíztül Doholoczky Miklós neveztetett ki hadnagyi ranggal,⁴⁾ Biharvármegye levéltárából pedig nyomára lehetett jönnöm annak, hogy Marsó Imre mellé segédtsíztül Filkér Ferenc volt kinevezve,⁵⁾ ki aztán június 18-án a székely határvéd 3-ik zászlóaljához neveztetett ki hadnaggyul,⁶⁾ hogy alább idézendő jelentések szerint Főnyad László volt az egyik szalontai nemzetőri zászlóaljnak századosa, hogy Draveczky Lajos s Pálkási János szintén századosok voltak, továbbá, hogy, mint lemondó nyilatkozatának elfogadásából kitünik,⁷⁾ Zatureczki Gedeon is nemzetőri százados volt, s hogy a 11-ik és 12-ik században szolgáltak Szláv Miklós és Beniczky Adolf mint századosok s Jancsó Antal és Balog Mihály mint fő-, s Szabó János mint alhadnagy.⁸⁾ Gencsynek pedig már érintett jelentéséből látható az, hogy Lovassy Ferenc alatta századosi, Fráter Béla pedig hadnagyi ranggal szolgált. Magán uton velem közlött adatokból még azt közölhetem ide vonatkozólag, hogy a 14-ik gyalogszázad századosa Báthori István volt, főhadnagya Török István, alhadnagyai Komjáthy István és Zsiday László; s hogy a 13-iknak századosa Nadányi Mihály, főhadnagya Papp Tamás volt; és hogy századosok

¹⁾ Honvéd. 1849. 41. sz.

²⁾ Lásd a LIX. sz. alatti okmányt.

³⁾ Lásd a LX. sz. alatti okmányt.

⁴⁾ Közlöny. 1849. 14. sz.

⁵⁾ Biharv. 1849. jegyzők. 1287. sz.

⁶⁾ Közlöny. 1849. 136. sz.

⁷⁾ Biharv. 1849. jegyzők. 1321. sz.

⁸⁾ Biharv. levéltára. 1849. 57. irom. sz.

voltak még Simai Károly, Bige Márton, Sztachó Károly és Tóth Pál is.¹⁾

A n.-váradai nemzetőrökről e korból többet tudunk, a n.-váradai levéltárban szabadságharcí irományok cím alatt megszámozás nélkül levő iratokból ugyanis megtudjuk, hogy február 25-én a központi 4 város által 8 század nemzetőr volt föllállítva és szervezve, és pedig Várad-Ujváros által az 1—4-ik, Várad-Olaszi által az 5—7-ik, s az egyesült Váralja és Velence által a 8-ik század, mely 252 emberből állott s leggyengébb a 6-ik vala, melyben csak 122 ember volt; a többiek létszáma 150—200 között váltakozott.

A váradai nemzetőrség parancsnoka ez időben Sztupa Mihály százados volt, a tisztikar pedig a következőkből állott:

az 1. században százados Mezey Mihály, főhadnagy Kopócsy Mihály, s alhadnagyk Sneider Ede s Gosztonyi István, előbb pedig Kalicza Károly voltak;

a 2-ik században: százados Mütter Ferenc, főhadnagy Poynár János, s alhadnagyk Haydu Ferenc, ki auditor is volt és Tokody Ágost;

a 3-ik században: százados Sztupa Mihály, főhadnagy Nagy Lajos, alhadnagyk Novobáczky Ferenc és Heinrich István, zászló-tartó Jónás Ferenc;

a 4-ik században: százados Nagy Sándor, főhadnagy Székes György, alhadnagyk Alesz Ferenc és Bernát Mihály;

az 5-ik században: százados Ásmány János, főhadnagy Szász Károly, alhadnagyk Stoltz Károly és Seres Lajos;

a 6-ik században: százados Gyurkovits Ágost, (előbb itten százados Tar Imre volt,) főhadnagy Safrád Márton, alhadnagyk Selmeczy Imre és Hegedüs Imre;

a 7-ik században: százados Lippert Mihály, főhadnagy Selmeczy Ignác, alhadnagyk Farkas László és Gyulay Antal;

s a 8-ik században: százados Tar Sámuel, főhadnagy Krasznay Gábor, alhadnagyk Gönczi Sámuel és Lukács Antal.

Hogy ezek hol tettek szolgálatot: arra nézve nincs semmi adat, csupán hallomásból tudok annyit, hogy ezek közül valók voltak azok, kik Zarándban valának és pedig Sztupa Mihály parancsnoksága alatt, tehát alkalmasint az ő százada

Ezen nemzetőreink sokkal többet töltöttek 10 hétnél fegyver alatt, ott tartották őket egész ápril elejéig, míg a mozgó vagy önkéntes nemzetőrök által föl nem váltattak; hiába kérelmezték tö-

¹⁾ Báthori István és Nadányi Mihály szíves közléseik után.

megesen fölváltásukat,¹⁾ sem a megye, sem Bem nem adott arra semmit, szükség volt rájuk, kényszer útján pedig nem akartak új nemzetőrséget kiállítani, tehát várni kellett addig, míg a mozgók fölszereltettek. Volt is e miatt sok panasz s nagy elégtelenség közöttük, több szalontai s gyoroki, mint századosuk Főnyad László jelenté, pláne oda is hagyta a tavaszi munkaidő beálltával állomáshelyét B.-Lázurt, s hazament szántani.²⁾

Ezen hangulat volt oka annak is, hogy midőn az itthon maradt lovas nemzetőrök Csucsára parancsoltattak, tanulva az ott levők esetén, közülök, mint Draveczky Lajos százados jelenté, a vármegye bizottmányi ülésének,³⁾ csak 8-an állottak ki, s hogy Pálinkási János százados ellen több nemzetőr, ő pedig lázítás miatt egyik degradált őrmestere: Guttmann Károly ellen emelt Hodossy előtt panaszt.⁴⁾

Ezen nemzetőreinkkel — általában szólva, — nem vívtuk ki az egri nevet.

Hodossy a Király-hágón is tétetett erődítési munkálatokat s azokat Schmidt György százados-mérnök vezette. Hodossy december 6-án felkérte Sántha György alispánt, hogy a munkások kiállításáról gondoskodjék.⁵⁾ Naponta, mint Schmidt századosnak december 8-ki megkeresvénye⁶⁾ mutatja, 100 gyalog munkásra, 20—25 ácsra, több ökrös szekérre és fölügyelőre volt szükség.

De erődítette Hodossy Váradot is. A város melletti szőlő-hegyeken az erősebb pontok ágyukkal megrakattak, a Kálvária-hegy s M.-Telegd felé az erdélyi országút két helyen elsáncoltatott, s a vár árkai vízzel tele bocsájtattak. A sáncolás november 16-án vette kezdetét⁷⁾ és pedig naponta 600 napszámossal.⁸⁾

Ezen munkásokat a központi 4 városhól olyan egyénekből állította ki Hodossy, kik nemzetőri szolgálatot nem teljesítettek. Nehezen győzte ezt a központi 4 város, föl is kérte Várad-Ujváros közgyűlése december 4-én Hodossyt, hogy miután a város körül készülő védsáncok a megyét is védik, rendeljen ki azok ásatásukhoz a közel fekvő községekből is embereket.⁹⁾

¹⁾ Biharv. 1849. jegyzők. 740—745. sz. — ²⁾ Ugyanott. 542. sz. — ³⁾ Ugyanott. 325. sz. — ⁴⁾ Ugyanott. 547. sz.

⁵⁾ Lásd a XLVIII. sz. alatti okmányt.

⁶⁾ Lásd a XLIX. sz. alatti okmányt.

⁷⁾ Közlöny. 1848. 172. sz.

⁸⁾ Váralja. 1848. jegyzők. 13. sz.

⁹⁾ Várad-ujváros. 1848. közgy. jegyzők. 288. sz.

Bizony mindezt az égető szükség cselekedtette. Az erdélyi magyar hadsereg már ekkor kiretirált csufosan Erdélyből. Annak parancsnoka báró Baldacci Manó volt, ki az előtt a Károly Ferdinánd gyalogság ezredese vala, s most altábornagygyá neveztetett ki.¹⁾

Baldacci Szamos-Ujvárnál futamittatott meg. S ki által? — Komisz Urban által. A nemzetőrség is csunyául, gyáván viselte magát, de a vezérletben is nagy hiba volt. Baldacci teljesen elvesztette a fejét, s hadsereg vezérletére magát teljesen képtelennek igazolta.

Sajátságos, hogy a kutfők a szamosujvári csata napját nagyon különbözőleg jelölik meg. Kemény Gábor báró (valószínűleg sajtóhibából) november 3-ára, Bauer 9-ére, Horváth, Irányi, Szilágyi, Szeremlei, Czetz és Imreh 13-ára, Kövári 14-ére, s Szigethy 15-ére teszik azt. A hivatalos lapnak pedig egy és ugyanazon számban közlött két tudósítás egyike november 12-ét s másika 13-át említi a csata napjául.²⁾

Én a kutfők többségéhez csatlakozva, anynyival inkább november 13-át fogadom el a szamosujvári csata napjául, mivel a »Kossuth hirlapja«-nak két tudósítója közül mindegyik, kik pedig chronologice adják elő az eseményeket, november 13-ára teszi a szamosujvári csata napját, s mivel a magyar szabadságharc külföldi katonai leirója: Rüstow, s a román hivatalos forrás is ezen napot említik.³⁾

A szamosujvári csata után Kolosvárt leirhatlan jelenetek játszódtak le. Kezdt mindenki kételkedni nem a sikerben, hanem a vezetők jellemében. S midőn azt látták, hogy a november 16-iki szamosfalvai győzelmesen küzdött előőrsi csata után Baldacci a helyett, hogy Urbánt üldöznék, Kolosvár föladására határozta el magát, kitört Kolosvár utcáin a lázadás. Fegyveres tömeg kereste

¹⁾ Bauer őrnagy hagyományai. 50. l.

²⁾ Kemény: N.-Enyed veszedelme. 149. l. — Bauer i. m. 45. l. — Horváth: Füg. harc. II. k. 128. l. — Irányi: L'histoire politique de la revolution de Hongrie. II. k. 154. l. — Szilágyi: Forr. tört. 232. l. — Czetz: Bem's Feldzug. 63. l. — Szeremlei: Krónika. I. k. 290. l. — Imreh Emlékek. 30. l. — Kövári: Erd. tört. 1848—49. 117. l. — Szigethy: Adatok 17. l. — Közlöny. 1848. 171. sz. — A Windischgrätz herceg megbízásából a téli hadjáratról, és pedig mint Helfert után tudjuk, (Geschichte Oesterreich's. IV. Anhang. Anmerkungen. 164. 265.) Nobili által írott hivatalos jellegű munka, miután az csak a magyarországi eseményekről szól, nem érinti a szamosujvári csatát; Gelich is mellőzi a csata napjának fölemlítését.

³⁾ Kossuth Hirlapja. 124 és 132. sz. — Rüstow: A magyar hadjárat tört. I. k. 94. l. — Die Romanen in Oesterreich. II. 194. l.

a fáklyák lobogása által megvilágított éjben, s meg is találta és el is fogta Baldaccit és Vayt, s azokat csak gf. Mikes Kelemen szabadította ki honvédei segélyével. Kolosvár csakugyan föl lett adva, az erdélyi magyar hadsereg visszavonult Csucsáig s részben Báródig és Élesdig.

Ugyanigy járt Katona Miklós és gf. Teleky Sándor is a nagyobb részint szathmári nemzetőrökkel. Csak hogy itt az őszzes nemzetőrség gyáva volt. Deésnél november 24-én, (némelyek ennek napját is november 25-ére tették.) Urban ezeket is szétugrasztotta; s úgy elfogta őket a futás, hogy meg sem állottak N.-Bányáig.

»Deésnél, — írja igen jó izű humorral maga Teleki Sándor, ki Deését Zsurmay alatt a Vilmos-huszárokkal hősiesen védelmezte,¹⁾ — ezer sváb lovas nemzetőr, Rákóczy zászlajával élükön, s más hat hét ezer lándzsás és kaszás polgártárs, kiknek legjobb fegyverök a gubájuk volt, megiramodtak, a sváb leugrott lováról, hogy sebesebben szaladhasson, a szamosközi nemes atyafi hóna alá fogta csizmáját, s meztláb velocipédelt a nagy-bányai bércek felé.«

A közvélemény a csapások okát nem a vezérek tapasztalatlanságukban s részben képtelenségükben, s nem a nemzetőrök gyávaságukban kereste, hanem, mint rendes szokás a bukás után, árulásban.

A honvédelmi bizottmány november 30-án Baldaccit a parancsnokságtól fölmentette, s Kolosvár feladása miatt hadi törvényszék elé rendelé állítani.²⁾ A letartóztatást Élesden Hodossy eszköztette december 4-én, a tábornok butorait az alispán közbejöttével megvizsgáltatni, s őt segédjével együtt biztos kíséret mellett N.-Váradra, s innen a honvédelmi bizottmány elé szállíttatni rendelvén.³⁾

Ezek voltak szabadságharcunk alatt Biharvármegye legnehezebb napjai.

Erdély — mint akkor mondták, — csak Bucsától Csucsáig terjedt; Biharvármegye maga is fenyegetve volt, saját védelméről is kelle intézkednie, s mindezek dacára segélyeznie kelle Krasznát is, Zarándot is, az erdélyi hadsereget is, és mi legfőbb:

¹⁾ Emlékeim. I. k. 14. l.

²⁾ Gelich: Magyaror. függ. harca. I. k. 49. l.

³⁾ Lásd a XL. sz. alatti okmányt.

gondoskodnia kelle az Erdélyből kiszorított hadsereg élelmezéséről is.

Nehéz föladat, melylyel csak olyan ember erélye által tudott megbirkózni a vármegye, mint Hodossy Miklós.

Az élelmezést nehezítette azon körülmény is, hogy éppen ezen időben, november 10-én, a hadügyminister a 4-ik huszárezred telepét s tartalékszázadát N.-Váradra helyezte a Dunántulról át,¹⁾ s november 14-én már Laborszky, akkor Sáros-Patakon működő, volt nyugalmazott lovas százados oda utasítottatott, hogy az ottan öszszegyült ujoncokból 400-at küldjön N.-Váradra ezen tartalékszázadhoz.²⁾ Igaz, ezek sokáig nem tartattak itten, de mig itt voltak, ezeket is el kellett élelemmel látni.

Még jobban nehezítették a kolosvári menekültek. Legalább 3000 kolosvári lakos jött N.-Váradra,³⁾ s ezek között számos, a zászló alól megugrott, fiatal, nőtlen ember, kik idegenkedtek a fegyverfogástól, hogy a glacé keztyüt be ne piszkolja a puskapor, s a laktopánt be ne sározzák. Később, február második felében is jöttek Hunyadvármegyéből ilyen menekülők N.-Váradra, hol minden tizedik polgárra lehetett egy ilyen menekült számitani, s ezek között is 40—50 fiatal ember volt.⁴⁾

Az ilyen gyávákat minden vendégszeretet mellett is nem látták szívesen N.-Váradon. Hodossy úgy segített ezen calamitáson, hogy november 29-én egy rendeletet küldött⁵⁾ a váradi előljárósághoz, melyben hivatkozva arra, hogy mi a menekülő szerencsétlent szívesen ápoljuk ugyan, de közveszély idején pártolásra méltó nem lehet a gyáva, mindazon pulya lelkü ifjakat, kik zászlóaljaikat és így a nemzet ügyét hűtlenül elhagyva, kényelemmel lézengenek N.-Váradon és annak Erdély felőli vidékein, mig mások a táborban szigorognak, ha épek, utasitassanak oda, miszerint 48 óra alatt a határszélen parancsnokló Szentpáli József erdélyi nemzetőri őrnagy táborába jelentkezzenek, ellenesetben pedig fogattassanak s kísértessenek oda el. Ezen rendeletre mindenesetre szükség volt, s az intézkedésért csakis elismerés illetheti Hodossyt. Lehet, hogy annak végrehajtásában egyes közegek tulzásba estek, miért föl is szólalt a ház február 3-iki ülésében Bethlen János,⁶⁾

¹⁾ Közlöny. 1848. 156. sz. — ²⁾ Ugyanott. 158. sz. — ³⁾ Ugyanott. 171. sz.

⁴⁾ Honvéd. 1849. 65. sz.

⁵⁾ Lásd a XXXVII. sz. alatti okmányt.

⁶⁾ Közlöny. 1849. 21. sz. s Papp Dénes : Parl. Debr. I. k. 60. l.

de ezért, mint nem saját tényéért, Hodossy felelősséggel nem tarthatók.

Hodossy az erdélyi hadsereg élelmezését s ellátását Sántha alispán által végezteté; ki ott volt october óta, előbb a krasznai, mostan a csucsai táborban. Ő is arról volt szentül meggyőződve, hogy Erdély föladása a reactio s árulás műve. Politicája az volt, hogy mindenáron oda kell működni, hogy az erdélyi hadsereg menjen vissza Erdélybe, hogy így ne kelljen azt Biharnak élelmeznie. A népnek okozott károkat megtéríttetni rendelte. S azon esetben, ha még is Biharnak kellene az élelmezést teljesítenie, azt első sorban a lefoglalt Zichy uradalmakból, s aztán Batthyány József fölkérése folytán vélte fedezhetőnek.¹⁾

November 27-én Katona Elektől 20,700, s aztán Klobusiczky Istvántól 8832 töltényt küldött a táborba, 50 mázsa szalonnára 900 frtot utaltatott ki, s gondoskodott orvosokról.²⁾

Vay nem akarván élelmezni a nemzetőröket, december 5-én Olasz Dienes által a megye pénztárából 12,000 p. frtot, 22 font puskaport, 77½ font ólmot s 3000 gyutacsot küldött a nemzetőrök számára, Komlóssy Pál raktárnok által pedig nagy mennyiségű kenyeret; s még többnek süttetése végett vett a káptalantól 500 köböl búzát, s megkérte Thurzó alispánt, hogy menjen ki a püspökhöz, vagy a káptalanba, és kérjen, még pedig úgy kérjen búzát, hogy bizonyosan kapjon is.³⁾

S még azon este megtudván azt, hogy Bem altábornagy Váradra megérkezett, s úgy hallván, hogy ez a nemzetőröket nem szándékszik igénybe venni, sürgöny útján sürgősen értesíté Sánthát, hogy az Olasz Dienes által küldött pénzt ne ossza ki hirtelen.⁴⁾ A két levélnél az az érdekes eset fordult elő, hogy az utóbbi, dacára annak, hogy később iratott és küldetett el, már másnap hajnali 2 órakor kézbesítve lett, míg az előbbi csak délelőtt 10 órakor.

Bem N.-Váradra, mint Thurzó alispán röktön értesíté a szükséges intézkedések megtételök végett Sánthát, december 5-én d. u. 5 óra tájban érkezett meg, s másnap délben akart tovább menni Élesdre,⁵⁾ azonban több féle intézkedéssel lévén el-

¹⁾ Lásd a XXXVIII. sz. alatti okmányt.

²⁾ Lásd a XXXIX. sz. alatti okmányt.

³⁾ Lásd a XLI. sz. alatti okmányt.

⁴⁾ Lásd a XLII. sz. alatti okmányt.

⁵⁾ Lásd a XLIII. sz. alatti okmányt.

foglalva, s ezek között két kiáltvány készítésével és kinyomtatásával, melyek egyikében mindenkinek biztosítja nemzetiségét, vallási szabadságát és a születési különbség nélküli egyenlőséget,¹⁾ a másikában pedig magyar és román nyelven a tábor ellátását szabályozza,²⁾ — nem utazhatott az nap el.

Bemet december 6-án este a váradi polgárság fáklyászenével tisztelte meg, hol Mezey Mihály üdvözlé őt, mire ő segédje által kijelenteté, hogy hazánkért élni és halni kész.³⁾ Jól esett ezen egy ünnep anynyi szomorú nap után a váradi polgárságnak; újabb remény kezdte dobogtatni a szíveket.

Bem december 7-én reggel indult el a táborba Váradról, miről, s arról, hogy 6-án nem megy, előre értesíté Hodossy Sántha alispánt, ki aztán, hogy még nappal elérhessen Bem Feketetőrá, az ebédet d. u. 1 órára Báródon Viszták földbirtokosnál rendelte meg.⁴⁾

Hodossy még a Bem Váradon léte alatt intézkedett a Riczkó csapatai ruházatuknak pótlásáról, s kenyérrel, liszttel és gyógyszerrel leendő elláthatásukról s a lovak zabbal való ellátásukról, vétetvén Gégényben 700 köböl zabot.⁵⁾

Vaynál is sürgette Hodossy a seregnek Erdélybe leendő viszszafelezését, de Vay ezen megkeresésre kitérően válaszolt, megemlítvén válaszában azt is, hogy az őszi sereg élelmi s díjazási költségei fedezendőek az illető parancsnokok által.⁶⁾ Hodossy Vay ezen levelének figyelemben tartására utasítá desember 13-án Sánthát, felkérvén azt, hogy fizettesse ki Vayval az élelmezés költségeit, utasítván azt egyszersmind arra is, hogy szénát vásároljon, sütő kemencét állítson fel, a kórházban levők illetményeit fizettesse ki a megyének, s a nemzetőrség számára főző edényeket vásároljon.⁷⁾

Hodossy igen természetesen jobban gondoskodott a nemzetőrség ellátásáról, mint a többi katonaságeről, de az élelmezésről egyformán, mihez képest, mint a vármegye bizottmányi ülése constatalta is, alaptalan volt a honvédelmi bizottmány elé terjesz-

¹⁾ Kövári: Okmánytár. 134. l.

²⁾ Lásd a XLIV. sz. alatti okmányt.

³⁾ Közlöny. 1848. 186. sz.

⁴⁾ Lásd a XLV. sz. alatti okmányt.

⁵⁾ Lásd a XLVI. sz. alatti okmányt.

⁶⁾ Lásd a XLVII. sz. alatti okmányt.

⁷⁾ Lásd az I. sz. alatti okmányt.

tett azon vád, mintha ő az élelmezést nem egyformán teljesítette volna.¹⁾

Hízhatalos tudósítójául Tar Imrét küldte Hodossy a táborba Sántha mellé. Tart azonban nagyon elkészerítette az, s le is akart a miatt mondani, hogy kémszereppel gyanúsították gt. Haller Sándor és némelyek, a minthogy valóban olyanforma szerepe is volt ott. Hodossy ezen tervről lebeszéli Tart december 16-áról Sánthához írott levelében. »Szabad nekem, — írja ebben, — a táborban megbízott embert tartani, arra a célra, hogy engemet minden lehető körülményekről tudósítson, és az ilyen ember nem spion, hanem inkább az a spion, még pedig a Magyarország ellenségeinek spionja, ki nem akarja, hogy tettéről és működéséről a kormánynak tudomása legyen. — Nekem is sokat kell tünnöm, még pedig a honvédelmi bizottmánytól, méltatlanul, de csak türjünk a közjóért, míg ki nem adnak rajtunk, ha pedig tul adnak rajtunk, legyen más jobb mint mi.«²⁾ Valódi classicus jellemhez illő szavak.

December 19-ről pedig arról tudatja Sánthát, hogy az nap délután utnak indítja a szükséges löszerekkel együtt a segítségül kért honvédek;³⁾ minek folytán másnap azt írta a csucsai szárnyat vezénylő Riczkónak, hogy előre kell menni, és nincs más választása, mint győzedelem vagy halál.⁴⁾

Igy beszéltek a francia convent kiküldöttei is a vezérekkel.

Ezen rendeletnek indoka az volt, hogy Riczkó, kit sokan tévesen Ignácnak irnak Károly helyett, s kiben bátorság volt, de stratégiai képzettség semmi, a december 19-i bőrvényi és kissebesi győzelmes csata után, melyről maga Hodossy jelentett a kormánynak,⁵⁾ s melyben az osztrák részről Saint-Quentin könnyülovas őrnagy is lelövetett, bekerítéstől tartván, visszavonult a Királyhágóra egész Báródig, holott az ellenség is futott. Hodossy, ki, mint az előbb hivatolt levelében is említi, éppen ez nap küldte segélyül Grubitz szászadost 600 honvéddel, s Müller tüzérhadnagyot 4 ágyuval, rendkívül fölingerlődött ezen oktan visszavonulás miatt, s azért írta azon categoricus levelet. Annak lett is eredménye. Riczkó ujra előre nyomult Csucsáig, melyet már Szigethy

¹⁾ Biharv. 1848. jegyzők. 4537—38 sz.

²⁾ Lásd az LI. sz. alatti okmányt.

³⁾ Lásd az LIII. sz. alatti okmányt.

⁴⁾ Lásd az LIV. sz. alatti okmányt.

⁵⁾ Közlöny. 1848. 199. sz.

Miklós a 11-ik zászlóalj egy századjával saját belátásából különben is megszállott.¹⁾

A lengyel hős, kinek parancsára a Váradon állomásozó lovas üteget N.-Bánya felé december 24-én utána menesztették, bevállalta a legmerészebb reményeket is, gyors és mesteri mozdulatai által az osztrákokat visszaszorítá a magyar határokról, ki Kolosvárról is, s már ott tölté az első karácsoni ünnep estéjét.

Beöthy Ödön is, ki december 19-én neveztetett ki Vay helyett erdélyi teljhatalmu fő kormánybiztosul, azonban úgy, hogy Hodossyra mint főtábori biztosra bízott továbbra is a felső erdélyi hadsereg élelmezési s ellátási gondja, elindult N.-Váradról december 23-án a táborba, s ottan az 1849-ik év január 2-án kezdte meg erélyes működését, legelsőben is, mint már emlitém, az ottan működött fő kormányszéket oszlatván föl.

A felső erdélyi hadsereg bevonulván Erdélybe, Biharvármegye megszabadult annak élelmezési gondjaitól, s megszabadult az invasio veszélyétől.

A biharvármegyeiek nyugodtan hajthatták fejeiket álomra az anynyi reményekkel kecsegtetett s olyan zivatarossá vált, feledhetlen év utolsó éjszakáján.

¹⁾ Közlöny. 1848. 203. sz. s Szigethy M: Adatok. 37 és 38. l.

IX. FEJEZET.

Hadi szertárak s katonai intézetek Biharvármegyében s különösen Nagy-Váradon.

Az 1848-ik év szomorúan áldozott le a magyar kormányra nézve. Görgei, hogy seregeit egy egyenlőtlen harcban, mint Perczel a magáét Mórnál, föl ne áldozza, kénytelen volt a határszéltől egész a fővárosig, az ország szívéig hátrálni. Az országgyűlés ennek tudatában az év utolsó estéjén, sőt éjjelén tartott vegyes ülésében elhatározta a kormány s az országgyűlés székhelyének Debreczenbe leendő áttételét.

Ezen határozat az új év reggelén iszonyu zür-zavart idézett elő a fővárosban; oly látványt tárt ez föl a szem elé, mintha a főváros minden lakosa kivándorolni akarna. S az általános fejtelenség közt pár nap alatt mégis utnak indított Debreczen felé egy a papírpénzgyár, s fegyvergyár és a hadi készletek, mint a főszerelési készülékek s hivatalos irományok, sőt maga a korona is. Hogy mindezen tömérdek szerek és javak oly gyorsan elszállítottak: annak érdeme főleg Csányé, Duscheké s nemkülönben Vetteré, kit Kossuth a polgári és katonai hatalom kezelőjekép hagyott vissza a fővárosban.

Csány mindent rendbe hozván, január 5-én, kevéssel az osztrákok bevonulása előtt, hagyta oda a fővárost, használhatlanná tévén a pest-szolnoki vasutvonalat.

A fővárosból való elvonuláskor Vetter javaslatára Kossuth abban állapodott meg, hogy Nagy-Várad, mely fekvése által a magyar hadművelleti alap központját képezte, honnét az akkori forgalmi viszonyok szerint egy az erdélyi, mint a felső és középtiszai hadtesteket, mindennel gyorsan el lehetett látni, — nagy hadi szertárrá alakíttassék át. Ezen megállapodást még inkább elősegítette azon körülmény, hogy, — mint Gelich, kit ezen fejezetnél főforrásul, és pedig sok helyen szóról-szóra idézve, hasz-

náltam, de kinek egyik tévedését alább helyreigazítani kötelességemnek ismerem, írja,¹⁾ — Nagy-Váradon az ugynevezett várban műhelyek és raktárak befogadására a szükséges helyiségek is megvoltak, s hogy Nagy-Várad lehetőleg védve volt hadtesteink föllállításuk által a közvetlen megtámadás veszélye elől.

Csány rendezte a szállítást az uton is az iszonyu hidegben a tiszta-vidéki síkságokon át. Január 7-én Karczagon kelt rendeletében²⁾ meghagyja Nagy-Várad városának, hogy a Kacsó Lajos karczagi főjegyző fölügyelete alatt általa oda szállíttatni rendelt lőport, ágyukat, katonai ruhaneműeket és fegyvertárt helyezze el a várban, s ha oda nem férne el, magán helyiségekben.

A váradi vár parancsnoka ez időben Leitner Nándor volt, ki ezen állásra mint honvédőrnagy még a múlt évi octóber 26-án neveztetett ki,³⁾ s ki a február 2-iki hivatalos lapban alezreedségre lépttetett elő.⁴⁾ A váradi várparancsnokság mellé segédtszül Kajaba János főhadnagy volt kinevezve, s ide volt beosztva a többek között Blaue Bernát mérnökkari főhadnagy is.⁵⁾

N.-váradi térparancsnokul s őrnagyul január 30-án Csillag-szeghi János százados⁶⁾ s nemsokára, február 8-án, Székely Elek százados, ki egyszersmind szintén őrnagyságra lépttetett elő, neveztetett ki.⁷⁾ A n.-váradi térparancsnoksághoz kinevezettek még február 10-én térszázadosul Reviczky János nyugdíjas százados, s térhadnagyul Pribék Péter 54-ik zászlóaljbeli hadnagy,⁸⁾ s február 12-én térlelkészül Frint Mihály várbeli lelkész.⁹⁾ Helyőrségi hadbíró pedig Zseltvay volt.¹⁰⁾

Természetesen volt helyőrségi hadbíróság is; az ítélte el rangjuktól való megfosztásra Zorkóczy Antal fő- és Palásthi Taddé alhadnagyot, a 16-ik zászlóaljból, mely ítélet május 1-én közé is tétetett.¹¹⁾ Ugyanezen időben ítéltetett el Dobsa Lajos portyászó szabadesapatbeli őrnagy is, állomása jelentés nélküli elhagyásáért, tisztí rangjától való megfosztatásra s két heti porkolábogságra, mely ítélet május 19-ről keltezett szintén közé tétetett Mészáros által.¹²⁾

A vár tökéletes fegyvertárrá változtatott át; a fegyvertár s

¹⁾ Gelich: Függetlenségi harc. II k. 109. 216—213 és 268. l.

²⁾ Lásd az LVI. sz. alatti okmányt.

³⁾ Közlöny. 1848. 147. sz.

⁴⁾ Közlöny. 1849. 17. sz. — ⁵⁾ Ugyanott. 22. sz. — ⁶⁾ Ugyanott. 15. sz. —

⁷⁾ Ugyanott. 24. sz. — ⁸⁾ Ugyanott. 25. sz. — ⁹⁾ Ugyanott. 27. sz.

¹⁰⁾ Nagyváradi levéltár. Szab. harci irományok

¹¹⁾ Közlöny. 1849. 95. sz. — ¹²⁾ Ugyanott. 114. sz.

a főfegyverzési osztály igazgatója Lahner György ezredes volt, ki a február 18-iki hivatalos lapban tábornokká neveztetett ki.¹⁾ A várban fölállított fegyvergyár, melynek alkatrészei Rombauer igazgatóval épségben érkeztek meg, Lahner igazgatósága alatt működni kezdett, s meg is nagyobbított, abban azonnal löfegyvereket, szuronyokat és kardokat készítettek, s a hazafiaktól ajándékozott vagy vásárlott löfegyvereket alakították át az önkéntes csapatok vagy a népfölkelés számára. Ezen szállitmányt ide egy állami és két magán fegyvergyáros század kísérte.

Az összes fölszerelési és lőkészletli anyagok is a várban helyeztetek el, ezeket a cs. kir. 5-ik tüzérezred 1000 embere, kik magyar szolgálatba ugyan nem akartak lépni, de a lőkészlet készítésénél kitünő szolgálatot tettek, kísérte s szállította le N.-Váradra.

Ezek Rombauer igazgató, Müller schweiczi születésű felügyelő s a cseh Koidl főmérnök alatt állottak.

A roppant mennyiségű készletek a Pestről való elvonuláskor egy ideig a hóban megakadtak, mert nem volt elegendő vasuti kocsi s gőzmozdony, s a czeplédi vasuti hidat Perczel lebontatta. Ulrich, a tevékeny tüzérőrnagy és készletfőügyelő, kocsin volt kénytelen Pesttől fogva megtenni az utat. E miatt a lőkészlet kárt is szenvedett, de ezt N.-Váradon nemsokára helyre hozta Ulrich, ki megérkezése után pár nap múlva a Peczén fölállított löporgyárban dolgoztatni kezdett, s 6 órai felváltással ezer embernél többel dolgoztatott s az ágyu-lőkészleten kívül naponként 250,000 puskatöltényt készítettett. A vármegye történetkészítés végett oda adta levéltárából az 1820-ik évig terjedő fenyítő perek irományait.²⁾

N.-Váradon, mely szokatlan tevékenység színhelyévé lőn, ezen kívül készítettek fegyvergyutacsokat is, a gyutacsgyár a vár kazamátáiban helyeztetett el; a gyutacsokat igen mesterséges gép által készítették, melyet a Thurszky sorgyalogezred egyik hadnagya, Sztankó Samu, ki az 1848. év nyarán 24,355 darab fegyvert szállított be a hazába Belgiumból,³⁾ hozott szintén Belgiumból. Az ehez szükségelt robbanó higganyt pedig egy francia készítette, s ugyanazt alkalmazták az augustini fegyverekhez is.

N.-Váradon, vagy helyesebben mondva, N.-Várad mellett, Pecze-Szent-Mártonban ágyuöntöde s később ágyufuroda is állit-

¹⁾ Közlöny. 1849. 32. sz.

²⁾ Biharv. 1849. jegyzők. 388. sz.

³⁾ Honv. törzstisztek albuma I. k. 189. l.

tatott föl, ennek vezetője Lukács Dénes alezredes volt,¹⁾ ki aztán május 28-án ezredesül neveztetett ki.²⁾ Lukács Dénes sok ágyut öntetett itt, s azok mind 6 fontosok voltak, Lukács saját kezével huzamosabban esztorgályozta az első ágyut, így csinált ő az öntvényből csinos és jól hordó, s az ellenségben halált szóró golyóival félelmet gerjesztő magyar ágyut, mely ment volt minden cifrázattól, egyedül ezen jelmondat: »Ne bánts a magyart!« továbbá a löveg száma s 1849 és N.-Várad — volt rá vésve.³⁾

Sikerült ágyuöntőndékben Skopal főhadnagy fáradozásai folytán több nemű kísérlet után az akkori időben elhíresedett kongreve-röppentyük javított nemét is előállítani, s azokból egy félüteget alakítani. Ezek a 7 fontos granátokkal 1200—1400 lépésnyire képesek voltak hordani. Skopal után Willinger egykori cs. kir. tüzmaster, majd tüzérfőhadnagy lett az üteg parancsnoka, ki aztán Bemhez küldetett Erdélybe, hol ezen kongreve-röppentyűkkel a hegyi harcokban nagy sikert lehetett kivívni. Utóbb ilyen röppentyűket egy elfoglalt ellenséges röppentyű-üteg mintájára még többet készítettek, melyeknek készítőknél Moser Sándor százados is kitünőleg működött.

N.-Váradon ezeken kívül januártól májusig még igen sok ágyutalp és társzekér is készült.

Ugy Lahner, mint Lukács Dénes, ernyedetlen munkásságukkal s önfeláldozó működésükkel hervadhatlan érdemeket szereztek. Ezért mondja Kossuth egyik, az 1872. évi november 20-án írott és Simonyi Ernőhöz intézett levelében: »helyünket sokan betöltöttük emberségesen, de mindannyiunk között csak három ember volt, a ki helyét oly bámulatos sikerrel töltötte be, hogy azt hasonló sikerrel lehetetlen lett volna más által betölteni. E három ember Lahner tábornok, Lukács honvédezredes és Duschek Ferenc volt!«⁴⁾ És Gelich még csak meg sem említi Lukács Dénest, munkájának az ezen eseményeket tárgyzó fejezetében.

¹⁾ Vasárnapi Ujság. 1867. 27. sz.

²⁾ Közlöny. 1849. 118. sz. — ³⁾ Ugyanott. 130. sz.

⁴⁾ Magyar Ujság. 1872. 282. sz. Ezen levelében Kossuth Duschekről a következőket írja: »Midőn a fővárost elhagyni voltunk kénytelenek, s az osztrák Európaszerte hirdeté, hogy mindennek vége van: arra, hogy valóban vége is legyen, nem kellett volna más, mint az, hogy Duschek az ország ingó értékének, s különösen a pénzsajtógyárkészletnek becsomagolásával kétszer 24 óráig elkéssék. Egy kissé lanyhább erély, egy kis idővétel evésre, alvásra, pihenésre, szóval egy kis »ártatlan elkésés«, és mindennek vége van helyrehozhatlanul. Egész lajstromát lehetne idézni a hirneves hazafiaknak, kiknek

A főruházati bizottság is N.-Váradon helyeztetett el. Ez előbb az Újépületben volt Pesten elhelyezve, onnan még ideje korán, december vége felé kezdték kiköltöztetni, mi a legszebb rendben történt meg, a nélkül, hogy kár okoztatott volna. A nagy menyiségű földolgozott és nyers anyagot Nyitrai József őrnagy igazgatása alatt előbb Debreczenbe vitték. A fölszerelésre nézve e közben kormánybiztosul Lukács Sándor, a győri fiatal képviselő, neveztetett ki, ez előre sietett N.-Váradra, ott helyiségeket rendezett be a főruházati bizottság részére, s az összes készleteket át is szállította oda. Sőt később egyesítettett a n.-váradi főruházati bizottsággal a ruházati bizottság azon fiókja is, mely Pozsonyban Káldor Antal őrnagy igazgatása alatt állítottatott föl, s mely egy ideig azután Debreczenben működött.

Már január 16-án felhívta Lukács Sándor kormánybiztos mindazon mesterembereket, gyárosokat és kereskedőket, kik szerződési viszonyban állottak a ruházati bizottsághoz, hogy kötelezett szállítmányaikat a megállapított határidőig bánatpénzük elvesztésének terhe alatt N.-Váradra beküldjék.¹⁾

Az álladalom egy pár minta szerinti fehérruhaért 1 frt 50 krt, egy kész posztó köpenyegért 8 frtot, egy pár bakkancsért 3 frt 12 krt, s egy pár csizmaért 6 frtot fizetett pengő pénzben.²⁾ Tehát ugyancsak tisztességes árt.

A főruházati bizottság irodájául a gróf Frimont-féle palotának, a mai törvényszéknek, egy része rendeztetett be; raktárul a a fehér apácák zárdájuknak iskolai helyiségei rendeztettek be az 1. és 2-ik emeleten, a nyers anyagok és műhelyek pedig a papnövelde épületében helyeztettek el, hol a munkák kettőztetett

semmi másról, mint saját személyeik bepakolásáról kellett volna gondoskodniok, és mégis — elkéstek. Duscheknek az ország vagyonát kellett megmenteni, a pénzsajtókat, egész gyárakat darabokra szedve becsomagolni, Szolnokig vasuton, onnan a rettenetes télben szánon, tengelyen Debreczenbe átvarázsolni, hogy a haza védelmét folytatni lehessen, — de ő nem késett ám el! A ki őt látta, mint sokan láttuk, Pesten, Budán, Szolnokon, nemcsak rendelkezni, hanem éten, szomjan, álmatlanul saját kezével dolgozni, nem mint egy, de mint tíz napszámos, a ki tudja, miként én tudom, hogy minden hazafias eltökélés, minden hősieks elszántság haszontalanná vált volna, ha akkor, midőn a nemzet sorsa percek felhasználásának pókháló szálán függött, ezen egy ember, nem mondom, hűtlenné válik a haza iránt, hanem csak több mint emberi erélyt nem fejt ki, a reá hárult feladatok teljesítésében: annak lehetetlen el nem szomorodni, ha látja, hogy még ily férfiú emléke sincs biztonságban a nyomorúságos insinuatiók ellen.«

¹⁾ Közlöny. 1849. 4. sz. — ²⁾ Ugyanott. 22 és 255. sz.

buzgósággal kezdetek meg újra. Valamenynyi mesterember azzal foglalkoztatott, hogy az erdélyi sergek számára ruhákat készítsen.

Lukács Sándor is, mint Lukács Dénes, éjjel nappal fáradhatlanul dolgozott, és noha a reá bízott szakmában avatatlan volt a különféle anyagok és eszközök ismeretében és megítélésében még is oly gyakorlottá lön, hogy a szakavatottakat is csodálkozásra ragadta. E mellett a megtestesült becsületesség volt, s tevékenysége folytán is nagy becsülésben részesült. Midőn tavasszal a ruházati bizottság szükségletei növekedtek, valamenynyi mesteremberhez szigorú utasításokat küldött, hogy csak a háborúra való készleteken dolgozzanak, s ezek által dolgoztatta föl a hivatalos uton hozzájuk szállított megszabott anyagot is. Együttal az északnyugoti határon posztóval, sőt fegyverekkel is, csempészetek folytattattak és szerveztettek, melyek számai egész porosz Sziléziáig fölnyultak.

Nagy segítségére voltak nekie a kinevezett munkavezetők.

Ilyenekül január 26-án századosi ranggal ki lettek nevezve Tóth Gáspár, Hajós Sándor és Gyurkovich pesti polgárok, kik N. Váradra is követték vala a ruházati bizottságot.¹⁾

Kineveztettek még a n.-váradi ruházati bizottsághoz :

február 1-én századosul Almásy János, addigi ruhabizottmányi főhadnagy ;²⁾

a mártius 14-iki hivatalos lapban századosokul Gola Adolf, Coffin Károly és Bitner János főhadnagyok ; főhadnagyokul Gallik Antal és Staffenberger János alhadnagyok ; alhadnagyokul Pászty Mihály, Kántor István, Farkas Lajos, Tóth Lajos és Deitelbaum Albert őrmesterek, Schnitzler József számvevő segéd és Pavovszky József napdijas segéd, s másodrendű számvevő segédekül Fidy Lajos és Gondos Károly napdijas segédek ;³⁾

mártius 25-én századosul s főszámvevő tisztül Zeitler Márton, s számtisztékül főhadnagyi ranggal Márkus László, Madarász József és Oldal József ;⁴⁾

mártius 30-án számvevő segédnek Csolnoki Antal ;⁵⁾

ápril 26-án hadnagyul Kutsera István számvevő segéd ;⁶⁾

május 4-én hadnagyul Lany András 2-ik huszárezredbeli zászlós ;⁷⁾

¹⁾ Közlöny. 1849. 13. sz. — ²⁾ Ugyanott. 27. sz. — ³⁾ Ugyanott. 32. sz. —

⁴⁾ Ugyanott. 63. sz. — ⁵⁾ Ugyanott. 70. sz. — ⁶⁾ Ugyanott. 91. sz. —

⁷⁾ Ugyanott. 98. sz.

s az itten díjnoki minőségben szolgáló Szilágyi György pedig május 6-án az 52-ik zászlóaljhoz neveztetett ki 2-od rendű számvevő segéddé hadnagyi ranggal.¹⁾

Lukács Sándor alatt működött N.-Váradon a szijgyártó műhely is, melybe február 10-én munkavezetőül századosi ranggal Oláh Elek pesti szijgyártó neveztetett ki,²⁾ ide s a kardgyárhoz neveztetett még ki hadnagyi ranggal 2-od rendű számvevő segéddé Matta Ferenc eddigi díjnok.³⁾

A főruházati bizottmány májusban fölköltözött Pestre, s belőle csak is a lovak fölszerelését vezető osztály maradt N.-Váradon.⁴⁾ Hanem azért szorgos üzleti élet folyt N.-Váradon azután is, ott maradt még a fegyvergyár, az ágyugyár és a puskaporgyár; a városnak egész gyári színezete vala, ezért nevezte Kossuth Nagy-Váradot magyar Birminghamnek.

N.-Váradon nagy élelmezési raktárt és tábori kenyérsütődét is állítottak föl, a sütőkemencékben éjjel nappal folyt a munka, és hosszú kenyeres kocsivonatok fedték az Erdély felé vezető utat.⁵⁾ Az élelmezési raktárhoz segédtisztül később junius 22-én Héffler Ferenc neveztetett ki.⁶⁾

A katonai intézetek, hogy készleteik előállításuknak előhaladását s készleteik mennyiségüket ismerni lehessen, oda utasítottak, hogy a táborkari osztálynak minden negyed nap kimutatásokat küldjenek, melyeknek tartalma jegyzőkönyvileg vétetett föl.

S nem csak Debreczenben, hol dr. Obonyai János volt az, igazgató főorvos, dr. Török József egyik főorvos, s Dusóczki Pál egyik alorvos,⁷⁾ hanem N.-Váradon is állítottatott föl állandó kórház, hol Gelich szerint Politzer Illés volt a főorvos, de kiről én csupán annyit találok a hivatalos lapban, hogy január 20-án a n.-váradi tábori kórházban Biszterszky Róberttel együtt segédorvosul neveztetett ki;⁸⁾ sőt Derecskén és M.-Gyánban is állítottatott fel kórház.⁹⁾

N.-Váradra a tüzéséghez mártius 3-án Schauniczki Endre 60-ik gyalogezeredbeli alorvos neveztetett ki főorvosul;¹⁰⁾

a tábori kórházhoz mártius 4-én gyógyszerészül Kuna Sándor, s mártius 20-án számvevő segédül hadnagyi ranggal Bruszt Ede;¹¹⁾

¹⁾ Közlöny. 1849. 102. sz. — ²⁾ Ugyanott. 27. sz. — ³⁾ Ugyanott. 99. és 151. sz. — ⁴⁾ Ugyanott. 111. sz.

⁵⁾ Helfert: Geschichte Oesterreich's. IV. k. 337. l.

⁶⁾ Közlöny. 1849. 148. sz. — ⁷⁾ Ugyanott. 40. sz. — ⁸⁾ Ugyanott. 8. sz. — ⁹⁾ Ugyanott. 73. és 126. sz. — ¹⁰⁾ Ugyanott. 44. sz. — ¹¹⁾ Ugyanott. 60. sz.

ápril 1-én a derecskei kórházhoz számvevőül főhadnagyi ranggal Nuszbeck Ferenc, 69-ik honvédtábori számvevő segéd;¹⁾

ápril 3-án ugyanoda főorvosul Vrasdu Márton nemzetőri főhadnagy, s N.-Váradra térő orvosul hadnagyi ranggal Nagy Sándor;²⁾

ápril 24-én, illetve 27-én a n.-váradai tábori kórházhoz számvevőnek főhadnagyi ranggal Kolbuszenszky Kázmér számvevő segéd; s másodrendű számvevő segédeké hadnagyi ranggal Kovács József tüzértizedes, Besztercei György gazdasági számvevő tiszt, és Románcsik Mihály megyei irnok;³⁾

május 7-én ugyanoda főorvosul Rácz József,⁴⁾ s első rendű számvevő segédé hadnagyi ranggal Veppli Ferenc 3-ik huszárezredbeli őrmester;⁵⁾

május 11-én a Bruszt Ede Hód-Mező-Vásárhelyre lett áttétele folytán megürült állásra Gulácsi Mihály uradalmi számnéző;⁶⁾

május 17-én a derecskei kórház parancsnokául a Szabadkára áttett Mészey Pál százados helyébe Csuka Mihály főhadnagy;⁷⁾

a n.-váradai tábori kórodához június 1-én 1-ső rendű számvevő segédül hadnagyi ranggal Kőszler János 2-od rendű számvevő segéd;⁸⁾

s ugyanoda június 20-án 2-od rendű számvevő segédül hadnagyi ranggal Perlgrund Dávid gyakornok.⁹⁾

S nem csak egy, hanem több kóroda volt N.-Váradon, s kórházi parancsnok Jelencsik Imre százados volt.¹⁰⁾

N.-Váradon volt a 39-ik gyalogezred, a Dom-Miguelék számvevőségi irodája is. Ide kinevezettek:

mártius 5-én számvevő segédeké Földesi Lipót irnok, s Földes József 3-ik zászlóaljbeli sérült vitéz;¹¹⁾

s ápril 21-én 2-od rendű számvevő segédül hadnagyi ranggal Gondai Mátyás és Kosztolányi György irnokok.¹²⁾

Volt itten tüzérszámvevőségi iroda is, az itten alkalmazva volt gyakornokok közül Iby József Losonczra, Endorfer László a 92-ik s Szikra József a 39-ik zászlóaljhoz neveztek ki május 11-én számvevő segédeké hadnagyi ranggal;¹³⁾

¹⁾ Közlöny. 1849. 69. sz. — ²⁾ Ugyanott. 71. sz. — ³⁾ Ugyanott. 92. sz. —

⁴⁾ Ugyanott. 101. sz. — ⁵⁾ Ugyanott. 102. sz. — ⁶⁾ Ugyanott. 105. sz. —

⁷⁾ Ugyanott. 109. sz. — ⁸⁾ Ugyanott. 131. sz. — ⁹⁾ Ugyanott. 139. sz.

¹⁰⁾ N.-váradai levéltár: Szab. harci irományok.

¹¹⁾ Közlöny. 1849. 48. sz. — ¹²⁾ Ugyanott. 92. sz. — ¹³⁾ Ugyanott. 106. sz.

május 15-én pedig hasonállásra a szathmári korodához Juhász György n.-várad i görög e. növendék neveztetett ki.¹⁾

S volt N.-Váradon katonanövelde is, hol sok biharvármegyei zsenge koru gyermek kezdett megismerkedni a katonai tudományokkal, ez a 37-ik gyalogsorezred nevelő intézete volt, mely ezrednek, valamint a 4-ik huszárezrednek is, itt volt hadfogadó kormányja, illetve tartalékszázada.²⁾ Ezen intézetet a Windischgrätz által beszüntetett Ludoviceum helyébe alkalmazták, s abba a tanítványok azon föltételek mellett fogadtattak föl, mint a Ludoviceumba. Ide küldettek azon növendékek is, kik az előbbi intézet hallgatói voltak s kik néhány tanár kíséretében Debreczenbe leutaztak. Az intézet fölötti fölügyelettel s annak ügyei vezetésükkel Kiss Károly alezredes, a belügyministerium nemzetőri osztályának elnöke bizatott meg, az intézet teendőit pedig a nemzetőri szakban alkalmazott Vándory Gyula fogalmazó végezte. Ide vétette föl Mészáros Kádár Andrást, Hegedüs Andrást és Csizmadia Mihályt.³⁾ Ide vonatkozólag fölemlítésre méltónak találok azon adatot is, hogy a vármegye a Ludoviceumba leendő fölvételre a maga részéről Halász József fiát Gyulát, Józsa Péter fiát Andrást, Ercesey Zsigmond fiát Kálmánt, s Kovács József ügyvéd fiát Menyhértet ajánlotta.⁴⁾

Mint a XI-ik fejezetben bővebben említendem, N.-Váradon volt hadmegyei parancsnokság is, azonban abban, eltekintve attól, hogy helytelenül nevezi ezt honvédkerületi parancsnokságnak, mely incorrectséget másnak inkább el lehetne nézni, — téved Gelich, hogy az Debreczenből helyezettett volna ide át, a dolog ugyanis úgy áll, hogy a debreczeni és kolosvári hadmegye parancsnoksága helyezettett N.-Váradra. Az meg még erősebb tévedés Gelichnél, hogy a most tárgyalt időszakban N.-Váradon uj zászlóaljok alakittattak, szereltettek s fegyvereztettek volna föl; ez egyáltalán nem áll, maga Biharvármegye és így N.-Várad is, mint szintén a XI-ik fejezetben kifejtendem, a n.-károlyi tartalékhoz volt beosztva, és így oda kelle szállitania s oda is szállította a saját ujoncait is.

Öt huszárezred számvevősege pedig Biharvármegyében lett

¹⁾ Közlöny. 1849. 109. sz.

²⁾ Közlöny. 1848. 160. sz.

³⁾ Közlöny. 1849. 47. sz.

⁴⁾ Biharv. 1849. jegyzők. 144. sz.

elhelyezve, és pedig az 1-ső huszárezredé Székelyhidon, a 3-iké N.-Létán, a 7-iké Diószegen, a 9-iké Derecskén s a 10-iké Belényesben.

A 3-ik huszárezred számvevőségéhez számvevő segédeké mártius 10-én Vörös István és Magyar Pál ;¹⁾

a 7-ikéhez Fekete József kereskedő segéd, König Ferenc gazdatiszt és Pinterich István menekült kasznár ;²⁾

az 1-éhez mártius 28-án Dracsay Zsigmond ügyvéd s Arad-város aljegyzője, Incze Károly 51-ik gyalogsorezredí őrmester s Tomcsányi Mór irnok ;³⁾

a 9-ikéhez ápril 30-án Majoros Endre nemzetőri hadnagy és Ferenczi Bénéámin 13-ik huszárezredbeli tizedes neveztettek ki, mindnyájan hadnagyi ranggal ;

a 10-ikéhez pedig ugyanakkor számvevővé főhadnagyi ranggal Pohl János 11-ik huszárezredbeli számvevő segéd ; s 1-ső rendű számvevő segédeké hadnagyi ranggal Drágány Sándor és Erdélyi József nemzetőri hadnagyok.⁴⁾

Bizony jól be volt szállásolva ugy Biharvármegye, mint különösen N.-Várad.

¹⁾ Közlöny. 1849, 54. sz. — ²⁾ Ugyanott. 55. sz. — ³⁾ Ugyanott. 68. sz. — ⁴⁾ Ugyanott. 95. sz.

X. FEJEZET.

A véstörvénysek s a felsőbb bíróságok 1849-ben.

Ezen tárggyal kissé bővebben szándékozom foglalkozni, mint sem azt tárgyam kerete igényelné, minek irodoka abban fekszik, hogy ezen tárgy a szabadságharcunkról írott egyetlen muukában sincs kimerítőleg földolgozva.

A főváros föladása után az ellenséghez való átpártolások, az ellenségnek való meghódolások s az áulások napirenden voltak, nemcsak a polgári, hanem a katonai statnsban is. Ezeknek a megelőzésük, s ha ez már nem lehetséges, megtorlásuk végett a honvédelmi bizottmány utasítására Mészáros hadügyminister január 28-án 121. és 128. sz. a. egy rendeletet adott ki, mely az árulókat és hűtleneket, még ha azok polgári személyek is, röktön ítélő hadi törvénysek elé utasítá állíttatni, s szervezé ezen röktönítélő hadi törvényseket is, minden térparancsnokságnál rendkívüli hadbíróságokat állítván föl a hadbíróságok elé utasított büntényekre nézve. Ilyen hadi törvényseket már előbb január 16-án Szemere Bertalan felsőmagyarországi teljhatalmu kormánybiztos is állíttatott föl rendeletileg.¹⁾

Ezen rendeletek, — természetesen, — nagy resensust keltettek mindenfelé az országban s maguknál a képviselőknél is. Magyarországon mindenha, még háborus időszakokban is, perhorrescálták a katonai uralmat, a magyar nemzet alkotmányos érzületével nem lehetván az összeegyeztethető.

Észlelte ezen resensust a honvédelmi bizottmány is, s hogy azt lecsilapítsa, s a helyzet által igényelt követelményeknek még is elég tétessék, a ház február 3-iki ülésében Madarász László honvédelmi bizottmányi tag által az előzmények előterjesztésük mellett arra kérte a képviselőházat, hogy az gondoskodják módokról, s utasítsa a honvédelmi bizottmányt, azokra nézve, kik a

¹⁾ Közlöny. 1849. 7. sz.

ház mult évi december 7-iki határozatával szemben, mely az új császárnak való meghódolást s az annak rendeleteinek való engedelmességet tiltotta el hazaárulás terhe alatt, a honárulás vétkebe estek, politicalai bíróságok fölállítására.

Ezen indítvány hosszabb vitát idézett elő, mely azon határozatban végződött, mely szerint oda utasított a kormány, hogy a politicalai bíróságok felállításukra vonatkozó javaslatát formulázva terjeszsze elő, mely azonnal tárgyalatni fog, mihez képest, mihelyt annak kinyomatása készen lesz, ülés fog hirdettetni.¹⁾

A kormány gyorsan el is készíté javaslatát, »a röktön ítélő hadi s polgári vegyes bíróságok felállítása, szerkezete, eljárása s ítélete alá tartozó esetek meghatározása tárgyában« s átadá azt a képviselő ház korelnökének Palóczy Lászlónak, ki azt kinyomattván, annak tárgyalására február 8-ára ülést hívott egybe. Ezen ülésen, melyen már Almássy Pál alelnök elnökölt, kezdett tárgyalatni a törvényjavaslat, melyet a honvédelmi bizottmány nevében Mészáros Lázár indokolt.

Ezen ülésen az általános tárgyalás a más napi ülésre halasztatott, Február 9-én a ház a törvényjavaslatot vita nélkül elfogadta a részletes tárgyalás alapjául, s mindjárt bele is ment a részletes tárgyalásba.

A részletes tárgyalás, mely a február 9-iki, 10-iki és 12-iki ülésben folyt le, meglehetősen tulterjengő és szenvedélyes volt, s a törvényjavaslaton több lényeges módosítás ejtetett, melyek egyik főbbike az vala, hogy a törvényhozó test tagjai ezen törvény szerinti eljárás alá a ház előleges engedélye nélkül nem vehetők, melyet Kovács Lajos nyújtott be.

A ház február 13-iki ülésében fogadta el végleg ezen törvényjavaslatot,²⁾ mely éppen ezért február 13-iki törvénynek neveztetett el, s melynek címe ugyanaz maradt, a mi alatt az benyújtatott, de a melyet közönségesen, még a parlamentben is gyakran, egyszerűen véstörvénynek neveztek el,

S valóban véstörvény vala ez.

Nemcsak az új császárnak való meghódolás s annak rendeletei teljesítések vonatott ezen törvény alá, hanem az örültek és

¹⁾ Lásd ezen ülés leírását: Közlöny. 1849. 20. 21. sz. s Papp Dénes: Parlament Debreczenben. I. k. 53. l.

²⁾ Lásd ezen ülések leírásukat: Közlöny. 1849. 24. 27. 28. 29 és 30. sz. s Papp Dénes idézett munkája: I. k. 61. 83. 106. 118 és 123. l.

terhes aszszonyok kivételével minden 18 éven felüli egyén nemi különbség nélkül, ki a haza ellen fegyvert fog, az ellenséggel cimborál, annak élelmet, fegyvert, pénzt szállít, utat és ösvényt mutat tettelességényszerítés nélkül, az ellenség rendeleteit foganatha veszi ellenállhatlan kényszerítés nélkül, magyar katonát, fegyvert, löport az ellenségnek kiszolgáltat, az ellenségtől ellenállhatlan kényszerítés nélkül hivatalt vagy megbízást fogad el, a magyar hadsereget vagy annak megbízottját szándékosan tévuttra vezeti, annak élelemmel s szállással való ellátását szándékosan akadályozza, az országgyűlés rendeleteinek ellenszegül, vagy magánál ellenséges katonát vagy kémeket rejteget.

Az eljárás igen szabadelvű alapokon nyugodott, teljes nyilvánosság mellett tárgyalatott a per, s az elmarasztalásra minden szavazat szükséges volt. A vádlott elfogatása után 24 órával bíróság elé volt állítandó, s háromszor 24 óra alatt ügye elítélendő. Elmarasztalás esetén az egyedüli büntetés a halál, mely az ítélet kihirdetése után 3 óra múlva puskapor és golyó által rendeltetett végrehajtatni, kizáratván minden fölebb vitel vagy kegyelemért való folyamodás.

A bíróság, mely a hadi munkálatok, táborozások vagy a rendes katonai parancsnokságok működésök helyén állíttatott föl, öt tagból állott, az elnök lehetvén polgári vagy katonai személy, a tagoknak fele polgári, fele katonai egyénekből állíttatván össze.¹⁾

Maga a törvény nem lenne, különösön ha az eljárást tekintjük, tulszigoru, de dracoivá tette a honvédelmi bizottmány azon értelmezése, hogy azon törvény alapján kell itélni azok fölött is, kik a vádbeli cselekményt a törvény keletkeztét megelőzőleg követték el, ha a törvény hatályba lépte után fogattak el.²⁾

Ez minden helyes jogelvnek fölforgatása, ez az önkény uralmának inaugurálása, mert ezzel ezen kizárólag halálbüntetést ösmerő törvény visszazaható erővel ruháztatott föl. Így lett ezen helyes irányu törvényből valódi vésztörvény, egy magyar kiadásu prairial 22-iki rendelet, mely szégyenére vált szabadságharcunknak. Egy folt az 49-iki igazságszolgáltatásunk emléken, egy sötét folt, mely nem egy ártatlanul bíróilag legyilkolt egyén kiomlott véréből képződött. Méltó lett vala az Marathoz, vagy a commun őrvjögéseihöz, de nem volt méltó a honvédelmi bizottmányhoz, a 49-iki nemzetgyűléshez s a független Magyarország első igazságügyministeréhez, Vukovics Sebőhöz.

¹⁾ Lásd a LXI. sz. alatti okmányt.

²⁾ Lásd a LXVIII. sz. alatti okmányt.

Még azon értelmezés sem volt elég. Miután a birói lelki-ösmeret nem birt mindenütt megnyugodni azon magyarázatban, az igazságügyministerium megbízásából Nagy Károly igazságügyi osztályfőnök ápril 30-án egy előterjesztést tett a képviselőháznak,¹⁾ melyben már annak kimondását hozá javaslatba, hogy mindazon egyének, kik a véstörvényekbe ütköző tettekkel terheltetnek, a röktön ítélő vegyes bíróság eljárása alá vonassanak, habár tettük vagy elfogatásuk a törvény keletkeztét megelőző időre esnék is.

A képviselőház ezen javaslatot május 3-án tárgyalta. Hiába küzdöttek az ellen s a véstörvénynek visszaható erővel való fölruházása ellen Szász Károly, Besze János, Kovács Lajos, Cser-tán Sándor, Lónyay Menyhért, Hunfalvy János és Kazinczy Gábor, hiába hozták föl, hogy nem csak a hazát kell megmenteni, de a ház reputatioját sem szabad elveszíteni; miután az előterjesztés visszautasítása a kormány intézkedésének helytelenítését is magában foglalta volna, s miután ekkor is volt engedelmes többség, az előterjesztés Román Ferenc, Szacsvey Imre, Nyáry Pál, Halász Bódi, Vukovics Sebő, Zeyk József, Fekete Lajos, Mé-száros Lázár, Berzenczey László s Szüllő György pártoló felszólalásaik után Nyáry Pál következő szövegezésében többségileg elfogadtatott:

»Minden további félreértésnek s elmagyarázások kikerülése végett szabályul megállapítandó s a honvédelmi bizottmánynak folyó év ápril 14-én 5635 sz. a. kelt rendelete ekkép értelmezendő:

» az országgyűlés határozata által a véstörvényekben elősorolt hazaárulási vétségekre (?!) nézve a rendes bíróság eljárása fölfüggesztve lévén, mindazon egyének, kik a véstörvényekben elősorolt vétségi esetekkel terheltetnek, bár tettök vagy elfogatásuk a törvény keletkeztét megelőző időre esnék is, a röktön ítélő vegyes bíróság eljárása alá tartoznak.«²⁾

Azt hozták föl ezen határozat indoklásául, hogy a törvény által sujtott cselekmények az eddigi törvények szerint is hazaárulást képeztek, és így nincs a törvénynek vissza ható ereje, csak az eljárás rendeztetett ujonnan. Azonban az előbbi érvelés sem állja ki a jogi bírálatot, de különben is éppen az eljárás s az exclusiv büntetésnem képezi a választó vonalat a régibb törvények s ezen törvény között.

¹⁾ Lásd a LXX. sz. alatti okmányt.

²⁾ Közlöny. 1849. 97 és 98. sz. s Papp Dénes: i. m. II. k. 157. l.

Ezen értelmezéssel aztán még vértől csepegőbb lett az a vésztörvény.

Midőn ez a törvény február 13-án megalkottatott, a felső ház még nem volt Debreczenben constituálva, s így azt a honvédelmi bizottmány a felső ház hozzájárulása nélkül léptette életbe.

A felső ház mártius 12-én megalakulván, utólagos hozzájárulás végett aztán beterjesztetett ahoz is a vésztörvény. A felső ház mártius 19-én tárgyalta ezt, s Beöthy Ödön indítványára ki-mondotta, hogy a felső háznak ezen törvényjavaslatra nézve ugyan sok észrevétele lenne, miután azonban a törvény már életbe van léptetve, ez uttal eláll véleményétől s a törvénybe beleegye-zik, szükségét látván annak, hogy az életbe léptetett törvény to-vábbra is működjek.¹⁾

A képviselőház május 2-iki famosus határozatát is magáévá tette Ujházy László felszólalására minden ellenvetés nélkül május 5-iki ülésében a felső ház.²⁾

Vukovics aztán ily értelmezés mellett rendelte alkalmazni előfordulható esetekben május 12-én 1257. sz. a. kiadott rende-letében a vésztörvényt.³⁾

Hogy a honvédelmi bizottmány a vésztörvénytörvényezéseket kik-ből alkotta meg: az nem lett a hivatalos lapban soha közé téve. Mind össze is két birói kinevezéssel találkozunk abban a röktön ítélő vegyes bíróságokra vonatkozólag s ezek egyike is utólagos kinevezés. A kolosvárihoz kineveztetett a február 28-iki hivatalos lapban Krizbay Miklós⁴⁾ s a n.-kállóihoz ápril 13-án Madács Pál⁵⁾ bíról. Így tehát a honvédelmi bizottmány által fölállított vésztörvénytörvényezések biráinak névsorát nem vagyok képes összeállítani, valószínűleg nem ösmerte azt a honvédelmi bizottmány sem, mert különben nem kellett volna elrendelnie Vukovicsnak egyik alább érintendő rendeletében a bíróság tagjai névsoruknak hozzá leendő fölterjesztését; az pedig, hogy a névsor nem volt ismeretes a honvédelmi bizottmány előtt, onnan származhatott, hogy Mészárosnak elől idézett rendelete folytán nem csak a tér-parancsnokságok, hanem egyes kormánybiztosok is állítottak föl hadi törvénytörvényezéseket,⁶⁾ s azok, törvény ellenére, folytatták mű-ködésüket a vésztörvények meghozatala után is.

¹⁾ Közlöny. 1849. 58. sz. s Papp Dénes i. m. I. k. 212. l.

²⁾ Közlöny. 1849. 100. sz. s Papp Dénes i. m. II. k. 178. l.

³⁾ Lásd a LXXIV. sz. alatti okmányt.

⁴⁾ Közlöny. 1849. 36. sz. — ⁵⁾ Ugyanott. 81. sz.

⁶⁾ Horváth: Függetlenségi harc. III. k. 89. l.

Egyes vésztörvényszéki bírák s ottan alkalmazott tisztviselők neveik még is tudomásomra jutottak s azokat alább közlendem is, itten csak azt említvén meg, hogy a kolosvári vésztörvényszék elnöke Karacsay Sándor gf. volt,¹⁾ hogy a szegedi vésztörvényszék egyik tagjául Dáni Ferenc neveztetett ki,²⁾ s hogy a n.-váradi vésztörvényszék a következő tagokból állott: elnök volt Ambrus János, bírák Jakab Mihály és Komlóssy Antal, a katonaság részéről pedig Szontágh Sámuel honvédszázados és Fodor honvédfőhadnagy, pótbírák Földy (előbb Neupauer) János, Fényes Dienes és Sántha Kálmán honvédtiszt, közbíró Tokody Ágoston s jegyző Mezey Mihály.³⁾

Ez csak szóbeli közlés után tudható, mert a megyei levéltárban nincs egyetlen sor, egyetlen okmány sem a n.-váradi vésztörvényszékre vonatkozólag, annak összes iratait megsemmisítették a magyar ügy bukása után, hogy azokat a császáriak föl ne használhassák a bíróság tagjai ellenében.

Azt sem közölte soha a hivatalos lap, hogy mely helyeken s hány helyen állított föl a honvédelmi bizottmány vésztörvényszékeket? Horváth hivatolt munkájának idézett helyén csupán annyit említ föl, hogy ilyen vésztörvényszékeket több helyen sőt a tábornokok önkényének meggátlása végett a főhadsseregben is állított föl a honvédelmi bizottmány. És így innen sem nyerünk fölvilágosítást. Abból azonban, hogy ezen bíróságok mellé 1200 p. frt. évi fizetéssel ellátott állandó jegyzői állásokra mártius 22-én pályázatot hirdetett a honvédelmi bizottmány,⁴⁾ s hogy jegyzőkül ezen pályázat folytán a röktön ítélő political vegyes törvényszékekhez N.-Kállóban Báthly Miklós volt főszolgabíró, Szegedre Szabó József, N.-Váradra a már említett Mezey Mihály, Kolosvárra Ernyey Károly, Aradra Theisz Gyula honvédfőhadnagy s Szabadkára Tomcsány András neveztettek ki,⁵⁾ meg tudható az, hogy ezen 6 helyen volt vésztörvényszék. S Csány László erdélyi országos teljhatalmu fő kormánybiztosnak mártius 23-án kelt hirdetményéből⁶⁾ ismét kitűnik az, hogy ő N.-Szebenben, Segesvárt, Brassóban és Beszterczén állított föl ilyen röktön ítélő hadi törvényszékeket. A »Honvéd«-ből még annak is tudomására jutni, hogy Marosszékből is

¹⁾ Kőváry: Erd. tört. 48—49-ben. 223. l.

²⁾ Reizner: A régi Szeged. I. k. 231. l.

³⁾ Komlóssy Antal szíves közlése után.

⁴⁾ Közlöny. 1849. 61. sz. — ⁵⁾ Ugyanott. 71 és 77. sz.

⁶⁾ Honvéd. 1849. 76. sz. s Kővári: Okmánytár. 161. l.

is állíttatott föl ilyen törvényszék,¹⁾ valamint Belső-Szolnokmegyében is, s ennek elnöke Incze Ferenc, polgári bírái pedig Rác Zsigmond és Veres József voltak,²⁾ s hogy volt ilyen törvényszék Alsó-Fejérmegyében is, id. Farkas Sándor elnöklete alatt,³⁾ valamint Fogaras vidékén is, hol a vésztörvényszék 10 napig működött, s egyik bírása Hamari Tamás nyugalmazott százados volt.⁴⁾

Több ilyen bíróságnak létezését és székhelyét azonban semmiféle forrásban nem tudtam fölfedezni.

Az elnökök napi díjául 6 p. frt, a közbírák napi díjukul pedig 4 p. frt. állapíttatott meg, s a közvádlok, mivel ezek munkássága folyton igénybe vétetett, évi 1200 p. frt. fizetéssel láttattak el.⁵⁾

Vukovics igazságügyministerségének megkezdése után erélyes kezekkel látott a vésztörvényszékek zilált ügyeiknek rendbehozatalukhoz. Május 5-én két rendeletet bocsájtott ki. A 998. sz. a. kibocsájtottban meghagyja, hogy a vádlottak védelmére, ha a vádlott maga védőt nem választ, a bíróság egyik tisztí ügyészt rendelje ki, s az 1044. sz. a. kibocsájtottban oda utasítja a vésztörvényszékeket, hogy a befogattak névjegyzékekről s ügyök mibenlétéről azonnal, jövőben pedig minden 8 nap alatt tegyenek jelentést.⁶⁾

Fontosabb volt ezeknél a »Közlöny« ugyanazon számában 1086. sz. a. kibocsájtott rendelete,⁷⁾ melyben azon baj megszüntetése tekintetéből, melynél fogva a röktön ítélő vegyes bíróságok némely vidéktől föltötte távol léteztek, másutt pedig egynél több is közel találtatott, azokat a kerületezés alapján rendezte. Ezen rendeletben 10 helyen állíttatott föl vésztörvényszék, beleszámítva az eddig fennállottak közül meghagyottakat is, és pedig fölállíttattak kerületeik meghatározása mellett, a május 9-iki⁸⁾ és a május 26-iki⁹⁾ helyesbitő rendeletet, mely utóbbiban a bíróság vidéki tagjainak a fuvarköltségek megtérítése is elrendeltetett, már itten főlemlítve, Szabadkán, Aradon, Pesten, Nagy-Váradon, Szigeten, Miskolczon, Komáromban, Ó-Zólyomban, Kolosvártt és N.-Szebenben, tehát ezen rendelet folytán sok vésztörvényszék s ezek között a n. kállói, szegedi, marosszéki, belső-szolnoki, alsó-fehéri és fo-

¹⁾ Honvéd. 1849. 80. sz. — ²⁾ Ugyanott. 86. sz. — ³⁾ Ugyanott. 112. sz. —

⁴⁾ Ugyanott. 130. sz.

⁵⁾ Közlöny. 1849. 39. sz. — ⁶⁾ Ugyanott. 99. sz.

⁷⁾ Lásd a LXXII. sz. alatti okmányt.

⁸⁾ Közlöny. 1849. 106. sz. — ⁹⁾ Ugyanott. 117. sz.

garasvidéki vésztörvényszékek megszűntek létezni. Ezen rendeletben hagyatott meg a meghagyott vésztörvényszékeknek a bírósági tagok névjegyzéköknek fölterjesztése, s intézkedés tételéről a megszüntetett vésztörvényszékek iratainak átadásukról is.

Az aradi vésztörvényszékhez május 18-án elnökül Biró Imre, közbírákul Nagy Sándor aradmegyei főjegyző és Balázs Albert ügyvéd, közvádóloul Náray Imre, jegyzőül Theisz Gyula, s helyettes bírákul Kristyóri László és Bogdánfi Gergely, — a miskolczihoz május 11-én elnökül Ragályi Károly borsodi alispán, ülnökököl Soltesz Nagy János és Kun János, közvádóloul Szitkay Elek s jegyzőül Szűcs János, — a pestihez május 13-án Irányi Dániel ajánlatára elnökül Fényes Elek, bírákul Tatai Pál ügyvéd s Varsai Jakab halászmester, katonai bírákul Somosi Pál százados és Sándor Ferenc főhadnagy, közvádóloul Kapocsi Imre ügyvéd és segédközvádóloul Kornis Károly, Tuba Gábor és Szántó Ferenc,¹⁾ — a miskolczihoz május 20-án katonai ülnökököl Jekelfalusi László százados a felosztatott n.-kállói vésztörvényszék ülnöke, és Szontágh Sámuel a n.-váradai vésztörvényszék ülnöke,²⁾ — s a máramaros-szigetihez május 21-én elnökül Szaploneczay Zsigmond, bírákul Gecsey György és Korda Péter, katonai bírákul Péterfi Endre és Kralovánszki László, közvádóloul Erdélyi Ferenc s jegyzőül Ernyei Károly³⁾ neveztettek ki.

A Vukovics idejéből még egy vésztörvényszékhez van, melyet alább érintendek, s többhöz nincs kinevezés a hivatalos lapban. S így azt is csak magán uton tudom, hogy Nagy-Váradon Szontágh Sámuel honvédszázados Sántha Kálmán által helyettesített.

Azon helyeken, melyekre nézve bírósági kinevezések nem történtek, bizonyára már a honvédelmi bizottmány által föl voltak állítva a vésztörvényszékek.

Május 11-én ismét két rendeletet bocsájtott ki Vukovics.⁴⁾ Az 1242. sz. a. kibocsájtott rendeletben figyelmezteti a közvádókat, hogy a vésztörvény sikere biztosítva úgy lesz, ha minden oly föladás, mely azon törvénybe nem ütköző cselekményre vonatkozik, elzáratik a röktön ítélő törvényszék elé terjesztéstől, miből az kö-

¹⁾ Közlöny. 1849. 109. sz. — Tehát tévesen emlékszik Irányi Dániel a budapesti kormánybiztosságáról irott tárcájában (Egyetértés 1885. ápril 4. sz.) midőn Molnár Józsefet ezen vésztörvényszék tagjául nevezi meg. Vagy az az eset, hogy Molnár József még a kormányi kinevezés előtt lemondott az Irányi által neki oda kínált állásról.

²⁾ Közlöny, 1849. 112. sz. — ³⁾ Ugyanott, 113. sz. — ⁴⁾ Ugyanott, 104. sz.

vetkezik, hogy minden oly eset, mely haza elleni tetteges cselekvésen vagy izgatáson nem alapszik, hanem a veszély óráiban jellemgyöngeségből származó nyomoru meggörbedést s meghódolást foglal magában, a röktön ítélő bíróság elé terjesztendő vád tárgya nem lehet. Ezen rendelet csak azon indokból bocsájtathattott ki, hogy a közvádlók nem respectálták a szigorú törvény korlátait sem. — Az 1221. sz. a. kiadottban pedig a véstörvényszékek oda utasítottak, hogy az ítéletök alatt volt egyének névsorukat, polgári állásukat, életidejüket, vétségük minéműségét s elítélésük módját és idejét pontos jegyzékben foglalván, azt terjeszszék föl mielőbb az igazságügyi ministeriumhoz.

A honárulás vétkével terheltek javaiknak lezárolásukban szükséges egyformaság, költségkimelés s az önkény megelőzése tekintetéből pedig május 15-én¹⁾ kelt rendeletében odautasította Vukovics a hatósági elnököket és kormánybiztosokat, hogy a lezárolás eseteiben ideiglenesen minden intézkedéseket megtévén, erről a vádlottat terhelő adatok kapcsában röktön tegyenek jelentést az igazságügyi ministeriumhoz, mely határozand a lezárolás föloldása vagy helyben hagyása iránt.

Ezen rendelet alapján rendelte aztán meg május 17-én Vukovics a honárulás büntettségével terhelte Hám János esztergomi érsek és Scitovszky János pécsi püspök javainak az álladalom részére leendő lefoglalását²⁾ s ezen rendeletet a hivatalos lap június 27-iki számában újra publicáltatván, ismét meghagyta a hatóságoknak és kormánybiztosoknak, hogy 8 nap alatt felelet terhe alatt arról: kinek javai, kinek rendeletéből, mikor s mi okból foglaltattak le, s átadattak-e azok zárgondnoknak s mi annak neve? tegyenek hozzá jelentést; a hivatalos lap ugyanazon számában³⁾ 2866. sz. a. kelt rendeletében meghagyván azt is, hogy a vádlott vagyonától ártatlan nevének vagy bárki másnak saját vagyona elkülönítessék, s hogy a lezárt vagyonból az ártatlan nő és gyermekek részére szükséges lakás és élelmezés fedezése iránt intézkedjenek a hatóságok és kormánybiztosok.

Ez is oda mutat, hogy ezen a téren számos, sajnálatra méltó tulkapás történt, s hogy ezek correctivumául adatott ki ezen rendelet is.

De leginkább bizonyítja azt, hogy maga Vukovics sem volt megelégedve sem a véstörvényszékek eljárásukkal, sem a közvádlók magukviseletökkel, azon körülmény, hogy azon tekintetből, miszerint a honárulási bűnvádak minden eseteiben az elvek egysége

¹⁾ Közlöny. 1849. 108. sz. — ²⁾ Ugyanott. 110. sz. — ³⁾ Ugyanott. 142. sz.

s a február 13-iki törvény által megrendelt eljárás egyformasága megtartassék, azon előterjesztést tette Kossuthoz, az ország kormányzójához, hogy a vésztörvényszékek a kormánynak Budapestre lett átköltözése folytán Budapestre központosíttassanak s egyébütt mindenütt szüntettessenek meg, s hogy a vizsgálati iratok első sorban az igazságügyi ministeriumhoz küldessenek föl, s ez bírálja el azt, hogy vajon az emelt vád a vésztörvények sulya alá esik-e vagy nem? ha igen: azon esetben a vádlottnak a vésztörvényszék elé állítását rendeli el, ellenesetben pedig átteszi az iratokat ellátás végett az illetékes hatósági törvényszék elé.

Kossuth s a ministertanács, Csány azon indítványának mellőzésével, hogy általános amnestia hirdettessék,¹⁾ egészen elfogadván az igazságügyi minister előterjesztését, az azt tartalmazó rendelet junius 20-án kiadatott,²⁾ s ezzel egyidejűleg, sőt még előbb egy nappal, ezen országos röktön ítélő vegyes bíróság is szerveztetett, s nem az eddigi pesti emeltetett országos rangra, hanem az is megszüntettetett.

Az országos röktön ítélő törvényszékekhez junius 19-én kinevezettek elnökül Szemere József országos törvényszéki bíró, helyettes elnökül Hajka Demeter országos törvényszéki bíró, polgári bírákul Tatai Pál s Vargha Lajos ügyvédek, helyettes polgári bírákul Gyöngyeli János ügyvéd s Kajdán Miklós pesti polgár, katonai rendes bírákul Horváth József és Szentpáli József őrnagyok, katonai helyettes bírákul Morvay Károly és Ferenczi Ádám hadnagyok, közbírákul Kornis Károly, Kapocsi Imre, Beöthy Károly és Szitkai Flek, jegyzőkul Halász Karácsony és Kollár Lajos, igtatóul Konkoli István, kiadóul Vinczei Endre s irnokokul és segédekül Kövessy József és Lir István, s később junius 23-án még jegyzőul Okruczky Antal 63-ik zászlóaljbeli százados.³⁾ Ugyanakkor a bírák napi díja 5 frtban állapítottatott meg.

A junius 20-iki rendelettel tehát megszüntettetett az eddigi 10 vésztörvényszék. De az országos vésztörvényszék sem működhetett sokáig, mert már július 3-án kivonult a kormány Budapestről s menekült Szegedre, aztán Aradra.

S ezzel vége lett a vésztörvényszék működésének is, mely úgy enyészett el, a mint született: -- észrevétlenül; kinos emlé-

¹⁾ Görgei: Mein Leben und Wirken. II. k. 138. l.

²⁾ Lásd a LXXVII. sz. alatti okmányt.

³⁾ Közlöny. 1849, 137 és 141. sz.

küvé tévén azt a törvénynek visszazaható erővel való fölruházása. Bár ez a kinos emlék is elenyészhetnék!

Áttérve a véstörvényszékek működésökre: ismét sajnálattal kell constatalnom, hogy ide vonatkozólag is igen kevés adat jutott nyilvánosságra. Horváth ugyan azt állítja, hogy a véstörvényszékek által elítéltek számuk tízre sem ment az egész hazában ¹⁾ Ez azonban téves állítás.

Tudjuk ugyan is, hogy Csány május 11-én, a kolosvári véstörvényszék által Róth István Lajos catholicus lelkészt s Küküllő-vármegye császári administratorát, ezen hires szász árulót, elítéltette s főbe lövette, ezzel fejezvéen be, mint Kővári fentebb már idézett munkájában írja, kormánybiztosi működését.

Tudjuk, hogy Maros-Ujvárt áprilisban 8 nap alatt öt lázadót végeztetett ki a röktön ítélő bíróság, ²⁾ mely, miután a lázadások és lázítások kizárólag a véstörvényszékek elé valának utalva, csak is véstörvényszék lehetett.

Tudjuk, éppen a hivatalos lapból, ³⁾ hogy a főtábornál működő véstörvényszék ápril 29-én Ó-Szőnyön Lengyel Ferencet, május 4-én Kovácsiban Miskei Imre pestmegyei szolgabíróát s a Sváb hegyen Offner Kristóf ó-budai lakost puskapor és golyó által kivégeztette.

Tudjuk, hogy a n.-váradai véstörvényszék is kivégeztetett egy tót deákot valamely Hurbán-féle szabadcsapat számára való toborzási cselekménye miatt, s kivégeztette a N.-Károlyban elfogott Becsey (előbb Piller) Károly sószállítót is azért, mivel az osztrákoknak régibb szerződéséből kifolyólag, a véstörvényeket megelőzőleg sőt szállított, dacára annak, hogy azt nyíltan szállította, s szállította a magyar hadsereg részére is, s hogy több fia szolgált a honvédek között. Bizony ez political gyilkosság volt, s most 36 év múlva is igazságtalan ítéletnek nevezi azt a budapesti kormánybiztosságról írott s fentebb már idézett munkájában a higgadtan ítélő Irányi Dániel is. Ilyenekre vezetett a törvénynek helytelen értelmezése s visszazaható erővel lett fölruházása. N.-Váradon még Nagy Károly pestmegyei esküdt, Fábry püspök s több molnár ügyét tárgyalta a véstörvényszék; Nagy Károly és Fábry hazaárulással, a molnárok pedig azzal voltak vádolva, hogy a Pecze vizét fölszorítván, az állam puskapor mal-

¹⁾ Horváth: Füg. harc. III. k. 89. lap.

²⁾ Honvéd. 1849. 96. sz.

³⁾ Közlöny. 1849. 114. sz.

maít s puskaporát megrongálták; ezek azonban nem ítéltettek el, hanem ügyeik elbírálásuk a rendes bírósághoz utasítottak.¹⁾

Tudjuk, hogy a szegedi vésztörvényszék mártius 8-án kémkedésért két szerbet, május 6-án pedig Berkovits Ádám szolgabíró és Perisics János esküdtest több rendbeli büntettségért agyonlővette.²⁾

S tudjuk, hogy a pesti vészbiróság egy Kmeti nevű egyént hadi kémkedés bűne miatt halálra ítélt s kivégeztetett.³⁾

Ezekből világos, hogy csak a tudomásra jutottak szerint 16 egyént ítélték a vésztörvényszékek halálra; s mennyi lehet azon elítéltekéek számuk, melyekről tudomásunk nincs?!

A n.-váradí vésztörvényszék előtt a katonák részéről támasztott kanapé-kérdés ellen kikelt Beöthy Ödön a felsőház mártius 19-iki ülésében, de azt a nyilvánosság előtt a vésztörvényszék elnöke a hivatalos lap ápril 12-iki számában közét tétetett nyilatkozatában, melyből az is kitűnik, hogy a n.-váradí vésztörvényszékhez előbb Ujpécsi százados volt a honvédség részéről egyik bíról alkalmazva, de az mindjárt lemondott, s hogy eleinte közvádól Pajor István szerepelt, elsimitotta.⁴⁾

Vagyonlefoglalások tekintetében azokon kívül, miket fentebb már említettem, még egy esetről van tudomásom; Károlyi Lajos vagyona is zár alá vétetett vésztörvényszéki határozat folytán még mártius végén vagy ápril elején.⁵⁾

Ennyi mind az, a mi a vésztörvényszékek működésökről földeríthető volt. Jó szolgálatot tenne mindenki a szabadságharc történelmének, ha ide vonatkozó hiteles tudomását nyilvánosságra hozná.

Eszmerokonságnál fogva főlemlitem itten még a független Magyarország fölső bírósági szervezetét.

A kegyelmezési jog gyakorlata Kossuthnak a nemzetgyűléshez május 2-án tett s mindkét ház által röktön elfogadott előterjesztése alapján⁶⁾ az igazságügyi minster elnöklete alatt a kormányzó által kinevezendő 4 tagból álló kegyelmi székre bizatott s ennek tagjaiul Hunkár Antal, Jósika Miklós báró, Jozipovics Antal és Palóczy László s pótlólag Vörösmarty Mihály nevezettek ki.⁷⁾

¹⁾ Komlóssy Antal szives közlése után.

²⁾ Reizner: A régi Szeged. I. k. 232. l.

³⁾ Görgei István: 1848 és 1849-ből. 10 l.

⁴⁾ Közlöny. 1849. 77. sz.

⁵⁾ Honvéd. 1849. 92. sz.

⁶⁾ Közlöny. 1849. 95. 96. sz. s Papp Dénes i. m. II. k. 150 s 155. lap.

⁷⁾ Közlöny. 1849. 99 és 133. sz.

A felsőbb bíróságok szervezésökre vonatkozólag május 26-án Kossuth és Vukovics által aláírtan egy rendelet jelent meg, mely az eddigi hétszemélyes táblát, királyi táblát s váltófeltörvényszéket föloszlatta, a nádori bíróságot, tárnoki és személynői törvényszékeket megszüntette, s az azok elé tartozott ügyeket a másodfoku bírósághoz utasította. Legfelsőbb bíróságnak elnökkel, ki az ország bírója címét viselendi, 2 alelnökkel és 33 bíróval a hétszemélyes főtörvényszéket alkotta meg, a másodfoku bíróság a volt királyi tábla helyett elnökkel, 2 alelnökkel, váltófeltörvényszéki elnökkel s 1 alelnökkel és 36 bíróval »országos törvényszék« cím alatt szervezetett s a törvényszünetek cassáltattak.¹⁾

Az első kinevezések a felsőbb bíróságokhoz május 29-én, a mely napon Bónis Sámuel is kineveztetett igazságügyi álladalmi titkárrul, történtek meg.

Közlöm az összes kinevezéseket.

Kineveztettek:

május 29-én a hétszemélyes főtörvényszékhez: elnökül s az ország bírájául báró Perényi Zsigmond; bírákul id. gf. Eszterházi Mihály, id. gf. Bethlen János, Bernáth Zsigmond ungmegyei főispán, Pappszász József a tiszántuli kerületi tábla elnöke, Hoszsza László kővárvidéki helyettes főkapitány, Szintai János beregi követ, Illés János n.-kunsági követ, Szumrák János besztercze-bányai követ s Ruttkay József közalapítványi javak kerületi igazgatója; az országos törvényszékhez: elnökül Nagy Károly igazságügyi ministeri osztályfőnök; másod alelnökül Toperczer Ödön bihari képviselő; bírákul Kendelényi Károly pestvárosi, Záborszky Imre somogyi, Budai András zempléni, Nagy József bihari képviselők, Komlóssy László tiszántuli kerületi táblai ülnök, Fekete László kormányzói titkár, Bérczi Antal szegedi tanácsnok, Bercsei Lajos volt királyi táblai ülnök, Szemere József zempléni főszolgabíró, Rónai János várostanácsnok, Paulekovics István zágrábmegyei alispán s Hajka Demeter aradi helyettes polgármester;²⁾

junius 14-én a hétszemélyes főtörvényszékhez bírákul Szentiványi Károly gömöri főispán, Császár Sándor volt hétszemélyes táblai ülnök, Bakos Ambrus n.-kőrösi bíró, Horváth István felsőfehérmegyei képviselő, Fábian Gábor aradmegyei képviselő, Simonyi János kecskeméti képviselő; első alelnökül Beöthy Ödön;³⁾

junius 18-án a hétszemélyes főtörvényszékhez másodalelnökül

¹⁾Közlöny. 1849. 138. sz. — ²⁾ Ugyanott. 119. sz. — ³⁾ Ugyanott. 133. sz.

Almásy Pál gyöngyösi képviselő; bírákul Ujházy László sárosi főispán, Halász Boldizsár pest-dabasi képviselő, Repeczki Ferenc nógrádi képviselő, Ludvig János szepes-iglói képviselő és Rác János belügyministeri tanácsos, utóbbi egyszersmind váltóosztályi előadóul; június 16-án az országos törvényszékhez első alelnökül Pálfi János udvarhelyszéki képviselő; bírákul Balla Endre s Gellén József volt királyi táblai közbírák, Omaszta Zsigmond békési képviselő, Keller János udvarhelyi képviselő, Horváth Boldizsár vasi képviselő, Gyergyai Ferenc kolosvári képviselő, Galánfi János nyíregyházai bíró, Kovács Sámuel hajdukerületi főjegyző s Horváth Ferenc szentesi képviselő;¹⁾

június 26-án álladalmi alügyészül Csanády György pénzügyministeri fogalmazó;²⁾

s június 26-án a hétszemélyes főtörvényszékhez bírákul Szacsvai Imre n.-váradai képviselő, Császár Ferenc és Laczkovics János volt hétszemélyes táblai ülnökök, utóbbiak egyszersmind váltóügyi előadó bírákul; az országos törvényszékhez Osztrovsky József szegedi képviselő, Pataki János m.-szigeti jogtanár, Zerpák Eduárd zágrábi álladalmi ügyész, Olgyay Titusz s Nagy Lajos volt királyi táblai ülnökök; a váltófeltörvényszékhez elnökül Molnár József ügyvéd; bírákul Zádor György és Katinelli volt váltótörvényszéki ülnökök, Styller Leo volt eperjesi váltótörvényszéki ülnök, Majercsák Márton árva megyei képviselő, Ledniczky Mihály ügyvéd s Gabrieli János volt pesti váltótörvényszéki ülnök; s a pesti első bíróságu váltótörvényszékhez elnökül Sárosy Lajos Gyula volt váltótörvényszéki ülnök; bírákul Kornis Károly egyetemi tanár s Irányi István hadbíró.³⁾

Ugy a hétszemélyes főtörvényszék mint az országos törvényszék birói működése az elnökök intézkedések folytán június 20-án vette kezdetét,⁴⁾ azonban már június 30-án Vukovics a felső bíróságok elnökeikhez intézett rendeletében, melyben ezeket fölhívja, hogy a kormányt kövessék, a bírákat pedig szabadságolják, beszüntette mindaddig, míg arra a törvényes nemzeti kormány helyet és időt nem tűz ki, a felsőbb bíróságok üléseit.⁵⁾

Ez már előszele volt azon viharnek, mely közelgett, s mely nem sokára mindent elsöpört.

¹⁾ Közlöny. 1849. 136. sz. — ²⁾ Ugyanott. 143. sz. — ³⁾ Ugyanott. 144. sz. — ⁴⁾ Ugyanott. 132. és 135. sz. — ⁵⁾ Ugyanott. 146. sz.

XI. FEJEZET.

További honvédelmi intézkedések. A szabad csapatok s az önkéntes őrhad.

A honvédelmi bizottmány úgy az 1848-ik év végén, mint az 1849-ik év elején lázas erélylyel siettetette az ország véderejének lehető kifejtését. Hogy a folyvást szaporodó zászlóaljak és tartalékosztályok megalakításukra kellő fölügyeletet lehessen gyakorolni, az országot 8 hadmegyére osztotta föl, mindegyiknek élére fölügyelőül s főparancsnokul egy-egy törzstisztet állítván, kiknek kötelességük volt a parancsnokságuk alatti területen alakuló zászlóaljakat körülutazásilag folytonos figyelem alatt tartani. Biharvármegye a 6-ik hadmegyébe osztatott be, melynek parancsnokául Debreczen székhelylyel Földváry Lajos alezredes neveztetett ki.¹⁾ Ezen hadmegyei főparancsnokságok működésüket december 1-én kezdték meg,²⁾ e naptól fogva a honvédzászlóaljak hozzájuk köteleztetvén intézni minden jelentésöket. Ezen intézkedés decentralisticus irányzatu volt, mit nem lehet helyeselni, mert ha másnak nem is, de a véderő szervezésének centralisticusnak kell lenni. Okozott is ezen intézkedés nem egy zavart.

Midőn Erdély elveszett, az ottani 8-ik hadmegye egyesített a 6-ik hadmegyével, s az így egyesített hadmegye főparancsnokául N.-Várad székhelylyel az eddigi 8-ik hadmegyei főparancsnok Cserey Ignác alezredes neveztetett ki, ki működését N.-Váradon január 5-én meg is kezdette.³⁾

A honvédelmi bizottmány nemcsak a már megajánlott 200,000 honvédet állíttatta ki lakosságárányban a vármegyékkel, a melyből az egyes megyékre eső rész kiállítását még november 27-én megsürgeté,⁴⁾ hanem ujabb 50,000 honvédet ajánlatott meg a nemzet-

¹⁾ Közlöny. 1848. 156. sz. — ²⁾ Ugyanott, 161. sz.

³⁾ Biharv. 1849. jegyzők. 513. sz.

⁴⁾ Közlöny. 1848. 172. sz.

gyűlés által a hon védelmére. Ezen törvény, mely a képviselőház által ápril 24-én, a felsőház által pedig ápril 27-én szavaztatott meg,¹⁾ sorshuzás útján s helyettesíthetéssel és 4 évi szolgálati kötelezettséggel az egyes törvényhatóságok által a múlt évi ujonc-állítási kulcs szerint rendelte kiállíttatni a rájuk eső jutalékot.

Biharvármegyére ezen 50,000 honvédből 1602 esett.

A besorozandó ujoncnak legalább is 18 évesnek, 5 láb magasnak, ép testalkatúnak s a hadi terhek viselésőkre alkalmasnak kelle lennie, a kisebb testi, ugynevezett szépségi hibák az ujoncot a szolgálatra alkalmatlanná nem tévén.

A kiállítandó ujoncok átvételére 8 tartalék alakíttatott. Biharvármegyében, miután itten a főszerelési intézetek voltak elhelyezve, ilyen tartalék nem állíttatott föl, hanem Biharvármegyére is a n.-károlyi tartalékhoz osztatott be.²⁾

Az ujoncozást — mint tudjuk — Biharvármegyében Hodossy vezette, ki a sorozó bizottság elnökéül Reviczky Frigyeszt nevezte ki, s lankadatlan munkásságával keresztül vitte azt, hogy az ujoncállítás nagy gyorsasággal s eredménynyel folyt, pedig még december 21-én a 200,000-ból Biharvármegyére esett 6409 honvédből 3182 volt hátrálékban.³⁾ Besorozták még a kisebb vétség miatt elítélt rabokat is, de az ilyen besorozást jóváhagyás végett föl kellett terjeszteni a hadügyministernek.⁴⁾

A besorozott ujoncok elszállíttattak N.-Károlyba a tartalékhoz s onnan elszállíttattak hol egyik, hol másik zászlóaljhoz. Kizárólag bihariakból nem alakíttatott többé új zászlóalj, mit csakis sajnálni lehet, miután így, ha kitüntették is magukat az egyes zászlóaljakba szétszórtnan beosztott bihariak, annak dicsősége nem lett kizárólag Biharvármegyéé.

A honvédelmi bizottmány még az 1848-ik évben december 18-iki rendeletében engedélyezte a mozgó nemzetőrség vagy helyesebben: a szabad csapatok szervezését. Vezéreiket a kormány által megbízott egyén választja meg s hatalmazza fel ilyen szabad csapat alakítására, kik ha csapatjuk 100—200 főre terjed, századosi illetményt, ha pedig 400 főre terjed, őrnagyi illetményt huznak. A szabad csapatok alakítására s e czélból az engedély kiadására

¹⁾ Közlöny. 1849. 90 és 92. sz. s Papp Dénes: Parl. Debr. II. k. 134. s 144. l.

²⁾ Közlöny. 1849. 94. sz.

³⁾ Biharv. 1849. jegyzők. 142. sz. — ⁴⁾ Ugyanott. 266. sz.

Biharban, Szathmárban s a volt kapcsolt részekben Beöthy Ödön hatalmaztatott fel. A vállalkozók legalább 4 havi szolgálatra kötelezik magukat, kapnak 4 frt. foglalót s rendes zsoldot. A rendes hadseregbe be nem oszthatók, föladatuk csupán a guerilla harc, saját belátásuk szerint. Az ellenségtől elfoglalt zsákmány az ő tulajdonuk marad.¹⁾

Ezen rendeletnek is jobb lett volna elmaradni. Mert míg igen sok kárt elvont a hon védelmétől, addig igen sokszor olyan kétes creaturákat vetett fölszínre, kiknek a rablásnál egyéb céljuk nem volt, s átkaik valának barátoknak s ellennek egyaránt.

Egy megyében több szabadesapat is alakulhatott. Biharvármegyében 5 alakult; a Gázsy Imréé, Reviczky Lászlóé, Csanády Istváné, Hatvani Imréé és Vasvári Pálé.

Reviczky felhívását december 30-án bocsájtotta ki, a megalakulás napjául az 1849. évi január 24-ik napját tűzvén ki.²⁾

A Reviczky szabadesapatának alakulási helyül Püspöki,³⁾ a Csanády Istvánénak, mely 200 főnyi vadászból alakítottatott meg, Fugyi-Vásárhely,⁴⁾ s a Vasvári-féle Rákóczy-csapatnak pedig Köbölkut jelöltetett ki a vármegye bizottmányi ülése által.⁵⁾

A hirhedt Hatvani Kokadon és Álmosdon szervezte szabad csapatát, de már ekkor is oly aljason viselte magát, hogy a vármegye bizottmányi ülése mártius 7-én az önkénykedései miatt ellene Karácsonyi Lajos kokadi jegyző által emelt panasz folytán az ügy megvizsgálására azon utasítással küldötte ki Csanády Sándor főszolgabíró, hogy ellenszegülés esetén magát Hatvanit is fogassa el s kísértesse be.⁶⁾ Bár elfogatta volna!

A Vasvári Rákóczy-csapatához ápril 24-én kinevezettek: századosokul Erdélyi János, Bulyovszki János s Bátor Pál, főhadnagykul Baranyi Ferenc, Petten Lajos és Bodroghközi Lajos, hadnagykul Kalotai Vince, Szarukán János, Némethi Károly, Perabek László, Benke János, Mesteri József és Papp Károly.⁷⁾

A többi csapatok tisztjeinek névsorukat nem ismerem, csupán annyit tudok, hogy a június 12-iki hivatalos lapban a bihari szabad vadászcsapathoz főhadnagyul Dávid Imre csapatbeli hadnagy s hadnagyul Gulácsi Ambrus csapatbeli őrmester neveztetett ki.⁸⁾

¹⁾ Közlöny. 1848. 192. sz.

²⁾ Lásd az LV. sz. alatti okmányt.

³⁾ Biharv. 1849. jegyzők. 174. sz. — ⁴⁾ Ugyanott. 423. sz. — ⁵⁾ Ugyanott. 306. sz. — ⁶⁾ Ugyanott. 420. sz.

⁷⁾ Közlöny. 1849. 89. sz. — ⁸⁾ Ugyanott. 129. sz.

Több kinevezést nem közölt a hivatalos lap, s a vármegye levéltárában sincs semmiféle ide vonatkozó jegyzék.

A szabad csapatokat is a vármegyének kelle élelmeznie, s azt azon reményben, hogy ezekkel a nemzetőröket váltathatja föl, szívesen is teljesítette a vármegye.

Azonban az alakulás nagyon lassan haladt, a guerillák, nem számítva ezek közé Vasvárit s a hozzá hasonló lelkesült ifjakat, jobb szerettek a nép zsrján élösködni ide haza, mint puskaport szagolni a csatatéren.

Hiába rendelte február 9-iki rendeletével a honvédelmi bizottmány a bánfi-hunyad-csucsai vonal védelmére a Reviczky, Gázsy, Csanády és Hatvani szabad csapatait,¹⁾ ezen rendelkezésnek nem lett foganata, mert még mindig nem szervezkedtek a szabad csapatok.

A Gázsy Imre szabad csapatának mikénti megalakulásáról nincsenek adataim, a Csanády Istváné és Reviczky Lászlóé, legelőbb megalakult. A Mező-Telegről, Örvéndről, Lugosról és Élesdről jelentkezett 42 mozgó nemzetőr, továbbá a Hegyköz-Száldobágyról, Hegyköz-Pályiból, Hegyköz-Ujlakról, Csatárról és Siterről ajánlkozott 36 nemzetőr, valamint a Derecskéről beállott 5, a Főnyad László járásából beállott 26 lovas és 7 gyalog, az Olasziból beállott 3 és az Ujvárosból beállott 50 mozgó nemzetőr mind a Reviczky szabad csapatahoz csatoltatott. A Markus Ferencz és Vertán Endre szakaszából nem állott be senki,²⁾ míg ellenben Belényesből, B.-Ujlakról és Fenyérből 27 egyén állott be mozgó nemzetőrnek.³⁾

Ezek el is küldettek a kristyóri vonalra Zarándnak segélyül, s ott mindkét csapat bátran, jól viselte magát. Csanády június 9-én Halmágnál 4000 főnyi román tábort vert kisdud csapataival szélyel, mely ütközetben különösen Korbonics főhadnagy tüntette ki magát.⁴⁾

Azonban még mindig itt maradt a Hatvani szabad csapata, s ekkor már alakulóban volt a Vasvári-féle Rákóczy-csapat is.

A vármegye mártius 6-án tehát ismét fölkerlte a honvédelmi bizottmányt ezen csapatoknak az erdélyi határookra való utasításukra, ismét azért, hogy ottani nemzetőreink így fölváltathassa-

¹⁾ Biharv. 1849. jegyzők. 303. sz. — ²⁾ Ugyanott. 19—26. sz. — ³⁾ Ugyanott. 181. sz.

⁴⁾ Közlöny. 1849. 135. sz.

nak;¹⁾ a minister helyeselte a mártius 12-éről keltezett válaszában a vármegye ezen kérelmét,²⁾ mihez képest mártius 19-én oda utasította a vármegye bizottmányi ülése Hatvanit és Vasvárit, hogy mártius 27-ig vonuljanak csapataikkal a csucsaí vonalra, mert különben e naptól fogva nem gondoskodik a vármegye csapataik ellátásukról,³⁾ mely határozatért a honvédelmi bizottmány roszalását fejezte ki, s meghagyta a vármegyének, hogy a további ellátást teljesítse,⁴⁾ a vármegye aztán nem tehetett egyebet, minthogy újra kérelemre fogta a dolgot.

Valahára aztán ápril végén kiindított mind a két szabad csapat.

A Hatvanié ment Zarándba, hol Hatvani mindjárt csapatvezérül neveztetett ki, miután az ottani előbbi parancsnok: Csutak Kálmán őrnagy zsarolásai és hamis vádaskodása miatt a seregvezérségről elmozdított s hadi törvényszék elé állítottatt.

Éppen ezen időben folytak azon alkudozások, melyeket a románok pacificatiojuk céljából Kossuth kezdeményezett. Kossuth jelezte ezt a képviselőház ápril 26-iki ülésében. »Egyszersmind — mondá az e napon tartott beszédében — igen örvendetes tudósítást vettem arra nézve, hogy egyik képviselőtársunk közremunkálása következtében a legjobb remény, valószínűség, sőt csaknem bizonyosság áll előttünk, hogy az erdélyi oláh népfaj átlátva megcsalattatását, a fegyvert le fogja tenni s a törvény iránti engedelmességre visszatér.«⁵⁾ Ezen képviselő Drágos János, a mi magyar-csékei képviselőnk vala, ki maga is román volt, s ki, — mint Kemény Gábor báró mondja róla,⁶⁾ — át volt hatva az előtte fekvő földadat fontossága és üdvössége által.

Nem lehet celom itten sem a Drágos működését, sem a havasi hadjáratot egész részletesen lerajzolni, ezekre vonatkozólag különben is külön tanulmányt szándékozván közre bocsájtani, itten tehát mindkettőről csupán annyit említek fel, mennyi e tárgy keretébe beillik.

Drágos ápr. 19-én irta első levelét Buteanuhoz és Jancuhoz, tanácskozássra híván ezeket fel a pacificatio tárgyában. A talál-

¹⁾ Biharv. 1849. jegyzők. 410. sz.

²⁾ Lásd a LXIII. sz. alatti okmányt.

³⁾ Biharv. 1849. jegyzők. 530. sz.

⁴⁾ Lásd a LXV. sz. alatti okmányt.

⁵⁾ Közlöny. 1849. 91. sz. s Papp Dénes: Parl. Debr. II. k. 142. l.

⁶⁾ Nagy-Enyed és vid. veszedelme. 217. l.

kába Jancu beleegyezett, s az ápril 25-ére Mihailenibe tüzetett ki. Itten magyar részről Drágos s a román részről több nevezetesség kíséretében Jancu jelent meg. A találka eredménye, mint Drágusnak előttem fekvő saját kezűleg irt levelei tanusítják,¹⁾ az lett, hogy a román nép főnökei megígérték, miszerint ők a magyar haza javára s ennek függetlenségének lehető megalapítására fegyvereiket leteendik, ha a kormány azoknak bécsülettel leendő letételöket elfogadja. Ő tehát a lehető leggyorsabban ment Debreczenbe, addig is fegyverszünetet eszközölvén ki, ugy Csutaknál, mint Jancunál. Ekkor azonban már Hatvani volt a vezér, s ez már ápril 26-án el is küldte a havasok közé a határozatlan ideig tartó fegyverszünetbe való beleegyezését, minek folytán Jancu meg is tagadta a gyula-fehérvári parancsnokságnak az az által ő tőle kért 5000 főnyi segélyt.

Drágos, bár a kristyóri hágón földölt, s így némi időt vett, még is kieszközölte, — lehet, nem személyesen, — Kossuth-tól a kiegyezési pontozatokat. Kossuthnak azon levele, melyben ezek foglaltattak, ápril 26-án kelt 6219/k. szám alatt. Ezen pontozatokban a fegyverletétel s a hőségeskünek Magyarország függetlenségére leendő letétele föltételével s a magyar nyelvnek diplomatiái nyelvül föntartása mellett a fölkelőknek Siaguna kivételével általános amnestia, a románoknak mint külön nemzetiségnek a román név használata s nyelvi és egyházi tekintetben meszsze menő engedmények biztosítottak.

Május 3-án Drágos megérkezett Abrudbányára. Ott volt másnap, a békeértekezetlet, melyen Buteanu olvasta föl a Kossuth levelét. Május 5-én pedig a kérdés megvitatása végett népgyűlés tartatott Topánfalván. Itt Drágos szólott az öszszegyűlt népnek a fegyverletétel s a béke érdekében, s őt mindjárt támogatta Boieriu viceprefect is, minek következménye az lön, hogy több helység, s ezek között a nyakas Bucsum is, lerakta mindjárt a fegyvert.

Drágos másnap, május 6-án ennek folytán kitűzette Abrudbányán a nemzeti lobogókat, melyeket éppen Jancu parancsolt a mult év octóberében beszédetni. Dél felé maga Jancu is megérkezett oda, s a lengő nemzeti színű lobogók között, ott folytatta Drágossal a békekötés módozatai feletti tárgyalást. S már be volt fejezve a békealku, midőn hire jött, hogy Hatvani, a nélkül, hogy a fegyverszünetet fölmondotta volna, szószegőleg nyomul elő Abrud-

¹⁾ Lásd a LXIX. és LXXI. sz. alatti okmányokat.

bánya felé. Hiába lovagolt ki elébe Drágos, hogy rábeszélje a visszavonulásra, hiába fejtette ki előtte cselekménye vészes következményeit, május 6-án este bevonult csapataival Abrudbányára, Jancu elvágatott még előbb Topánfalvára, Buteanu és Dobra azonban ott maradtak. Vége lett a békealkudozásnak, újra föléledt a bizalmatlanság, s a harc lett ismét a jelszó. S mindez egy hóborzós ember jellemtelensége miatt.

Hasztalan irt Drágos 6-án éjjel, 7-én és 8-án Jancunak a visszatérés s a fegyverletétel végett. Jancu csak az utolsóira választott, azt irván hogy közöttük csak a fegyver dönthet. Már ez nap kitörték az ellenségeskedések is. A Verespatak felé küldött magyar csapat vezérét a románok lelőtték, Abrudbányán pedig a magyarok szurtak le egy románt, s Hatvani Dobrát, Buteanut és Boieriut elfogatta, s közölök csak az utóbbit bocsájtá szabadon.

Csakugyan a fegyverre fölebbeztek.

Már május 8-án is folyt a csatározás, 9-én pedig egész nap, késő éjig, sőt egész éjjel. Hatvani egyszerre azon vette észre magát, hogy dacára annak, miszerint 1400—1500 embere, s ezek között a halálfejes német legio, s 3 ágyuja volt, helyét nem tarthatja, kihirdette tehát, hogy magához vévén az abrudbányai magyarságot is, 10-én reggel hajnalhasadtával visszaindul Brád felé.

S egyes a városon kívül küzdő csapatait magához sem vonva, vissza is vonult, magával hurcolva Buteanut is, míg Dobrát, azon román főnököt, ki legtöbb rokonszenvet és bizalmat tanusított a magyarok iránt, egy gyülevész csoport lemészárolta.

Viszszavonulás közben a polgáriak egy részök leöletett, más részök visszaszorított Abrudbányára s ott leköncoltatott. Ugyan ez lett a sorsa még az nap délelőtt a szegény Drágosnak is, egy pincében megkapták, onnan kivonszolták s darabokra vágták. Hazája s nemzete iránti szeretetért mátyrhallal mult ki.

Ilyen vége lett a békealkudozásnak.

Megtorlandó a szenvedett vereséget, az örült Hatvani május 16-án 1200 gyaloggal, 60 huszárral és 4 ágyúval ismét Abrudbányára nyomult. Ezen expeditionnak még szomorubb sorsa lön. Május 16-án is volt már előrsi csatározás s 17-én apróbb csatározás, a főtámadás 18-án napfölkeltével kezdődött s tartott 30 óráig folytonosan, s 19-én délutáni 2 óra felé ismét kényszerült a hozzá csatlakozott 200.) menekülővel együtt visszavonulni. A visszavonulás most Zalathna felé történt, folytonos üldözés közben. Az üldözők Jancu s Balinte csapatai voltak, Cerbu falun túl a la

Bolfu nevű hid el volt torlaszolva, itt és Dupapietra falunál a szűk völgysszorosban a sereg s a menekülők legnagyobb része lekoncoltatott. Hatvani, ki mindig elől szaladt, s még az eltorlaszolás előtt áthatolt a la Bolfu hidon, s Déva felé csak hadserege romjaival mentette meg gyalázatos életét. Déváról elvergődött Zarándba, s itt tehetlen bosszúja kielégítéséül május 23-án az adott szó szentsége ellenére Buteanut Jósászhelyen kivégeztette, azután, mint a bolygó lidércfény a posványban, letűnt a szereplés színpadáról.

Ez hű leírása a Hatvani két expedíciójának, melyekben mint egy 5000 élet pusztult el. Czetz és az ő nyomán Rüstow nagyon tévesen és zavarosan írják le ezen hadjáratot, még Horváth, Kővári és Szilágyi is tévednek itt ott, leghüebben írja le báró Kemény Gábor, én is őt követtem, figyelembe véve a Jancu és Bulinte hivatalos jelentéseit s az osztrák félhivatalos forrást is.¹⁾

Szomorú sors várt a Rákóczy-csapatra is.

Ez május 2-án érkezett Bánfi-Hunyadra, s mindjárt május 5-én meg volt első összecsapása a román fölkelőkkel, melyben résztvett a bihari mozgó nemzetőröknek is egy részök s melynek folytán a mieink elfoglalták s fölégették Lapustesci falut. A csapatokat Buzgó László honvédszázados vezényelte, Vasvári dacára annak, hogy ő őrnagy volt, nem bizván magában anynyira, hogy csatában vezényelni merjen, ezen tapasztalt, öreg, volt császári katonára bízta a parancsnokságot.

Május és június havában egészben vagy századonként több apróbb összecsapása volt még a Rákóczy-csapatnak Junius vége felé elfoglalta Rin-Callateit és Jurcutiát, július 2-án pedig Marisellut.

Ezen előnyomulásnak indoka az volt, hogy Bem N.-Váradról Kolosvárra menet értesülvén a Kemény-féle expeditio sikertelenségéről, s fölbosszszankodván a miatt, újra elrendelte a havasok elfoglalásukat. A hadműködés vezetését Zarzicki alezredesre bízta, kiből pedig a bátorságon kívül semmi katonai képzettség nem volt. Keménynek Borbánd, Szépszőginek Gyalu, s Vasvárinak Bánfi-Hunyad felől kelle előnyomulnia. Az utóbbinak hosszabb utja levén Mariselluig, hol egyesülendő volt vele a Szépszőgi-csapata, 24 órával előbb kelle indulnia.

¹⁾ Czetz: Bem's Feldzug. 304—311. l. — Rüstow: Magyar hadjárat. II. k. 15. és 90. l. — Horváth: Füg. harc. III. k. 260—264. l. — Kővári: Erd. tört. 229. l. — Szilágyi: Forr. férfai. 159—162. l. s Kemény Gábor: Nagy-Enyed veszedelme 217—248. l. — Die Romanen der oest. Monarchie. II. 27—48 és 86. 87. l. — Der Sommer-Feldzug in Siebenbürgen. 52—55. l.

A Vasvári csapata, mint látók, el is indult, most is Buzgó által vezényeltetve. Vasvári ekkor betegen feküdt, de azért ő is csatlakozott. »Ne mondhasa senki, hogy betegségem ürügy volt az elmaradásra. Noha valóban rosszul vagyok, de ezt sokan nem hinnék el. Azonfelül ez az első nagybbszerű csata, melyben részt vehetek, s elmaradni semmi áron sem akarnék.«

A vállalatra Bánfi-Hunyadról kirendelt csapat a Rákóczy-csapat négy századából, egy század honvédből, egy század német Legionariusból s Draveczki százados 20—25 lovas mozgó nemzet-őréből állott egy darab 3 fontos ágyuval, tehát összesen alig 600 főből, s nem 3000 emberből, 5 ágyuval, mint Jancu írja.

E közben a muszkák Beszterczénél betörvén, Bem, hogy minden erejét ezek ellen használja föl, elrendelte a havasi expeditióval való föl hagyást. Zárzicki azonban erről nem értesíté a Bánfi-Hunyadról már Marisellu felé előnyomult csapatokat még utólagosan sem.

Ezen csapat, mint emlitém, július 2-án elfoglalta Marisellut, aztán előnyomult a marisellui fennsíkig, ott töltött egy éjszakát, várva a gyalui csapatot. Az azonban, — természetesen, — nem érkezett, hanem igenis érkeztek a Jancu által küldött román fölkelők, kik egészen bekerítették a kis csapatot. A románok parancsnoka Cortesiu Miklós volt, s mellette működött Olteanu Jákób cetatea-de-vattai tribun is.

Ily helyzetben két éjet és két napot töltött még a szorongatott kis csapat. Július 5-én egy cirkáló csapatot küldött ki Buzgó a gyalui csapat fölkeresésére, de ezen cirkáló csapat Fontanelle mellett egészben lekoncoltatott. Buzgó erre elhatározta, hogy, ha reggelig nem érkezik meg Szépszögi, visszavonul.

Július 6-án 11 óra fele meg is kezdte a visszavonulást, s nem 13-án, mint Thallóczy a kuforrásokkal ellenkezőleg, nem említve, mire alapítja ezen számot, írja. A románok mindjárt megkezdették ellene az öldöklő harcot, eltorlaszolva mögöttük a visszavonulási vonalat.

A havasi harenál nincs borzasztóbb s bizonytalanabb. Ott hegy után hegy, — egyik meredekebb s sziklával fedettebb mint a másik, s erdő után erdő jó, minden csucs egy vár, s minden sziklaoldal egy rejtekhely, nincs egy talpalatnyi tér biztos, elől, hátul, fenn és alatt — mindenütt ellenség.

A románok támadása igen heves volt. Egy magas partok közé szorult utban támadták meg a mieinket, a sziklák mögől

sortüzzel s fölülről legördített kövekkel, s különösen az ágyut akarták birtokukba keríteni, melynek egyik kereke el volt törve. Csapataink egy részöknek a torlaszokat kelle széthánynia, másoknak a támadást föltartania s az ágyut védelmeznie.

Vasvári, — nem úgy, mint Hatvani, — maga védte az ágyut, készebb volt inkább ott veszni, mint semhogy azt martalékkul engedje. Oroszláni bátorsággal küzdött, egy lovat már kilőttek alóla, másikat egy bihari lovas mozgó nemzetőr adott nekik Draveczi parancsára. Ekkor újra megrohanta a támadókat, s néhányad magával kézi tusába ereszkedett velök. A harc elkeseredett volt. Elesett Erdélyi százados, el egy hadnagy, s magát Vasvárit is lelőtték lováról s egy Tógyer Gavrilla nevű román paraszt keresztül döfte mellét egy hitvány dárdával.

Ez alatt Draveczi egy mellékutat fedezett föl, melyet a mócok elfeledtek eltorlaszolni. Buzgó erről értesülvén, derék századjával utat törve az ellenségén keresztül, ezen utra fordult, s azon a románság folytonos üldözése dacára s folytonos harcolás között végre is kivágta magát s kisdéd csapatát Bánfi-Hunyadig. Az egész seregből alig maradt néhány ember seb nélkül. A Rákóczy-csapatnak nagyobb része oda veszett, annak csak romjai érkeztek meg Bánfi-Hunyadra. Veszteségünket Jancu 850 főnyire teszi az előbbi napokon elesettekkel együtt, a mi természetesen nem állhat: egy szemtanu pedig a mi részünkről 100 közvitézre s több altisztre teszi azt, de bizonyára ez meg kicsinyítése lesz a valódi veszteségnek.¹⁾

Igy zuzatott össze a Rákóczy-szabadcsapat s benne több bihari fiu. Többé aztán nem is találkozunk a harctéren ezen csapat nevével.

A szabad csapatok alakulásukat, mint fentebb kifejtém, azért tekinté örömmel vármegyénk bizottmányi ülése, hogy azok által nemzetőreink fölváltásukat hitte eszközölhetők. Kifejtettem azonban már azt is, hogy nemzetőreinket jó részben csakis újabb nemzetőrök, az ugynevezett mozgó sereg által válthatták föl.

Ezen mozgó sereget a honvédelmi bizottmány február 16-iki fölhívása hozta létre.²⁾ Ezen fölhívásban azon ajánlatot tette a

¹⁾ Korányi: Honvédek naplójegyzetei. 185--196. l. — Die Romanen der oest Monarchie. 40. 62 és 63. l. — Thallóczy: Vasvári Pál. 88—92. l. — Sommer-Feldzug in Siebenbürgen. 58. 59. l. — Czetz: Bem's Feldzug. 315. l. — Kövári: Erdély története 1848—49-ben. 231. l.

²⁾ Lásd a LXII. sz. alatti okmányt.

honvédelmi bizottmány a vármegyének, hogy ha 2000 főnyi mozgó sereget állít, nem kell többé nemzetőröket kiindítania.

A vármegye két kézzel kapott ezen ajánlaton, nagyon sok baja volt tavaly július óta a nemzetőrség kiállításával; örült, ha attól egyszer mindenkorra megszabadulhat, minek folytán elrendelte a 2000 főnyi mozgó seregnek mártius 20-áig leendő kiállítását.¹⁾

Ezen mozgó sereg csakis önkéntesekből volt kiállítandó, éppen ezért hívták önkéntes nemzetőröknek is. Később azonban, mint egyik alább hivatolandó rendelet mutatja, Mészáros azon nézpontról indulva ki, hogy minden katona mozgó, tehát csupán ezeket nevezni mozgó seregnek nem helyes, az »önkéntes őrhad« névre keresztelte el őket hivatalosan.

Az önkéntes őrhad tagjai a háboru végéig kötelezték magukat folytonos hadi szolgálatra, s tisztjeik kinevezési jogával a honvédelmi bizottmány rendelete a vármegyét ruházá fel. Éppen ezért tiltakozott a vármegye bizottmányi ülése az ellen, hogy a mozgóknak hadbírókat a kormány nevezett ki Szécsey Lajos személyében,²⁾ kit nem is ösmert el ilyenül a vármegye, hanem ezen állást pályázat útján rendelte el betöltetni, mely pályázat a hivatalos lapban meg is hirdettetett.

A mozgó sereg vezérévé Bernáth Gedeont választotta meg a vármegye,³⁾ de miután ez az aradi ostromkor a várőrség által elfogatott volt s csak oly reversális kiállítása mellett bocsájtott vala szabadon, mely szerint a császáriak ellen többé nem harcoland, nem fogadhatta el a mozgó sereg, helyesebben önkéntes őrhad vezérletét, s így annak vezérévé Szépszögi Ferenc nemzetőri őrnagy választatott el,⁴⁾ ki még január 16-án neveztetett ki, még akkor Schöneckert név alatt, Mészáros által a derecskei nemzetőrség őrnagyává,⁵⁾ s egyidejűleg az önkéntes őrhad összehívása, miután az mártius 20-ára létesülhető nem volt, mártius 29-ére rendeltetett.⁶⁾

Szépszögiivel ugyanazon időtájban neveztetett ki biharvármegyei nemzetőrségi őrnagyul Simonffy József⁷⁾, ki az előtt a nyíregyházai nemzetőrségnél szolgált, s kit aztán május 12-én az új

¹⁾ Biharv. 1849. jegyzők. 396. sz. — ²⁾ Ugyanott. 1058. sz. s Közlöny. 1849. 85. sz.

³⁾ Biharv. 1849. jegyzők. 541. sz. — ⁴⁾ Ugyanott. 735. sz.

⁵⁾ Közlöny 1849. 16. sz.

⁶⁾ Biharv. 1849. jegyzők. 737. sz. — ⁷⁾ Ugyanott. 328. sz.

magyar kormány, mint már ekkor a 12-ik hadosztály 1-ső dandárának parancsnokát alezredesül nevezett ki.¹⁾ Simonffy-nak hozzánk nemzetőrségi őrnagyul lett kineveztetését soha sem közölte a hivatalos lap.

A mozgók orvosául a vármegye bizottmányi ülése Ormay Józsefet nevezte ki,²⁾ a derecskeiek pedig hadnagyokul Gulyás Sándort és Szolnok Sándort választották meg.³⁾

Mészáros mártius 21-én Szépszőgi segédtsíztjéül ifjabb Torday Ferenc nemzetőrségi főhadnagyot nevezte ki főhadnagyi ranggal,⁴⁾ april 27-én pedig a biharmegyei önkéntes őrhad 2-od rendű számvevő segédéül hadnagyi ranggal Jakabfy Ferenc számvevőrségi gyakornokot.⁵⁾

Később a kormány kizárólagos hatalmi körébe vonta az önkéntes őrhad tisztjei kinevezésöknek jogát, s akkor ez ellen már a vármegye sem szólalt föl. Május 4-én nevezte ki Mészáros a bihari önkéntes őrhad zászlóaljához a tisztikart.

Kinevezettek századosokul Verner László, Tyll József, Pozsár János, Ruzska Imre, Szász Lajos és Szabó István; főhadnagyokul Reményi József, Kulcsár Dániel, Budai Antal, Kelepecz Ferenc, Cseh Dávid és Horváth Lajos, s hadnagyokul Cserepes Károly, Orlandi Lajos, Fodor Pál, Kiss Ferenc, Gulyás Sándor, Orlandi József, Szolnok Sándor, Láng József, Bogdán Lajos, Boruss József, Fehér Károly és Tóth József.⁶⁾

A vármegye nagyon sürgette az önkéntes őrhad kiállítását, mert Mészáros márczius 28-iki leiratában arról tudatta a vármegyét, hogy csak az által lehet fölváltani a régibb, a kényszer útján kiállított nemzetőröket.⁷⁾ De még ezen leirat megérkezte előtt jelentette ápr. 1-én Szépszőgi, hogy az 1-ső század az önkéntes őrhadból ápril 1-én megérkezett Feketetóra, 2 század pedig indul Váradról s még 3 század lesz.⁸⁾

Igy aztán föl lett váltható a kényszernemzetőrség.

Az önkéntes őrhad tehát 6 századból állott, s a kiinduláskor a létszám 1903 volt; de mindjárt maródi lett közülük 89. Mint láttuk, a május 5. s 6-iki hegyi vállalatban résztvett a bihari ön-

¹⁾ Közlöny. 1849. 105. sz.

²⁾ Biharv. 1849. jegyzők. 864. sz. — ³⁾ Ugyanott 1082. sz.

⁴⁾ Közlöny. 1849. 60. sz. — ⁵⁾ Ugyanott. 94. sz.

⁶⁾ Közlöny. 1849. 98. sz.

⁷⁾ Lásd a LXVI. sz. alatti okmányt.

⁸⁾ Lásd a LXVII. sz. alatti okmányt.

kéntes őrhad egy része is, s ekkor Szépszőginek máj. 25-ig terjedő két jelentése szerint¹⁾ ismét hareképtelenné lett mintegy 80; 12 pedig meghalt, névszerint a p.-szöllősi Székely Pál, a b.-sz.-mártoni Pap László, a n.-hajomi Bernát Péter, a csökmői Vincze Gerzson, a margittai Ferenczi Antal, a diószegi Barakon Dániel, a zsadányi Szabó János, a n.-kerekii Geszti József, a n.-létai Domján Demeter, a félegyházai Barcsa Sándor, az oláh-sz.-miklósi Oltyán János és a szerepi Jenei János.

Önkéntes őrhadunk ezutáni működéséről tudjuk azt, mit már meg is jegyeztem, hogy Gyalun állomásozott, s előbb ki volt rendelve a Vasvári-féle havasi expedícióhoz. Egyebet azonban annál, hogy Válaszuton 2 marhát elraboltak, nem tudni; lehet, ezt sem ők, hanem a régibb nemzetőrök tették. Csány követelte ennek megtérítését, de ez, miután nem tudatta, hogy kik s mely községbeliek követték el a rablást, teljesíthető nem volt.²⁾

Az ide vonatkozó okmányokat megsemmisítette a vármegyei levéltárból az önkényes uralom, sőt a jegyzőkönyvben foglalt ide vonatkozó végzéseket is kitöröltette. Pedig Szépszőgi ezután is tett jelentést, anynyit ki lehet venni a vármegyei jegyzőkönyvben fekete tentával vastagon áthuzott végzésekből, de hogy mit tartalmaztak azok, azt nem lehetett nagyító üvegen sem kibetűzni s az ma már a vármegye történelme nagy kárára örök titok.

¹⁾ Lásd a LXXIII. és LXXV. sz. alatti okmányokat.

²⁾ Biharv. 1849. jegyzők. 1538. sz.

XII. FEJEZET.

A függetlenségi nyilatkozat, s annak hatása Biharvármegyében.

Az 1849. évi mártius 4-én Olmützben kiadott birodalmi alkotmány¹⁾ kitörölte a magyar királyságot az élő államok sorából, megsemmisítette annak nyolc százados alkotmányát s önállóságát, s bekebelezte az egységes ausztriai birodalomba.

Ki ezen lépést tanácsolta a fiatal, tapasztalatlan császárnak, az nem volt uralkodójához hű. Ezzel széttépetett a dynastia részéről azon törvényes kapocs, mely az uralkodó házat a magyar királlyal egybekapcsolta.

A nemzetgyűlés, vagy helyesebben a debreczeni nagy templomban a képviselők és az egybesereglett nagyszámu közönség által képezett népgyűlés²⁾ Kossuth nagy hatásu beszéddel kísért indítványára ápril 14-én ezen merényletre azzal válaszolt, hogy Magyarország függetlenségét s a Habsburg-Lothringen-ház trónvesztettségét proclamálta.

Az előzmények által bármennyire indokolva volt is ezen lépés, az nem volt sem parlamentararis, sem politicus.

Parlamentaris nem volt azért, mert a nemzetgyűlés nagy többsége, mint nemcsak Kemény Zsigmond és Kovács Lajos írják, hanem emlékiratában maga Madarász József is bizonyítja,³⁾ a békét óhajtotta s perhorrescalt minden olyan tényt, mely annak útjába akadályt gördíthetett. Sőt Irányi is azt írja, nagy becsü francia munkájában, hogy a békepárt januárban számosabb volt s a harc pártja alig számított 30 tagot, ezen állítását egy újabb cikkében is ismételi. Igaz ugyan, hogy ugyancsak ő írja, miszerint az ápril 12-i titkos ülésben a többség melegen fogadta

¹⁾ Gyűjteménye a legfelsőbb manifestumoknak és szózatoknak. I. 47—66. l.

²⁾ Kemény emlékirata Beksicsnél. 120. l.

³⁾ Kemény id. munk. 106. 115. l. — Kovács Lajos: A békepárt a forradalomban. 74—85. l. — Madarász József: Emlékirataim. 221—222. l.

Kossuthnak függetlenségi indítványát¹⁾. Azonban, ha figyelembe vesszük, hogy a tények igazolásuk szerint a békepárt hatalomban január olta nem fogyott, hanem nőt, s hogy az említett ülésben a kérdést, mint Kemény írja, nem merték szavazásra bocsájtani, Irányi utóbbi állítását tévesnek kell tekintenünk s a Madarászét fogadnunk el. Ápr. 12-én sokakat elragadott ugyan Kossuth beszéde,²⁾ de az ápril 14-iki határozat még is csak a népgyűlésben volt keresztül vihető. Egyedül Kossuth vitte keresztül azt, s annak kimondásán, mint a Görgeihez márc. 24-én írott levelének ezen passusa: »egy döntő győzelem, ez az alap, melyen isteni és emberi törvények szerint mindent rendezhetünk.«³⁾ már régebben, bizonyosan a mártius 4-iki alkotmány tudomására jutása olta gondolkozott. S kivitte nem ugyan azért mivel Szemere insinualja, a főhatalomnak Görgeitől való féltése miatt,⁴⁾ hanem mint a viddini szózat írja,⁵⁾ azért, hogy a békepárt terveit megghiusítandó, a nemzet mögött a dynastiával való kibékülhetés hidját lerontsa. Ezért varázsolta a »törpe minoritás«-t, mint ezt már máskor is megtevė, többséggé.

Nem lehet tagadni, hogy ez államcsiny volt a többség ellenében s éppen ezért nem volt az parlamentaris tény. De más részről az is tagadhatatlan, hogy a békepárt nagyon gyáván engedte magát megsemmisíttetni s egyáltalán nem viselte magát sem államférfiulag, sem oly férfiasan, mint komoly politicai pártnak, s különösen forradalmi időszakban, magát viselnie kell.

De nem volt a függetlenségi nyilatkozát politicus tény sem.

Nem azért nem volt az, mintha, -- mikép sokan hitték és

¹⁾ Irányi: Hist. polit. de la Rev. de Hongrie. II. k. 232. 233. 359. 1. Országvilág. 1885. 11. sz.

²⁾ Hunfalvi: Budapesti Szemle (1883.) XXXIV. k. 274. 1.

³⁾ Winter-Feldzug. 415. 1.

⁴⁾ Szemere: Graf L. Batthyány etc. III. k. 82. 83. 1.

⁵⁾ Szilágyi: Kossuth a forradalom végnapjairól. 15. 16. 1. -- Kossuth az „Irataim“ előszavában ezen viddini szózat szerzőségét magától elutasítja. Görgei azonban (Budapesti Szemle 1881, XXVI. k. 178—180. 1.) az övének tartja azt ezen nyilatkozat dacára is. Kossuthénak mondja azt Horváth is (Magyarország Függetlenségi harca, III. k. 422. 1.) Szemere is (Graf L. Batthyány., II. 117. 1.) s a viddini élményeit leirt „egy menekülő“ is, (Magyar menekvők Török földön, írta L. K. 45. 1. Megjelent Tilschnél, Kolozsvárt, 1850-ben) ki még a szózat létrejöttének körülményeit is leírja; valamint legujabban Klapka is. (Emlékeimből. Pesti Napló. 1885. jan. 11. sz.) Pulszky „Életem és korom.“ című művében mélyen hallgat a szózatról, pedig ő nekie nyilatkoznia kelle vala ezen kérdésben.

hiszik még ma is, — ez idézte volna elő a muszka interventiót. Maga Welden is, az osztrák hadsereg akkori főparancsnoka, ki azt is, önmegtagadólag s Ramminggal polemizálva, beösméri, hogy az osztrák sereg orosz segély nélkül fölöttünk nem lett volna képes győzedelmeskedni, részben a függetlenségi nyilatkozatnak tulajdonítja az orosz cár által fölajánlott segélynek az osztrák császár általi elfogadtatását,¹⁾ de ebben téved ő is. Az ez iránti alkudozások, — eltekintve attól, hogy már a télen orosz csapatok törtek vala be Erdélybe, s eltekintve attól is, hogy Májláth szerint a dethronisatio híre május 2-án érkezett Bécsbe s más nap tétetett az az »Oest. Correspondenz« 101-ik számában közlé,²⁾ — régibb keletűek, az orosz segély már ekkor el volt fogadva, s csak is a kivitél módozatai körül értekezett már ekkor a két udvar egymással. A hivatalos orosz munka a magyar hadjáratról mindjárt kezdő soraiban constatálja, hogy az osztrák kormány még mártiusban fordult katonai segélyért az orosz cárhoz, még ekkor ugyan csupán azért, hogy az orosz segédsergek Galicia és Bukovina határain öszszevonassanak, s szükség esetére készen tartassanak az Ausztriába való bevonulásra. Az orosz cár tudatta az osztrák cabinettel, hogy ez már megtörtént, azonban az orosz cár csak azon főföltételek mellett volt hajlandó a kért katonai segélyt megadni, ha 1, annak nemét és erejét ő maga határozza meg, s ha 2, az orosz csapatok külön működnek az osztrákoktól; a mely föltételeket az osztrák cabinet háláson el is fogadott, s ápril 15-én már arra kérte az orosz cárt, hogy 30,000 embert küldjön Erdélybe, mit ez csak a módozatok megállapításuk után tartott teljesíthetőnek.³⁾ S maga az osztrák hivatalos munka a magyar- és erdélyországi nyári hadjáratról beösmér annyit, hogy ápril eleje után kérték Erdélyt 20–25,000 emberrel megszállatni s 30,000 embert Krakkónál öszszevonni, ápril 24-én pedig az utóbbinak is sürgős benyomulását kérelmezte az osztrák kormány.⁴⁾

Horváth az orosz interventionak az osztrák kabinet általi végleges elfogadása napjául gróf Stadion minister elmeháborodása indokából ápril 12-ét sejteti,⁵⁾ ezen föltevés azonban nem csak a

¹⁾ Welden: Episoden aus meinem Leben. 104--106. l.

²⁾ Májláth: Neuere Geschichte der Magyáren. II. k. 232. l.

³⁾ Bericht über die Kriegsoperationen der russischen Truppen. I. és II.

1. 2. l.

⁴⁾ Der Feldzug in Ungarn und Siebenbürgen in Sommer. 163. l.

⁵⁾ Horváth: Függetlenségi harc. III. k. 15. l.

fentebb előadottaknál fogva, melyek szerint az még mártiusban történt, hanem azon indoknál fogva, is téves, mivel Rogge Valter szerint a Stadion betegségét a mértéktelen élet- és kéjelvezetek okozták.¹⁾

Nesselbrode gróf orosz külügyminister már ápr. 27-én, az európai udvaroknál levő orosz diplomáciai ügynökökhöz intézett körlevelében, tudatta az európai kormányokkal, hogy Oroszország tovább nem nézheti közönyösön a magyarországi lázadást, mely az ő lengyel tartományait is fenyegeti, s hogy az osztrák kormánynak kérelmére annak segítséget nyujtand; kifejezván azon reményét, hogy az európai kormányok az ő fegyveres intervenciójába belenyugvandnak.²⁾

Ezek folytán a hivatalos »Wiener Zeitung« május 1-én megjelent számában már hivatalosan tudatva lett az orosz intervencio, a pétervári hivatalos lap is hozta május 11-iki számában a cárról hasontartalmu manifestumát, s másnap kiadatott az osztrák császár legfelsőbb értesítése is, melyben tudatja Magyarország népével az orosz sereg bevonulásukat.³⁾

Az itt röviden közölt hivatalos adatok kétségen kívülé teszszik, hogy az orosz intervenciót nem a függetlenségi nyilatkozat idézte elő. Előidézte azt fegyvereink diadalai folytán az osztrák kormánynak azon örült álma, hogy a magyar királyságot is beolvasztja az egységes ausztriai császárságba, s herceg Schwarzenberg Félix miniszterelnök s az iránytadó körök azon végzetes nézetök, hogy a magyar rebellekkel alkudozni nem szabad.

Lehetséges, hogy az intervencio módozatainak a cárral kivánt szellemben való megállapításukat siettetette a függetlenségi nyilatkozat, azonban teljes bizonyosságu tény leendett az is, hogy ha soha ki nem mondatik vala is az ápril 14-iki határozat, az osztrák kormány még sem a mélyen megsértett magyarokkal való alkudozásokban s velök kötendő becsületes békében, hanem az orosz cárral segítő karjaiban keresendett vala az isaszeghi és nagysarlói fényes győzelmek után menedéket.

Nem az orosz beavatkozás miatt vala tehát a függetlenségi nyilatkozat impoliticus tény, hanem a miatt, mivel ez által eljät-

¹⁾ Rogge: Az 1848-iki reactio etc. 51. l.

²⁾ Horváth id. munk. III. k. 17—19 l.

³⁾ Horváth id. munk. III. k. 22—23. l. — Rogge id. munk. 78—79. l. A legfelsőbb értesítés a »Gyűjteménye a legfelsőbb manifestumoknak.« L. 82—84. lapjain.

szottuk a velünk rokonszenvező európai cabinetek és a bécsi nép sympathiaikat.

A trónvesztési határozat Bécsben még a nép legalsóbb rétegeiben is, teljesen s anynyira megsemmisítette a magyar országgyűlés iránti rokonszenvet, hogy a császári udvar már május 5-én nyugodtan visszaköltözhett Olmützből Schönbrunnba.¹⁾

Teleki László, kormányunk párisi agense, azt írta ugyan május 7-iki levelében Pulszkyhoz, a londoni agenshez, hogy Párisban az ausztriai ház ellen kimondott dechéancenak minden pártnál jó hatása van. Ez azonban rózsaszínű szemüvegen való szemlélése vala a helyzetnek, mit saját levelei tanusítanak, melyeknek minden felől reménykedő s mégis bánatos hangjuk ugy hasonlít a Mikes Kelemen leveleiéhez. Már május 25-én azt írja Pulszkyhoz, hogy Drouyn de l' Huystól nem sokat lehet remélni, de abban bizik, hogy az sokáig nem maradhat a külügyministeri széken. Az új külügyminiszterről: a »Democratia Americában« című mű hires szerzőjéről, Tocquilléről is azt kénytelen írni augusztus 16-án azonban, hogy birja annak sympathiait, de még sem meri ígérni, hogy az sokat lesz képes mellettünk tenni, mert a francia politica mostan a körül forog: megkapja-e az elnök a vürtembergi hercegnőnek, Miklós cár hugának kezét vagy sem? — Így járt Teleki a pártokkal is. Maga írja június 26-iki levelében, hogy Manguin interpellatiójának sorsa az egyszerű napirend lön.²⁾ Manguin az iránt interpellálta június 25-én a törvényhozó gyűlésben Tocquillet, hogy tegyen óvást a magyarországi orosz intervenció ellen, a gyűlés ezen interpellatiót nagy hidegséggel fogadta, Tocquille válaszra sem méltatta azt, s a ház többsége egyszerűen mellőzte. Ugyanez lön sorsa már előbb, május 22-én az alkotmányozó gyűlésben Joly képviselő azon indítványának, mely a kormánynak az orosz interventio ellenében a legerélyesebb eszközökhöz való nyulását tárgyzatta s mely a magyar nemzetnek tettleges gyámolítását is involválta. Leszavaztatott ez is, s 436 szavazattal 184 ellenében a jeles szabadsághősnek Cavaignacnak egy se hus, se hal-féle közvetítő indítványa fogadtatott el.³⁾

Franciaország tehát szépen sorsunkra hagyott.

Angolország sem járt el máskép irányunkban. Tartatott ugyan

¹⁾ Rogge id. munk. 77. l. — Horváth id. munk. III. k. 15. l.

²⁾ Pulszky: Életem és korom. Második kiadás. I. k. 473. 476. 490. és 481. l.

³⁾ Horváth id. munk. III. k. 47–54. l.

az angol fővárosban, a London-Tavernben egy magyar meeting, de annak jellemzésére, bárha abban résztvettek Osborn, Taylor és Düdley-Stuart is, elég legyen csupán annyit fölhozni, hogy az elnökségre nagy nehezen Salamons Aldermant szerezték meg, mert parlamenti notabilitás nem akarta magát nyíltan a magyar ügygyel azonosítani.¹⁾

Ottani agentsünket Pulszky Ferencet el sem fogadta Palmerston lord, az angol külügyminister, hanem annak még az 1848-ik évi december 12-én, Kossuth szerint 13-án, alállamtitkára Eddisbury által tudtára adatta, hogy a britt kormánynak Magyarországról csakis mint az osztrák császárság egyik alkatrészéről van tudomása, ennél fogva Magyarországra vonatkozó közléseket csupán az osztrák császárnak az angol udvarnál levő diplomatiái képviselője, Koller báró útján fogadhat el.²⁾ Mint magán személyt fogadta ugyan Pulszkyt, de ekkor is azt tudatta vele, hogy Ausztria oly hatalom, melyet fel kellene találni, ha nem léteznék már, mint európai szükségességet s Angolországnak természetes szövetségesét a keleten; tanácsolta tehát, hogy egyezkedjünk ki, mert az európai politica keretébe nem illenek be kis államok azon helyen, melyet Ausztria foglal el, s kijelenté, hogy Angolországtól a rokonszenvenél ne várjunk semmi egyebet, legfőlebb közbenjárását Ausztria politicájának mérséklésére.³⁾

Palmerstonnak elve volt az európai állampoliticában elfogadott azon tétel, hogy az ausztriai monarchiának létezése s nagyhatalmi állása az európai sulyegyen fenntartására szükséges, éppen ezért, midőn már az orosz interventio ténynyé vált is, ide vonatkozólag csupán annyit irt a szent-pétervári angol követnek: »ő brit felsége kormánya nem tekinti az alkalmat olyannak, a mely Nagy-Brittánia részéről valamely formalis véleménynyilvánítást tenne szükségessé az ügy felett.⁴⁾«

¹⁾ Pulszky id. munk. I. k. 456. l.

²⁾ Kossuth: Irataim. II. k. 220. l. — A közelmúlt titkaiból. I. füz. 24—25. l.

³⁾ Pulszky id. munk. I. k. 446. l.

⁴⁾ Kossuth id. munk. II. k. 226. l. — A közelmúlt titkaiból. 26. l. Az utóbbi Palmerstonnak érintett sürgönyét azon időről datáltnak állítja, midőn Nesselrode notificallta az interventiot, Kossuth pedig azon időről datáltnak, midőn az oroszok a télen először Erdélybe betörttek. Az azonban, hogy mely időben intéztetett az a szentpétervári angol követhoz, a dolog lényegére nézve különbséget nem tesz, mert az az angol cabinet állandó nézetét tartalmazza az orosz interventio általi megrohantatásunk tekintetében.

Tétettek az angol alsóházban is interpellatiók az orosz intervencióra vonatkozólag. Május 11-én Osborn, július 6-án Hume, s július 21-én ismét Osborn interpellált, melyek vitát is idéztek elő; a két előbbire Palmerston és Russel lordok kitérőleg feleltek, az utóbbira azonban Palmerston nyíltan kijelentette, hogy Ausztria oly hatalom, melynek irányában az angol kormány sok tekintetnél fogva a tisztelet érzelmeit köteles ápolni; az európai szabadság érdekében fekszik, hogy Ausztria az európai hatalmak közt fennmaradjon, következésképp mind az, mi közvetlen vagy bár közvetve s távolról is oda irányulna, hogy Ausztria nagy hatalmi helyzetéből másod rangu állammá süllyedjen, ártalmas volna Európára nézve, s nem lehetne eléggé óvást tenni ily nemű irányzat ellen.¹⁾

Az angol külügyministernek ezen nyilatkozata egyenes elítélése a függetlenségi nyilatkozatnak, s hallgatóságos helyeslése az orosz intervenciónak, mint a mely által megmentetik Ausztria nagyhatalmi helyzete.

Ezt értük el a függetlenségi nyilatkozattal, melyet tehát, bár el kell is ösmerni róla azt, hogy a mártius 4-iki octroyált alkotmány következménye vala az, s hogy az a nemzet történelmi aspiratióinak kifejezése vala, határozottan impoliticus lépésnek kell jellemezni, mert az egyetlen darab fegyverrel sem adott többet a kezünkbe, sőt a törvényes tér oda hagyása többeknek megzsibbasztotta tetteirejüket s hitöket a jövőben, s még is elfordította tőlünk az irányunkban jóakaratu európai cabinetek rokonszenvét, s lehetlenné tette Angliának Palmerston által Pulszky előtt kilátásba helyezett közbenjárását, Ausztria politicájának mérséklése tekintetében. Hogy pedig ennek minő sulya lett volna, megmutatták a későbbi események, midőn menekültjeinket Anglia és Franciaország közbenjárása az orosz és osztrák diplomacia minden fenyegetése és kardcsörtetése dacára is megmentette a kiadatástól.

Valószínű, sőt több mint bizonyos, hogy a függetlenségi nyilatkozat nélkül sem kaptunk volna külföldi segílyt, miről sokan s ezek között Kossuth is, még a függetlenségi nyilatkozat után is, álmodoztak. Azonban, ha az ki nem mondatik, nem hivatkozhattott volna ellenünkben az absolut osztrák kormány a jogeljátszás tanára, s bizonyára egész erélyével közben járt volna érdekünkben és Ausztria érdekében az angol cabinet, nemcsak ugy pró-

¹⁾ Horváth id. munk. III. k. 57—64. l.

bálgatásból s inkább azért, hogy Ausztria ereje ne emésztődjék, mint ezt a Ponsonby bécsi angol követhez augusztus 1-éről keltezett intézett diplomatai jegyzékben tevő, melynek a Pétervárad capitulatioja után történt elutasításában aztán szépen belenyugdott Palmerston.¹⁾ S Angliának erélyes közbenjárása genirozta volna a boszszutól elvakult rövid látó osztrák kormány tagjait azok közül soknak elkövetésétől, melyek a szabadságharc leverése után bekövetkeztek.

Azonban nem pertractálom tovább a függetlenségi nyilatkozatot, már is tulléptem tárgyam keretét, hanem, annak igazolásul felhozása mellett, hogy enynyit nagy vonásokban odavetni a sokféle téves vélemény elosztatása céljából tárgyam szűkebb volta dacára is szükségesnek véltem, — visszatérek Biharvármegyére.

Biharvármegye bizottmányi ülése a függetlenségi nyilatkozatot május 1. napján tárgyalta. A vármegye jegyzőkönyvébe 1036. sz. alatt egész terjedelmében bevezettetett a függetlenségi nyilatkozat, a következő 1037. sz. alatt pedig az arra vonatkozólag hozott végzés. Szentségtelen toll a többek között ezen két végzést is kitörölte a vármegye jegyzőkönyvéből, de miután azokat a vármegye még akkor kinyomatni rendelte, egy ilyen kinyomatott s fennmaradt példányt kegyeletes kéz odatett a kitörölt lapok közé, s így azon historiai értékű végzését Biharvármegyének megmen-tette az utókor számára, s én azt ezennel közlöm egész terjedelmében.

Igy szól ezen 1037. sz. végzés :

»Thurzó János alispán szóval jelentette: miképen a főlebbi 1036. szám alatt foglalt függetlenségi nyilatkozatnak megye szer-tei közhirrététele, a »Közlöny« idei 85. számában megjelent kormányelnöki rendeletnél fogva, Hodossy Miklós kormánybiztosnak hagyatván meg: ezen kormánybiztos által nem csak az egyházi szószékekből és községenként eszközöndő meghirdetés iránt, tétettek kellő intézkedések, hanem különösen a központi székvárosra nézve, közelebbi április 29-én délelőtti tizenkettőfél órakor Nagy-várad városháza erkélyéről, a kormánybiztosnak, megyei és váro-si tisztviselőknek, úgy a helybeli katonai parancsnokságoknak és az egyházi rend főbbjeinek jelenlétében, roppant népgyülekezet előtt, a nyilatkozatnak felolvasása s kihirdetése végre is hajtattott; s az összes népnek e fölötti öröme és lelkesültsége, mind a gyak-

¹⁾ Majláth id. munk. II. k. 301—302. l.

rabban kitört tetszés zajában, mind a városnak éjjeli kivilágításában és ünnepélyes fáklya- és zene-menet általi fölélenkítésében egy általános és kitörölhetlen nemzeti érzelemnek volt kifejezése.

V é g z é s.

»Midőn a megye, a hazafiui hűség kegyeletével üdvözölné a nemzet-gyűlés függetlenségi nyilatkozatát: mélyen érzi egyszersmind, hogy soha a nemzet nagyobbserű pillanatot nem élt, mint a jelen, s hogy szent az oltár, melyen egy szabadnép áldozása közé saját áldozatának tüze vegyül.

»Alig mult el egy év, mióta a tavalyi pozsonyi országgyűlés törvényei meghirdettettek. Akkor még hívé a megye, miképen a szabadság keresztvizét nem polgár-vér állítja elő. Akkor még hívé a megye, miképen a korona fénye és a nemzet ereje, kölcsönös bizodalomban olvadnak össze. Akkor még hívé a nemzet, miképen a királyi bibor, csak a népek szeretetének, s nem az öldöklő harcok lángjainak leend viaszszasugárzása.

»Isten és a világ tanuk: hogy e hitet nem a nemzet törte meg. Isten és a világ bírák: hogy ezreknek omló vére, s a belháboru rémei azoknak szállanak fejeikre, kik a nemzet fölötti uralkodásra, de a boldogítóan uralkodásra hivatva valának, s trónjukat a népjog és jólét romjain törekvének fölemelni.

»Hol van az emlékezet, mely el nem fáradna e törekvés háromszáz éves történetein? Háromszázad előtt, egy szabad nemzet szabadakaratóból nyerte a Habsburg-ház a magyar koronát. Három századon túl uralgott idegen család a nemzet fölött, mely Erdélynek anynyi jeles fejedelmet, s a lengyel trónnak egy Báthory Istvánt birt adni. És ez alatt a nemzetiség elszibbasztva; a polgári szabadság vérbe fulasztva; a lelkiismeret szabadsága letiporva; a nemzetgazdaság tilos czélokra kizsákmányolva; a kereskedelem és ipar fejlődésében meggátolva; a sajtó szűk bilincsek közé nyűgözve; a hadügy nemzetellenes irányuvá fajitva; a törvények élő sebekké változtatva; a néposztályok és népfajok ellenséges állásba hozva: a nemzetnek élete folytonos tetszhalál volt, s a történetek lapjai nagyszerű temető, melyben csak a sirok emlékei és a számüzöttség ösvényei váltják föl egymást.

»S ez vala a mult, melyet a Habsburg-Lothringeni ház uralkodása idézett elő. — Ez az állapot, melyből ezen ház trónvesztettségének nyilvánítása, egy szebb jövődönnek elébe vezérli a nemzetet.

»Magyarország önálló életének születésével kezdődik e jövőendő.

»Ilyen volt a Magyarország, mely a honszerző vezérnek lelke előtt lebegett, midőn az elterülő földön, az őt szabadon választó hősöknek paizsaira emelve végig tekintett. Ilyen volt a Magyarország, melyet a harcos elődök, a világosabb látás komoly perceiben oly édes vágygyal álmodtanak.

»Az ő árnyékaik engesztelve vannak. Poraikra nem többé csak hazafiui könyek, de szentelt vércseppék is hullanak. Szellemeik nemcsak a sirok fölött virasztanak, de föléledve vannak a hadfiakban, kik a szabadságharcot vivják, s a halálban is életet nyernek. Ők nyugosznak már, benn a hazában és kívül a hazán; s a jelen ivadék hálásan gondol vissza reájok, midőn a független Magyarországot, az önálló szabad nemzetek sorában megjeleni látja.

»Testvéreit köszönti a nemzetekben a magyar. Békére nyújtja jobbját, melyet a harcok edzettek meg. Barátságot ajánl, melyben hüvebb nála nincsen. Szövetséget kíván, mely a közös szabadságnak leszen záloga. Igényekkel lép föl, melyekhez jelene és multja adnak jogot.

»Ezredéves mult egy lap az idő könyvében, mely a jövőendőnek biztosíték-levelét foglalja magába. S a nemzet örömmel áldoz mindent, hogy még több lapot is a hír, dicsőség aranybetűivel töltsön be. S a nemzet örömmel áldoz mindent, hogy e biztosíték-levelre a népek rokonszenvét és becslését kezesekül megszerezze.

»És e pályán a nemzetnek vezéréül egy férfiú járand elől: kinek életleirása a nemzet legközelebbi multjával egygyé vált; kinek hűségét szenvedések viharai edzették törhetlenné; kinek nevét az ifju szabadság fája, melybe az emléketűként véseték be, magával együtt fogja nevelni és fentartani.

»És a független Magyarország első kormányzó-elnökében Kossuth Lajosban, azon férfiú álland a közdolgok élén; ki egymaga virasztott az egésznek sorsa fölött, midőn a veszély hullámain hánnyaték a haza; ki egyszerű nevével az elárult nemzetnek kormányt, pénzügyet, hadsereget és egységet adni birt; ki a népek millióinak akarátát és erejét öszpontosítá magában, ki vezérül már előbb megismerteték, semmint elválasztaték; ki átmeneti kapcsolóként áll, mely a fölszabadult országot a szabad Európához csatolja.

»Hódolattal üdvözli tehát e megye a függetlenségi nyilatkozatot. Ugy tekinti azt mint százados hajok gyökeres gyógyszerét. Ugy nézi azt, mint az őszes nemzet hazafiui imádságát. Ugy őrzi azt, mint legszentebb kincsét, melyért vért és életet adni édes kötelesség.

»Bizodalommal üdvözli a megye a kormányzó-elnököt. Ugy tekinti őt, mint ujszövetségi Mózes, kinek botja, az idegen kormány-rendszer sziklájából, a szabadság és függetlenség forrását fakasztja fel. Ugy nézi őt, mint a ki elérte a legfőbb helyet, minél magasabbra szabad ember, szabad emberek között, bűnös vágy nélkül nem emelkedhetik. Ugy látja őt, mint a kinek kormánya alatt Lajos és Mátyás dicsőségénél ragyogóbb kor derülni a nemzetre, mely kor ragyogó leszen a nélkül, hogy a hatalomnak fényével égetne.

»Kijelenti végre és a kormányzó-elnökhöz is megiratni rendeli a megye: miképen a nemzet egy ajku határozatának, mely a Habsburg-Lothringeni házat trónvesztettnek nyilvánítja, s a kormányt az elnöknek kezeibe tévé le, biztosításához bármily áldozattal kész járulni.

Csengery Imre főjegyző.«

Biharvármegyének ezen végzése hódolati nyilatkozatul a hivatalos lap május 15-iki számában is közé tétetett.¹⁾

Várad-Ujváros május 5-iki közgyűlésén is bejelentetett a függetlenségi nyilatkozat meghirdetése, s mint a jegyzőkönyv tartalmazza: örömkönyvek csordultak annak hallattára a nép szeimeiből.²⁾

Várad-Olaszi város képviselő testülete még előbb, ápril 19-én hozta meg hódolati nyilatkozatát, s azt meg is küldeté a kormányhoz, mely azt a hivatalos lapnak már május 6-iki számában közé téteté.³⁾ Ez a következőkép hangzik:

»Folyó hó 14-én hozott országos határozatban minden hazafinak forró óhajta nyilvánult. Örömelekesedéssel értettük azt, miszerint tisztelt országos elnök ur rendithetlen hazafiságában a hongyülés osztatlan bizodalma pontosulván, az ország kormányzásával megbizatott; sietünk ebbeli örömmünk s hálaérzelmünket nyilvánítani, melyet midőn hazafiui teljes örömmel nyilatkoz-

¹⁾ Közlöny. 1849. 105. sz.

²⁾ Várad-Ujváros 1849. jegyzők. 529. sz.

³⁾ Közlöny. 1849. 98. sz.

tatunk, bátorkodunk azon szerény kijelentést tenni, miszerint bennünk közhazánk védelmére hazafiui lelkesedés él, s valamint eddig, úgy jövődre nézve is a haza függetlensége megóvására élet- s vagyónáldozatkészséggel járulni, s mélyen tisztelt országos kormányzó ur rendeletének engedelmeskedni hazafiui kötelességünknek tartjuk, és fölkérjük tisztelt országos kormányzó urat, hogy áldozatkészségünket igénybe venni s a haza iránti szolgálatra alkalmat nyújtani méltóztassék.«

Hódolati nyilatkozatokat küldöttek be továbbá a kormányhoz a n.-várad latin szertartású káptalan s a n.-várad görög nemegyesült szentszék,¹⁾ a n.-várad reformált héber vallású hitközség, s a n.-várad fő-, közép- és elemi-tanoda.²⁾

Ezen hódolati nyilváníításokból azonban nem szabad valami nagy hímet varrni, azok értékéből igen sokat levon azon körülmény, mely szerint május 3-án Vukovics igazságügyminister által minden bíróság rendeletileg oda utasított,³⁾ s május 9-én Horváth Mihály vallás és közoktatásügyi minister által minden egyházi és iskolai főnöknek, előljáróságoknak és testületnek szintén rendeletileg, és pedig 6 heti záros határidő alatt meghagyatott,⁴⁾ hogy hódolati nyilatkozatukat a kormánynak mutassák be.

Ide vonatkozólag főlemlitem még azt, hogy Debreczenben a függetlenség megünneplése alkalmával Lázár Miklós, akkor ottani segédlelkész, tartott egyházi beszédet, mely kinyomattatván, 4 pengő krajeárért példányonként a sérült honvédek javára elárúsításra is bocsájtatott;⁵⁾ Lázár aztán június 23-án Horváth Mihály által ezen érdemeért a n.-várad főtanodánál üresedésben levő hittanári és hitszónoki állomásra rendes hittanárul illetőleg hitszónokul neveztetett ki.⁶⁾

Biharvármegyében a magyar nép tapsolt a függetlenségi nyilatkozatnak, nem tudva fölfogni annak horderejét és következményeit. S tapsolt különösen Buda várának bevétele után, melynek ostromát Bayer ezredes szerint Kossuth parancsolá meg egy ápril 15-én kelt s Görgeinek a lévai főhadiszálláson Ludvig kormánybiztos által ápril 19-én kézbesített rendeletével,⁷⁾ s melynek dicsőséges megvívása által Magyarország függetlenségét bevégeztnek tekinté. A komolyabban elmélkedni tudók azonban gondolkodóba

¹⁾ Közlöny. 1849. 131. sz. — ²⁾ Ugyanott. 139. sz. — ³⁾ Ugyanott. 97. sz. — ⁴⁾ Ugyanott. 101. sz. — ⁵⁾ Ugyanott. 102. sz. — ⁶⁾ Ugyanott. 141. sz.

⁷⁾ Némethy-Bayer: Die Belager. der Festung. Ofen. 57. 142. l. — Kossuth ezen parancsot föltételesnek állítja. (Irataim. II. 278—279. l.)

estek a fölött, s előre látták a végzetet, mely kikerülhetlenül bekövetkezend.

Maga Beöthy Ödön, Biharvármegye főispánja s Magyarországnak Konstantinápolyba küldött képviselője, ki ekkor, mint már említém, éppen Brassóban volt, megtudván a dethronisatiót, s arról is értesítetvén a bukaresti angol ügynök által, hogy annak következtében vele ezentulra minden hivatalos érülközést megszakitand, elkeseredett a függetlenségi nyilatkozat kimondása fölöött. S hazajött rögtön N.-Váradra s 'innen, miután a juniusi hoszsza bizottmányi ülés alatt két napon, juniús 6-án és 8-án még elnökölt, egy Kossuthoz intézett levelében lemondott a függetlenségi nyilatkozat következtében úgy a főispánságról mint a konstantinápolyi követségről. »Eleresztették a kutyát a láncról,« — így jellemezte a függetlenségi nyilatkozat által tett lépést.

Lemondása a főispánságról miért nem tétetett soha közé: annak természetes okai vannak. A kormány nem akarta blamálni a függetlenségi nyilatkozatot.

S bár a függetlenségi nyilatkozat elleni minden lépés, anynyival inkább annak megdöntése a függetlenségi nyilatkozat végső passusa által honárulási bűnnek és így vésztörvénszék alá eső cselekménynek nyilvánított, Beöthy Ödön, mint az erős meggyőződés embere, nem rettent vissza föltámadni az ellen, melyet hazájára nézve vészesnek tart.

Szivák Miklós lemondása folytán éppen betöltendő lévén a b.-ujfalui kerület képviselői állása, ottan azon határozott célból, hogy Nyáryval, kivel ez iránt érintkezésbe is lépett, a függetlenségi nyilatkozat visszavonására parlamentaris pártot alkotand, megválasztatta magát képviselőnek.

Csakhogy mire ő meg lett választva, a ház meg május 31-én július 2-ára elnapoltatott, s midőn július 2-án Pesten a ház csak azért, hogy újra elnapolja magát s fusson ismét a kormánynyal, egybegyűlt, már akkor nyakunkon volt a muszka interventio. S Beöthy Ödön, látva, hogy már nem használhat semmit a célba vett lépés, lemondott tervéről, nehogy indítványát valaki saját megmentése céljából tethnek keresztelje el.¹⁾

S nem egy ember gondolkodott úgy a tömeg tapsolása dacára is Biharvármegyében a függetlenségi nyilatkozatról, mint Beöthy Ödön.

¹⁾ Mindez Komlóssy Antal szives közlése után.

XIII. FEJEZET.

Az itthon maradtak s a társadalmi élet.

Az illető tárgy előadásánál megösmertettem azok neveit, kik a megyei s törvénykezési szolgálatban s a harotéren teljesítették a hazafiui kötelességet.

Hátra van még azon testületekről megemlékezni, melyek saját hatáskörükben nagy szolgálatokat tettek a magyar ügynek s a magyar hazának, s azon egyesekről, kik más téren szolgálták a közügyeket.

A testületek között első s kimagasló helyet foglal el a vármegyének mintegy 160 tagból állott bizottmánya,¹⁾ mely a majdnem másfél évi viharos időkben bölcsen kormányzá a vármegyét, elintézte az egyesek ügyeit, közreműködött, bár eleinte lanyhán, a honvédelmen, s elhárította igen gyakran a fenyegető veszélyeket.

Sokszor rámutattam elbeszélésem folyamában ennek működésére, így itten csupán annak megjegyzésére szoritkozom, hogy a vármegye bizottmánya, mikor a szükség követelte, mindig ülést tartott, s így nagyon gyakran és sokat ülésezett; ülést tartott nevezetesen az 1848 ik évben május 31-én, junius 13-án, 20-án és 29-én, julius 3-án, 17-én és 28-án, augustus 1-én, 8-án, 16-án és 24-én, september 1-én, 6-án, 15-én, 17-én és 23-án, october 9-én, 13-án és 23-án, november 2-án, 7-én, 13-án, 14-én, 17-én és 23-án, (látható ebből is, hogy ekkor volt a legnagyobb veszély), s december 9-én, 23-án és 26-án, az 1849-ik évben pedig január 3-án, 18-án és 29-én, február 6-án, 13-án, 22-én és 26-án, mártius 5-én, 19-én és 27-én, április 2-án, 11-én és 16-án, május 1-én, 10-én és 23-án, junius 4-én és 25-én, julius 2-án és augustus 1-én. S ülései rendesen nem egy napi, hanem több napi időt s néha egy egész hetet vettek igénybe. Utolsó ülését augusztus 3-án tartá, mely folytatása volt az augustus 1-inek.

¹⁾ Kossuth hirlapja 54. sz.

Az általa hozott végzések számuk az 1848-ik évben az 1856-ik számutól a 4630 számuig, tehát majd nem 3000-re terjed, az 1849-ik évben pedig 1741 végzés hozatott. Óriási munkásság, melyet csak a hazaszeretet s a hazáért való áldozatkészség fejthet meg.

A bizottmányi tagok névsorukat azért nem közlöm, mert azt elősorolva sehol nem találtam, de különben is azokat, kik szerepeltek, úgy is érintettem már elbeszélésemben. Az üléseken résztvevők gyakran változtak, a tagok rendszeren kevés számmal voltak jelen, legtöbbszörre a kormánybiztos, a tisztségviselők, s a helybeli tagok, vidékiek csak kevesen vettek részt a gyakori és hosszúságos üléseken, a mint hogy az másképp nem is lehetett.

Örök kár s a historiára nézve helyreépíthetetlen, hogy végzései közül a hírhedt Józsa Péter, a Haynau-korszak cs. kir. kormánybiztosa 75 végzést a jegyzőkönyvből kitöröltetett, s az azokra vonatkozó okmányokat vandal kézzel megsemmisíttette. Ha egyébként nem, már ezért magáért megérdemelné a nemzet méltó megvetését.

Sajátságos, hogy az április 14-ike előtt tartott bizottmányi ülések jegyzőkönyvükből egyetlen végzést sem töröltetett ki, csakis az azután tartott ülések jegyzőkönyvükből, mintha bizony április 14-ike előtt nem tört volna ki elkeseredésbe a vérig sértett magyar kebel.

Kitöröltettek egészben a 816, 819, 826, 830, 834, 835, 837, 838, 842, 855, 857, 1036, 1037, 1047, 1052, 1056, 1059, 1060, 1062, 1064, 1066, 1084, 1155, 1157, 1162—1164, 1211, 1212, 1218, 1219, 1222, 1223, 1227, 1228, 1251, 1253—1255, 1257, 1259, 1263, 1265, 1266, 1269—1272, 1281, 1282, 1293, 1535, 1572—1574, 1577, 1578, 1593, 1594, 1603, 1632, 1637, 1638, 1642, 1654, 1676—1678 s 1699. számú végzések, s az 1675. és 1700. számúak pedig csak részben.

Ezen kitörölések s okmánymegsemmisítések miatt jó részben homályban marad az utolsó napok történelme.

A várad-ujvárosi jegyzőkönyvből is kitöröltetni rendelte Józsa 9411/850. sz. a. kelt rendeletével az abszolút korszaknak nem tetssző végzéseket, s azokat ennek következtében a városi esküdti ülés az 1851. évi február 7-én Erdélyi József levéltárnok által ki is töröltette.

Itten azonban még is meg vannak a kitörölt végzések, mert Kalicza Károly az eredeti fogalmazványokat megmentvén, azokat

1861-ben beszolgáltatta a városi levéltárba. Csakhogy ezekben meg igen kevés a történelmi anyag.

Bár előkerülne még a biharvármegyei jegyzőkönyv fogalmazványa is, ezekben sok történelmi érdekűt lehetne találni. Erre azonban alig lehet remény 36 év után.

Az egyházi testületek is hazafiasan viselték magukat ezen nehéz korszakban.

Az egyes egyházi férfiak közül a már említett Erdélyi Vazul görög catholicus püspökön kívül különösen föl kell említenem Bémer László báró n.-váradai római catholicus püspököt, ki nemcsak a debreczeni országgyűlés több ülésében résztvett, hanem a függetlenségi nyilatkozat iránt hódoló nyilatkozatát is beküldötte Kossuthhoz, s a függetlenségi nyilatkozatot s Horváth a legvégső ellenállást tárgyazó imádságát a szószékekből megyéje papsága által fölolvastatta, s a keresztes egyházi meneteket az orosz intervenció miatt rendeztette; továbbá Nagy Istvánt, a bihari református egyházmegye esperesét s k.-szántói lelkészt, ki mint zászlótartó maga is elment az erdélyi táborba, s midőn onnan hazajött, a keze alatti egyházakat nemcsak meglátogatta, hanem minden gyülekezetben egy-egy napot töltvén, ottan a haza akkori körülményeiről felvilágosító beszédeket tartott, s a hallgatókat lelkesítő és áldozattételre buzdító föl.¹⁾

Mindkettő, mint látni fogjuk, börtönnel büntettetett a haza iránti hűségéért.

Nem lesz felesleges itten megemlítenem az akkori egyházi testületek tisztviselőinek névsorukat.

N.-váradai római catholicus püspök a most említett derék hazafi: Bémer László báró volt, a káptalan tagjai pedig a következők valának: nagyprépost s gáborjáni apát Hohenlohe Sándor waldenburg-schillingfürsti herceg volt, ki székhelyéről s hazánk-ból a szabadságharc alatt eltávozott, olvasó kanonok s tornovai apát Delinger János, éneklő kanonok s kereki apát Loeffler János, örkanonok Popol Ágoston, székesegyházi főesperes Győrffy László, békési főesperes s cholti apát Szaniszló Ferenc, krasznai főesperes Schwarczl Ferenc, középszolnoki főesperes s n.-váradai prépost Molnár Péter, továbbá Fogarassy Mihály, ki egyszersmind egyedi apát is volt, Nemeskéri Kiss Pál, Fejér György, gr. Haller Ferenc, Junák István, Czambert János, Osváld Ferenc és Körmöczy Imre.

¹⁾ Közlöny. 1849. 37. sz.

Cimzetes kanonokok voltak : Knapp András szalacsi, Turay Pál vaskohi, Harcsarik György szöllősi s Huzly Károly endrődi plébános, továbbá Erdélyi József az elaggott papok intézetének főnöke és Márton István főtanodai tanár. — Szent-jobbi apát Ham János szathmári püspök volt ; nagyvárad-hegyfoki prépost Richter Alajos a praemonstráti szerzetes kanonokok rendének praelátusa. A szentszék tagjai voltak Biharból Braun József várad-olaszii plébános, Exner alias Gyulafi Ádám püspöki főtanodai tanár, Madár István bélfenyéri plébános, Balázs János, az olaszii apáca-intézet káplánja, Salamon András várad-ujvárosi plébános, Esztegar János papnöveldei aligazgató, Rácsek János főtanodai tanár, Kovács József várad-velencei, Gyitkay Imre ér-késerei, Verbotay Márton derecskei plébános, Sicze Ferenc iroda-igazgató, Zimmermann Károly belényesi, Hamvay Károly beéli, Bémer Pál báró tenkei plébános, Vass Imre gr. s Paulovics Imre szentszéki jegyző. — Főtanodai tanárok voltak : a már említett Márton István, Exner Ádám és Rácsek János. — Körösi kerületi alesperes volt Salamon András s helyettes alesperes Kovács József, kikről már fentebb megemlékeztem ; várad-olaszii alesperes a már szintén említett Braun József ; berettyói kerületi alesperes Lengyel József bihari, s helyettes alesperes Deák János margittai plébános ; — érmelléki kerületi alesperes Domby Márton székelyhidi s helyettes alesperes Lengyel Antal diószegi plébános ; — sárréti kerületi alesperes Király Antal bárándi s helyettes alesperes Bayer György furtai plébános ; — fekete-körösi kerületi alesperes Bémer Pál báró s helyettes alesperes Madár István, — belényesi kerületi alesperes Zimmermann Károly belényesi s helyettes alesperes Neiszer János rézbányai plébános. — Püspöki semináriumi igazgató Czambert János volt. A capucinus atyák n.-váradi kolostorának főnöke Füle Pál s helyettes főnöke Müller Lajos, s az irgalmas szerzet kolostorának főnöke Bednárik Angyal, az Orsolya-apáca szüzek előljárónője máter Stefana s várbeli káplán Frint Mihály vala.¹⁾

Görög catholicus püspök a már szintén említett Erdélyi Vazul volt ; a görög catholicus káptalan tagjai a következők voltak : nagy prépost Cornély János volt, s ennek az 1848. évi szeptember 3-án történt halála után Borbola Miklós ; olvasó kanonok és székesegyházi főesperes Pák János, éneklő kanonok Dobra Sándor,

¹⁾ Az 1847-ik évi névkönyvből s az 1851-ik évi schematismusból comparative összeállítva. Az 1847-ik évi névkönyv magyar nyelven adatott ki.

örkanonok s berettyői főesperes Alexi János, iskolai kanonok s körösi főesperes Papp-Szilágyi József, az irodai kanonokság üresedésben volt. Címzetes kanonokok voltak: Szilágyi Simon várad-olaszii plébános s Ááron Tódor a román nyelv tolmácsa. A görög catholicus szentszék tagjai voltak Biharból: Sorbán Mihály várad-olaszii román plébános, ki az 1848. évi szeptember 28-án meghalt Szilágyi Simonnak lett utóda; továbbá Papp-Dállay Péter pocsaji, Bozontay János bedői, Vulcán Miklós nagy-létai, Páskutz Péter várad-ujvárosi, Vláss Tódor hidas-teleki plébános, Papp János semináriumi aligazgató, Nyisztor Vazul vasadi, Kovács György ér-selindi, Gojdics János várad-olaszii ruthén plébános, Vancsa János püspökségi titkár, Pappfalvai András belényesi s Papp-Moys Sándor beéli plébános. A praeparandia igazgatója Papp-Szilágyi József s tanárai Papp János és Vancsa János valának. A n.-várad-i alesperesi kerület alesperese a már említett Páskutz Péter volt, a gyiresi a szintén említett Bozontay János a farnosi és lunkai üresedésben volt, a belényesi alesperesi kerület alesperese Pappfalvai András a gyiresi Vláss Tódor volt, kikről már fentebb szintén volt szó; a sebes-körösié Pallady Miklós kisbáródi plébános, a laksági Kőváry Gergely, a nagy-létaié Vulcán Miklós s a vasadié Kovács György volt, kikről már hasonlólag megemlékeztem¹⁾.)

Biharvármegye görög nem egyesült lakosai akkor is az aradi román püspökséghez tartoztak, püspökük Rácz Gerasim volt. N.-várad-i kerületi esperes Boczkó Athanáz várad-ujvárosi lelkész volt, pestesi Popovics József, belényesi Rácz Ferenc, beéli kerületi esperes-helyettes Bika Simon, meziádi Papp János, papmezői Bogye János s laksági Netyő Gábor várad-velencei lelkész volt. A n.-várad-i szentszék elnöke Papp János vala; egyházi rendes ülnökei Popovics József, Bika Simon, Netyő Gábor és Popovics Zachariás kis-házai lelkész; világi ülnökei Boros István és Fónay György; jegyzője Lázár Tivadar; ügyésze Pável Péter; tiszteletbeli egyházi ülnökei Rácz Demeter peterdi, Szerb Damaszkín olcsai s Papp Mihály gyigyiseni lelkész; tiszteletbeli világi ülnökei Sztupa Mihály és Zsiga Miklós, s pénztárnoka szintén Sztupa Mihály.²⁾

Az ev. reformált egyházhoz tartozóknak Biharvármegyében

¹⁾ Az 1851. évi schematismusból combinative összeállítva.

²⁾ Lázár Tivadar szíves közlése után.

ugy akkor, mint ma 4 egyházmegyénk volt, csakhogy ezeknek akkoron egyházvidék volt a nevük, u. m. : a bihari, a debreczeni, az érmelléki és a n.-szalontai egyházvidék. Tiszántuli szuperintendens Szoboszlai Pap István debreczeni lelkész volt, s egyházkerületi főgondnok Vay Miklós báró. A bihari egyházvidéknek esperese a nyugalomba lépett Zilahi József után a már említett Nagy István kis-szántói lelkész volt; segédgondnoka Hodossy Miklós; egyházi ülnökei Papp István püspökii, Szemes János ártándi, Szokolay József bihari és Varga János m.-keresztesi lelkész, az ötödik a jegyzőkönyvek elveszésök miatt nem volt ki-
puhatolható; világi ülnökei pedig Bende Péter Csapó Lajos, Doboz Lajos, Ercsey Zsigmond és Szilágyi Lajos voltak; jegyzője Könyves János k.-mariai és Einber Károly furtai lelkészek, s pénztárnoka Nagy János sz.-jános lelkész; várad-olaszói ref. lelkész pedig Zilahy József s várad-ujvárosi Komáromy Lajos.¹⁾ — A debreczeni egyházvidék esperese Soltész József derecskei lelkész volt; segédgondnoka ér-keserői Fráter Mihály; egyházi tanácsbírái Márton József debreczeni, Fésüs András debreczeni, Füredy Mihály b.-ujfalui, Budai Antal kabai; K. Tóth Mihály debreczeni lelkész; világi tanácsbírái Nadányi Lajos, Fényes Lajos, Miskolczy Károly, tóti Poroszlay Fridrik és Bernáth Lajos voltak; jegyzője Budai Antal, s pénztárnoka K. Tóth Mihály.²⁾ — Az érmelléki egyházvidék esperese Kuthy Sándor aszszonyvásári lelkész volt; segédgondnoka Sombory Imre; egyházi rendes tanácsbírái Szántó Dániel h.-k.-szentimrei, Vásárhelyi Dániel mihályfalvai, Lukács Mihály diószegi, Csécsi Nagy József ér-keserői s Ungi Márton diószegi lelkész voltak; egyházi helyettes tanácsbírái Végh Sándor ottományi s utóbb ér-turkevii, Simon Benő csokalyi és Fazikas István albisi lelkész; világi tanácsbírái Fényes Károly, Csanády Ferenc, Bernáth József, Doboz Mihály és Kun Gergely gróf; jegyzője Ungi Márton.³⁾ — A n.-szalontai egyházvidék esperese Balogh Péter n.-szalontai lelkész volt, segédgondnoka borosjenői Tisza Lajos; egyházi tanácsbírái Kuthi Ferenc fekete-gyarmati, Veres Ferenc sarkadi, Soltész János ugrai s Nagy József szalon-

¹⁾ Az 1948. évi mártius 20-iki és június 28-iki közgyűlések jegyzőkönyveik s Könyves János k.-marjai lelkész szives közlése után.

²⁾ László János levéltárnok s egyházmegyei tanácsbíró szives közlése után.

³⁾ Szőke János esperes és Nagy István levéltárnok szives közléseik után.

tai lelkész, az utóbbi egyszersmind főjegyző is lévén ; világi rendes tanácsbírái : Fábán Gábor, Sárvány Jakab, Sisáry Lajos és Kölcsey Péter ; ad hoc világi tanácsbírái : Birizdó József és Károlyi Sámuel ; aljegyzője pedig Szabó József geszti lelkész volt.¹⁾

Ide vonatkozólag még fölemlitendőnek tartom, hogy n.-váradi ágostai hitvallásu lelkész Glatz Sámuel s hogy a n.-váradi hébervallásu régi nagy hitközségnek, mely mind a 4 városrészt, kiterjedt s már 300 év óta állott fenn, főabbija Dr. Wahrmann József volt, az abból kiválott reformált hébervallásu hitközség ideiglenes rabbija pedig Dr. Rokonstein Lipót volt, ki később a honvédséghez is kineveztetett, s rabbi utóbb Zágrábban és végül Jassyban volt, hol meg is halt.²⁾

A ministeriumnál is sokan szolgáltak biharvármegyeiek.

Ottan szolgált eleinte Lukács Dénes is, mint a nemzetőrségi tűzérsegi osztály ideiglenes előadója, s Leitner Nándor is, mint a hadügyministerium ujságosztályának igazgatója ; továbbá : Balogh Boldizsár, mint a belügyminiszteri iroda segédfogalmazója, lakott a várban, Batthyány-utca, 81. sz. a. ; Lukács György, kit már említettem, mint a belügyministeri közigazgatási osztály titkára, lakott a n.-hid-utcán, a fehér hajón inneni házban ; Fényes Elek, mint a statistikai hivatal igazgatója, lakott újvilág-utcán, 635. sz. a. ; Tisza Kálmán, mint a vallás- és közoktatásügyi ministerium közoktatási osztályának fogalmazó gyakornoka, ki eleinte fegyverrel védte hazáját s a harctérről csak gyenge testalkata miatt vonult vissza ; Szőnyi Pál, mint ugyanazon osztály osztálytanácsosa ; Tisza László, mint a földmivelés,- ipar- és kereskedelmi ministerium segédfogalmazója, ki később, mint említve volt honvéd lett ; Szilágyi Ferenc, mint a pénzügyi ministerium álladalmi javak osztályának segédfogalmazója, lakott a Dorottya-utcán 300. sz. a. ; Szilágyi József, mint ugyanazon ministerium bányászati osztályának titkára, lakott a várban, István-tér, 210. sz. a. ; Gelenczey Pál, mint ugyanazon miniszterium országos főszámvevősegi osztályának titkára, lakott a nádor-utcán, 244. sz. a., s Varga István, mint az ő felsége személye melletti ministerium fogalmazója.

Bár tárgyamra nem tartozik, még is közlöm, hogy az ország következő nevezetes férfiai is a ministeriumnál szolgáltak :

¹⁾ Széll Kálmán esperes szives közlése után.

²⁾ Rimler Károly, illetve Friedmann S. Gyula szives közléseik után.

Ivánka Imre, a miniszerelnökségnél nemzetőrségi elnöki titkár volt, ugyanott irodaigazgató Kuthy Lajos s őrnök Kuthy István; Horváth Lajos ministeri irodai fogalmazó a belügyminis-
teriumban, ugyanottan országlati osztályi fogalmazók voltak Bu-
lyovszky Gyula és Gondol Dániel; a statistikai osztálynál rendes
tagok voltak Jerney János, Kövári László, Galgóczy Károly és ifj.
Palugyay Imre; a »Közlöny« szerkesztőségénél, melynek szerkesztő-
ségi személyzete 30 tagból állott, szerkesztő Gyurmán Adolf (1849.
július 1-től fogva Emödi Dániel lett a szerkesztő), segédszerkesz-
tők Berecz Károly, Tóth István, Kelmenfi László és Lévy József;
országgyűlési tudósító Fribeisz István s fordító Remellay Gusztáv
voltak; Lauka Gusztáv országgyűlési irattári jegyző volt; az igazság-
ügyi miniszteriumnál Tóth Lőrinc elnöki titkár, Ghyczy Kálmán
államtitkár, Kiss Lajos a polgári törvénykezési s political birás-
kodási osztály osztálytanácsosa, Bónis Sámuel a büntető, törvény-
kezési s urbéri osztály osztályfőnöke, ugyanott Péchy Tamás tisz-
teletbeli fogalmazó s Vecsey Sándor segédfogalmazó; Szalay László
a törvénykészítési osztálynál osztályfőnök, ugyanott Irányi Dániel
titkár s Székely József fogalmazó; a vallás- és közoktatásügyi mi-
nisteriumban Papp Endre a protestans egyházi osztály osztály-
tanácsosa, Beöthy Zsigmond annak fogalmazója, Récsy Emil a
közoktatási osztály titkára, báró Lipthay Béla annak fogalmazó
gyakornoka; a közmunka- és közlekedési miniszteriumnál állam-
titkár gróf Zichy Ferenc volt (de ez később a ministeri személy-
zet több tagjaival, s ezek között Havassal meghódolt Windisch-
grätznek), osztályfőnökök Kovács Lajos és Havas József voltak, s
fogalmazó Bérczy Károly; a földmívelés-, ipar és kereskedelmi
miniszteriumnál Lukács Móríc elnöki titkár volt, Trefort Ágoston
államtitkár, Emödi Dániel fogalmazó, Korizmics László a föld-
mívelési osztály titkára, Szathmáry Károly annak fogalmazója s
Rajner Pál az iparosztály fogalmazója; a pénzügyminiszteriumban
hol államtitkár Duschek Ferenc volt, s azzá, midőn ez miniszterré
lett, általa május 8-án Lónyay Menyhért képviselő neveztetett ki,
Stuller Ferenc és Rákóczy János ministeri titkárok voltak, Sár-
kány József fogalmazó, gf. Ráday Gedeon az álladalmi javak osz-
tálya segédfogalmazója; Duka Tivadar a bányászati osztály őrnöke;
a honvédelmi miniszteriumnál, hol államtitkár Melczér Andor ez-
redes s az 1849. évi június 2-től fogva Szabó Imre ezredes vala,
Czecz János a katonamozgósítási és elhelyezési osztály osztály-
segéde volt, az a Czecz, ki később tábornokká lett; s az ő felsége

személye melletti ministeriumnál Pulszky Ferenc államtitkár, Henszmann Imre és Szontagh Pál fogalmazók voltak s Frankenburg Adolf sorjegyző.

Az 1848-ban Budapesten székelő felsőbb bíróságok személyzetéből főlemlitem Lányi Imrét, ki hétszemélyes táblai bíró volt az országos főrendből, Lipovniczky Vilmost, ki ugyanott váltóosztályi előadó volt, Kelemen Jánost, ki a királyi ítélőtáblánál alországbíró volt, Józsa Pétert, ki királyi táblai bíró volt, Toperczer Ödönt, ki ugyanott az urbéri osztály előadója volt, Govrik Mártont, ki a királyi főtörvényszéki levéltárban írnok volt, Nagy Károlyt, ki a váltó feltörvényszéknél fogalmazó gyakornok volt és Szeniczey Gusztávot, ki az első bíróságu pesti váltótörvényszéknél jegyző volt.¹⁾

Hogy ezen felsőbb bíróságok, miután meghódoltak Windischgrätznek s ott maradtak Pesten, a független Magyarország ministeriuma által feloszlattattak, s hogy aztán miként szerveztettek s kik nevezettek ki Vukovics által azok tagjaikul: a X-ik fejezetben már részletesen előadtam.

Igy tehát itten, mint reánk tartozót csupán azt jegyzem meg, hogy május 8-án az igazságügyi ministeriumhoz rendes írnokul Vinkler Lajos ügyvéd,²⁾ s Szemere által máj. 9-én a belügyministeriumba egyik osztálytanácsosul Csengery Antal s egyik fogalmazóul Arany János neveztetett ki.³⁾ Arany később június 25-én a »Népszabadság« című félhivatalos néplap szerkesztőjévé neveztetett ki Gondol Dániellel együtt,⁴⁾ ezen lap azonban már meg sem jelenhetett.

A megyei hivatalnokok fizetésöket Szemerének az 1849. évi május 12-én s június 18-án kelt rendeletei ezüst pénzben számítva a következőkép állapították meg: a főispán fizetése 2000 frt, az első alispáné 1200, a 2-od és 3-ad alispánoké 1000, a főjegyzőé, főügyészé, főpénztárnoké és főmérnöké egyenként 700, a főszolgabíróé 800, a számvevőé és főorvosé 600, az aljegyzőé, alügyészé, alszámvevőé, aladószedőé és mérnöké 400, az alszolgabíróé és levéltárnoké, valamint a fizetési táblabíráké 500, a levéltári sornoké, csendbiztosé, seborvosé és várnagyé 300, az esküdté és kiadóé 250, az igatóé s ut-, vagy élelmi biztosé 200, s az írnoké 160 frt. Lakpénz nem adatik, de a kinek van hivatalos lakása,

¹⁾ Az első magyar ministerium összes személyzetének név- és lakkönyve után.

²⁾ Közlöny. 1849. 101. sz. — ³⁾ Ugyanott. 111. sz. — ⁴⁾ Ugyanott. 145. sz.

az azt megtartja. Az ingyen fuvar eltöröltetett, hanem a törvényhatóság küldöttsége, valamint a törvényszék tagjai részére 3 frtig terjedhető napdíj mellett állomásonként 1 frt 12 p. kr. fogatdíj-megtérítés engedélyeztetett.¹⁾

A tábori orvosoknak már jobb fizetésük volt. Ennek szabályozására Flór Ferencről s magától Mészárostól több rendelet jelent meg, nevezetesen február 7-én, mártius 9-én, ápril 11-én s ápril 23-án,²⁾ ezekben a tábori orvosok fizetésök végleg a következőkben állapítottatott meg: a törzsorvos évi fizetése a szállásbérrel együtt 2100 frt s 2 lótartási járandóság, az igazgató és rendező főorvosoké s az ezredorvosé 1470 frt, a főorvosé 1350 frt, a főhadnagyi ranggal bíró alorvosé 844 frt, az alhadnagyi ranggal bíróé 636 frt, az orvossegédé s főgyógykovácsé, az előtt ezredkovácsé, 300 frt, az alkovácsé, előbb századkovácsé, 240 frt.

Éppen ilyen szép fizetésök volt a hadsereg tisztjeinek is. Ezt Mészárosnak az 1848. évi december 21-én s az 1849. évi mártius 6-án kelt rendeletei állapították meg. A hadvezér s a komáromi vár parancsnoka fizetése egy évre 12,000 frt volt, a szállásdíjjal s egyéb járandóságokkal együtt, az őrnagyvezéré 7500 frt, a többi tiszteké fegyvernem szerint volt megállapítva, legtöbb volt a tűzértiszté, aztán a táborkari és mérnökkari tiszté, aztán a lovassági, gyalogsági, méneskari, ruházati kari, térparancsnoksági és határőrségi tiszté, s végül a szekerészkarai tiszté. Ezen 4 categoria szerint az ezredes évi fizetése volt 5640, 5400, 3600, s 3240 frt; az alezredesé 3400, 3160, 2608 s 2320 frt; az őrnagyoké 2640, 2520, 2100 s 1700 frt, ezek mint törzstisztek hadjárat alkalmával uti szállás fejében naponta mindnyájan 50 p. krt kaptak; a nem törzstiszteknél csak három categoria állapítottatott meg, a tűzérségi s táborkari és mérnökkari tisztek fizetése egy categoriába soroztatván, ehhez képest az első osztályú százados fizetése 1950, 1590 s 1470 frt volt, a másodosztályú századosé, (ilyen a tűzérséghez, tábori és mérnöki karhoz nem neveztetett ki), 1110 és 1014 frt, a főhadnagyé 1060, 844 s 820 frt, s az alhadnagyé 780, 756 s 732 frt, ezek hadjárat alatt uti szállás fejében mindnyájan naponta még 24 p. krt. huzván.³⁾

A nemzetőrségi tisztek fizetésök az otthonlét alatt egy 1849-ik évi július 17-iki belügyminiszteri rendelet szerint a következőleg állapítottatott meg: az ezredes évi fizetése a lótaPON és szálláSON

¹⁾ Közlöny. 1849. 106. és 137. sz. — ²⁾ Ugyanott. 22, 51, 76, 86 és 88 sz.

³⁾ Közlöny. 1848. 196. sz. s 1849. 53. sz.

kivül 2160 frt, az alezredése 1680 frt; az alantabbi tisztekre 2 categoria állapítottatott meg, a szerint a mint Pesten, Budán, Temesvárt s Pozsonyban vagy másutt állomásoztak, ehez képest a lovassági őrnagy fizetése volt 1320 s 1200 frt, a gyalogsági őrnagyé 1200 s 1092 frt, a főparancsnoki segédtiszté 840 frt, a többi segédtiszté bárhol 600 és 432 frt,¹⁾ a harc térre kivonuláskor természetesen ezek is a honvédtisztek részére megállapított fizetést megkapván.

Az egyesek is, kik itthon maradtak, s nem viseltek hivatalt, igen sokat tettek s kényszerítettek tenni a haza védelmére. Igen nagy teher volt a megye lakosain az előfogatozás, igen sok katonát s hadi foglyot kellett folytonosan szállítaniok. Például az 1848. év decemberében Biharvármegyén szállították keresztül előfogatokon a bánáti táborból a Sándor gyalogokat és a 4-ik honvédszászlóalját.²⁾ A központi 4 városnak minden nap 28 lovas előfogatot kellett kiállítania, de miután ezt folytonosan nem győzte, az 1849-ik év elején oda csatoltatott Szöllös, K.-Szántó, Palota és H.-K.-Pályi is.³⁾

Egy-egy állomásra egy lovas előfogatért előbb 48 pengő kri (84 uj krt.), aztán 1 pengő forintot fizetett a vármegye, kész pénz azonban legtöbbször nem fizettetett, hanem az így megszolgált fuvardíj az adóba tudatott be.⁴⁾ Az állam még enynyit sem fizetett az előfogatokért, mert az egy két ökrös vagy lovas előfogatért csak 42 p. krt, egy 4 ökrösért vagy lovasért pedig 1 frt 12 p. krt fizetett,⁵⁾ hanem azért még is jobban szeretett a nép az államnak előfogatozni, mert attól a fuvardíját kész pénzben megkapta.

Ez anynyival inkább terhes volt, mert az állam igen sok lovat megvásárlott a hadi szükségletekre, s így a lóállomány nálunk is megapadt. N.-Váradon először az 1848. évi december 2-án és 3-án vásároltatta össze a honvédelmi bizottmány a huszároknak való lovakat, és pedig a könnyebbeket 110, az erősebbeket és nagyobbakat pedig 120 p. frtjával darabonként.⁶⁾ Mártiusban ismét vásároltatott Biharban lovakat a hadügyminister és pedig nemcsak hátas, hanem vonó lovakat is, amazoknak 5—7 éveseknek és 14 markosoknak, s emezekeek 5—8 éveseknek s 15—16

¹⁾ Közlöny. 1849. 153. sz.

²⁾ Biharv. 1848. jegyzők. 4564. sz.

³⁾ Biharv. 1849. jegyzők. 238. sz. — ⁴⁾ Ugyanott. 256. sz.

⁵⁾ Közlöny. 1849. 32. sz.

⁶⁾ Közlöny. 1848. 155. s 157. sz.

markosoknak kellett lenniök; amazokért most is 110–120, emezekért pedig 140–150 frtot fizetett a lovak vásárlásával megbízott Leitner Nándor alezredes s váradi várparancsnok darabonként. A lóvásár Mihályfalván mártius 19-én, Székelyhidon mártius 21-én s N.-Váradon mártius 24-én tartatott meg. Egyébütt nem tartattak lóvásárok.¹⁾ Májusban pedig már a 14 és fél markon felül levő huszár- és könnyű szekereszlovakért 130–150, s a 15 és fél markon felül levő nehéz lovakért 150–180 p. frtot fizetett a kormány.²⁾ A lovaknak tehát igen magas áruk volt, s így a kinek lova volt, minden nélkülözhető lovát eladta az államnak, s a szükséges előfogatokat még is ki kellett a vármegyének teljesíteni.

Nagy teher volt a katonák beszállásolása is, azoknak főzni kellett, s az állam által adott husadaghoz adni valamit, s ezért csak 3 p. krt s a hálás pénzzel együtt 5 p. krt kapott a gazda.³⁾ A katonának kiszolgáltatandó egy részlet kenyér árát pedig 5 p. krban s egy lótáp árát, mely 10 font szénából, 3 font szalmából 18 pozsonyi mérő zabból állott, 18 p. krban állapította meg Mészárosnak egy 1849. évi mártius 26-iki rendelete.⁴⁾

A hadi foglyok eltartásával is igen sok baj volt, ilyeneket a kormány a vármegye több községében helyezett el, például Szent-Jóbon és Komádiban,⁵⁾ s ezekről a községeknek kelle gondoskodniok. Az Ozoránál elfogott Roth Károly cs. tábornokot pedig január 5-én N.-Váradra szállította a honvédelmi bizottmány, erről aztán egész augusztus 30-áig Várad-Ujváros gondoskodott. Roth Schnell Ignác porcellánkereskedőnél szállásoltatott el, ellátása öszszesen 666 frt 46 krba került.⁶⁾

Hozzá járult ezekhez az élelmi szereknek nagy drágaságuk. Az 1849. évi április 16-án tartott bizottmányi ülés már kénytelen volt megengedni, hogy egy font szalonna ára 42 p. kr-ra (73½ uj kr.), egy font hájé 48 p. kr-ra, (84 uj kr.), egy font bőrös sertésé 22 p. kr-ra, (38½ uj kr.), egy font bőrtlen sertésé 18 p. kr-ra, (30 uj kr.) s egy font marhahúsé 16 p. kr-ra (28 uj kr.) emeltesék,⁷⁾ a mi eddig hallatlan ár volt. De ez az ár sem tartatott meg, a marhahús fontját 18–20 pengő krért (31½–35 uj krért) is mérték a mészárosok,⁸⁾ min nem is lehet csodálkoznunk, ha figye-

¹⁾ Közlöny. 1849. 51. sz. — ²⁾ Ugyanott. 113. sz. — ³⁾ Ugyanott 32. sz. — ⁴⁾ Ugyanott. 69. sz.

⁵⁾ Biharv. 1849. jegyzők. 308 és 508. sz.

⁶⁾ N.-Várad város levéltára. Szabadságharci irom.

⁷⁾ Biharv. 1849. jegyzők. 1021 és 1025. sz. — ⁸⁾ Ugyanott. 1181. sz.

lembe vesszük, hogy Debreczenben egy font hus ára 28 p. kr. (49 uj kr.) s egy tojásé 12 p. kr. (21 uj kr.) volt mártius elején.¹⁾ (Ezen hír ugyan a »Figyelmező« után van közölve, s így hozzá kétség fér, hogy mi ezen megjegyzéssel még is közöljük azt, annak oka abban keresendő, hogy a »Közlöny« mely azt átvette, nem cáfolta azt meg.)

Ezen visszaéléseken aztán úgy igyekezett segíteni a vármegye, hogy fölhevta a központi 4 várost a mézárszéki jog kizárólagos használatáról való lemondásra, mi megtörténvén, a vármegye által meghatározott árak mellett s oly formán, hogy minden levágandó marha után 24 p. kr. fizetessék, megengedte május 14-én mindenkinek a husvágást N.-Váradon.²⁾ Perse a mézáros uraknak ez nem tetszett, hanem annál üdvösebb volt az az általok eddig zsarolt polgárságra nézve.

Egyedül a bor volt olcsó. Nem hiába termett 1848-ban sok és rendkívül jó bor, minek egyik oka a kitünő időjáráson kívül az volt, hogy a szüret nem volt korán, hanem october 16-án. Ezért nem volt a bornak a nagy fogyasztás dacára sem magas az ára, még az 1849. év tavaszán is 30 p. krért kínáltak egy butellia jó tokaji aszszuszöllőbort.³⁾

De legnagyobb teher volt a nemzetőri kölesség. A nagy családu békés családapának, ki hozzá volt szokva a saját sorsa szerint illő kényelemhez, s kinek keresete volt talán az egyedüli kutforrás, melyből a feleség és a gyermekek napi élelmüket fedezhették, el kelle mennie messze földre, ellenség elébe, kiteve a tábori élet és a téli zordon időjárás minden viszontagságainak, mialatt az otthon hagyott család tagjai lehet hogy éheztek, avagy dideregtek. Ezért volt olyan nagy resensus a kényszer-nemzetőrség ellen. Nem is lehet az ilyen kényszerkatonákat sikerrel használni föl a honvédelemre. Ezen indokból beszüntette azt, mint a XI-ik fejezetben láttuk, ápril elején a kormány is, a vármegye is, fölváltatván azt az önkéntes őrhaddal. Hanem azért még az 1849. év nyarán is 500 nemzetőr rendeltetett be a n.-váradi térszolgálatra, kiknek járulékaik fizetését megtagadta az állam.⁴⁾ Az 1849. évi junius 4-iki hoszszu bizottmányi ülésen is, melynek egy részén, a junius 6-in és 8-in a Brassóból vizszatért Beöthy Ödön főispán ekkor utol-

¹⁾ Közlöny. 1849. 48. sz.

²⁾ Biharv. 1849. jegyzők. 1220. sz. s. Közlöny. 1849. 119. sz.

³⁾ Közlöny. 1849. 95. sz.

⁴⁾ Biharv. 1849. jegyzők. 1223. sz.

jára elnökölt, lemondván, mint már említém, ezután mindjárt főispáni állásáról, Cserey ezredes hadmegyei főparancsnoknak június 5-iki felhívására kirendeltettek a vármegye fenyegetett határainak védelmére a belényesi járásban levő megyei fegyveresek, lovas katonák s a sócsempészet meggátlása végett a vármegye határánál cirkálni szokott lovas őrök.¹⁾

Oly teher volt tehát a polgárságon, hogy annak elviselését csak a nemzeti ügy iránti lelkesedés és a hazafiui kötelességérzet tette elviselhetővé, dacára annak, hogy a szabadságharc időszakában alig fizettek a polgárok egyenes adóul valamit, minek okát a következő fejezetben fogom kifejteni. Az államnak, mint ezzel szintén ugyanazon fejezetben bővebben foglalkozandok, ezen idő alatt mintegy 4 millió erejéig befolyt hátrányon kívül csakis az államjavak jövedelmeiből, a harmincadból s a sójövédékből volt valami bevétele, kiadásainak legnagyobb részét a kibocsájtott pénzjegyek által fedezte. Azon időben tehát a sóhivataloknak összehasonlíthatlanul nagyobb fontosságuk vála, mint napjainkban.

Biharvármegyében ilyen sóhivatal Élesden volt. Az itten ujonnan rendszerezített sómázsamesteri állomásra az 1848. évi october 5-i hivatalos lapban Weselényi János sómázsáló s ennek helyére Brem Ferenc ottani pajtaőr neveztetett ki,²⁾ a következő évi januárban pedig Sztyevő Samu bánfi-hunyadi ellenörködő sómázsáló neveztetett ki Élesdre ellenörködő mázsamesterül.³⁾

A szabadságharc alatt a rendes törvénykezés néhányszor lett rövid fölfüggesztés kivételével rendes folyamatban volt, de erre csak anynyiban volt szükség, hogy egynehány szóper elintéztessék. Az adásvételi szerződések akkor még a vármegye, vagy a város jegyzőkönyvébe, a kölcsönök ki- vagy betáblázását pedig a vármegye közgyűlési jegyzőkönyvébe kellett beigtattatni. Adás-vevés akkor nem sok volt, nem úgy mint ma, a végrehajtás pedig nagy ritkaság volt. Hanem adósság betáblázás akkor is nagy számmal fordult elő, sok, az óta tönkre ment család romlásának első köve az akkor betábláztatott adósságokban tétetett le; (a latin szertartásu káptalan igen sok esetben fordul elő hitelező gyanánt a betáblázásoknál;) de volt és pedig nagy számmal adósságkitábláztatási ügy is, miből egész joggal levonhatjuk azon consequentiát, hogy a vagyoni jólét nem állott rossz lábon, mit igazol az is, hogy

¹⁾ Lásd a LXXVI. sz. alatti okmányt. A végzés ki van törölve a vármegye jegyzőkönyvéből, azért közlöm azt egész terjedelmében.

²⁾ Közlöny. 1848. 117. sz. — ³⁾ Ugyanott. 7. sz.

az egész időszak alatt Biharvármegyében s N.-Váradon egyetlen egy csödeset fordult elő, s ez a n.-váradi tanács által Hoffmann József ellen megnyitott csöd volt.¹⁾

Rendes bünperre, olyanra, mely sem a röktön ítélő bíróság, sem a véstörvényszék illetősége alá nem tartozott, alig volt szükség, büncselekmény alig fordult akkor elő, és talán soha nem állott a vagyon és személybátorság olyan jól, mint ekkor, dacára a háborus világnak; hiszen még a rabok egy részök is elkiváncozott becsületes embernek, elment a harctérre, hogy a honvédelem által purificálja bűnös multját. A csekély számban előfordult bünpercek közül főlemlitem, mint politicalai vonatkozásut, a Cseh Mátyás micskei cath. plebánusét, ki ellen a miatt, mivel Kossuth személyét rágalmazta, junius 4-én fenytő keresetet rendelt el a vármegye.²⁾

A főbb közlekedési utakat a vármegye ezen időben nagyon gondoztatta, annak gondozása, már a háborura való tekintetből is, meg lévén a kormány által hagyva. Ezen korszakban, az 1849. évi junius 4-én rendelte el a vármegye bizottmányi ülése Tenkénél a Fekete-Körösön át egy egészen új, 24 öl hosszúságú, s 3 öl és 4 lábnyi szélességű jármas fahidnak építését.³⁾

Az új aera hatása meglátszott az egyházakon is. A magyarországi ev. ref. egyházkerületek az egyházi és iskolai reformok tárgyalásuk céljából Eötvös által az 1848. évi ápril 27-én értekezletre hivatván össze, ezen értekezletet Budapesten azon évi augusztus 30. és september 7-ik napján tartották meg. Az értekezlet elnöke Teleky József gf. volt, jegyzője Salamon József és Apostol Pál, a tagok száma 98 volt, ezek között tiszántuliak 33-an, és pedig minket érdeklőleg a bihari egyházvidék részéről Nagy István és Hodossy Miklós, a debreczeni egyházvidék részéről Szoboszlai Pap István superintendens, Vay Miklós báró egyházkerületi főgondnok s később e helyett Könyves Tóth Mihály, Soltész József esperes és Karap Sándor, az érmelléki egyházvidék részéről Dobozy Mihály és Csécsi Nagy József, a n.-szalontai egyházvidék részéről Balogh Péter esperes és Fábíán Gábor. Az értekezlet a protestáns egyháznak az államhoz s más egyházakhoz való viszonyát, s az iskolai reformot tárgyalta, kimondván előbb javaslataiban, hogy az állam az egyház beléletébe ne avatkozzék, a törvényhozásba s bíraskodásba vagy minden egyház folyjék be, vagy egyik se, s az

¹⁾ Közlöny. 1849 38. sz.

²⁾ Biharv. 1849. jegyzők. 1550. sz. — ³⁾ Ugyanott. 1264. sz.

állam népesség arányában segítsen minden egyházat, az ág, vagy párber töröltessék el, a lelkészek fizetéseiket, melyek 3 osztályba soroltattak 1000, 800 és 600, s a segédlelkészekét 500, 400 és 300 frt. minimummal, az állam egészítse ki, az áttérés és a hirdetés egy enlő alapon rendeztessék, az egyetemen hittani tanszék állíttassék föl az egyház befolyásával a hitfelekezet részére, a tandíj töröltessék el, s úgy a fő- mint a közép- és elemi iskolai tanítók fizetésüket az állam vállalja el, fizetési minimumal 1000, 600 és 400 frt. alapíttatván meg a tanodák minőségök szerint. A közös iskolák kérdéséhez nem szólott az értekezlet, azt akkorra tartván föl, midőn a törvény által kimondott vallás egyenlőség tetteleg életbe lesz léptetve. Végül az értekezlet egy nemzeti zsinatot hívott össze, annak helyül Pestet s határidejül az 1849. évi augusztus 1. napját tűzte ki.¹⁾ Perse: ezt is lehetetlenné tették aztán az akkori események.

A görög nem egyesültek püspöke Rácz Gerasim is összehívott vicarius választás s az egyházi és iskolai ügyek rendezése végett egy megyei synodust, Ez, melyen kormánybiztosul Drágos János szerepelt, az aradvármegyei Kis-Jenőben mártius 17–19. napjain tartatott meg. Egyházi elnökül Popovics József pestesi esperes s világiul Hajka Demeter aradi polgármester, jegyzőkül Pap János belényesi esperes és Popa György ügyvéd választattak meg. A zsinat tagjai 48-an voltak $\frac{2}{3}$ -a a polgári s $\frac{1}{3}$ -a a világi rendből. Biharból ottan voltak: Boczkó Athanáz, Popovics József, s Rácz Ferenc esperesek, Papp János, Bika Simon, Bogye János és Nettyő Gábor esperesi helyettesek, Boros István ügyvéd, Boczok Márton, Fónay György, Fericsán Mihály, Lázár Tivadar ügyvéd, s a n.-váradi szentszék jegyzője, Mág Manó, Pável Péter ügyvéd, Sztupa Mihály, Vid Mózes, Zsiga Miklós n.-váradi elemi iskolai igazgató, Ivánovics János szolgabíró, Poynár János és Koszta Demeter n.-váradi városi tanácsos. Az első ülésből a zsinat a magyar kormánynak bizalmat szavazott s vicariusul Kirileszku János talpasi lelkész és szentszéki ülnök választatott el szavazattöbbséggel; kimondotta továbbá a zsinat elvül, hogy a püspök választásának s előmozdításának joga a zsinatot illesse, szabályozta a püspök jogkörét s a consistorium működését, kimondván, hogy a consistorium az elnökön kívül 4 egyházi és 2 világi tag-

¹⁾ Az értekezletnek a tiszántuli ref. egyházkerület által 1867-ben ki-nyomatott jegyzőkönyve után, melyet Tóth Sámuel egyházkerületi főjegyző volt szíves részemre megküldeni.

ből álljon. A lelkészi minőség, a parochiák s az iskolák rendezők a husvét utáni ülésre hagyatott,¹⁾ ezek aztán áprilisban csakugyan el is intéztettek.

Vessünk egy pár tekintetet az iskolai életre is.²⁾

Nagy-Váradon 1848—49-ben az academia állott 2 bölcészeti és 2 jogi osztályból, a r. cath. gymnasium pedig 6 osztályból. Az academiában főigazgató Fabry Ignác és aligazgató Osváld Ferenc s a gymnasiumban igazgató Izidor Antal volt. Hitszónokul mint már említettem, Lázár Miklós volt kinevezve, de ő már állását a közbe jött események miatt el sem foglalhatta. Az ő távollétében helyettes hitszónokul Kádas Rudolf kéretett föl.

Tanárok voltak: a) jogi szakban: Földi János, Hoványi Lajos, Turcsányi Vince és Kudelka József; b) a bölcészeti szakban: Krausz G. László, Kádas Rudolf, Mikussay János, Kovács Márk és Vass Tóbiás, mely utóbbinak helyébe az 1848. évi october 2-án Soltész Dániel szegedi képezdei tanító neveztetett ki, de tanszékét ez sem foglalta el; c) a gymnásiumban az 1847⁷/₈-ik tanévben: Vidosich Ede hitszónok, a 6-ik osztály tanára, Fabó Jenő az 5-ik, Vavró Mihály a 4-ik, Fekete Gábor a 3-ik, Panyik Ernő a 2-ik s Hollóssy Boldizsár az 1-ső osztályé; s az 1848⁸/₉-iki tanévben Izidor Antal igazgató a 6-ik, Fabó Jenő az 5-ik, Szentpétery T. Károly a 4-ik, Bossányi Sándor a 3-ik, Vavró Mihály a 2-ik s Fekete Gábor az 1-ső osztályé. Vidosics Ede és Panyik Ernő ezen tanévben nem tanárkodtak, mindkettő elment a honvédsereghez, amaz az 1849. évi január 23-án Mészáros által a magyar hadsereg ideiglenes főhadi lelkészének s a hadlelkészi osztály főnökének neveztetett ki,³⁾ emez pedig később honvédtisztté lőn.

Az academiában az 1847⁷/₈-iki tanév már májushban befejeztetett, az 1848⁸/₉-iki pedig meg sem nyitattott, bebizonyult mostan is, hogy inter arma silent musae. Az academicusok legnagyobb részök elment a hazát védeni. Létszámuk az 1848⁸/₉-iki tanévben 219. volt.

A gymnasiumi tanulók létszámuk is, mely az 1847⁷/₈-iki tanévben 327 volt, nagyon megfogyott az 1848⁸/₉-iki tanévben, leapadt 94 re; a 6-ik osztályban csak 12 tanuló volt, az 5-ikben 10, a

¹⁾ Közlöny. 1849. 79. sz. s Lázár Tivadar szives közlése után.

²⁾ A n-váradai academiára és a r. cath. gymnasiumra vonatkozó adatokat Cséplő Péter tanár volt szives rendelkezésemre bocsájtani.

³⁾ Közlöny. 1849. 9. sz.

4-ikben 11, a 3-ikban 11, a 2-ikban 24 s az 1-sőben 26 tanuló volt. Nem egy elment ezek közül is honvédnek, s a háboru veszélye miatt a vidéki tanulók elmaradtak, sőt a helybeliek közül is csak kevesen jelentkeztek, kiket, minthogy az academiai és gymnasiumi épület, a királyi nemes tápintézet s a prémontrei rendnek ezzel kapcsolatos háza katonai célokra foglaltatott el, a tanárok háztulajdonosoktól bérelt saját szállásaikon tanítottak.

N.-Váradon, N.-Szalontán és Derecskén ref. gymnasiumok voltak.

A n.-váradi V osztályu volt, s tanulóinak létszáma 1848-ban 38 volt, s az 1849. év első félévben 43, a másodikban pedig 46, tanárai előbb Könyves János, aztán Szekeres Sándor és Maka László s ennek lemondása után Baranyi Ferenc voltak.

A n.szalontai IV osztályu volt, tanulóinak létszáma 1848-ban 37, 1849-ben 27; tanára Ladányi Gedeon rector volt.¹⁾

Derecskén VI osztályu volt a gymnasium, tanárai Szigethy István rector és Kálmán Mihály corrector voltak; a tanulók száma csekély volt, a felsőbb osztályokban különösen; előadás volt az 184⁸/₉-iki iskolai évben is.²⁾

A belényesi királyi püspöki gör. kath. VI. osztályu középtanodában az 184⁷/₈-i iskolai évben tanárok voltak: Kőváry Gergely ipazgató, Wlass György, Kiss Máté Kőváry Tivadar, továbbá Wéghsó Mihály, Klintók János és Papp, János az 184⁸/₉-iki iskolai évben pedig a 4 előbbi ismét s a 3 utóbbi helyett Maxin Sándor, Román Papp Sándor és Cicz Péter. A tanulók száma 184⁷/₈-ban 116, 184⁸/₉-ben 107 volt, az 184⁷/₈-i iskolai év az 1848. évi június 12—14 napjain végződött, s a következő iskolai évről a II-od félévi osztályzat kelte az 1849. évi szeptember 1-jéről szól³⁾.

Csak a népiskolákban folyt a megszokott rendben a tanítás; azonban még a kis tanulókra is ráragadt a háborusdi, századokká alakultak s fapuskákkal és fakardokkal tanulták a hadakozást.

Gönczy Pálnak is volt az 1848–49-iki télen Biharvármegyében Gálos-Petriben nevelő-intézete, melyet ápril 15-én Kőjra tett át,⁴⁾ Szabó Károly nádudvari leánytanító pedig 1849. évi május elején Nádudvaron nyitott nőnevelő intézetet,⁵⁾ melybe több bihari szülő is bejelentette gyermekét.

¹⁾ Széll Kálmán esperes szives közlése után.

²⁾ Biró Antal derecskei ref. lelkész szives közlése után.

³⁾ Mihutiu Péter gymnasiumi igazgató szives közlése után.

⁴⁾ Közlöny. 1849. 43. sz. — ⁵⁾ Ugyanott. 92. sz.

Biharvármegye társadalmi életének ezen korból szép vonása az, hogy itten az 1848-ik évben nem csak nem volt semmi zsidók elleni kravall sem, de sőt itt példás türelem mutatkozott minden vallásfelekezett s így a zsidók iránt is, minek bizonyítékául elég legyen itten annyit fölemlíteni, hogy Mihályfalván, hol bíróvá Bátori Béni választatott meg, két zsidó is beválasztatott a tanácsba.¹⁾

A magyar világ alatt a névmagyarosítások is szokatlan nagy számmal fordultak elő. Ekkor magyarosították nevüket Zalár, Tomori Anathász, Szépszőgi Ferencz, Kökényesy Szaniszló s Biharból Darai Mátyás n.-váradai segédlelkész²⁾ és Léka Árzén, ez utóbbi Tornairá.³⁾ Ekkor engedélyeztetett Echerolles Károlynak a Kruspér név fölvétele,⁴⁾ ekkor magyarosította pecsétjét N.-Várad is,⁵⁾ a Kunyhósi-név is 1848-ban magyarosított meg.⁶⁾

A hangulat a háboru s a cholera dacára is, (mely a bánáti táborban már 1848-ik év őszén mutatkozott, Pesten azon évi octóber 9-én s Budán octóber 12-én tört ki,⁷⁾ mely aztán s különösen az 1849-ik év nyarán vármegyénket is végig söpörte,) vagy talán éppen azért, nagyon víg volt, s annak vigságát még az sem zavarta meg, hogy a vetések az erős tél zordonsága miatt kivesztek, s azokat újra kellett vetni,⁸⁾ a min aztán volt is isten áldása, csakhogy ezt meg a kozák lovak patkóik taposták le sok helyen.

Soha sem ment a szívviszony s a házasság könnyebben, mint akkor. Tegnap még alig ösmerték egymást a férfi és nő, s ma már házaspárok voltak, és holnap talán a nő már özvegy aszszony. Akkor is jobban tetszett az egyenruha a hölgyeknek, mint a polgári, jobban az a kávészin honvéd-, vagy az egészen kék huszárattila és a kék nadrág, azzal a veres nagy aranyos zsinórral, mint az egyszerű fekete attila és pantalon, a mi akkor rendes polgári viselet volt. Sokan is elmentek utána a táborba, otthon hagyva szívök tisztaságát s lelkük üdvösségét. A táborokban igen sok könnyűvérű nő volt, legkevesebb a Görgei táborában, mert ő nem tűrte őket, de a Bemében nagyon sok volt, ezért mondta az öreg Bem apó: én nekem már volt vezényletem alatt nagyobb

¹⁾ Közlöny. 1848. 167. sz. — ²⁾ Ugyanott. 176. sz.

³⁾ Közlöny. 1849. 89. sz. — ⁴⁾ Ugyanott. 92. sz. — ⁵⁾ Ugyanott. 101. sz.

⁶⁾ Biharv. 1848. jegyzők. 3680. sz.

⁷⁾ Közlöny. 1848. 148. sz.

⁸⁾ Közlöny. 1849. 65. sz.

hadsereg is, de ennyi dáma valóban nem «¹⁾ (Az öreg Bem drasztikusabb kifejezést használt.) A tábori telepeknél és a nagyobb városokban is szokatlanul nagy volt azon hölgyek száma, kiknek hajlamuk a cosmopolitismus felé irányul, hogy könnyű vigasztalást találhassanak a táborba menők az otthon hagyottakért. Sokan a hölgyek közül, mint Lebstück Mária, kit a hivatalos lap tudósítója Görgei táborá egy szép virágának nevez,²⁾ nemüket megtagadva, honvédeknek állottak be.

Korcsmákban, vendéglőkben, kávéházakban, sőt az utcákon is a toborzó asztal mellett, folyt a bor, párolgott a kávé s szólott a cigányzene és a 32 levelű csendes.³⁾ Mindenki sietett élni, senki sem volt biztos abban a honvédek közül, hogy vajjon tuléli-e a holnapot. A pohárcsengés s a zene hangjai mellett föl-fölhangzottak az akkor kedvelt hazafias és népdalok: »Ég a kunyhó ropog a nád,« s »Kossuth Lajos azt izente.«

1848-ban szintársulat is volt N.-Váradon, a Kilényi Dávid szintársulata, de ez is szétment a háboru beálltakor, a tagok nagy részök fölcsapott honvédeknek, követve a Feleki példáját. Nem is volt aztán az egész szabadságharc alatt szintársulat N.-Váradon.⁴⁾

Voltak egyes kiváló napok is, melyeket megünnepelet a közönség.

Ilyen volt az 1848-ik évi october 24-ike, midőn a Váradra érkezett vitéz ezredesnek Vetternek adott a váradi polgárság fáklyászenét.⁵⁾ S ilyen volt mártius 15-ke 1849-ben. Megünnepeleték azt N.-Váradon is, és pedig a honvéd tisztikar oly formán, hogy 414 p. frtot tett össze, melyből 200 frtot a kápolnai s 214 frtot a n.-enyedi menekülteknek ajánlott föl.⁶⁾

Még nagyobb ünnepnapja volt N.-Váradnak az 1849-ik év junius 18-a és 19-e. Ekkor jött Kossuth N.-Váradra, hogy itt találkozzék Bemmel. Mint írják, fogadtatása oly nagyszerű volt, hogy a kitörő öröm N.-Várad felett a leget is megrázkódtatta. Kossuth a görög catholicus püspöki rezidentiába szállott. Itt adott nekie s Bemnek másnap este az ezrekre menő lelkesült néptömeg fényes fáklyászenét, melyen a lakosság érzületét Szacs vay Imre tolmácsolta, kinek beszédére Kossuth elragadó szavakban válaszolt,

¹⁾ Görgei und Klapka. 66. l.

²⁾ Közlöny. 1849. 55. sz.

³⁾ Gelich: Függetlenségi harc. II. k. 229. l.

⁴⁾ K. Nagy S. A váradi színészet tört. 88. l.

⁵⁾ Kossuth hirlapja. 108. sz.

⁶⁾ Honvéd 1849. 69. sz.

s a földobott koszorut saját kezével tette a mellé álló Bem fejére.¹⁾

Szép idők voltak azok, ez volt a szív és ábrándok kora ; olyan volt az, mint a nyár meleg napja, fénylő sugarakban gazdag. De nemsokára eljött az est s a sir befödte, mint egyik kortanu írja, a dél dicsőségét, a fényes győzelmek korát, s a küzdő harcosok egy részöket, mikép az éj befödi a leáldozott napot.²⁾

¹⁾ Közlöny. 1849. 143. sz.

²⁾ Görgei und Klapka. 1. l.

XIV. FEJEZET.

Adományozások a haza oltárára Biharvármegyéből. A pénzügyi állapotok.

Az itthon maradottak nemcsak az előbbi fejezetben felsorolt terheket viselték, hanem fölösleges filléreiket s adományaikat, sokszor nagy áldozattal, le is rakták saját sorsuk szerint a haza oltárára. Ebben is jó példával Beöthy Ödön járt legelől. Kossuthnak az 1848. évi május 23-iki azon fölhívására, mely szerint a hazafiak arany- és ezüstjeiknek a kibocsájtandó kincstári utalványok s 1 és 2 frtos magyar pénzjegyek alapjukul leendő fölhasználás végetti följánlására szólítottak föl,¹⁾ s mely magánlevélben előre megküldetett Biharvármegyének is, följánlotta a május 22-iki vármegyei közgyűlésen mindennemű arany- és ezüst szereit.²⁾

A jó példa jó hatással volt.

A vármegye közgyűlése által a közönséghez intézett fölszólítás eredménye az lön, hogy rövid idő alatt 13,400 ezüst forint s majdnem 3 mázsa ezüst adományoztatott a szorongatott hazának a fennti célra.³⁾

A további adakozások a következők :

Király Sándor és Jancsó Sándor önkéntesek foglалójukból 5—5 frtot áldoztak a honnak.⁴⁾

A n.-váradi céhek 404 frtot adakoztak,⁵⁾ a hentes- és csizmadiacéh mindegyik 100—100 frtot, azonkívül Kola Gábor 50 frtot s N.-Várad városa 1000 frtot.⁶⁾

Nagy őszszeg jött be kamattalan kölcsönök útján is. A káptalan maga 6000 frtot adott kölcsön kamat nélkül a honvédelemre,⁷⁾ később pedig 150 köből gabonát.⁸⁾ Vertán János 15 frt kamat-

¹⁾ Pesti hirlap. 1848. május 24. számának melléklete. — ²⁾ Ugyanott. május 28. sz.

³⁾ Közlöny. 1848. 18. sz. — ⁴⁾ Ugyanott. 30. sz. — ⁵⁾ Ugyanott. 156. sz.

⁶⁾ N.-Várad város levéltára : Szabadságharc irom.

⁷⁾ Biharv. 1848. jegyzők. 4026. sz.

⁸⁾ Biharv. 1849. jegyzők. 150. sz.

talan kölcsönt s 5 font és 9 lat ezüstöt s Szöllős községe 100 frtot adott át a haza javára Gremma Sámuel népjegyzőnek, mint a m-csékei kerületben megbízott küldöttség tollvivőjének. Ezen kerületben a megye által gyűjtött 13,400 ezüst forinthez 633 frt 32 krt adományoztak az egyesek, s azonkívül 3 aranyat, egy pár arany fülfüggőt, 24 lat ezüstöt, $46\frac{1}{2}$ köböl gabonát, $8\frac{3}{4}$ köb-öl szénát, $8\frac{1}{2}$ öl kazal és 60 részlet szénát. Az egyes adakozók közül kiemelem a következőket: a praemontrei rend papjai adtak 200 frtot, Bányai Mihály egy $6\frac{3}{16}$ latos ezüst burnótszelencét, Soltész Gilbert 3 aranyat, Dudás János plébános 5 frtot, Buthly Mihály 3 frtot, Mütter József 2 frtot, özv. Hoffmann Sámuelné 8 frtot, Rotaridesz Sámuel 2 frtot, Buzáth Simon 3 frtot, Középesi Gyula 10 frtot, Markovics Emanuel 2 frtot, Karácsoni János 2 frtot, Ötvös Tamás 2 frtot, Margitai Mihály 3 frtot, Markovics Jakab 5 frtot, Papp József 2 frtot, Bár Tógyer 2 frtot, Szilágyi Ambrus 4 frtot, Moga Mitru 4 frtot, Ber József 5 frtot, Tichy János 5 frtot, Czinger Ignác 6 frtot, Juhász Péter 5 frtot, Kardos József 2 frtot, Mihálovics János $9\frac{1}{2}$ lat ezüstöt, Dobsa Sámuel 10 frtot, Lukács István 3 frtot, Kovács György 5 frtot, Kochula Mihály 5 frtot, Baranyi János 5 frtot, 2 köböl búzát s 4 köböl zabot és 60 részlet szénát, Vánkos Illés 2 frtot, Sindel József 1 frtot s 1 köböl búzát, Mészáros János 5 frtot, Csillag István 10 frtot s 2 köböl búzát, Retteg Ignác 2 frtot, Harcsarik György 40 frtot, Redi Ignác 2 frtot, Madarász József 5 frtot, Ridi Ignácné, Pekler Márk, Jankó Balázs és Horváth Sebestyén 1—1 köböl búzát, Gromma Demeter 3 frtot, Sztaril Ferenc 2 frtot, Bisztricsányi Károly 3 frtot, Kleinzott Ignác 2 frtot, Géczyné és Sughó László 20 frtot, Valánszki Károly 12 frtot, Medgyesi József 5 frtot, Zsigrai István 2 frtot, Kalicza János 3 frtot, Kubik Ferenc 5 frtot, Mauler Szilveszter 2 frtot, Dobray Gábor 8 frtot, 1 kazal szénát, 25 köböl búzát, $8\frac{1}{2}$ lat ezüstöt, leánya Karolina 1 arany fülfüggőt, Sróucz Lajos 2 frtot, Vertán Márton 25 frtot, gf. Porcia Ottó 40 frtot s Vlász József 4 frtot; a községek közül P.-Sz.-Márton 10, Bucsum 2, Mihelle 2, Szombatság 8, Varsány 8, Rotarest 3, Hogyis 5, Hollód 2, Venter 2, Csehi 5 frtot $6\frac{3}{4}$ köböl búzát, $3\frac{1}{4}$ köböl zabot, Nánhegyes 3, Dobrest 1, Krancesd 1, Dragottyán 2, Remete 1, Ujlak 6, Sonkolyos 4, Pokula 1, Forrószeg 2, N.-Patak 2, Petrány 5, s Valony 4 frtot.¹⁾

¹⁾ Közlöny. 1848. 196. sz.

Tudom, unalmas ezen neveknek elolvasásuk, de az adományozók, ugy ezek, mint a később felhozandók, megérdemlik, hogy neveik megörökíttessenek.

Aztán jöttek nagy számmal a honvédek részére való adakozások.

Tisza Lajosné 4, Tisza Domokos 2, és Szőnyi Pál 3 pár csizmát ajándékoztak a honvédeknek.¹⁾

Komlóssy Antal és Thurzó János jobb időkg hivatali fizetéseiket ajánlák föl a honvédelemre.²⁾

Tóth László és Csapó Lajos 1—1 lovat,³⁾ az árpádi ref. egyház 30 fontos harangját és szent edényeit,⁴⁾ a belényesi ref. egyház 556 fontos harangját adományozta a hazának,⁵⁾ s a váradi ref. egyház is, a városi közgyűlés azon megkeresésére, hogy ágyúöntésre adja oda harangjait,⁶⁾ január 7-én följajánlotta egyetlen egy harangját.⁷⁾

De legszebb volt a Lovas Dániel értarcsai népjegyző áldozata. Ez maga 1 lovat, 8 ökröt, 230 köből rozsot s 70 köből zabot adott kamat nélkül határozatlan időre a hazának.⁸⁾

Mielőtt az 1849. évi »Közlöny»-ben registrált adományozások elősorolására áttérnék, itten még azt említem meg, hogy Biharvármegye a rácság által elpusztított Debeliácsa részére is gyűjtött 157 p. forintot. s arra Beöthy Ödön is adományozott 50 p. frtot.⁹⁾

Áttérve az 1849-iki hivatalos lapban közlött adományozásokra, azok között a következő bihari nevekkal találkozunk:

Fehérneműeket adományoztak a honvédek részére: Derecskeiné Vértessről, s Vulkánné N-Létáról, mindegyik 4 inget s 4 lábravalót;¹⁰⁾

a püspökii hegyi társaság 32 inget és 24 lábravalót, a püspökii közlakosok 56 inget, 54 lábravalót, 28 lepedőt, 63 sérvkötőt, 14 $\frac{1}{4}$ font tépést s egyéb fehérruhaneműeket;¹¹⁾

Ottomány község lakosai 21 inget, 19 lábravalót s egyéb fehérneműeket;¹²⁾

¹⁾ Közlöny. 1848. 117. sz.

²⁾ Biharv. 1848. jegyzők. 4421. sz.

³⁾ Biharv. 1849. jegyzők. 7 sz.—⁴⁾ Ugyanott. 393. sz.—⁵⁾ Ugyanott. 405. sz.

⁶⁾ Várad-Ujváros. 184 $\frac{1}{2}$ o. jegyzők. 316. sz.—⁷⁾ Ugyanott. 406. sz.

⁸⁾ Biharv. 1849. jegyzők. 16. sz.—⁹⁾ Ugyanott. 1131. sz. és Közlöny. 1849. 127. sz.

¹⁰⁾ Közlöny. 1849. 7. sz.—¹¹⁾ Ugyanott. 19. sz.—¹²⁾ Ugyanott. 30. sz.

N.-Létáról Varga Eszter 8 font tépést s 26 sebkötő ruhát, Szántó Juliánna és Zsuzsánna 3 font, s az iskolás gyermekek 2 font tépést, a református egyház pedig 10 frt 30 krt, egy 7 latos ezüst tányért, egy ónkannát s 101 db régi rézpénzt ;¹⁾

az albisiaiak 25 inget, 18 lábravalót, 13 lepedőt, 27 törölközőt ; — az ér-adonyaik 15 inget, 19 lábravalót, 3 lepedőt, 12 törölközőt s 22 rőf vásznat ; — az aszszonyvásáriak 38 inget, 41 lábravalót, 3 lepedőt, 50 törölközőt s $5\frac{1}{2}$ sing vásznat ; — az álmódiak 67 inget, 58 lábravalót, 3 lepedőt, 29 törölközőt, mintegy 2 font tépést s egy 64 fontos harangot ; — a bogyoszlóiak 21 inget, 16 lábravalót, 3 lepedőt s 25 törölközőt ; — a csokalyiak 5 inget, 5 lábravalót, 2 lepedőt s 3 törölközőt ; — a diószegieiek 82 inget, 75 lábravalót, 17 lepedőt s 26 törölközőt ; — a félegyháziak 20 inget, 17 lábravalót, 2 lepedőt, 32 törölközőt s 3 váltó forintot ; — a bályogiak 28 inget, 18 lábravalót, 3 lepedőt s 4 törölközőt ; — a kokadiak 37 inget, 32 lábravalót, 2 lepedőt s 4 törölközőt ; — a kis-kerekieiek 19 inget, 13 lábravalót s 1 lepedőt ; — az ér-keserűiek 39 inget, 22 lábravalót, 8 lepedőt s 16 törölközőt ; — a nagy-létaik 74 inget, 69 lábravalót, 26 lepedőt, 42 törölközőt s 35 darab tépésnek való ruhát ; — az ér-mihályfalvaiak 124 inget, 124 lábravalót, 20 lepedőt, 83 törölközőt, 10 váltó forintot és 10 rőf vásznat ; — a gálos-petriiek 24 inget, 20 lábravalót, 4 lepedőt s 20 törölközőt ; — a monos-petriiek 25 inget, 15 lábravalót, 6 lepedőt, 18 törölközőt ; — a sváb-(ér)-olasziak 9 inget s 2 lábravalót ; — az érsemjéniek 30 inget, 25 lábravalót, 2 lepedőt s 16 törölközőt ; — a szalacsiak 69 inget, 50 lábravalót s 1 lepedőt ; — a székelyhidiak 101 inget, 107 lábravalót, 24 lepedőt s 64 törölközőt ; — a szent-jóbiak 18 inget, 20 lábravalót, 5 lepedőt s 50 rőf vásznat ; — az ér-tarcsaiak 20 inget, 10 lábravalót s 6 lepedőt ; — a piskoltiak 48 inget, 34 lábravalót s 54 törölközőt ; — a vasadiak 16 inget, 5 lábravalót s 20 törölközőt, — a vajdaiak 26 inget, 19 lábravalót, 10 törölközőt s 7 ponyvát, — s a szent-imreiek 35 inget, 40 lábravalót, 9 lepedőt s 21 törölközőt ;²⁾

a henczidai nők 14 párnát, 33 lepedőt, 29 lábravalót, 21 inget, 51 törölközőt, 4 párnahajat, 4 abroszt, 8 font tépést és 12 pólyát ;³⁾

Gencsy Pálné szül. Kazinczy Amália Mihályfalváról első ízben 4 lepedőt, 12 pár uj fehér ruhát, 137 darab jó galandot, 52 uj pólyát, $7\frac{1}{4}$ font finom s $7\frac{1}{2}$ font közönségesebb tépést ; má-

¹⁾ Közlöny. 1849. 31. sz. — ²⁾ Ugyanott. 32. sz. — ³⁾ Ugyanott. 36. sz.

sodizben 4 párnát, 2 lepedőt, 12 törölközőt, 3 font finom s $7\frac{1}{2}$ font közönségesebb tépést; harmadizben 2 lepedőt, 2 párnát $5\frac{1}{2}$ font finom s 2 font közönséges tépést; negyedizben 12 törölközőt 62 pólyát, 110 sebkötő ruhát, 6 font közönséges és 2 font finom tépést;¹⁾

Kabáról Budai Antalné 2 párnát, 4 párnahajat, 8 törölközőt, 2 lepedőt, 1 szalmazsákot, 2 font tépést s $6\frac{1}{2}$ rőf vásznat, — s M.-Pályiból Barta Józsefné 1 pár fehérruhát, 1 lepedőt és tépést;²⁾

a 27-ik zászlóalj közvitézei a sebesült harcosok részére a n.-váradi katonai kórházhoz 122 frtot, mit Csutak Kálmán őrnagy még 30 frttal megtoldott;³⁾

a gáborjániak 7 font tépést, 14 pólyát, 6 inget, 4 lábravalót, 4 kendőt s egyéb fehérneműeket;⁴⁾

a szöllősi nők, kiknek neveik is felsorolvák, 13 inget, 13 lábravalót, 1 törölközőt, 1 párnát és 1 lepedőt, — s Szent-Imréről Szántó Zephi 2 pár fehérruhát, 1 törölközőt, 2 font tépést és 8 pólyát;⁵⁾

a n.-váradiak, és pedig Frölich József, Hrabowszky Albertné, Feldmann József, ifjabb Weiterschütz Jánosné, Persevitcz, Ruszka Imre és Sági Jánosné, 2 pokrócot, 3 paplant, 1 lepedőt és 1 párnát; a Salamon-intézet növendékei tépést és sebkötőket; — továbbá a névleg felsorolt esztári nők 28 inget, 28 lábravalót, 15 lepedőt, 14 törölközőt és 22 rőf vásznat; — a margittaiak pedig 6 inget, 10 lábravalót, 8 törölközőt s 6 lepedőt;⁶⁾

Csokajból id. Fényes Károly 3 font tépést, 9 sebkötő ruhát, 30 fáslit s 2 párnahajat;⁷⁾

N.-Váradról Hodossy Miklósné, Beöthy Ödönné, Gázi Imréné, Klobusiczky Jánosné, Egriné, a Reviczky-család, Veres Amália és Hermína, Vernerné és Haufer Róza, nagyobb menynyiségű tépést, sebruhákat és sebkötőket;⁸⁾

a b.-szent-mártoni nők 12 inget, 12 lábravalót, 26 törölközőt, 2 lepedőt, 4 rőf vásznat s $5\frac{1}{2}$ font tépést és 5 frt 4 krt; s az ottani református egyház 11 fontos kis harangját s 2 fontnyi cinedényét; — továbbá Udvariból Kádár Istvánné és testvére Komáromi Eszter 1 pár fehér ruhát, 2 lepedőt, 2 törölközőt, 15 pólyát és $4\frac{1}{2}$ font tépést s több szegény aszszony egy csomó sebkötőt;⁹⁾

Díoszegről özv. Szele Györgyné 2 párnát, 1 paplant, 3 lepe-

¹⁾ Közlöny. 1849. 43. 56. 67. és 96. sz. — ²⁾ Ugyanott. 46. sz. — ³⁾ Ugyanott. 51. sz. — ⁴⁾ Ugyanott. 52. sz. — ⁵⁾ Ugyanott. 53. sz. — ⁶⁾ Ugyanott. 54. sz. — ⁷⁾ Ugyanott. 56. sz. — ⁸⁾ Ugyanott. 61. sz. — ⁹⁾ Ugyanott. 62. és 110. sz.

dőt, 2 törölközőt, tépést és sebkötőt; — Jankáról Szeremlei Zsuzsanna 1 párnát, 2 párnahajat, 10 pólját s $5\frac{1}{4}$ font tépést, a szőlős gazdák pedig 18 pár fehérruhát; — s Kis-Kabáról Lőszl Antalné 2 pár fehér ruhát s 2 lepedőt;¹⁾

a sámsoniak 41 inget, 45 lábravalót, 15 lepedőt, 64 törölközőt s tépést s egyéb fehérneműeket;²⁾

Csokajból Szabó Karolina 1 font tépést; — s Csutak Kálmánné a n.-váradai kórház részére 35 kisebb és 7 nagyobb lepedőnek való vásznat;³⁾

a hoszszu-pályiiai s különösen a nők, kiknek neveik hasonlólag fölsorolvak, 14 párnát, 4 párnahajat, 39 lepedőt, 11 inget, 14 lábravalót, 79 törölközőt, 19 font tépést és 85 font rongyot; továbbá a tordaiak 8 inget, 5 lábravalót, 10 lepedőt, 18 törölközőt, 2 párnát és 4 font tépést; — s Mihályfalváról Bátori Beniaminné 1 csomó galandot s Szilágyi Juliánna 14 sebkötő ruhát s 5 font tépést;⁴⁾

a névleg szintén fölsorolt kis-marjai nők 46 pár fehérruhát, 15 lepedőt, 21 törölközőt, sok egyéb fehérneműt s $27\frac{1}{4}$ köböl rozst;⁵⁾

a bogyeszlóiak 14 inget, 6 lábravalót, 7 lepedőt, 7 törölközőt, 2 abroszt és 16 szalmazsákot; — s a margittaiak ismét 12 inget, 8 lábravalót, 1 lepedő tépést és sok más fehérneműt;⁶⁾

a monostor-pályiiai 46 inget, 31 lábravalót, 22 törölközőt, 6 rőf vásznat, 2 vánkost, $3\frac{3}{4}$ font tépést és sok más fehérneműt;⁷⁾

Micskéről Szőke Józsefné 1 lepedőt, 2 vánkost, 1 paplant, 1 törölközőt és 1 szalmazsákot; — s H-Bagosról Széplaki Sándorné 1 lábravalót és 1 törölközőt;⁸⁾

a n.-váradai kóroda részére Beer Józsefné 1 párnát s Beer Etel 1 font tépést és 8 sebruhát;⁹⁾

a sarkadi nők 71 inget, 100 lábravalót, 59 törölközőt, 2 párnahajat, 19 lepedőt, 5 vánkost és 31 font tépést; — továbbá Kis-Jenőről Vajna István 8 font tépést, 1 inget, 2 kendőt, 42 sérvkötőt; — s N.-Váradról özvegy Szentiványiné és özvegy Miskolczyné, valamint Lokkról Kovács Lajos nagyobb menyinyiségű tépést és sebruhát;¹⁰⁾

Érkeserűről Ujvári Nina és Biri 4 font tépést;¹¹⁾

¹⁾ Közlöny. 1849. 63. sz. — ²⁾ Ugyanott. 66. sz. — ³⁾ Ugyanott. 90. sz. — ⁴⁾ Ugyanott. 96. sz. — ⁵⁾ Ugyanott. 99. sz. — ⁶⁾ Ugyanott. 102. sz. — ⁷⁾ Ugyanott. 109. sz. — ⁸⁾ Ugyanott. 110. sz. — ⁹⁾ Ugyanott. 120. sz. — ¹⁰⁾ Ugyanott. 121. sz. — ¹¹⁾ Ugyanott. 125. sz.

M.-Gyánból Etédi József ref. lelkész 2 frtot s hivei 1 frt 48 krt ;¹⁾

a sarkad-kereszturi g. nemegyesültek 15 pár fehérruhát 20 törölközőt és 40 font rongyot ; — a nagy-réviék 5 inget, 8 lábravalót, 4 lepedőt, 14 törölközőt, 3 párnát, 18 rőf vásznat, 10 font rongyot, s $\frac{1}{2}$ font tépést, — továbbá Fráter Tamásné 2 font tépést s 50 sérvkötőt ; Fráter Imréné 4 lepedőt s 6 törölközőt ; Dobozy Karolina 1 s Baranyi Ilka 2 font tépést ; Szücs Klára $\frac{1}{2}$ font tépést, 1 lepedőt s 2 törölközőt ; Papfi Anna és Kiss Juliánna tépéseket s ez utóbbi 4 sebkötőt ; s a poklos-teleki jegyző 1 lepedőt és 2 font tépést ;²⁾

a derecskei nők, kik névleg szintén föl vannak sorolva, 8 inget, 11 lábravalót, 23 lepedőt, 18 vánkost, 1 vánkoshajat, 1 paplant, 16 törölközőt, 3 szalmazsákot és rongyokat ;³⁾

Ámánt Béla tüzimester, Follinus Antal, Follinus István s Heinrich László címzetes tizedesek és Zboray Antal főágyus foglójukat, tehát egyenkint 20 frtot ;⁴⁾

a nagyváradí tüzérségi számvevőségi hivatal 59 frtot, és pedig Brezcesku Dániel hivatali elnök 10, Verebély Sebestyén hadnagy számvevősegéd 5, Dani István hadnagy számvevősegéd 5, Iby József gyakornok 5, Kis József 5, Petrus Márton gyakornok 5, Endorfer László gyakornok 5, Csavdari László gyakornok 1, Dudás Antal gyakornok 1, egy gyakornok 1, Némethy Károly gyakornok 1, Koszta Gergely gyakornok 1, Kotymán Ferenc gyakornok 2, Jakab Sándor gyakornok 2, Szeretin Ferenc segéd 5 s Brezcesku József tüzér 5 frtot ; — továbbá a diószegi polgárok 222 inget, 177 lábravalót, 70 törölközőt, 60 lepedőt, 15 párnát, 3 párnahajat, 1 madrácot, 1 paplant, 136 ruhadarabot, 7 és $\frac{1}{2}$ tépést s 113 váltó frtot és 9 krt ;⁵⁾

a n.-kerekiiek 3 inget, 4 lábravalót, 7 lepedőt, 21 törölközőt, 32 sebkötőt s 4 font tépést ; — a n.-váradí fehérpapok 23 finom párnát, 4 lepedőt s 2 szalmazsákot ; — s Grósz Frigyes a n.-váradí kórházban levő ápolóknak minden kigyógyult cholera-beteg után 1 pengő forintot ;⁶⁾

a n.-váradí nemzetőrök az álladalmi javak őrzésökért részükre napi díjúl kiutalt 1000 pengő frtot, szolgálatukat jövőre is

¹⁾ Közlöny. 1849. 126. sz. — ²⁾ Ugyanott. 127. sz. — ³⁾ Ugyanott. 128. sz. — ⁴⁾ Ugyanott. 138. sz. — ⁵⁾ Ugyanott. 144. sz. — ⁶⁾ Ugyanott. 151. sz.

minden dijj nélkül följajánlván ; — s Papp János 3-ik zászlóaljbeli százados 10 frtot ;¹⁾

a n.-váradiaiak a túl a körösi német-utcai református egyház lelkészének fölhívására 71 inget, 50 lábravalót, 48 lepedőt, 19 törölközőt, 2 párnát, 2 paplant, 9 esomó tépést, 31 sebkötőt, 1 vég vásznat, 1 pokrócot, 1 szalmazsákot, 1 mellényt, 1 nadrágot s 301 p. frtot ;²⁾

Erdélyi Vazul püspök 40 p. frtot ;³⁾

s Horváth Mihály élesdi gyógyszerész több gyógyszert ingyen.⁴⁾

Adományoztak továbbá a szorongatott hazának :

Schwarzel Ferenc n.-váradiai kanonok egy jó készületű német nyeret ;⁵⁾

a sarkad-kereszturak 1 harangot s 2 frtot, s a debeliasiaknak 1 frt 40 krt p. p. ; — továbbá a zsadányi református egyház 5 s a lelkész 2 p. frtot, a tanító 10 p. krt s 2 cinkannát és 1 keresztelő cintálat, 19 font súlylyal ;⁶⁾

a homorogi református egyház 32 fontos harangot s 1 cintányért ;⁷⁾

Oláh Elek munkavezető százados egy szuronynyal ellátott csappanós löfegyvert ;⁸⁾

Gálbori Samu Belényesből 1 pisztolyt, 5 kantárt s több lószerszámot ; Lénárd András, Sztankovics János s Jancsó Demeter lószerszámokat ; Drágán János 1 kardot s 1 dupla pisztolyt ; — Fodor Pál Tordáról 1 pisztolyt ; — Csapó György Váncsodról 1 nyeret s 1 pisztolyt ; — gf. Csáky Petronella B.-Böszörményből 1 kardot ; — Salamon András n.-váradiai lelkész 1 nyeret, valamint egy m.-telegdi névtelen is ; — s Kosztka János egy szuronytalan katonafegyvert ;⁹⁾

Kovács Lajos kabai ügyvéd s nemzetőri százados 1 csappanós katonafegyvert ;¹⁰⁾

Ér-Mihályfalva 2 általa kiállított huszárújonc fölszerelésére 180 p. frtot ;¹¹⁾

Gencsy Pál alezredes 1 kétsövű vadászfegyvert ;¹²⁾

Gergely János n.-harsányi főbíró 1 ujoncot ; a n.-váradiai nemzeti casino Molnár Ferenc casinoi elnök által 40 p. frtot ; — s a mihályfalvai birtokosok 10 p. forintot ;¹³⁾

¹⁾ Közlöny. 1849. 154. sz. — ²⁾ Ugyanott. 155. sz. — ³⁾ Ugyanott. 156. sz. — ⁴⁾ Ugyanott. 158. sz. — ⁵⁾ Ugyanott. 28. sz. — ⁶⁾ Ugyanott. 39. sz. — ⁷⁾ Ugyanott. 45. sz. — ⁸⁾ Ugyanott. 73. sz. — ⁹⁾ Ugyanott. 77. sz. — ¹⁰⁾ Ugyanott. 96. sz. — ¹¹⁾ Ugyanott. 107. sz. — ¹²⁾ Ugyanott. 109. sz. — ¹³⁾ Ugyanott. 110. sz.

Várad-Olasziból Jakab Mihály 3 jeles vontesöví kurta fegyvert, — s Czinkás János jánosdai jegyző 1 szuronyos kovás-fegyvert ;¹⁾

csiffi Szabó József n.-váradi ügyvéd 1 szuronyos fegyvert ; — a n.-váradi latin szertartású káptalan 8 ócska csákót, 7 töltényládát, 2 tarsolyt, 1 ócska kardot s 2 ócska kardhüvelyt ;²⁾

Horváth Lajos gyógyszerész 1 huszárujancot,³⁾

s Nevery Károly biharvármegyei földbirtokos 2 általa fölszerelt honvédet.⁴⁾

Ezeken kívül a n.-váradi lelkes hölgyek Beöthy Ödönné, Weér Sándorné és Beliczayné közbenjárásukra pénzzel és ruhával segélyezték a szegény zarándi menekülteket.⁵⁾

Beöthy Ödönné a n.-enyediek segélyezésökre is gyűjtött 178 frt 39 krt. Ezen összeghez járultak : Lukács Sándor 20 frttal, serey Ignác, Bémer László püspök, Wenckheim József és Komáromy Lajos 10—10, K. J., Györffy László, Junák István, Schwarzel Ferenc, Hodossy Miklós, B. Szepessy Anna, Grósz Albert, Hankovics Györgyné 5—5, Delinger János, Papol Ágoston, Czambert, Sántha Györgyné, Riesz Antalné, Szavics Ida, Kauzler, Mihelfi, Jasinecz, Cs. A., Egy valaki, Grünwald Endre, Fráter Miklós, N. N. százados és Klobusiczky Ignác 2—2 frttal, Jakab Mihály 1 frt 30 krral, Beöthy Zsigáné, egy valaki, Weisz Farkas, Thurzó János, Melczér Ignác, id. Glatz János, Szilávy Lászlóné, Sonnenfeld József, Paztícki Manó, Ranhofer Lajos, N. N., Waigli Vilmos, Tompa Lajos, Srottezinisz Frigyes, Varga Ferenc és Gola 1—1 frttal, Orlandi 38 krral, Osváth János 31 krral, Gázsi Lászlóné, Kanovszki, Amiga, Motelu János, N. R., dr. Tomanecz Ferenc, Hatvani Pál, Tar József s N. N. 30—30 p. krral, Czizlicz Imre, Obermajer s Nagy József asztalos 20—20 p. krral, Beöthy László, Jedlicska Károlyné s Fidy Imre 15—15 krral, N. N. 10 krral s a n.-váradi református egyház 22 frt 31 krral.⁶⁾

A n.-enyedi szerencsétlen menekültek segélyezésökre a n.-váradi nyugdíjas és főtisztek is adakoztak Cserey alezredes útján 27 ezüst frtot, s Balogh István százados és hadmegyei főparancsnoksági segéd által pedig a n.-váradi nemzeti casino, s más ottani hazafiak 112 ezüst frtot.⁷⁾

¹⁾ Közlöny. 1849. 119 sz. — ²⁾ Ugyanott. 134. sz. — ³⁾ Ugyanott. 138. sz. — ⁴⁾ Ugyanott. 139. sz. — ⁵⁾ Ugyanott. 69. sz. — ⁶⁾ Ugyanott. 78. sz.

⁷⁾ Honvéd. 1849. 94. sz.

A n.-váradai hazafias közönség a szerencsétlen Felvinc lakosai részökre is öszszegyűjtött 200 p. frtot és 15 krt.¹⁾

Sárosy Gyula gyűjtött vármegyénkben is fölolvásaival a sebesült honvédek részökre. N.-Szalontán e célból junius 17-én jelent meg Fekete János és Vince Viktor kíséretében, s reggeli 10 órakor a református templomban fölolvást tartának az »Arany Trombitá«-ból, mely a forradalom költészetének prototypje, s mely hatott, a zenésítést leszámítva, a magyar népre 1849-ben anynyira, mint a Marseillaise a francia népre a nagy forradalomkor. Fölért az, mint a hivatalos lap tudósítója írja, 50 ezer katonával.²⁾ A hatást, melyet a szalontai népre gyakorolt, leírni alig lehet. Lassu mormogással, mint a háborgó tenger, kitört haragja a népnek, melyet bosszszuval párosult fölhevülésre villanyozott az »Arany Trombita.« Sárosyt elnevezték arany száju, arany igazságot hirdető apostolnak. A begyűlt öszszeg 42 p. frt. s 55 krt tett, mert a város népének fele Belényes környékén állott őrt a mócok ellen, s mert ez a nép már a télen mintegy 400 pár fehér ruhát adott a honvédek részökre.³⁾

Az adakozások ezen nagy számuk mutatja, hogy Biharvármegye tudta így is teljesíteni a nehéz időkben hazafiui köteleességét.

Önkéntes adózás volt ez, mely a többi kötelezettségekkel együtt bizony nagy terhet képviselt.

Pedig hát a Kossuth-világ alatt nem volt egyenes adó kivetve s mégis meg volt a teher.

1848. ápril 11-től, a mely napon a magyar ministerium átvette a kormányzást, junius végeig nem is folyt be semmi egyenes adó, értve ez alatt az ugynevezett hadi adót, mert az eddig tehert viselő jobbágy csak 2 féle adót fizetett: a házi adót a vármegyének, a hadi adót az országnak.

Az 1848. év második felében folyt be a nagy mérvben felhalmozódott hadi adó-hátrálékból jókora öszszeg, melyet Lukács

¹⁾ Közlöny 1849. 161. sz.

²⁾ Az »Arany Trombita«-t a lehető legszigorubb büntetés mellett beadatni s megsemmisíteni rendelte a Haynau-féle uralom. Igen ritka tehát a fennmaradt példány. A 80-as évek elején a »Nemzeti Könyvtár«-ban kiadta ujjolag Aigner, de ebben nincsen köszönet, mert nemcsak kihagyásokkal, hanem egyes szavaknak önkényes, sokszor értelemellenes megváltoztatásukkal jelent az meg, úgy hogy ily alakban csak halvány árnya a valódi »Arany Trombita«-nak.

³⁾ Közlöny. 1849. 141. sz.

Béla 3.900.000 frtra tesz.¹⁾ Biharból azonban akkor sem folyt be semmi, legalább ilyennek nincsen semmi nyoma; s 1849-ben egyes adó címén egyetlen egy krajcár sem folyt be sehonnan.

Ennek oka az volt, s ezzel áttérek a pénzügyi állapotoknak nagy vonásokkal körvonalozására, hogy a 48 előtti adórendszert fenntartani nem lehetett, újabb adórendszer behozására pedig nem volt idő; mindig a honvédelemről kellett gondoskodni.

Kossuth ugyan, már mint akkori pénzügyminiszter, még az 1848-ik év július 29-én benyújtotta előterjesztéseit a ház elnöke után a házhoz,²⁾ s azok kapcsában a) az április 11-től június végéig terjedő országos pénzügykezelési kimutatást, továbbá b) a jövedelmi kimutatást és költségvetést az 1848-ik év 2-ik felére, s végül c) az adótervvel egyetemben a jövedelmi kimutatást s költségvetést az 1849-ik évre.

Az első előterjesztés szerint április 11-én találtatott a kincstárban 506,015 frt $24\frac{3}{4}$ kr, ennyivel kezdte el a kormányzást az új ministerium, a fenti összeggel együtt befolyt még június végéig a harmincadból, sóból, állami javakból, közönséges jövedelmekből s rendkívüli és futó bevételekből 3,010,943 frt 39kr, s miután a kiadás ezen időről csak 2.491,272 frt $58\frac{1}{4}$ krt tett, készpénzben június végével 519,670 frt $40\frac{3}{4}$ kr maradt még a kormány rendelkezésére.³⁾

A második előterjesztésben a bevételeket az 1848-ik év 2-ik felére 10.126,730 frtban, a kiadásokat pedig 28,845,507 frtban s a hiányt 18,718,777 frtban irányozta elő Kossuth, ehhez csatolt hat törvényjavaslatot, és pedig 1. »az adótartozások és folyó adó behajtásáról« szóló törvényjavaslatot, mely szerint a hátralékos hadi adó felét, mert csak ennyi irányoztatott elő, a községi adószedők hajtják be, a behajtott összegből jutalmul 2%-ot kapnak, de a behajtásért egész vagyonukkal felelősök;⁴⁾ 2. a »folyó évi november és december hóra kivetendő adóról« szóló törvényjavaslatot, mely szerint az eddig hadi adóval megrovottakra 1.098,811 frt $6\frac{3}{10}$ kr. adó vettetik ki, Erdélyt nem számítván ide; 3. »a hon eddigi adómentes osztályainak folyó fél évi adójáról,«⁵⁾ vagy alternative »a rendkívüli jövedelmi adóról« szóló törvényjavaslatokat, hogy tetszés szerint választhasson közülük a ház, az előbbi szerint

¹⁾ Lukács Béla Az 1848—49-iki pénzügy. 22. l.

²⁾ Közlöny. 1848. 52. sz.

³⁾ Kossuth hirlapja. 50. sz. — ⁴⁾ Ugyanott 51. sz. Az 1848. 2-ik félévi költségvetés részletezése Lukács B. id. munk. 18—21. l.

⁵⁾ Kossuth hirlapja. 52. sz.

4.000,000 frt lett volna repartíálás után kivetendő az eddig adómentes polgárokra, az utóbbi szerint progressiv jövedelmi adó, és pedig 50 frt tiszta jövedelmen alól semmi, 50—100 frtig 1%, 100—500 frtig $1\frac{1}{2}$ %, 501—1000 frtig 2, 1001—2000 frtig $2\frac{1}{2}$ s azontul 3% jövedelmi adó, a kamatjövedelem föltétlenül az utóbbi categoriába esvén; 4. a »rendkívüli pálinka-adóról« szóló törvényjavaslatot, mely szerint kis üsttől 2, egyszerű kazán után minden akó mértékétől 10, s ugyanattól gőzkazán után 20 frt adó szabatik ki, a külföldről hozott minden akó pálinkára pedig 8 frt határvám vétetik ki; 5. »a volt Erdély volt adófizető lakosainak közadójáról« szóló törvényjavaslatot, mely szerint az eddigi évi adóösszeg $\frac{1}{6}$ -a leendett november és december hóra fizetendő; s 6. »az ország folyó félévi közszükségleteinek fedezése végetti hitelnyitásról« szóló törvényjavaslatot, mely szerint a pénzügyminister 16, legfőlebb 30 millió frt erejéig kölcsönkötésre vagy kamatatlan pénztári jegyek kibocsátására hatalmaztatik fel.¹⁾

A harmadik előterjesztésben Kossuth az 1849-ik évre a bevételeket 16 359,053 frtra, a kiadásokat pedig 62,222,368 frtra, s így a hiányt 45.863,315 frtra teszi, a proponált rendes adókból bejövendő összegeket még nem számítván be a bevételbe;²⁾ ehez is csatolt negy törvényjavaslatot, és pedig:

1. »a mellékadókról« szóló törvényjavaslatot, ilyenek a) a lajstromozási díj, mely szerint, minden birtokváltozás ezután egy birtokkönyvbe lesz belajstromozandó, s ezért az érték után Pesten 2, egyébütt 1% lajstromozási díj lesz fizetendő; b) a bélyegdíj, mely szerint a váltók érvénytelenség terhe mellett az 1849. évi január 1-től fogva bélyegzett váltólevelekre állítandók ki, a bélyeg a félévi kamat 6%-ában állapittatván meg, s a kártya is lebélyegzendő, a bélyeg terén 32 lapu kártyánál 5, másnál 10 p. krt, a külföldi kártyáknál két anynyit; a ki bélyegtelen kártyát használ, 10 frtra bírságoltatik, melyből a földadót $\frac{2}{5}$ rész illeti, c) a pálinkaadó, éppen oly mérvben, mint az 1848. év második felére javasoltatott; d) az italmérési adó, mely Pesten a bel- és Lipótvárosban 40, a többi városrészekben 20, a szabad királyi, követküldési joggal bíró, országuti, vasuti vagy gőzhajózási állomást képező városokban, vagy ezek nélkül is a 10,000 főnél nagyobb lakossággal bíró községekben 10, az országutban fekvő, de állomási helyet nem képező vagy 4000 főnél nagyobb népesség.

¹⁾ Kossuth hirlapja. 53. sz. — ²⁾ Ugyanott. 54. és 55. sz. s Lukács B. id. munk. 26—39. l.

gel bíró községekben 5, egyébütt pedig 2 frtban javasoltatott megállapíttatni, a vendégfogadósok, ha éttermők is van, ennek kétszerezét, ellenesetben pedig másfélszerezét tartozván fizetni; e) a dohányárulási adó, mely éppen annyit tett volna a vágott dohányt és burnótot áruló boltokra nézve, mint az italmérési adó, a szivaros boltoknál pedig két annyit;¹⁾

2. »az 1849-iki adókulesről« szóló törvényjavaslatot; ebben az egyenes adók feletti intézkedések foglaltattak, nem érintetvén ezek által a törvényhatóságok házi adója s a községi adó. Egyenes adóul Kossuth a marhatartási adó törlése mellett a határőrvidék kivételével az országnak minden egyéb alkatrészeire, tehát most már Erdélyre nézve is 5 adónemet hozott javaslatba, és pedig a) a földadót, ez a következő alapon róvatik ki: a törvényhatóságok 9 osztályba soroztatnak, (azt, hogy mely osztályba volt sorozva Biharvármegye, kikutatnom nem lehetett), minden osztályzatban a szántóföldekre, szőlőkre és szilvásokra 1200 □ öles holdanként 5, belső telkekre, rétekre és kertekre 3, s az erdőkre, legelőkre és nádasokra 5 alosztály állapíttatott meg; ehez képest 1 hold szántóföldre, szőlőre és szilvásra 17—4, a belső telkekre, rétre és kertre 26—6, s az erdőre, legelőre és nádasra 14—1 p. kr volt földadóul kirovandó; b) a házadót, mely 4 osztály szerint 2 frt, 1 frt, 30 p. kr és 15 p. krban volt kirovandó, az első osztályt Pest, a másodikat a királyi s követküldési joggal bíró városok, a harmadikat a választási kerületi főhelyeket s székhelyeket képező községek, s a negyediket minden egyéb helyek képezvén; c) a keresetadót, mely általában véve a tiszta jövedelem 6%-ában volt megállapítandó, de a fizetéssel bírók s a haszonbérlelőkre nézve a fizetésnek vagy a haszonbérnek csak 3, s a fizetéssel és szállással bírók s a tőkepénzesekre nézve annak 4½ %-ban, a kézművesek pedig a házadóra vonatkozó osztályzat szerint 8, 6, 4 és 2 frt kereset adót s minden legény után még fél enyinyit s a napszámosok ugyanazon osztály szerint 2 és 1 frt s 30 és 20 kr adót voltak fizetendők; d) a személyadót, mely a fenti egyenes adóknak ⅒-ed részében volt kirovandó; s e) a távollévők adóját, melyet mindazok fizetnék, kik félélet nem tanulmányozási célból s nem kormányi küldetés folytán külföldön töltenek évenként, s mely szerint ezekre az egyenes adó kétszeres összegben volt kirovandó;²⁾

¹⁾ Kossuth hirlapja. 56. sz. — ²⁾ Ugyanott. 59. és 60. sz.

3. »az adó kivetéséről és behajtásáról« szóló törvényjavaslatot, mely szerint az ország adókerületekre lett volna föloszlandó, mindegyikben a kivetést egy rónok s a behajtást egy adóárnok teljesítette volna, a községenkénti kivetést a törvényhatóság s végül a pénzügyminiszter vizsgálta volna felül. Az egyénenkénti kivetést a megyei s kerületi tisztviselővé emelendett községi jegyző, s az egyénenkénti behajtást a községi adószedő teljesítette volna, s mindennek december végéig meg kellett történnie, hogy az adóév kezdetére minden rendben legyen, s éppen ezért ezen törvényjavaslat mindenről nagyon terjedelmesen és részletesen intézkedett;¹⁾ s végül

4. »az ország 1849-dik évi közszükségeinek fedezése végetti hitelnyitásról« szóló törvényjavaslatot, mely szerint a pénzügyminiszter az 1848-ik év második felére már engedélyezett 16 millió fölül az 1849-ik évre még 45 millió erejéig hatalmaztatik vala föl kölcsönt venni vagy kamattalan papírpénzt kibocsájtani, mely összegek az 1852-ik évtől fogva 3 millió forinttal lettek volna évenként törlesztendőek.²⁾

Bizony ez nem kis mérvű megadóztatást rovott volna a polgárságra, tessék bárkinek utána számítani.

Kossuth javasolta tehát nálunk először a birtokváltozásokra a százalékot, a váltókra s kártyákra a bélyeget, azonkívül a pálinka, az italmérési s a dohányárulási adót, melyek közül nem egy magasabb lett volna már akkor, mint a minő a mai adózás.

Szolgálatot véltem teljesíteni ezen adójavaslatok megösmeretetésük által, mert ezeket még a hivatalos lap sem közölte, s Horváth is csak 15 sorban emlékezik meg nagy munkájában azokról.³⁾

Ezen javaslatok közül első sorban a hitelműveletekre vonatkozó 2 törvényjavaslatot tárgyalta a képviselőház, s azokat az osztályok központi bizottságának véleménye ellenére, melynek előadója Lónyay Menyhért volt, az augusztus 24-iki és 26-iki ülésben elfogadta, fölhatalmazván a kormányt a kért 61 milliónyi hitel realizálására, mihez augusztus 29-én a felsőház is hozzájárult.⁴⁾

A pénzügyi javaslatokat a képviselőház augusztus 28-iki ülésében kezdette el tárgyalni, ezen ülésben s a másnapiban elfogadta alig valami változtatással Kossuth előterjesztésének első

¹⁾ Kossuth hirlapja 61—63. sz. — ²⁾ Ugyanott. 64. sz.

³⁾ Horváth: Füg. harc. I. k. 309. l.

⁴⁾ Közlöny. 1848. 78. 80. és 83. sz.

részét, s ugyancsak az augusztus 29-iki ülésben »az adótartozások és folyó adó behajtásáról« szóló törvényjavaslatot ;¹⁾ az augusztus 30-iki ülésben az 1848-dik év második felére vonatkozó költség-előirányzatnak a bevételekre vonatkozó részét ; az azon évi november és december hóra kivetendő adóról szóló törvényjavaslatot ; s a hon eddigi adómentes osztályainak félévi adójukról szóló törvényjavaslat mellőzésével némi módosítással, melyek közül föl- említem a civillistának is Bezerédj István indítványára történt jövedelmi adó alá vételét, »a rendkívüli jövedelmi adóról« szóló törvényjavaslatot ;²⁾ az augusztus 31-ik ülésben »a rendkívüli pálinka adóról« s »az ország eddig Erdélynek nevezett részének adójáról« szóló törvényjavaslatot, az előbbi lényeges módosításokkal, s az 1848-ik év második felére vonatkozó költség-előirányzat bevételi rovatának a miniszterelnökségre vonatkozó részét,³⁾ s a szeptember 1-i ülésben ugyanannak a külügy-, belügy-, pénzügy-, közmunka-, ipar és kereskedelmi s vallás és közoktatásügyi minis- teriumokra vonatkozó részét.⁴⁾

Ezzel megszakadtak a pénzügyi javaslatokra vonatkozó ta- nácskozások, s még az elfogadott javaslatok sem tétettek át hozzá- járulás végett a felsőházhoz ; a nemzetgyűlés a horvát zavarokkal s közjogi kérdésekkel és a fenyegető veszélyek ellenében a hon- védelemmel volt kénytelen foglalkozni.

Kossuth aztán mint a honvédelmi bizottmány elnöke a képviselőháznak csak november 23-iki ülésében terjesztette újra be az adókivetésre és behajtásra vonatkozó újabb törvényjavas- latát,⁵⁾ ez az 1848. évi november és december hónapokról s az 1849-ik év első feléről s csak a közvetlen adókról szólott, ide számíttatván azonban már a pálinkafőzési és italmérési adó is. Földadónál a tiszta jövedelem 4%-a lett volna fizetendő 10 osztály szerint, a legmagasabb osztályban 1 holdé 20 p. krt tett volna ; házadónál a helyiségek után az előbbi javaslatban fog- lalt fölosztás alapján 5 osztály szerint 1 frt, 30, 24, 16 és 8 p. kr ; keresetadónál a jövedelem 4 s hivatalnokoknál, ha ingyen szállásuk van, annak 3 s ellenesetben 2%-a ; pálinkaadónál a szerint a mint törkölyből, seprőből s gyümölcsből, vagy kolompérből vagy gabonából főzetik a pálinka, 4 akó nagyságu közönséges kazán után 30 kr, 1 és 3 frt, s gőzkazánál minden akó ürtartalom után

¹⁾ Közlöny. 1848. 82. és 83. sz. — ²⁾ Ugyanott. 84. sz. — ³⁾ Ugyanott. 85. sz. — ⁴⁾ Ugyanott. 86. sz. — ⁵⁾ Ugyanott. 168. sz.

1, 3 és 6 frt; italmérési adóul a házadóra vonatkozó fölosztás szerint 15, 10, 6, 3 és 2 frt, szállodáknál és éttermeknél ennek kétszerege; személyadóul a többi adó $\frac{1}{20}$ -ad része, s távolléti adóul az összes adók kétszerege. Az adókivetést a törvényhatóságok közbejöttökkel állami tisztviselők teljesítették volna.

Ezen adójavaslatokat a képviselőház november 30-iki és december 1-i ülésében tárgyalta, s azon lényeges módosításokkal, a lényegteleneket nem említve, hogy a kivetést a törvényhatóságok eszközölkék, személyadóul minden 18–60 éves munkabíró férfi és nő csak 8 p. krral rovassék meg, s távolléti adóul az összes adók háromszorosa fizetessék, elfogadta, december 2-iki ülésében pedig a közmunkát Halász Bódi indítványára eltörölte.¹⁾

Ezen javaslatokat többnemű módosításokkal december 21. és 22-iki ülésében a felsőház is elfogadta,²⁾ s a módosításokat tartalmazó izenet kapcsában visszaterjesztette a képviselőházhoz, mely izenetet a képviselőház december 24-iki ülésében kinyomatni elrendelte ugyan,³⁾ de már sem annak az osztályokhoz utasítására, annál kevésbé annak tárgyalására idő nem volt; menekülni kellett Debreczenbe s így az adó-törvényjavaslatok tárgyalását másodizben sem lehetett törvényhozásilag befejezni.

Harmadszor, az 1849-ik évi május 18-án terjesztette azokat újra a képviselőház elé Duschek, a független Magyarország pénzügyministere.⁴⁾

Duschek lényeges módosításokat tett a törvényjavaslatokon. Most az adókivetésről és behajtásról szóló törvényjavaslat nem 8, hanem 14 hónapról szólott, az 1848. évi novembertől kezdve az 1849-ik év végéig; a személyadó egészen elejtetett, a helyett mindenki $\frac{1}{2}$ % -ot fizetendett jövedelme után; ezekhez képest a 8 hónapra szóló 4 % adókulcs helyett a 14 hónapi időre most már 7 és $\frac{1}{2}$ % állapított meg. Ez vétetett kulcsul a föld-, ház- és keresetadó kiszámításánál, a házadóénál azonban csak ott, hol a házak bérbe voltak adva, egyébütt pedig 3 osztály szerint 46, 28 és 14 p. kr. volt egy-egy helyiség után kirovandó; legtöbb kivétel a 7 és $\frac{1}{2}$ % kulcs alól a keresetadónál volt, a hivatalnokok fizetésöknek csak $\frac{2}{3}$ -a vétetett kereseti adó alá, a haszonbérlők kereseti adóul a haszonbér 3 % -át, a tudományos és művészeti pályán levők lakbérök 10 % -át, a dohánynyal és szivarral keres-

¹⁾ Közlöny. 1848. 175—177. sz. -- ²⁾ Ugyanott. 197. sz. -- ³⁾ Ugyanott. 199. sz.

⁴⁾ Közlöny. 1849. 111. sz.

kedők jövedelmök 15 %-át, a kézi munkások 5 osztály szerint 1 frt 55 krt, 58, 46, 30 és 15 p. krt, a mesteremberek ennek kétszeregét, s ha legénynyel dolgoznak, négyszeregét s minden legény után még annak kétszeregét voltak fizetendő. Házi szükségletre főzött pálinka után 1 frt adó volt fizetendő, de a közönséges kazánoknál, ha kolompérból vagy gabonából főzetett a pálinka, itten is minden akó ürtartalom után volt az 1 illetve 3 frt fizetendő. Az italmérési adó Pesten 4 osztály szerint 120, 80, 40 és 20 frtban, más városokban s az országutak melletti korcsmákban s fogadóknál szintén 4 osztály szerint 60, 40, 20 és 10 frtban egyébként pedig 2 osztály szerint 10 és 5 frtban volt kirovando. A távolléti adó mostan is az összes adók háromszorogában volt kiszabva.¹⁾

Ezen adójavaslatokat a képviselőház május 24., 25. és 26-án tartott üléseiben tárgyalta s némi stylaris módosítással egészben elfogadta, (mellőzván Angyal Pálnak a nőtlenségi adóra vonatkozó indítványát,) valamint a felsőház is elfogadta május 29-iki ülésében.²⁾

A mindkét ház által ilyenképpen elfogadott adótörvények a képviselőház május 31-iki határozatához képest³⁾ mind a két ház elnöke által aláíratván, kihirdetés végett a kormányzóhoz átküldettek, minek folytán a kormányzó azokat a pénzügyminister ellenjegyzésével »a nemzet nevében« június 1-én meghirdette,⁴⁾ s Duschek azokat foganatosítás végett terjedelmes utasítás kapcsában⁵⁾ június 18-án a törvényhatóságoknak megküldötte.

Duschek ezen törvény I. fejezetének 15-ik §-a értelmében a kivetés fölötti fölügyeletre kincstári biztosul Biharvármegyére nézve Kiss Ferencet nevezte ki.⁶⁾

Biharvármegye bizottmánya az adótörvények foganatosításukkal utolsó ülésében, augusztus 3-án foglalkozott.

Az I. fejezet 3-ik §-a értelmében rónokokul, annak kimondása mellett, hogy a megválasztottak maguk oszszák be magukat oly formán a járásokba, miszerint a váradi járásra 6, a belényesi 4, a többire pedig 5–5 rónok jusson, a következő egyének választattak meg:

Örlei Dénes, Fidi Imre, Somogyi Dániel, Oláh Mátyás, Harangi Bálint, Jóna Péter, Sárvári Jakab, Medzihradski Gáspár, Várdász Pál, Stepán István, Ujvári József, Várdai Andor, Molnár Fe-

¹⁾ Közlöny. 1849. 115. sz. — ²⁾ Ugyanott. 116–119. sz. — ³⁾ Ugyanott 120. sz. — ⁴⁾ Ugyanott. 124. sz. — ⁵⁾ Ugyanott. 136–137. sz.

⁶⁾ Biharv. 1849. jegyzők. 1711. sz.

renc, Lakatos Benedek, Verner Sebestyén, Miskolczi Károly micskei, ifj. Fényes Károly, Jancsó Demeter, Lukács Miklós, Staufer Lajos, Reviczki Fridrik, Csanádi József álmódi, Sisári Lajos és Ámánt Antal; pótló rónokokul pedig: Stoltz Károly, Kaffka Károly, Borsi Sándor püspökii, Barna István székellyhidi, Fejér Antal, Csapó Ferenc, Toperczer János, Thurzó József, Miskolczi Imre és Fényes Imre;

az adókiivelést és behajtást illető panaszkok fölött az I. fejezet 11-ik §-a értelmében ítélő bíróságba pedig elnökül Klobusiczki János s tagokul Földi János, Csengeri Antal, Weisz Eduárd és Szarvas János s póttagokul Malász József, Szacsvai Gábor, Fényes József és Zsiga Miklós.

Az utasítás 10 ik §-a értelmében a városoknak és közlekedési főbb vonalaknak az italmérési adó második pontjában megállapított osztályozása tárgyában adandó véleményezés végett kiküldendő bizottság tagjaiul ezen bizottmányi ülésben a következő egyének választattak meg: Ajki Mihály, Ercsei Lajos, Gálbori Sámuel, Baróthi Pál, Porubszki István, Szaesvai Gábor, Sztupa Mihály, Safrád Márton, Fényes Menyhért, ifj. Szilágyi Lajos, Kis István marjai, Ásmán József, Holdi József, Fényes József, Simai Ferenc, Rozenthal Adolf, Pollák Herman, Göndöcs István, Incze János, Komlóssy Pál, Váradí Dániel, Jerzsák János, Thurzó Ignác és Pérci Dániel.¹⁾

Hanem a törvények foganosításukra egyáltalán nem volt idő, pár nap mulva a muszkák már itt voltak a nyakunkon, mielőtt még némely elválasztott tag megválasztatásáról értesíttethetett volna is.

Igy volt ez másutt is az országban. S ezért nem folyt be egy krajcár egyenes adó sem a magyar kincstárba 1849-ben.

Kiadásainkat a szabadságharcban legnagyobb részben pénzjegyekkel fedeztük.

Bevételeink különböző forrásokból az 1848. évi június végéig, — mint fentebb már említettem, — 3.010,943 frt 39 krt tettek, azon év második felében Lukács Béla szerint kerek számban 10.000,000 frtra tehetők, 1849-ben pedig augusztus 15-ig a harmincadból sójövédékből, államjavakból, önkéntes kölcsönből s egyéb indirect jövédelmekből 5.157,679 frt 21 krt tettek, összesen tehát 18.168.623 forintot.

¹⁾ Biharv. 1849. jegyzők. 1712. sz.

Kiadásaink ellenben 1848. június végéig 2.491,272 frt 58 krt. azon év második felében a budget előirányzat szerint 28.845,507 frtot, valósággal pedig mintegy 34.000,000-t s 1849-ben a szabadságharc leveretéséig 47.076,341 frt 11 krt tettek s így összesen 83 567,614 frt 9 krt, kerekszámban 84 milliót. A pénztárban a világosi fegyverletételkor már csak 43,435 frt s 55 kr. s ércben 511,300 p. frt érték volt, enynyi adatott át Aradnál az osztrákoknak.

A különbség tehát majdnem 66 millió forint ezt fedeztük pénzjegyekkel és pedig kibocsátatott 1848-ban 1 és 2 frtos pénzjegy mintegy 4.000,000 frt, 5 frtos pénzjegy pedig mintegy 20.000,000 frt, s 1849-ben 15 és 30 kros pénzjegy 2.954,588 frt, 2 frtos 587,878 frt, 5 frtos 8.249,790 frt, 10 frtos 19.129,740 frt s 100 frtos 11 040,000 frt erejéig, de ezen összegekből az 1 és 2 frtosoknak ércalapjuk volt, s így a hitelművelet alig terjedt tovább az 1848-ban megajánlott 61 milliónál, de a tullepés sem volt törvénytelen, mert a ház utolsó ülésében, az 1849. évi július 28-án, (Horváth tévesen teszi ezt július 30-ára,) újabb 60 millió hitelre hatalmaztatott föl a pénzügyminister.¹⁾

A magyar kormány ezekhez képest, értve ez alatt a Batthyány-ministeriumot, a honvédelmi bizottmányt és a Szemere-ministeriumot, az ugynevezett Kossuth-világ 16 havi tartama alatt összesen 84 milliót költött el, enynyiből igazgatta 16 hónapig az országot, teremtett seregeket, felszerelte azokat s viselt háborut 14 hónapnál tovább, az első harc pünköszt másod napján, 1848. június 12-én történvén Karlócza mellett.

Valóban csodálatos, hogy a nemzet lelkesedése ily csekély ősszeg mellett még is mire volt képes.

És ezen csekély ősszeg dacára is pénzbőség volt, mi a forgalom gyorsaságának s annak tulajdonítható, hogy el lévén zárva a külvilágtól, nem volt behozatalunk, s így nem szivároghatott ki külföldre a pénzünk, melyet ottan különben nem is fogadtak volna el.

S ezen ősszegből egyeseknek és hatóságoknak még előlegeket is adott a kormány, — ilyen előleg cimén 931,568 frt 42 kr volt még künn az 1849. évi augusztus 15-én, s ebben Biharvármegyében a komádi izraelita templom részére előlegezett 2400 frt.

A kiadások rovatából érdekesnek tartom fölemlíteni a következőket, mint a melyek Biharvármegyét érdeklik:

¹⁾ Lukács Béla. id. munk. 22. 62. 78. 79. 82. 89. 123. 124. 127. és 128. l. — Horváth id. munk. III. 538. l. — Szilágyi: Forradalom végnapjai. 81 l.

A Hatvani-, Dobozy és Gázsi-féle bihari önkéntesek részökre kiadatott 30,000 frt; a Vasvári-féle Rákóczy-szabadcsapat részére 8000 frt; gróf Haller Sándor kezeihez az 1849. évi januárban 4000 frt; Hodossy Miklós kezeihez februárban 100,000 frt, martius-aprilisban ismét 100,000, s május-juniusban 125,000 frt; Sántha György kezeihez martius-aprilisban 12,000 frt; Beöthy Ödön részére ugyanakkor követségi költségeikül 2000 darab arany s bankjegyekben 8,200 frt, összesen 17,200 frt, mely összegegről ő lemondásakor pontosan beszámolt s a megmaradt összeget visszafüldötte Kossuthnak; s Lukács Dénes kezeihez júliusban a tüzérségi pénztár számára 60,000 frt.

A titkos kiadások között pedig följegyezve találjuk, hogy a nép fölkelése céljából Dobsa Lajosnak 250 s Vasvári Pálnak 300 frt adatott ki.¹⁾

Enynyi az, a mi bennünket a kiadások rovatából közelebb-ről érdekel.

¹⁾ Lukács Béla id. munk. 99, 101, 103, 108, 109, 111, 112, 114 és 127. l.

XV. FEJEZET.

Az utolsó napok s a bukás.

Biharvármegye történelmében a szabadságharc végső korszakából is a honvédelmi intézkedések s az ujoncozás vonulnak át veres fonal gyanánt.

Az intéző szellem ekkor is Hodossy Miklós volt. Szemere ugyan május 12-én beszüntette Biharvármegyében is a kormánybiztosi állást,¹⁾ azonban részint azért, mivel főispán nem volt, s részint azért, mivel a Hodossy erélyére mostan is nagy szükség volt, ismét visszahelyezte azt kormánybiztosi állásába, (de hogy mikor s mely szám alatt kelt rendelettel: arra ismét nincsen adat.)

Sokaknak nem is tetszett ez az erély, s utoljára is conflictusra került a dolog. A conflictus augustus 2-án tört ki, midőn a vármegye bizottsági ülése elé Hodossy azon indítvánnyal lépett, hogy azokra nézve, kik a honvédelem tárgyában rendeleteinek nem engedelmeskednek, hirdettessék statarium. A bizottmányi ülés ezen indítványhoz nemcsak nem járult, hanem a belügyministert fölkérendőnek határozta Hodossy kormánybiztosságának megszüntetésére s főispán kinevezésére.²⁾ Hanem ezen végzés fölküldésére már nem volt idő, s aligha is hallgatott volna arra Szemere.

A Hodossy erélyének következménye az ujoncállitás tekintetében az lett, hogy augustus 2-áig, a mikor a beállott események folytán fölfüggesztetett a sorozás, az 1848-ban megajánlott 200,000 ujoncból Biharvármegyére esett 6409 ujonc közül csak 3, s az 1849-ben megajánlott 50,000 ujoncból kirovott 1602 ujonc közül csak 48 ujonc nem volt még kiállítva,³⁾

Biharvármegye ezekhez képest 7960 honvédet állított ki, kik között magáról Szalontáról több mint 200 fiatal ember volt.⁴⁾

S ha figyelembe vesszük, hogy ezek közé nincsenek számítva az önkéntes őrhadba s a szabadcsapatokba és az 1848 év közepén a

¹⁾ Közlöny. 1849. 106. sz.

²⁾ Biharv. 1849. jegyzők. 1700. sz. — ³⁾ Ugyanott. 1740. sz.

⁴⁾ Közlöny. 1849. 141. sz.

10-ik honvédszászlóaljba beállott önkéntesek, hogy biharvármegyeiek szolgáltak számosan más zászlóaljokban is, nevezetesen magában az 52-ik zászlóaljban mintegy 300-an,¹⁾ s a régi és új huszárezredekben is, különösen a Miklós-, Württemberg-, Károlyi- és Bocskay-huszárezrednél, s hogy az akkor Mihály orosz nagyherceg nevét viselő 37-ik sorgyalogezred Magyarországon volt 3-ik zászlóalja is, mely pedig nagyjából bihari fiukból állott, egész lélekkel csatlakozott hazája ügyéhez²⁾: legalább 12,000-re tehetjük azok számát, kik Biharvármegyéből hazájuk ügyét fegyverrel szolgálták. Biharvármegye tehát több mint kellőleg eleget tett honvédelmi kötelességének, s erre méltán büszkén hivatkozhatunk mi utódok is.

Ezek közben a veszély folytonosan nagyobb lőn, a muszkák erősen közeledtek hazánk alföldi rónája felé. Hogy miként vonult az északi magyar hadsereg előttük Kassáig s Kassán túl vissza, s hogy mily gyalázatosan viselték magukat a kassaiak a honvédsereggel szemben, s mily ellenkezőleg az oroszok irányában: azt leírta Gaal Imre tábori lelkész a hivatalos lapban.³⁾ Julius 3-án már a Cseodajeff orosz hadteste Debreczent is megszállta, s kém-szemleileg előnyomult egész Derecske feléig. Ekkor érintette először kozáklovak patkója Biharvármegye kalászttermő földjét. A veszély ekkor hamar elmúlt, mert Cseodajeff oly sebesen, a mint jött, július 6-án visszavonult Miskolcz felé.⁴⁾

A rémület N.-Váradon is nagy volt, mert itt sem volt anynyi katonaság, hogy a várost védelmezni lehetett volna. Alakítottak ugyan itten ezen időszakban, de nem biharvármegyeiekből, hanem a Királyhágón tuli ide szállított ujoncokból Jenei Dániel parancsnoksága alatt egy új, a 135-ik, zászlóalj,⁵⁾ de ez is mindjárt elparancsoltatott a harctérre.

Derecskén és Létán nagy tömeg fölkelte a nép volt ugyan ösz-szegyülve,⁶⁾ Simonfy József őrnagy parancsnoksága alatt,⁷⁾ Püspöki alatt pedig N.-Várad fedezetére 2 zászlóalj gyalogság, 2 divisio (?) huszár, 8 ágyú s nagyszámu népfölkelés, összesen 9600 ember volt kirendelve,⁸⁾ s a népfölkelés szervezésére Szentiványi Károly

¹⁾ Kulini Nagy Benő szives közlése után.

²⁾ Gelich: Füg. harc. I. k. 48. l.

³⁾ Közlöny. 1849. 151. Oz.

⁴⁾ Zelizy-Szücs: Debreczen leírása. 903—905. l.

⁵⁾ Közlöny. 1849. 154. sz.

⁶⁾ Biharv. 1849. jegyzők. 1675. sz.

⁷⁾ Közlöny. 1849. 148. sz.

⁸⁾ Szilágyi: Forradalom végnapjai 40. l.

országos biztos által Biharvármegyére nézve Haller Sándor gróf volt kiküldve ¹⁾ A püspökii tábor, melynek parancsnokai Csillag-szeghi és Marsó Imre alezredes voltak, öt napi táborozás után, a veszély elmúltával szétszórt, a honvédség s huszárság, mely a 7. sz. Reusz-Köstritz ezredből való volt, s melynek nagy érdeme az, hogy a fogoly osztrák tiszteteket a püspökii nép massacrálásától megmentette, máshová alkalmaztatott.²⁾

Rendes hadsereg ellenében a népfölkelésre támaszkodni, mint a következmény megmutatta, sem ekkor, sem később nem lehetett. Hiába bocsájtotta ki N.-Váradon augusztus 3-án Szemere »Az ellenség elhaladt, keljen föl a nép!« című proclamatióját,³⁾ a nép le lett mindenütt hangolva a sáskaszámu ellenség láttára.

Ezen lehangoltság volt egyik oka annak, hogy az ujonctelepekből a besorozott ujoncok szökése napi rendüvé lőn. A n.-károlyi ujonctelepből a következő biharvármegyei ujoncok szöktek meg ;

Brod Demeter belényesi, Goncz Miklós borostelkii, Szilágyi Mihály, Sipos Sándor, Muszka Ilici szakadáti, Borbély József mezőtelkii, Petri Lajos h.-k.-ujlaki, Szabó József margittai, Miklós Tódor temesi, (talán fenesi,) Verpecz Onucz ősi, Alb Péter körös-topai, Olár György szintén körös-topai, Madár György és Koknin Simon pestesi, Koszta Gábor gégényi, Jakab Gábor száldobágyi s Borbély Sándor n.-váradi illetőségű ujoncok.⁴⁾ —

A végső napokban egy olyan dolog történt, melynek, ha előbb, jókor történik, nagy hordereje lett volna, de mely mostan már elkésetten jött, s ez a románokkal való kibékülés. Az alkudozásokat Baleszescu a román emigratio ügynöke közvetítette a magyar kormány megbízásából ez és Jancu között, s fáradozásainak már augusztus 3-án azon eredménye lőn, hogy Jancu Topánfalváról (Campeni) keltezett s a kormányzóhoz intézett levelében teljes semlegességet ígért,⁵⁾ s augusztus 8-án Lugoson létrejött a békeegyezmény is. — Bem, a kormányzótól nyert teljhatalmánál fogva, Jancut tábornokká nevezte ki, s fölhatalmazta azt, hogy tisztí kara névsorát a honvédseregbe leendő kinevezés végett terjeszse hozzá,

¹⁾ Közlöny. 1849. 156. sz.

²⁾ Vidovich György szíves közlése után.

³⁾ Közlöny. 1849. 164. sz. — ⁴⁾ Ugyanott. 130. 132. 136. 140. 143. 146. 152. és 153. sz.

⁵⁾ Asbóth Lajos emlékiratai I. k. 82. l.

s Jancu kötelezte magát, hogy seregét Facséton összpontosítva, a magyar kormány rendelkezése alá bocsájtja.¹⁾ Természetes, hogy ebből az egészből nem lett semmi, mert néhány nap mulva bekövetkezett az általános ropp, s természetes az is, hogy hivatalos tudósításában az osztrák kormány előtt minderről szépen hallgatott Jancu.

Ezen időszakban másféle alkudozások is folytak, s azokat itten azért említem föl, mert azok egyes phasisaik mind valamely bihari névvel vannak kapcsolatban. Ezek nagyobb, sőt határozó horderejűek leendettek volna, ha sikerülnek; jövőnkre nézve előnyösen-e vagy hátrányosan: az már aztán más kérdés, melynek fejtegetésébe itten nem bocsájtkozom.

Ezen alkudozások alatt azokat értem, melyeket Szemere és Batthyány Kázmér vezetett. De megemlítendők azok előzményeik is, melyek következők:

Julius 20-án Rima-Szombatban 2 orosz parlamentaire jelent meg Chrouleff ezredesnek, az orosz előcsapat parancsnokának megbízásából Görgei főhadiszállásán: Kotlaroff százados és Rüdiger főhadnagy, fölszólítván őt a fegyverletételre. Az ok tulajdonkép az volt, hogy Chrouleff nagyon előnyomult, s félvén az összemörzsoltatástól, cselből addig, míg az orosz többi csapatok megérkezésökre elegendő idő lesz, így akart fegyverszünetet kieszközölni. A föltételeket, (Szemere úgy ezeket, mint a későbbi okmányokat szóról-szóra közli,) Görgei írásba foglaltatván, még azon éjjel, július 21-én éji 2 órakor válaszolt Pászkevicznek. A föltételek a fegyverszünet kikötése mellett a honvédtiszteknek az orosz seregbe való átléphetősöket biztosították; a válasz pedig úgy hangzott, hogy a fegyverszünetet Görgei nem fogadja el, s a föltételekre a tábornokaival megtartandó tanácskozmány után legfőlebb 48 óra alatt válaszol, a pacificatio lehetőségéről 4 szemközt közölvén nézeteit Kotlaroffal, melyek szerint ő azon hitét fejezte ki, hogy Magyarország inkább fogadna el egy orosz herceget uralkodójául, mint egy osztrákot, s ez iránt lépjen Pászkevicz a magyar kormány nyál alkudozásokba. Az érdemleges választ a föltételekre, miután még azon éjjel 3 órakor fölhívta tábornokait a véleményezésre, Sajó-Szentpéterről július 22-én déli 12 órakor küldötte el Görgei, tábornokai többségének véleményéhez képest a fegyverletétel föltételéül

¹⁾ Pataki: Bem in Siebenbürgen 111–113. l. s. Czecz: Bem's Feldzug, 350. l.

az 1848-i alkotmány biztosítását követően ki.¹⁾ Kotlaroff és Rüdiger parlamentaire-ekkel a Görgei környezetebeli tisztek szolgálati jelvényeket cseréltek s Sass orosz tábornok azon hiedelemből indulva ki, hogy ezekkel azokat Görgei cserélte ki, a sajó-szent-péteri magyar parlamentairektől július 24-én saját pisztolyaiból 2 darabot küldött Görgeinek, mire ez Sass és Chrouleff részére másnap hasonló ajándékkal válaszolt.²⁾ — Július 23 és 24-e közti éjjel egy hölgy, Lapinski szerint Görgeinek nagynénje,³⁾ hozott Görgeihez Rüdiger orosz tábornoktól egy Balassa-Gyarmathon még július 19-én keltezett francia levelet az alsó-zsolczai főhadiszállásra, melyben arra szólíttatott föl Görgei, hogy közölje vele a harc megszüntetésének föltételeit. Görgei erre július 24-én azt válaszolta, hogy nem hadserege megmentéséről, hanem arról van szó, hogy szorongatott hazája politikai létét megmentse, ha Pászkevicsek alkura hajlandó, közölje föltételeit vele, ő közvetíteni fogja az alkudozásokat közte és a magyar kormány között.⁴⁾

Görgei ezen eseményekről jelentését a kormányhoz az okmányok kapcsában elküldvén, az Szegedre július 29-én érkezett meg, minek folytán még azon éjjel az alkudozások vezetésükre Szemere és Batthyány Kázmér a ministertanács által a Görgei táborába küldettek.⁵⁾

Utközben Szemere egy hosszú levelet irt július 30-án Makóról Görgeinek, helyeselvén a közeledés megnyitását, jelezvén előtte megérkezéseket s felhatalmazván addig is az oroszokkal való további érülközésekre.⁶⁾ Ezen levelet azonban nem kapta meg Görgei az ő megérkeztök előtt.

Ezek voltak az előzmények.

Szemere és Batthyány Kázmér augusztus 4-én este érkeztek meg a Görgei nyir-adonyi főhadiszállására, azon este nem beszélhetvén vele, csak másnap Vámos-Pércsen tudatták vele küldetésük célját, s Szemere kijelentette, hogy mostan már ő fog irni Pászkevicseknek, megkérdezvén előbb azt Görgeitől, hogy miben áll

¹⁾ Bericht über die Kriegs-Operationen der russ. Truppen. III. 11—12. I. — Szemere: Gr. L. Batthyány etc. II. 98—103. I. — Görgei: Mein Leben und Wirken. II. 283—293 I.

²⁾ Görgei id. munk. II. 304—305. I.

³⁾ Lapinski: Feldzug der ung. Haupt-Armee. 145. I.

⁴⁾ Szemere id. munk. II. 103—107. I. — Görgei id. munk. II. 301—304. I.

⁵⁾ Szemere id. munk. II. 108. — Hováth Füg. harc. II. k. 336—338. I.

⁶⁾ Szemere levelei. 33—40. I.

a hirszerinti ismételt parlamentairozás az oroszokkal? mire Görgei ingerülten csupán annyit válaszolt, hogy ő azt tudatta a kormányfővel, s az olta csak egy orosz parlamentaire volt a magyar táborban, a július 28-iki gesztelyi csata után a sebesült orosz foglyok megtekintésök végett a Leiningen hadtesténél, de kinek ottlétéről ő (Görgei) csak utólagosan értesült.¹⁾

A levél N.-Váradon készült el, augusztus 5-én, azt azonban szószerinti szövegében nem ismerjük, mert sem ezt, sem a mindjárt említendő augusztus 6-ikat, maga Szemere sem közli. Csupán annyit tudunk arról, hogy azzal Görgei nem volt megelégedve, mert abban nagyon burkoltan és homályosan volt kifejezve a szándok.

Ezen levelet Szemere Miloradovics orosz hadnagy útján küldötte el, Görgei adván a mellé kísért levelet. Miloradovics azért jött a magyar táborba, hogy a magyar fogságban levő orosz tiszteknek pénzt hozzon, s Pászkevecs megbízásából vissza szolgáltatassa Görgeinek az általa Sassnak és Chrouleffnek küldött pisztolyokat. Augusztus 4-én jött Biharra, a pisztolyokat azonban Görgei azon kijelentésére, hogy az esetben vegye vissza a neki küldötteket is, visszaadatlanul saját felelősségére megtartotta magánál.²⁾

Szemere talán azért, mert maga is meggyőződött arról, hogy az elburkolt ajánlat mit sem ér, vagy még inkább azért, mert már bizonyosan kapta Kossuthnak Aradon augusztus 4-én reggeli 2 órakor írott azon utasítását, melyben az felhatalmazza őt a magyar koronának az 1848-iki alkotmány alapján egy orosz herceg részére leendő följajlására,³⁾ augusztus 6-án egy újabb, nyilatkozó ajánlatot tett Pászkevecsnek, melyet Görgeinek végfogalmazványában föl sem olvasott. Ezt Görgei szintén kísért levél mellett augusztus 7-én Pöltenberg tábornok, Beniczky Lajos ezredes és gr. Bethlen János huszárszázados által, (Szemere csak a 2 előbbiről tesz említést), küldötte az orosz táborba.⁴⁾

Pöltenbergék augusztus 8-án d. e. 10³/₄ órakor érkeztek Ártándra a Rüdiger tábornok főhadiszállására, ez Pászkevecshez küldé őket, de az őket nem fogadta el, hanem Rüdigert bizta meg a válaszolással. A francia nyelven szerkesztett, s Ártádon

¹⁾ Görgei id. munk. II. 344—354. l. — Szemere id. munk. II. 111—115. l.

²⁾ Görgei id. munk. II. 354—355. l.

³⁾ Pesti Napló. 1847. sept. 25. sz.

⁴⁾ Görgei id. munk. II. 356—359. l. — Ramming: Feldzug im Sommer. 412. l. — Szemere levelei. 19. l. — Pesti Napló. 1867. sept. 27. sz.

augustus 9-éről keltezett válasz azt tartalmazta, hogy az orosz sereg rendeltetése egyedül a harcolás, ha a magyarok alá akarják magukat vetni törvényes uralkodójuknak: forduljanak Haynauhoz. Rüdiger az osztrák hivatalos munka szerint, melynek szerzője köztudomás szerint Ramming volt, szóbelileg még azt tudatta Pöltenbergékkel, hogy az oroszok csak a fölkelő sereget veszik tekintetbe, s csak azzal egyezkedhetnek, de a forradalmi kormány nyal soha.¹⁾ Pöltenbergék a válaszzsal augusztus 11-én este felé, s ez jól megjegyzendő, érkeztek meg Görgei akkori főhadiszállására Aradra.²⁾

Ezzel aztán be lett vágva az útja minden alkudozásnak Béke-alkudozás végett több parlamentaire nem jelent meg sem egyik sem másik táborban. Az ezutáni, alább megemlített parlamentaire-ek már csak a fegyverletétel módozatainak megállapításuk végett küldettek az ellentáborba.

A veszély, mint az alkudozások leírásából is látható, újra fölújult és pedig mostan hatványozott alakban. A vég nagy léptekkel közeledett.

Görgei, — kinek, valamint Dembinskinek is, ki a közép-tiszai sereggel Szegeden állott, utasítása az volt, hogy Aradra vonuljon, s ott a 2 sereg egyesülvén, a siker reményével támadhassa meg a Maros vonal védelme alatt akár az orosz, akár, s Görgei terve ez volt, az osztrákot, — mint látók, augusztus 1-én Nyir-Adonyban s 2-án Vámos-Pércsen volt. Oldalvédül Nagy Sándort Nyiregyházáról július 31-én Hadháza s augusztus 1-én Debreczenbe küldé, azon rendelettel, hogy belátása szerint 2-án is ott maradhat, s 3-án Derecskére, 4-én pedig B.-Ujfaluba vonuljon, azonban minden komoly csatát kerüljön, s tulnyomó erő támadása elől visszavonulás által térjen ki, akár B.-Ujfaluba, akár a hadsereg zömének vonala felé. Nagy Sándor, utasítása ellenére, meg hagyta magát lepetni az oroszok által Debreczennél, s elfogadta a harcot. Az eredményt ösmerjük. Görgei hallotta Vámos-Pércsről az ágyuzást, azonban azt híven, hogy minden rendeletei szerint történik, s Nagy Sándor csak a visszavonulást fedezi az ágyucsatával, nem ment neki segíteni, de nem is mehetett, mert hiszen nekie rendeltetése az Aradra vonulás volt, s mert ellenesetben ugyan azon sorsa leendett volna a 60,000 főnyi orosz tulnyomó erő ellenében had-

¹⁾ Görgei id. munk. II. 400. l. — Ramming: id. munk. 413. l. — Bericht III. 68. l.

²⁾ Szemere id. munk. II. 128. l.

serege zömének is, a mi a Nagy-Sándor hadtestének. A debreczeni csatáért még Rüstow is, ezen híres katonai író, egyedül Nagy-Sándort teszi felelőssé, s Jósika is, ki pedig Görgei legnagyobb kárhóztatóinak egyike, azt mondja, hogy Nagy-Sándort a Debreczennél elkövetett óvatlanságáért a világ bármely hadseregében haditörvényszék elé állítandótták.¹⁾

Napok kérdése lévén N.-Várad biztonsága, Szemere, mint belügyminister meghagyta augusztus 4-én Hodossy Miklósnak, hogy minden ottani álladalmi vagyont az nap és más nap kellő őrizet alatt a legbiztosabb uton szállíttasson Arad felé, s majdan tegyen jelentést Aradon vagy ott a hol. Ennek foganatosításával Hodossy Sántha György alispánt bizta meg, s kiküldötte azt röktön Tóth Sámuel vármegyei mérnökkel Tenkére annak megvizsgálása végett, hogy át lehet-e ottan menni a Körösön ?²⁾ A temérdek álladalmi vagyon csakugyan Beél felé szállíttatott el,³⁾ minek siettetését az is indokolá, hogy augusztus 4-én azon áhír jelentetett, miszerint az oroszok Geszt felé tartanak.⁴⁾

A magyar hadsereg a debreczeni veszteség megtudása után gyorsan elvonult Vámos-Pércsről, 3-án egy huzomban Nagy-Létán át Kis-Máriára s 3. és 4-ike közötti éjjel Biharra, augusztus 4-ét itt töltötte s 5-én bevonult N.-Váradra, hová a Nagy-Sándor hadtestének romja, mely augusztus 2-án egész B.-Szent-Mártonig szaladt, s augusztus 3-án M.-Keresztesig s Püspökiig huzódott, még előtte való nap bevonult.

Görgei innen csak 6-án akará utnak indítani Nagy-Sándort, a másik két hadtestet pedig másnap, de Aulich hadügyminister rendeletére, melyben arról is tudatva lett, hogy Dembinski földalta a Tisza jobb partját, megváltoztatta szándékát, s a Nagy-Sándor hadtestét 5-én, a többit pedig 6-án utnak indítá, tudatván Aulichot, hogy a Nagy-Sándor hadteste 10-én s a többi 11-én Aradra érkezend.

Nagy-Váradon Görgei 18 várágyut, 350 sebesült és 200 fogoly osztrákot hagyott, az oroszok aztán ezekből alakították meg a várórséget. Az ágyuöntődét azonban szétrombolta, de a gépek egy részét, 100 munkást és 10 kész ágyut magával vitt.

Nagy-Sándor augusztus 6-án N.-Szalontára, 7-én N.-Zeréndre,

¹⁾ Rüstow : A magyar hadjárat. II. k. 365—370. l. — Görgei id. munk. II. 325—337. l. — Görgei : Gazdátlan levelek. 24—31. l. — Bericht. III. 58—63. l. — Orens : Vas. Ujság. 1880, 52. sz. — Jósika : Egy magy. család. VIII. k. 86. l.

²⁾ Lásd a LXXVIII. és LXXIX. sz. alatti okmányokat.

³⁾ Szemere levelei. 21. l. — ⁴⁾ Ugyanott. 41. l.

8-án a Görgei által, Aulich azon tudósítása folytán, hogy Dembinski a Tisza balpartját is föladta, s azon sürgetése folytán, hogy a hadsereg egy része augusztus 9-én legyen Aradon, megváltoztattott menetrend alapján Simándra, s 9-én Aradra vonult s oda meg is érkezett.

A zöm pedig augusztus 6-án Gyapjura, 7-én N.-Szalontára érkezett, s onnantól egy-egy napi távolságban követvén a Nagy-Sándor hadtestét, 10-én érkezett meg Aradra.

Nagy-Szalontán több Aradról jövő polgári menekült csatlakozott a Görgei táborához, ezek között Nyári és Jókai.

Nagy-Szalontán történt az is, hogy egy szalontai gazda panaszsra jött Görgeihez azért, mert a honvédek a kerítését elhordták tüzelőnek. — »Elhordták?» — kérde a vezér keserű ironiával, — »ez nagy disciplina volt tőlük, másutt ott gyújtották meg, a hol találták s úgy feküdtek mellé. Ne haragudjék érte, jámbor hazafi, három nap óta veri már őket az eső, s még ebben az esztendőben nem háltak fedél alatt.« Az atyafi erre elkotródott.

Ugyan itt történt, hogy Görgeinek, kinek pedig fejsebe még akkor sem szűnt meg halálos lenni, vacsora után, egy fiatal veres bársony bluzu gyerek, kit magával hordott, hegedülte az akkor legkedveltebb magyar népdalokat. Ez a fiatal fiu Reményi Ede volt. —

Az oroszok egész augusztus 6-áig Debreczenben vesztegeltek s csak az nap küldtek ki 2 portyázó csapatot, egyiket Chrouleff ezredes vezénylete alatt Derecske, s a másikat Melnikoff ezredesé alatt N.-Léta felé. S Pászkevicz csak 7-én azon hirre, hogy Görgei N.-Váradot elhagyta, küldötte Görgei után Rüdiger tábornokot egy erős hadosztálylyal, mely kozákokból a 2-ik és 3-ik orosz hadtest majdnem összes lovasságából s a 3-ik hadtest gyalogságából állott.

Rüdiger augusztus 7-én délután 3 órakor hagyta el Debreczent, még az nap lovassága előcsapatával B.-Ujfaluig s zömével Derecskéig, 8-án pedig az előcsapat N.-Váradra, a zöm Borsra s Chrouleff pedig B.-Böszörménybe előnyomult, főhadiszállását ez nap Ártándon ütven fel.

Nagy-Váradról a következőket írja az orosz hivatalos munka: Nagy-Váradnak körülbelül 30,000 lakosa van. Bár a város régi erőde rossz állapotban van, az egy támadást még is kiállhat. Az erőd szabályos ötszögöt képez a Vauban-fele rendszer szerint. A bel- és külső falazat kőből van, az árok 12 láb széles mocsáros aljjal. A bástyák elejük hosszu, az oldaluk rövid. A köztvédközepén egy görvéd van, mely egy lőréses favéd-házból

áll. Maga a város földerődítvényekkel van körülvéve, mely különben nagy kiterjedése miatt nehezen védhető.

Augustus 9-én az orosz előcsapat 2 kozák ezrede Madarászra, egy dsidas ezred Mező-Gyánba s a lovasság zöme N.-Váradra, a gyalogság pedig M.-Keresztesre nyomult.

Volt volna tehát idő Haynaut összzetörni.

Rüdiger hadtestének N.-Váraddal 120,000 adag kenyeret adott, N.-Váradig pedig Debreczentől kezdve 60,000 adagot harácsoltatott össze.

10-én az orosz előcsapat kozákjai Kis-Jenőig, többi lovassága N.-Zeréndig, a lovasság zöme N.-Szalontára s a gyalogság N.-Váradra nyomult. Ugyan ezen nap Melnikoff Bucsa felé száguldott, s leégette a királyhágói fából csinált erődöt, de a magyarok közeledtökre visszszavonult előbb Topára, aztán Mező-Teleldre, s a magyarok újra megszállották a szorost, s ott 6 ágyura sáncokat építettek.

11-én a kozákok Simándig, az előcsapat többi lovassága Kis-Jenőig, a lovasság zöme N.-Zeréndig, s a gyalogság nagyobb része N.-Szalontára tolatott előbbre, 3 zászlóalj gyalog 8 ágyuval Kannabich tábornok parancsnoksága alatt N.-Váradon maradván.

12-én pedig a kozákok Uj-Szent-Annáig, az előcsapat többi része Simándra, a lovasság zöme Kis Jenőre s a gyalogság Nagy-Zeréndre nyomult.

Debreczenben Pászkeviçs alatt a Cseodajeff hadtestét ide nem értve, mely még ezután volt megérkezendő Tokajból, a 4-ik, 5-ik és 12-ik hadosztály maradt, kellő lovassággal ellátva, ebből augusztus 11-én 2 hadoszlop küldetett N.-Várad felé a Rüdiger megerősítésére.

Igy vonult ki a honvéd hadsereg Biharból, s így lepte azt el a muszka.¹⁾ —

Ez alatt Aradon nagy dolgok történtek.

Görgei oda érvén, nem találta ott Dembinskit, az a Csátádon augusztus 7-én vett hadügyministeri parancs ellenére, teljesen indokolhatlanul, Arad helyett Temesvár felé vonult.²⁾ S midőn Görgei augusztus 10-én Temesvár felé küldé a Nagy-Sándor hadtestét,

¹⁾ Görgei: Mein Leben und Wirken. II. 337. 338. l. — Rüstow. id. munk. II. k. 372—379. s 335. l. — Bericht. III. 66—72 l. — Vasárnapi ujság 1861. 6. sz. — Lapinski id. munk. 160. l.

²⁾ Dembinski Magyarországon. 367. 368. l.

az Sághnál már a Schlick osztrákjaira bukkant, kik által vissza nyomatott.

Ennek oka az volt, hogy a Dembinski 55,000 főnyi hadserege, melynek vezérletét az nap Bem vette át, Temesvárnál augusztus 9-én teljesen szétveretett, mint azt Guyon Rékásról augusztus 10-én dél-előttről keltezetten jelenté. A csata utáni nap, mint Mészáros írja, voltak még hadosztályok, de hadsereg nem létezett.¹⁾

Augusztus 10-én már hirt szárnyalt Aradon a temesvári szerencsétlenségnek, s annak hírére Görgei Kossuthnak ezzel való utolsó találkozásakor, augusztus 10-én éjjel az aradi várban kijelenté, hogy ha a hír megvalósul, ő leteszi a fegyvert. S Kossuth még is elküldé nekie pár óra múlva Guyonnak idő közben hozzá megérkezett jelentését.²⁾

Görgei másnap leköszönésre bírá Kossuthot is, a ministeriumot is, s magát dictatori hatalommal ruháztatá fel. Ezen fontos esemény részletei sincsenek még maig sem földerítve. Megérdemli az, hogy egy kissé részletezzem.

Az utolsó ministertanács augusztus 11-én reggel tartatott az aradi várban, a kormányzó lakásán. Ekkor már ismeretes volt Guyon jelentése, s ennek folytán a ministertanács a nélkül, hogy a kormány fölhasználása kimondatott volna, egyhangulag fölhatalmazta Görgeit a további alkudozásokra, sőt arra is, hogy Ferencz József ő felségének megismerése alapján békét köthessen.³⁾

Görgei nem ezt várta, hanem a kormány lemondását is, mire — mint ő mondja, — mindjárt a Guyon levele olvasása után föl-kérte Kossuthot.⁴⁾ Ezen levél ösmeretlen. Asbóth közöl ugyan egy levelet, melyben Görgei fölhívja Kossuthot s a kormányt a lemondásra,⁵⁾ de ennek valódiságát Assermann a Görgei védelmére erős logicával írott munkájában kétségbe vonja.⁶⁾ Valóban alig is képzelhető, hogy Görgei, ki nemcsak Kossuthnál négy szem közt augusztus 10-én éjjel, mit csak ő maga ír le, de már az augusztus 10-i utolsó előtti ministeri tanácskozásban is, tehát Guyon tudósításának tudomására juttatása előtt, kijelenté, mint azt Horváth is el-

¹⁾ Mészáros emlékiratai. II. k. 362. l.

²⁾ Horváth id. munk. III. k. 415. l.

³⁾ Horváth id. munk. III. k. 406—140. l. hol a feihatalmazó okmánynak habár nem eredeti, de hű szövege is közölve van.

⁴⁾ Görgei: Mein Leben. II. 386. l.

⁵⁾ Asbóth id. munk. I. k. 73. l.

⁶⁾ Asserman: Görgei. 145. 146. l.

ismeri,¹⁾ hogy ha az osztrákokat vissza nem verheti, az oroszok előtt leteszi a fegyvert, most a Guyon tudósításának ösmerése után, a hazánk jövőjét biztosító cél eléréséről beszéljen, s azért tartsa szükségesnek, — mint az Asbóth által közölt levélben mondatik, — a kormány lelépését, hogy az elérhessék. De meg Görgei állítása szerint ő az alkudozásokra való fölhatalmazó okmány vétele előtt írott Kossuthnak, ezen levél pedig már a fölhatalmazó okmány közül vételét említi. És így vagy Görgei állítása téves, vagy ezen levél csakugyan nem hiteles. S ha a levél hiteles: az azt mutatná, hogy habár el volt is határozva a fegyverletételre Görgei, élt lelkében még akkor, Pöltembergék visszaérkezők előtt, némi reménysugár arra nézve, miszerint talán még valamit megmenthet a nemzet számára.

Az alkudozásokra fölhatalmazó levél vétele után Görgei saját állítása szerint Csány utján kérte fel Kossuthot a lemondásra, s ha ez áll, ez ismét bizonyítja a fentebb érintett levél apocriph voltát. Pedig ezt Csálynak maga az Asbóth által közölt levele, mely a ténykörülmenyekkel teljes összhangzásban áll, és így valódiságához kétség nem fér, igazolja. Csány ezen levélben fölkérte Kossuthot, hogy előbbi, az utolsó ministertanácsot megelőző beszélgetésükhöz képest mondjon le ő is, a kormány is, a maga részéről Csány még ezen levelében lemondván. Ugyan ezt tették Vukovics, ki Csány látogatására jött, s Aulich, ki oda hivatott, egy másik Csányval együtt közösen kiállított s Kossuthoz küldött levélben.²⁾

Kossuth válasza egy Görgeihez intézett levél alakjában, mely aztán a kormány lemondását világosan kifejezi, mint a kormány többségének indítványára történtet, augusztus 11-ének délutáni 2 órájáról keltezetten, nem sokára megérkezvén Csányhoz, az a jelen volt 3 miniszter s az időközben odaérkezett Horváth által is ellenjegyeztetett,³⁾ valamint a nemzethez intézett s nyomtatás alá adott azon ismeretes nyilatkozat is, melynek első bekezdésében nyíltan bevallja Kossuth, miszerint nincs többé remény az önvédelmi harcnak az egyesült szövetséges sereg ellenében sikerrel való folytathatására, mit különben Asbóth, Görgeinek legerősebb vádlója szintén beösmér.⁴⁾

S ennek nem Görgei, hanem Dembinski volt az oka, mert ha

¹⁾ Horváth id. munk. III. k. 401. l.

²⁾ Asbóth id. munk. I. k. 74—77. l.

³⁾ Lásd magát az okmányt a Budapesti Szemle (1881.) XXVI. k. 200-dik l.

⁴⁾ Asbóth id. munk. I. k. 245. l.

ő Aradra vonul, ottan ő szerinte is 96 ezer főny magyar sereget lehet vala concentrálni 257 darab ágyuval ; ¹⁾ ettől még lehetett volna valamit remélni. Azonban Dembinski nem engedelmeskedett, Temesvárra vonult, ott a szép sereg szétveretett. És még sem jut senkinek eszébe Dembinskit árulónak tartani ! Pedig ő munkájának illetékes kritikusa szerint csak azért vonult Temesvárra, mert arra Oláhország felé rövidebb volt az út.²⁾ Tökéletesen igaza van Klapkának, midőn a Báthory-Schulz Bódoghoz az 1884. évi szeptember 30-ról keltezetten intézett levelében azt mondja : »a temesvári vereség volt függetlenségünk sirja, a világosi catastropha csupán a nagy dráma zárjelenete vala, amannak elmaradhatlan következménye.«³⁾

Igy lett Görgei dictatorrá. —

S az nap este megérkeztek Pöltembergék is Ártándról a már ösmertetett válaszzsal.

Mostantól fogva tehát, még ha hitt vala is alkudozások által valamit megmenthetni Görgei, minden remény erre nézve szétfoszott. Győzelemre pedig többé gondolni nem lehetett. Görgeinek nem volt több 24,545 emberénél 144 ágyuval s az Aradon talált mintegy 6,000 főnyi tartaléknál. Előtte állott Haynau több mint 50,000 emberrel, háta mögött Pászkevícs több mint 100,000 emberrel s erős tartalékkal, s oldalt Erdély már elveszve, aztán az élelmi szer is, a lőszer is fogyatékán volt s pénz sem volt. Minden harc haszon nélküli vérontás lett vala már.

Ily helyzetben Görgei másra nem gondolhatott, mint a föltétlen megadásra. El is készíté az azt följajnló levelét még az nap este Rüdiger tábornokhoz. De mielőtt azt elküldé egy hadi tanácsot hívott össze az öszszes szolgálathban levő tábornokokból s főbb tisztekből s azon kijelentéssel, hogy határozzanak bármit, ő előre kötelezi magát azok kivitelökre, azok elé terjeszté a Pöltemberg által hozott válasz kapcsában a Rüdigerhez írott levél fogalmazványát, mely a föltétlen megadást tartalmazá, s ő maga eltávozott a hadi tanácsból. S dacára ennek, a hadi tanács elfogadta Görgei ajánlatát s őt erről két küldött által értesité.⁴⁾

¹⁾ Dembinski Magyarországon. 388. l.

²⁾ Budapesti szemle 1877. XIV. k. 47. l.

³⁾ Neues Pester Journal. 1884. 271. sz.

⁴⁾ Görgei: Mein Leben. II. 404—408. l. — Asbóth id. munk. I. k. 246. l. — Horváth id. munk. III. k. 431. l. (Horváth idézésénél mindig a 2-ik, kisebb kiadást használtam.)

A fegyverletétel tehát nem Görgei önkényéből, hanem az augusztus 11-iki esti hadi tanács határozatából történt.

Még azon este aztán 3 parlamentaire által, kiket az orosz hivatalos munka részben kitalálhatlan rossz leírással gróf Bett (talán Bethlen?) ezredesnek, gróf Eszterházy századosnak s Schmedin (talán Schmiedeg?) századosnak nevez, elküldé Görgei az iratot Rüdigerhez, kik annak főhadi szállására Kis-Jenőre augusztus 12-én reggel érkeztek meg. 12-én délután aztán egy orosz ezredes jelent meg a magyar főhadi szálláson, s azon éjjel Froloff tábornoki főnök, a fegyverletétel módozatainak megállapítására.

Görgei még fölszólítá a külföldi tábornokokat és tábornoki tiszteteket, s Csány a polgári egyéneket, a menekülésre, mire még akkor Lippán át volt út. Nem fogadta el senki, mindenki meg akarta osztani a többinek sorsát.¹⁾

Zambelli ezredes és Markovich alezredes is, kik a táborban az osztrákoknak való megadásnak valának szóvivői, s kiket oda utasított Görgei, hogy hagyják oda a tábornokot, s jelentkezzenek az osztrák előőrsöknél, szintén megmaradtak a táborban, fölhevén agitatíójukkal.²⁾

A fegyverletétel aztán a megállapodáshoz képest, előbb még egy új parlamentaire jövén Görgeihez Új-Pankotán, megkérdezendő őt, hogy el van-e készülve a fegyverletételre, Görgeinek a két hadsereg arcvonala előtt Rüdigerrel való találkozása után augusztus 13-ának délutánján megtörtént. A lemenő nap bucsu sugarai már csak a gulába rakott magyar fegyverek szuronyain törtek meg.

S nem Világosnál tétetett le a fegyver, mint közszólamként említik, hanem Szöllősnél, az a melletti síkságon a kis-jenő-zeréndi s a világos-boros-jenői országút egyesülő pontján, és pedig Szöllőstől délnek, s a világosi országutat átvágó malom-csatornától északnak.³⁾ Ez pedig Világostól még távol van. A hadsereg, mely augusztus 11—12-ike közti éjjel ment el Aradról, Világosról augusztus 13-án délelőtt 10 órakor indult Új-Pankotán keresztül Szöllős alá. Éppen ezért ezen szomorú actust történelmileg nem világosi, hanem szöllősi fegyverletételnek kell neveznünk. Innen nevezte azt el Pászkevícs herceg is azon jelentésében, melylyel a fegyverletétel tényét tudtul adá az orosz cárnak, s mely jelentés

¹⁾ Rüstow id. munk. II. k. 386. l. — Asbóth id. munk. I. k. 251. l.

²⁾ Görgei: Mein Leben. II. 418. 419. l.

³⁾ Rüstow id. munk. II. k. 388. l. — Asbóth id. m. I. k. 255. 259. l.

Berettyó-Ujfaluban, augusztus 14-én (orosz számítás szerint 2-án) kelt.²⁾

A szállósi fegyverletétellel, habár volt is itt-ott még magyar csapattöredék, s birtokunkban volt is néhány vár, a magyar ügy elbukott.

Nem a szállósi fegyverletével buktatta azt el, nem is Dembinskinek Temesvárra vonulása, hanem az orosz interventio. Ennek megtörténtével annak előbb-utóbb be kelle következnie. Sorsunk előre látható volt.

Helyesen s igazán mondja Jókai az »Éltem legszomorubb najjai« című naplótöredékében: »két világhatalom keze sulyosult ránk, s mi kevesen valánk; az óta ezen világhatalmoknak csak egyikét is nem birta leverni két másik hatalom (két kisebb rendűvel szövetségben); csoda-e tehát, ha a mi ifju erőnk összeesett egy óriás előtt!?«³⁾

A számok legékesebben bizonyítanak.

Az osztrák működő sereg erejét Ramming megközelítőleg 144,673 emberre számítja föl 525 ágyuval, az oroszokét a tartalékkal együtt 253,588 emberre circa 872 ágyuval, a kettőét együtt 398,261 emberre 1397 ágyuval, s a magyarokét 192,000 emberre 488 tábori ágyuval.⁴⁾

Az orosz hivatalos munka, melynek legrészletesebb kimutatása van, a volt Erdélyben működött oroszok haderejét 28,636 emberre teszi 56 ágyuval, a Magyarországhon működöttékét pedig 162 951 emberre, 528 ágyuval, együtt 191,588 emberre 584 ágyuval; ez más sergek erejét nem tünteti föl.⁴⁾

Rüstow az osztrákok erejét 175 940 emberre teszi 605 ágyuval, az oroszokét 191,324 emberre 587 ágyuval, együtt 367,264 emberre s 1192 ágyura, a magyar haderőt pedig 162,440 emberre 451 ágyuval.⁵⁾

Gelich az osztrákok erejét a román és szász népfölkelésen kívül a tartalékkal együtt 138,200 emberre teszi 569 ágyuval, az oroszokét 231.127 emberre 560 ágyuval, együtt, a tartalék ide számításával 369,327 emberre 1129 ágyuval; a mienket

¹⁾ Lásd a »Correspondence relatif to the affairs of Hungary. 1848—49.« cím alatt Palmerston által az angol parlament elé terjesztett 306-ik számú okmány 2-ik mellékletét. »Nemzet« 1885. 1. sz.

²⁾ Vasárnapi ujság. 1861. 7. sz.

³⁾ Der Feldzug in Ungarn. 11—17, 20—25, 163—170, 484—486, s 26—37 l.

⁴⁾ Bericht etc. I. és II. 49—126. l.

⁵⁾ Rüstow. id. munk. II. k. 225—247. l.

pedig a szabálytalan csapatokkal és a tartalékkal együtt, melyeknek számukat 30,390 főre teszi, 219,747 emberre, a várágyukon kívül 562 ágyuval,¹⁾

Asbóth az osztrák hadsereg erejét 195,740 emberre számítja 516 ágyuval, az erődök 650 ágyuját nem számítva, az oroszokét 232,500 emberre 576 ágyuval, s együtt 428,240 emberre 1226 ágyuval; (az orosz haderő számát azonban igen téves alapon tüntette föl Asbóth, ő minden hadtest gyalogságát önkényesen 48,000 főre teszi, pedig ennyi csak a 2-ik hadtestben volt, és pedig gyalog, lovas és tüzér együtt, s a lovak számát is lovasoknak veszi), a miénket pedig 180,336 emberre 524 ágyuval; megemlíti azt is, hogy ellenünk még mozgósítva volt 98 ezer gyalog s 18,000 lovas katoná 264 ágyuval, csak hogy itt is lovasnak van föltüntetve a ló, éppen úgy, mint fentebb.²⁾

A már említett viddini irat pedig a magyar haderőt júniusról 140,000, Kossuth a július 16-án Bemhez írott levelében pedig 165,000 főre teszi,³⁾ míg Klapka csak 130–135,000 főnyire számítja azt.⁴⁾

Azt hiszem, hogy az osztrák és orosz haderő létszámára nézve Rüstow fogadható el hiteles kutató, a magyaréra nézve pedig Asbóth, mert hiszen az több mint 140 zászlóaljból, 18 huszárezredből, 4 utászosztályból s 6 vadászzászlóaljból állott. A 19-ik huszárezred alakítását május vége felé elrendelte ugyan Klapka mint hadügyministeri helyettes, de ezen rendeletet már május 30-án visszavonta.⁵⁾

A zászlóaljak számukat pontosan azért nem említettem, mert azt megállapítani vagy kideríteni képes nem valék. Az általam használt példányából a »Közlöny«-nek csak a 162 és 163. szám hiányzik, s abban az utolsó jelentés vagy rendelet új honvédszászlóalj alakításáról a 156-ik számban foglaltatik, melyben az van hivatalosan tudatva, hogy a Brassó melletti hétfalusi zászlóalj honvédszászlóaljjá alakult, s 140-ik számot nyert. Ha tehát a »Közlöny« 162 és 163-ik számában nincs említés téve új zászlóalj alakításáról, akkor ez volt a hivatalos lapban főlemlített

¹⁾ Hazánk. II. k. 299–301. l.

²⁾ Asbóth id. munk. I. k. 265–285. l.

³⁾ Kossuth a forr. végnapjairól. 21. l. — Papp Dénes. Okmánytár. II. k. 507–510. l.

⁴⁾ Klapka : Memoiren. I. 416. l.

⁵⁾ Közlöny 1849. 115. és 120. sz.

utolsó honvédszászlóalj, mi azonban nem zárja azt ki, hogy több ne alakulhatott volna még az utolsó napokban. Sőt tudjuk, alakult is. Sarkady László nevezetesen említi, hogy ő a végső napokban a 142-ik zászlóaljhoz tétetett át.¹⁾ S midőn augusztus 3-án Klapka kitört Komáromból; Győrben tartózkodása alatt 5–6,000 ujoncot szerzett, s ebből, mint ő mondja, 5 uj honvédszászlóaljat,²⁾ de mint Szillányinak, az ő tábornoki főnökének, pontosan vezetett jegyzetek alapján összeállított munkájából kitetszik, csak 4 uj honvédszászlóaljat alakított,³⁾ melyeknek, úgy látszik, — a 200-ik számtól kezdve adott honvédszászlóalji számot; Klapka a honvédszászlóaljak számát 147-re teszi,⁴⁾ Gelich pedig az imént idézett helyen 137-re, de ő bizonyára téved, mert ő külön számítja föl a sorgyalogezredbeli zászlóaljakat is, holott ezek is honvédszászlóaljakká lettek átalakítva.

Azonban akármennyi volt is a honvédszászlóaljak számuk, s akármelyikét is fogadjuk el az elősorolt kufőknek hitelesül a magyar haderő létszámára nézve: az kétségtelenül bizonyos a föltüntetett számok tanulságából, hogy nekünk előbb utóbb el kelle buknunk a tulerő ellen.

Nagyon igazuk van a világosi (helyesebben: szőlősi) fegyverletétel tárgyában közölt nyilatkozat aláíróinak, melyet a mieink közül Gáspár tábornok, Gyöngyössy Lajos, Fuchs József, Schenk Emil, Veress János és Beóthy Andor irtak alá, hogy a világosi fegyverletétel oly nagy tulerővel szemben nem volt árulás, nem volt fegyvereinket meggyalázó tény, nem volt a haza elleni bűn, — hanem volt a honfivér további hasztalan ontását megszüntető emberseges és tisztességes befejezése egy azontúl reménytelen, céltalan s azért tovább nem is indokolható háborúnak, s hogy azért, a mi azután történt, a mit azzal kapcsolatban egyfelől az orosz hatalom meszszebb kiható számítása művelt, másfelől pedig az elkeseredett boszszu cselekedett, magyar embert felelőssé tenni nem lehet.⁵⁾

Rüstow is azt írja, a fegyverletétel lerajzolása után, hogy szó sem lehet az árulásról,⁶⁾ és így téved a fenti nyilatkozatra

¹⁾ Klapka id. munk. I. k. 218. l.

²⁾ Honvédek könyve. III. k. 56. l.

³⁾ Szillányi: Komorn. 261. l.

⁴⁾ Hamary: Komáromi napok. 67. l.

⁵⁾ Egyetértés. Nemzet. 1884. nov. 23-iki sz.

⁶⁾ Rüstow. id. munk. II. k. 389. l.

tett ellennyilatkozatában Teleki Sándor, midőn Rüstowot is a Görgeit árulónak tartók közé sorozza.¹⁾

S nincs okunk, miért pirulni bukásunk miatt. Abból is épen maradt egy kincs : s ez a külföld csodálata a honvéd hősiesség fölött, s elismerése a magyar katonai dicsőség iránt.

Nem megvetendő kincs ez, s nem szabad ezt kevésre értékelnünk.

Gróf Zichy Ferenc nem a magyar ügyet szolgálta, még is megjósolta, hogy ennek és csak is ennek vehetjük hasznát a jövőben.²⁾

És valóban úgy lőn

Ennek köszönhetjük, hogy számításba vett bennünket úgy a külföld mint a dynastia az elnyomatás éveiben, s ennek köszönhetjük, hogy békés uton anynyit is elértünk, a menyinyit a kiegyezés megvalósított.

¹⁾ Egyetértés. 1884. nov. 24-iki sz.

²⁾ Kovács Lajos : A békepárt. 112. l.

XVI. FEJEZET.

A bukás után. A besoroztatások s elítéltetések. A menekültek.

A magyar ügy bukása után első dolguk volt a muszkáknak az alföldnek, mint a forradalom életerének jó részét, erős helyőrségekkel ellepni. Természetes, hogy a megszállandó részbe osztott be Biharvármegye is.

Az augusztus 11-én Debreczenből — mint már említettem — kiküldött két hadoszlop: az 5-ik és 12-ik gyalog hadosztály, a 2-ik vadászzászlóalj s a 4-ik lovashadosztály dandára 13-án megérkezett N.-Váradra, s 14-én ide tétetett át az orosz főhadiszállás is.

A Debreczenben Cseodajeff parancsnoksága alatt 106 ágyúval hátrahagyott 26 század lovas, 14 század kozák s 32 zászlóalj gyalog a Debreczen körüli helységekben, tehát részben Biharvármegyében, például N.-Létán helyeztettek el, a Rüdiger parancsnoksága alatti csapatok pedig N.-Szalonta, Sarkad és Kis-Jenő környékén.¹⁾

Augusztus 17-én Melnikoffnak az Odessa-vadászezredet küldte segélyül Pászkevic 4 ágyúval N.-Váradról Mező-Telegre, ki aztán innen augusztus 19. és 20-án Bucsa felé nyomult. Ugyan ezen időben nyomult Sass altábornok N.-Váradról Kolosvárra 6 zászlóalj gyaloggal, 2 gyalog üteggel és az 51. számú doni kozákezerredel.²⁾

Augusztus 17-én Almanes felé is küldött Pászkevic orosz haderőt. Löwenhagen vezérőrnagy parancsnoksága alatt, és pedig a Wosneseszk-ulánezredet, 4 lovas ágyúval, a Belényes vidékén levő 1200 főnyi magyarság ellen, kik az oroszok közeledtöknek hírére szétoszóltak.³⁾

Sassnak nem lévén már mi ellen küzdeni Kolosvártt, visszajött N.-Váradra, valamint később Melnikoff is, ki egyelőre még Bucsán maradt vala.

Viszsza lévén a csend, a halál csendje állitva, a muszkák

¹⁾ Bericht. III. 79—80. I. — ²⁾ Ugyanott. 83. 85. 86. I. — ³⁾ Ugyanott. 82. 89. I.

megkezdették kivonulásukat hazánkból. N.-Váradon csak a 3-ik orosz hadtest tábornoka maradt Rüdiger lovassági tábornok alatt; augusztus 30-án ez is ide hagyta N.-Váradot, s a főhadiszállást Eperjesre tette át.¹⁾

Igy vonultak el megyénkből s hazánkból a muszkák, de jöttek helyökbé az osztrákok a katonai rémuralom minden zsarnokságával.

Tudta ezt előre mindenki Haynau eddigi működéséből. Éppen ezért a fogoly altisztek és közlegények, kiknek őrizetökre nem sok gond vala fordítva, tömegesen igyekeztek menekülni az osztrákok katonai törvényszékeik elől.

Igy menekültek például Kántor Gyuszi és Ámánt Béla tüzemester a n.-szalontai erdőn át szülőföldjükre N.-Váradra. Menekülésüket részletesen leírja Molnár György,²⁾ kinek munkájában különben sok tévedés és sok nagyítás van; a fekete bankóknak Görgei általi szárogatása nevezetesen, — mint magától Ámánt Bélától tudom, — merő mese.

Aradvármegyéhez Biharvármegye esvén legközelebb, első sorban itt keresett menedéket a sok hajótörött hazafi. Itt bujdokolt át Irányi Kálóczyval, itt talált menedéket Vetter, ki Körösszegen rejtőzködött; itt és pedig az alsó Sárréten, többek közt N.-Bajomban, bujdokolt Bónis Samu; itt huzták meg magukat egy ideig, míg a közhiedelem szerint menhelyük árulás útján föl nem fődöztetett, s el nem fogattak, Szacsvey Imre és Sárosy Gyula, amaz Talpason, emez Komádiban.

Alig volt család, mely egy vagy több bujdosót ne rejtegetett volna

Biharvármegye még egyszer látta a honvédeket, de már csak mint orosz foglyokat, a mint augusztus 17-én N.-Zerénдрől Sarkadra hozták őket Anrep orosz tábornok fölügyelete alatt. Szomorú viszontlátás volt ez!

Nagy-Váradon még ezután is láttak egy pár napig honvéderuhás honvédeket. Itten voltak ugyan is augusztus 15-én délelőttől egész 28-áig a fogoly Görgei, s kíséretében két testvére, Ármin és István, s hadsegédei közül Duka Tivadar és Kempelen, és pedig 23-áig egyenruhában és kardosan, megengedtetvén nekik a szabadon járás is a városban. S csak 23-án azon indokból, hogy egy

¹⁾ Bericht. III. 91. 93. l.

²⁾ Molnár: Világos előtt. 173—179. l.

Olga-huszárezredbeli orosz tiszt egy Marquesi nevű osztrák főhadnagyot egy honvédtiszt miatt párbajban lelőtt, kérésére el kardjukat Pászkevicz, s ölteté föl velök a polgári ruhát.¹⁾

Sarkadról egy napi pihenés után augusztus 19-én Gyulára szállították az oroszok fogoly honvédeinket s ott 23-án átadták őket Reischach és Montenuovo osztrák tábornokoknak.²⁾

Egy foglyot nem adtak át az oroszok az osztrákoknak, s ez a Wolhynia Zwiahel községében született Rulikowski Kázmér volt, ki a Wosneseszk-uláneezredben szolgált századosi ranggal, s mint ilyen a szabadságharc végső napjaiban át ment a magyarokhoz. Rulikowskinak már nem is adott Görgei, miután már ekkor a megadásról volt szó, fegyvert a kezébe, hanem, hogy sorsán könnyítsen, a hadi foglyok közé sorozta őt. De ez sem menté meg Rulikowskit. Pászkevicz jól tudta, hogy ő nem hadi fogoly volt; Gyuláról elhozatta N.-Váradra, s itt augusztus 28-án agyonlövötte. Így lett a szegény lengyel ifju a mi mátyrunkká³⁾

Az osztrákok aztán beszállították a fogoly honvédeket Aradra, a tábornokokat és azon tiszteket, kik előbb osztrák szolgálatban voltak, a várba, azokat, kik nem szolgáltak az osztrákoknál, a városba.

Az utóbbiakkal rövid uton elbántak. Besoroztak őket egyszerűen közlegényekül az idegen nyelvű ezredekbe. Még az elmenekültek közül is többeket összfelgödöstak s besoroztak utólagosan.

Értesülésünk szerint besorozták a bihariak közül Gorove Antalt, Lovász Gábort, Beöthy Sándort, Lovassy Andrást, Kalotay Vincét, Verner Lászlót, Szücs Istvánt és Bakacs Sándort,⁴⁾ kiket aztán több-kevesebb ideig sanyargattak az osztrák mondurban.

A tábornokokat s volt osztrák tiszteket és a polgári vádlottakat pedig haditörvényszékek elé állították. A Haynau haditörvényszékei valóságos vérbiróságok voltak. Az ezen törvényszékek elé állított vádlottak személyében az egész Magyarországot állították a vádlottak padjára.

Azok, kik a tavaszi győzelmes hadjárat alatt megszegyenítve futottak a honvéd fegyverek elől, most gyáván biráskodtak azoknak fogolylyá lett villogtatóik fölött.

Lelketlen rossz tanácsadók a józan pacificatio helyett a boszszu

¹⁾ Magyarország képekben, I. k. 359. l. — Scherr-Thosz Arthur gf. Budapesti szemle, XXVII. kötet, (1881) 396. l.

²⁾ Asbóth L. emlékiratai. I. k. 262. l.

³⁾ Vasárnapi ujság. 1870. 45. sz.

⁴⁾ Beöthy Sándor szíves közlése után.

politicáját emelték az udvarnál érvényre. Pedig a boszszu soha sem jó politica. Nem volt jó most sem. Megmutatta Solferinó és Königrätz. S hogy nem volt humanus: azt nagyon érezhetővé tette később az a végzetes queretaro nap.

S újra fölujult a Caraffa-korszak. Caraffa helyett mostan Haynau szerepelt, s Eperjes helyett Arad és Pest Erre különben a téli események után el lehetett készülvé nemzetünk. Tudjuk ugyan is, hogy az év első hónapjaiban többeket kivégeztetett valamár a fővárosban Windischgrätz herceg, s ezek között a budai várban, mártius 21-én, a bihari származásu Novák Tivadar nyugal-mazott huszárfőhadnagyot is.¹⁾

Ösmerjük az aradi 13-ak s a pesti vértanuk sorsát. Én csak azok ítéletöket említem föl közölük, kik hozzánk közelebb állának.

Lahner tábornoknak, ki a fölfejeverezést vezeté N.-Váradon, halálos ítélete a következőleg szöl :

»Lahner György, magyarországi, zólyomvármegyei, besztercze-bányai születesü, 53 éves, catholicus, nös, egy gyermek atyja, előbb a gf. Gyulay Ferenc nevét viselő gyalogezredben őrnagy, a törvényesen beszterezett tényálladék szerint bevallván, hogy ő, a cs. k. hadseregbe való beléptekor letett esküje ellenére, miszerint ő a legmagasabb császári ház ellen fejevvert soha sem fog, csatlakozott a császári fölsőség ellen Magyarországhban kitört fölkeléshez, s a lázadók hadseregében a cs. k. csapatok ellen, és pedig mint fölszerelési és fejevverfölvégvölö, a fejevvergyár munkálatait tábornoki ranggal a fölkelés tartama alatt vezetete, a lázadás ügyének tett szolgálataiért a forradalmi kormány által alkotott katonai érdemrendet elfogadta, s annak fejelembevételével, hogy a lázadók harcában a debreczeni f. évi ápril 14-iki országgyűlési határozat keresztülvitelében, Magyarországnak a császári államoktól való elszakítását s a legmagasabb uralkodó ház kizárását tárgyzázólag, résztvett, illetve helyén megmaradása s a lázadók kormánya alatti tovább szolgálás által azt hallgatólag elősmerte, a f. évi september 26-án tartott haditörvényszéki ülésben, mint vádlott a felségstértésben bűnösnek találtatván, a katonai törvények 5-ik s a Theresia-féle törvényszéki eljárás 61-ik §-a, az 1848. évi october 3-iki és 20-iki s november 6-iki legfölsőbb kibocsájtványok, s a november 12-iki és az 1849. évi julius 1-i kiáltványok értelmében, az osztrák hadseregben viset őrnagyi rangjától való megfosztatása mellett kötél általi

¹⁾ Vasárnapi Ujság. 1885. 10. sz.

halálra s bárhol található ingó és ingatlan vagyonának elvesztésére ítéltetett«. ¹⁾

Nagy-Sándor tábornoknak, ki, mint tudva van, N.-Váradon született, halálos ítélete következőleg hangzik :

»Nagy-Sándor József, magyarországi, biharvármegyei, n.-váradi születésű, 45 éves, catholicus, nőtlen, nyugalomban levő lovas százados, a törvényesen beszerzett tényálladék szerint bevallván, hogy ő a cs. kir. hadseregbe való beléptekor letett esküje ellenére, miszerint ő a legmagasabb császári ház ellen soha fegyvert nem fog, csatlakozott a császári fölsőség ellen Magyarországon kitört fölkeléshez, s a lázadók hadseregében a császári csapatok ellen, és pedig mint tábornok s egyik hadtest parancsnoka harcolt, — — sat«. (Az ítélet további része szóról-szóra meg egyezik a Lahnerével, csak hogy ebben nem az őrnagyi, hanem a lovas századosi rangtól való megfosztás említettik föl.) ²⁾

Octóber 6 a, a mely napon kivégeztettek, szombatra esett. Kivégeztetésüket hosszasan s részletesen írja le Tiszti Lajos. ³⁾ Hadbíráik Ernst törzshadbíró s Zinner, Daubek, ki a törvényszék előtt mentegette Nagy-Sándort, Öhl és Schikl százados hadbírák voltak. Mindnyájan az észak, kelet és dél felé eső vasrostélyos ablaku casamatákban voltak elzárva, Lahner a 74—75. s Nagy-Sándor az 51. számuban. Főporkolábjuk Uthyka Antal volt, s a várparancsnoka az embertelen Howiger tábornok, kit néhány napra hőseink vértanukká avattatásuk után utólért az igazságos végzet ; a löpor lakása alatt fellobbant, s őt az emeletről ledobta a földszintre, hol oly sebeket kapott. hogy azokban elpusztult.

Lahnert Pléva Balázs s Nagy-Sándort Winkler Bruno aradi minorita lelkészek látták el a hit vigaszával s kísérték ki utolsó utjokra. Lahner Plévától küldött nejének egy levelet, Nagy-Sándor pedig Winkler által íratott Schmidt János pesti orvoshoz, kinek leányát eljegyezte volt, ki aztán Klauzál Gáborné lett ; ezen levélhez csatoltatta Nagy-Sándor egy hajfűrttel együtt a jegygyűrűt és dispensatiót is ; ugyanaz által íratott még levelet Kalocsára, bátyjához Nagy-Sándor Imre érseki orvoshoz, s Lugosra, Ungvári János rokonához ; ugyanaz által adatta át ezüst óráját emlékül a fogoly Driquet Péter honvédalezredesnek, s vétetett nevében végbucsut a szomszéd szobában levő Gáspár tábornoktól. Winklernek térké-

¹⁾ Klapka : Memoiren I. 329. l.

²⁾ Klapka : Memoiren. I. 325. l.

³⁾ Honvédménház könyve. 6—41. l.

pét, Sujanszky Eustach lelkésznek szivartárcáját ajándékozta Nagy-Sándor.

Az executióra Howiger a Wocher-ezred egyik zászlóalját rendelte ki a horvát születésű Tichy őrnagy parancsnoksága alatt, ki emberies érzületet tanusított a szomorú actus fölött. A végrehajtásra Zinner hadbíró s Meyer brünni hóhér¹⁾ voltak kirendelve. A hóhér természetesen nem szerepelt azon 4 vértanunál, kik kegyelem útján golyó által végeztettek ki: Schweidelnél, Kiss Ernőnél, Dessewffynél és Lázárnál. Ezeket a katonák lőtték agyon reggeli 6 órakor. Kiss Ernőre kétszer kellett löni.

Az akasztások ezt követőleg történtek 6 és 7 óra között és pedig a következő sorrendben: 1-ör Pöltemberg, 2-or Török, 3-or Lahner, 4-er Knezich, 5-ör Nagy-Sándor, 6-or Leiningen, 7-er Aulich, 8-or Damjanich s 9-er Vécsey. A kiszenvedett holttesteket ott temették el a kivégzés helyén, 5-ét azonban: Damjanichét, Lahnerét, Vécseyét, Leiningenét és Kiss Ernőét családjaik elvitették onnan. Lahner Mácsán van Damjanichesal együtt eltemetve.

Ugyanazon nap ítéltetett el a mi Gáspár tábornokunk. Az ő ítélete a következő:

»Gáspár András, magyarországi kecskeméti születésű, 45 éves, református vallású, 2 gyermek atyja, előbb lovassági százados s századparancsnok a 9-ik számú Miklós cár nevét viselő huszárezredben, ki ugyan szintén cs. k. csapatok ellen harcolt, s a lázadók hadseregében tábornokká való előléptetését elfogadta, azonban azon pillanatban, midőn a debreczeni f. évi április 14-iki többször említett országgyűlési határozat előtte ösmeretessé lett, a lázadók hadseregéből némileg visszavonult s többé szolgálatot nem teljesített, a lázadásban való részvétel miatt, a katonai büntető törvénykönyv 61-ik cikkének alapján, összehangzásban az 1790. évi július 3-iki büntető eljárással, viselt lovas századosi rangjának elvesztése s a 4-ik osztályú császári orosz Wladimirrendtől való megfosztása mellett tíz évi várfigságra ítéltetett.«²⁾

Az aradi haditörvényszéki ítéletek közül még a következőket említem föl:

october 25-én a csak 29 éves Kazinczy Lajos tábornok, a mi Kazinczy Ferencünk fia, kötél általi halálra ítéltetett s ki is végeztetett;³⁾

¹⁾ Egyetértés 1884. I. sz.

²⁾ Klapka id. munk. I. 342 l.

³⁾ Szilágyi: Forr. végnapjai. 146. l.

november 11-én Prötl, magyarosítva Pereczi Mihály, ki N.-Váradon jött át a Kress-lovasokkal, a magyar ügghöz, s a honvédseregben ezredes lett, továbbá a később N.-Váradon élt, Mezey Károly honvédezredes, ki a biharvármegyei honvédegyeletnek is alelnöke volt, s a később szintén Biharban élt, Gaertner, más-ként Kókényesi Miklós (helyesebben Szaniszló,) honvédezredes kötél általi halálra s kegyelem útján 18 évi várfogságra vasban ;¹⁾

november 24-én Tóth Ágoston a 31-ik zászlóalj őrnagya s később alezredes s Cserey Ignác ezredes kötél általi halálra, s kegyelem útján amaz 18 évi várfogságra vasban, emez 7 évi várfogságra vas nélkül ;²⁾

december 5-én Simonffy József és Leitner Nándor alezre-desek golyó általi halálra, s kegyelem útján 16 évi várfogságra vasban ; s Petrovics András huszárszázados ki az utolsó napok-ban egy dsidás ezred alakításával volt megbizva, 10 évi várfog-ságra vasban ;³⁾

december 18-án Marsó Imre nemzetőri és Beöthy György honvéd alezredes golyó általi halálra, s kegyelem útján 16 évi várfogságra vasban ;⁴⁾

a következő évi február 15-én Lukács Dénes ezredes golyó általi halálra, s kegyelem útján 16 évi várfogságra vasban, s a később N.-Váradon élt b. Meszéna István alezredes 10 évi várfog-ságra vasban ;⁵⁾

mártius 4-én Jelencsik Imre százados golyó általi halálra, s kegyelem útján 4 évi várfogságra ;⁶⁾

mártius 8-án Weber János őrnagy 12 évi s Kausler József őrnagy 6 évi várfogságra ;⁷⁾

s végül Gergely János alezredes 12 évi, s kegyelem útján 7 évi várfogságra vasban, Stark János százados 6 évi fogságra, Csutak Kálmán alezredes kötél általi halálra s kegyelem útján 16 évi sánca⁸⁾ s báró Sterneek, másképp Csillagszegi őrnagy 14 évi várfogságra vasban.⁹⁾

¹⁾ Szilágyi : Forr. végnapjai. 147—149. l. — ²⁾ Ugyanott. 154—156. l.

³⁾ Honvédek könyve. I. k. 139. l. Azonban itt is, a következőkben is, figyelemmel voltam a II. k. 141—156. lapjaira is.

⁴⁾ Honvédek könyve I. k. 140. l.

⁵⁾ Honvédek könyve. I. k. 143. l. — ⁶⁾ Ugyanott. I. k. 144. l. — ⁷⁾ Ugyanott. I. k. 145. l. — ⁸⁾ Ugyanott. I. k. 146, 147. és 151. l. — ⁹⁾ Ugyanott. II. k. 151. l.

Hankovics György őrnagy pedig fölmentetett s Papp Mihály főhadnagy visszahelyeztetett.¹⁾

Gorove Antalról helytelenül van a Honvédek könyvében kö-zölve, mintha ő szabadon bocsájtatott volna, Gorove, mint már említettem, besoroztatott, s 8 évet az osztrák seregnél ki is töltött.²⁾

A pesti haditörvényszék által a mieink közül Szacs vay Imre ítél tetett halálra s october 24-én kötél által ki is végeztetett. Szacs- vay még ekkor 31 éves sem volt, az 1818-ik évi november 1-én született Sályiban. Szacs vay még augustus elején hazajött Aradról atyjához, Szacs vay Lajoshoz, s a muszkák közeledtökre azonban Árpádra bujdokolt s ott rejtőzködött egyik távoli rokonánál, Olay Józsefnél, később pedig, mint már említém, Talpason. Menhelye fölfödöztetvén, Jós a Péter által elfogattatott s katonai fedezet alatt Váradra s innen Pestre kísértetett az Uj-épületbe. A fővád ellene az volt, hogy a függetlenségi nyilatkozatot, mely a Perényi s Almási és az ő aláírásával tétetett közé, ő fogalmazta. Ő ki- mentheti vala azzal magát, hogy azt nem ő fogalmazta, s csak országgyűlési jegyzői állásánál fogva irta azt alá. De ő ezt nem tette, hanem kijelentette, hogy az okmány tartalmát osztja, s midőn e miatt árulással vádolák, ezen vádat visszahárította vádlói fejükre. Így aztán nem kerülhet te ki a halálos ítéletet, melyet oc- tober 23-án hirdettek meg előtte. Azon nap még levelet irt testvér- öcsjéhez, melynek végsorai így hangzanak ; »Kerüljétek az inga- dozó sokaságot, mely fáklýászenéit s egyéb kíváncsi hiuságait majdnem azon gyönyörélvezettel rendez i, mint a melylyel a vér- pad áldozatait körül dongja. Meghalok, ha kell, lelkem nyugodt, vétek sohasem terhelé, minden bűnöm az, hogy képviselői köte- lességemet elébe tettem saját személyemnek. Isten adjon minden élőnek legnagyobb boldogságot. Édes apám kezeit és titeket ked- ves testvéreim ezerszer csókollak, az utolsó óra csendes és mély fontolgatásai közben kérlek, hogy emlékezzetek rám, de ne siras- satok, a hit hasztalanságát fognátok ezzel bizonyítani, pedig isten mindnyájatokkal szabad, és még a pogány költő is azt mondja : Mors ultima linea rerum.

»Még egyszer és örökre isten veletek és áldása mindnyája- tokra !«

Utóiratban pedig ezeket irta :

»E levelet küld el édesatyámnak is, — kegyelemért folya-

¹⁾ Honvédek könyve. II. k. 154. 156. l.

²⁾ Honv. törzstisztek albuma I. k. 114. l.

modtam, — édes apámnak irtam volna, de különösön ő hozzám levelet intézni képes nem vagyok. Egyébiránt neki is ezt irtam volna, és azt, hogy bocsásson meg, mert én nem hogy őt, de soha senkit csak gondolatban sem akartam megbántani. Holnap már édesanyámnál leszek, ő nála, ki engem az életben legjobban szeretett.«¹⁾

Másnap reggel aztán bitófán mult ki Nagy-Várad városának első képviselője !

Ugyanezen haditörvényszék ítélte el báró Bémer László n.-váradi latin szertartású catholicus püspököt is. Az ítélet szövege, a következő :

»Báró Bémer László, bakói, szabolcsmegyei születés, nagyváradi cath. püspök, törvényesen bevallván, hogy a magyar forradalmi kormánynak a forradalom szellemében adott parancsait nem csak készségesen teljesíté, hanem azoknak kihirdetését is eszközölé, a törvénytelen országgyűlésnek néhány üléseiben a m. é. mártiusban Debreczenben részt vett, és Kossuth izgatóhoz egy, a m. évi ápril 14-iki felségsértő conventi határozatot elismerő, ennek szellemében szerkesztett hódolati föliratot intézett, továbbá az említett conventi határozat kihirdetését és magyarázását templomokban és magán körökben, a keresztes egyházi menetek rendezését az orosz intenventio miatt s az elhírlt forradalmi cultusminister Horváth legvégső ellenállást célzó imádságának fölolvasását meggyéje papságának a leghatályosabb módon sikeresen meghagyta ; — í. hó 4-én tartott haditörvényszék által felségsértés bűnében elmarasztaltatván, az 5. haditörvénycikk s 1849. július 2-iki (talán 1-i) proclamatio értelmében egyházi javadalmaihoz való jogának elvesztése s magán vagyonának a forradalom-okozta károk megtérítésére elkoboztatása mellett kötél általi halálra ítéltetett.

»Báró Haynau t. sz. n. ur ő excja ez ítéletet törvény után megerősíté, kegyelem után pedig a haditörvényszékileg ítélt halálos büntetést husz évi várfogságra vason szelidíté, minek folytán ez ítélet más nap közététetett, s végrehajtása elrendeltetett.

»Pest, mart. 5. 1850.

Cs. k. haditörvényszék.«²⁾

Voltak s működtek még cs. k. haditörvényszékek Pozsonyban, Kassán, N.-Váradon, Temesvártt és N.-Szebenben.

¹⁾ Halász István: Magyar szab. harc vértanuinak emlékkönyve. Szacsvány-nak itt egy állítólagos, de nem hű arcképe is közölve van. Arcképe nem is maradt.

²⁾ Szilágyi: Forr. végnapjai. 178. l.

A n.-várad az 1850-ik évi januárban kezdé el működését ; itt kormánybiztos a már említett Józsa Péter s katonai parancsnok Braunhoff tábornok volt. Itt voltak elzárva Salamon András n.-várad plébánus, Dobozy István érsemlyéni birtokos, Nagy István esperes és k.-szántói ref. lelkész, Bige Károly n.-szántói birtokos, Ábrahám Ádám és Kéri kapitányok Debreczenből, Stancsarik (talán Harcsarik) Andor N.-Váradról, Lázár Miklós Debreczenből, Csengery Imre, Tar Imre, Szakáll Lajos tótii birtokos, Muntyan József szarkói pópa, Komáromi Lajos n.-várad ref. lelkész, Török György komádii jegyző, Makai Károly Margittáról és Somogyi József m.-keresztesi birtokos. A foglyok száma egész hatvanra fölrugott, bár azt, a ki elítéltetett, tova szállították.¹⁾ Itt volt bezárva még az említetteken kívül a Nagy István esperes naplója szerint Bezdédy, Schné László, Jekelfalusi, Szücs János, Gál György, Kajetán, Kékessy, Halom Ádám, Korán Béla, Schröder, Szekeres, Pados, Palkovich, Lonovics érsek, Gázsi, Nyáry, Hodossy, Irinyi János, Aidinger, Szurgoly, Bémer püspök, Govrik, Kolozsi György, Bobory, Kovács, Szalay, Horváth József Kecskemétről, Rákóczy Hugo, Reviczky, Klumpaszky, Hellman, Ráday, Protean, Batky Vilmos, Berzsenyi, Molnár s Haller Sándor gróf is ; s itt volt bezárva²⁾ a mi politikai foglyaikkal együtt az 1851. évi május és június havában Brace Lowring Károly, az amerikai utazó is, ki itt kötött meleg barátságot Nagy István esperessel. Ő maga leírta itteni keserves élményeit.³⁾ A n.-várad fogság egyike volt a legszigorubbaknak. Az ablakok is úgy el voltak koporsó alaku deszkázattal torlaszolva, hogy csak az eget lehetett látni, azt is csak egy lábnyi nagyságu nyíláson keresztül ; a külvilággal pedig csak titokban lehetett érintkezni.

Hogy az utóbb felsorolt haditörvényszékek kiket ítélték el : arra nézve nincsenek adataim ; hanem hogy sokakat ítéltettek el a mieink közül is, az kitűnik onnan, hogy sokan szenvedtek keserves rabságot a külföldi várakban is, s nemcsak idehaza.

Olmützben szenvedtek nevezetesen az Aradon elítélt s már említett Petrovics András, (ki többször s ismételtén őrnagynak említették), Simonffy József, Leitner Nándor, Kőkényesi Szaniszló, Mezey Károly, Perecz Mihály s Tóth Ágostonon kívül Szilágy József, ki 5 évi, — a n.-várad vésztörvényszéknél

¹⁾ Biharmegyei lapok. 1881. 146. sz.

²⁾ K. Nagy : Biharország II. k. 140. l.

³⁾ Budapesti szemle. 1873. I. k. 385—444. l.

birói állást viselt Fényes Dénes s az utászi karban Római Ferenc név alatt szolgált Romer Flóris, kik 8 évi, — s a szintén a n.-váradi vésztörvényszéknél működött Ambrus János, Jakab Mihály és Földi János, kik mindnyájan 15 évi vasban töltendő várfogságra voltak elítélve.¹⁾

Ezeknek egy részét, nevezetesen Római Ferencet, Ambrus Jánost, Jakab Mihályt és Földi Jánost az 1852. évi május 27-én Olmützből Josephstadthba hurcolták át. (Földi Jánosról Deák Farkas »Fogságom története« című művében sokszor s melegen emlékezik meg.)

Josephstadthban voltak elzárva: Hodossy Miklós, Bige Károly és Komáromy György, kik mindnyájan 2 évi várfogságra, (Komáromy ugyan előbb 2 évi sáncmunkára volt ítélve s ez csak kegyelem útján változott várfogságra,) — Pajor István vésztörvényszéki közbíró, ki 4 évi, — Komáromy Lajos n.-váradi ref. lelkész, ki később szakállí lelkész lett s mint agyai lelkész halt el, s ki 6 évi, — Hankovics György, kit mint honvédtisztet Aradon szabadon bocsájtott a haditörvényszék, de kit, mint vésztörvényszéki bírót később mégis elítéltek, s ki 10 évi, — és Szépszőgi Ferenc őrnagy, ki 6 évi várfogságra volt elítélve.²⁾

S Kufsteinban szenvedtek a mieink közül Reviczky László a szabad vadászcsoport vezére, ki 16 évi várfogságra vasban, és Somogyi József, ki 1 évi várfogságra volt elítélve³⁾ s ki leírta börtöni élményeit, mely leírást én is több ízben használtam.

S a hazai várak közül Aradon is voltak politikai foglyok, itt volt bezárva Csutak Kálmán is.⁴⁾

Hányan lehettek még megfosztva a szabadságtól olyanok, kikről nincsenek adataim? — azt csak a jó Isten tudja.

A rövidebb időre elítéltek kiszenvették fogságukat, a hosszabb időre elítéltek szenvedéseiknek is véget szakított részben az 1854-iki, részben az 1857-iki amnestia. Kevesen maradtak már ekkor olyanok a börtönökben, kikre az amnestia nem terjesztetett ki, ezek is aztán szabadon bocsájtattak az 1860-ik évi politikai fordulat alkalmából.

Egy vigasztalhatta s egy keserithette a fogoly hazafiakat, s ez egy az, hogy rab volt akkor Magyarországon mindenki.

¹⁾ Vasárnapi Ujság. 1869. 17. sz. — ²⁾ Ugyanott. 18. sz. — ³⁾ Ugyanott. 30. sz. s Biharmegyei lapok. 1881. 157. sz.

⁴⁾ Vasárnapi Ujság. 1880. 24. sz.

Csak az nem volt rab a magyarok közül ekkor, ki a hon-
talanság keserű kenyerét ette.

S ilyen sok volt a biharvármegyeiek közül, minek oka egy-
részt azon körülményben keresendő, hogy az 55-ik zászlóalj nagy
része, (mert másfél század fele Csanády Kálmán parancsnoksága
alatt foglyul esett, másik fele pedig Mály alatt Szász-Sebes
felé kivágta magát,) a szathmári 88-ik zászlóaljjal együtt július
20-án Ihász Dániel parancsnoksága alatt kiszorítottatott a N.-Sze-
ben felől támadó Lüders által Oláhországba, s Kineninél a török
katonaság előtt letette a fegyvert, melyet azok a szintén átadott
6 ágyúval együtt kiszolgáltattak Lüdersnek. — Ez volt az első na-
gyobb fegyverletétel, 3 törzstiszt, 28 tiszt s 987 ember tette le a
fegyvert, s ezek, kiknek számát az 50–60 nőszemélylyel együtt
Veres túlozva 1210 főre teszi, később Kalafátra szállítottak, ott
aztán találkoztak a későbbi menekültekkel.¹⁾ Másik oka pedig a jel-
zett körülménynek az volt, hogy Orsovának megőrzését Bem még
Puchnernek Oláhországba lett kiszorítása után a 27-ik zászlóalj-
nak egy, és pedig nagyobb részére s a 78-ik zászlóaljra bízta egy
üteg ágyu és pár század huszárság hozzájuk adásával. Amannak
parancsnoka Jasics Pál, emezé pedig Kabós Károly őrnagyok vol-
tak. Hozzájuk csatlakozott még augusztus 19-én a Rosti vadászok-
ból alakult 66-ik zászlóalj, többnyire 16–18 éves fiatal gyermekek
Ez a kis csapat augusztus 23-án Mehádiánál még visszszanyomta
az osztrákokat; ez volt utolsó csatájuk a honvédeknek. Augusztus
24-én azonban ez a kis csapat is visszszavonult s Orsovánál török
földre lépve, Vercierovánál lerakta a fegyvert.

Nekünk tehát majdnem 2 egész zászlóaljunk emigrált, ezért
volt olyan sok bihari a menekültek közt.

A menekültek először Viddin mellett helyeztettek el, itten
számuk a polgáriakkal s a 114 nővel és gyermekkel együtt 3686
főre rugott, ezek között 9 tábornok, 270 tiszt, 56 őrmester, 121
tizedes és 2894 közcitő volt, mely szám a 27, 55, 66, 67, 78 és
88. zászlóalj romjaiból telt ki. Ott volt még a lengyel s az olasz
legio, amaz 1200, emez 700 fő.²⁾

A menekültek egy részök, s ezek között Bem, Kmetty, Stein
és Guyon tábornokok, Kullman ezredes, Frics és Wepler alezre-

¹⁾ Bericht. II, 153–155. l. — Kövári. Erdély tört. 1848–49-ben. 257. l.
— Veress. A magyar emigratio. I. k. 25. 26. l. — Honvédek könyve III. k. 56 l.

²⁾ Veress id. munk. I. k. 9–16. l. — ³⁾ Ugyanott. 27–28. l.

desek, 74 tiszt és 250 közlegény s velök 8 nő a mohamedán valásra tért át, valamint a lengyelek közül is mintegy 100.¹⁾

A mieink közül az 55-ik zászlóaljnak majdnem minden tisztje áttért szeptember 17-én, s ezek között a név szerint is fölemlített Baróthy László és Thuolt István,²⁾ valamint Pap János és Vesselényi József.

A viddini internálás alatt 198 magyar, 55 olasz és 127 lengyel halt el choleraában, ezek ott aluszsák örök álmaikat a viddini síkon.³⁾

October 12-én megjelent menekültjeinek között Hauslab osztrák tábornok, ígérek mellett hazatérésre kecsegtetvén őket. A honvágy s a nélkülözések miatt a csábítás termő talajra talált, s october 18-án, egy másik forrás szerint pedig 21-én gőzhajón szám szerint 3171 menekült, s ezek között 60 honvéd s 8 volt cs. k. tiszt, viszszatért Hauslabbal, hanem bizony ezeket is elítéltette az osztrák kormány.⁴⁾

October 26-án az olaszok Monti parancsnoksága alatt Gallipoliba, 29-én a lengyelek Bem vezetése alatt, 31-én az áttértek Ferhad pasa, (előbb Stein tábornok,) vezetése alatt, s november 2-án a magyar menekültek Kabós parancsnoksága alatt Sumlába menesztettek, hová november 23-án érkeztek meg. Az altiszteket Fráter Alajos százados s a közlegénységet pedig Koszta Márton százados vezették.⁵⁾

A menekültek viddini életökből még följegyzendőnek találom, hogy itten egy házassági frigy is kötöttet. Lévy János volt krassó-vármegyei csendbiztos családjával menekült ki. Volt két leánya: Etelka és Anna, mindkettő szép, és jó gazdaszszony, s Anna még hajadon. Sokan jártak a szép leánynak utána a honvédtisztek közül, szívét azonban a mi Thuoltunk nyerte meg, kivel még szeptemberben meg is esküdött a szép leány. A mi a Baróthy László állítólag ugyanekkor történt házasságáról ugy Egressynél mint Imrefinél közölve van: merő mese.⁶⁾ Később, mint már említettem, a férj áttért a mohamedán hitre, miben Andrásynak, a konstantiná-

¹⁾ Veress id. munk. I. k. 34. l.

²⁾ Áldor: Vázlatok a magy. emig. életéből. 30. 31. l. — Magyar menekvők Törökföldön, irta L. K. 62. l.

³⁾ Magyar menekvők Törökföldön. 80. l.

⁴⁾ Veress id. munk. I. 40—42. l. — Magyar menekvők. 73. l.

⁵⁾ Veress id. munk. I. k. 55. 56. l.

⁶⁾ Egressy G. törökorsz. naplója. 50. l. — Imrefi: Magyar menekültek. 140. l.

polyi volt magyar agensnek azon értesítése folytán, hogy az áttérők bizonyosan nem fognak kiadatni, valószínűleg nagy része volt a szerető feleségért aggódó férji érzelem ösztönzésének is. Férjét az áttérésben a hü nő is követte.

Sumlán is volt a menekültek körében esküvő. Itten Matta Ede esküdött hitvesi hűséget egy volt hölgy-honvéddel, ki Sárosi Gyula nevet viselt vala. Násznagyuk Achmed bey volt, a sultan császári biztosa.¹⁾

A Sumlára átszállított menekültek létszámuk már nagyon megcsökkent. Itten már az összes létszám, a gyermekeket is beleértve, 491 volt. A mieink s a bihariak közt szolgáltak közül itten voltak Katona Miklós ezredes, Jasics Pál őrnagy, Fráter Alajos, Koszta Márton, Weigl Vilmos, Török Lajos, Matta Ede s neje Sárosy Gyula s Vay László századosok; Francisci Kázmér, Tar Mihály s Glosz Károly főhadnagyok; Naidenbacher Ferenc, Majláth Ferenc, Veress Sándor, (ki az emigratorról az általam is használt nagybecsű munkát irta,) továbbá Bakacs László, Anasztázi György, Szacsvey Elek, Tiszai Dániel, Sánta József, Őrhalmy József, Balogh Lajos s Vesselényi József hadnagyok; Hajdu Gábor, Gergely Elek és Fircsa János őrmesterek. Többet az őrmesterek közül s a tizedesek és közlegények közül pedig senkit sem tudok felsorolni bihariakul illetőségi helyök nem ismerése folytán a hivatalos névsorból. Pedig bizonyára sokan voltak köztük bihariak.²⁾

Sumlában már erős volt az egyenetlenség a menekültek sorában, a Kossuth és Bem, s Kossuth és a szerencsétlen természetű Perczel között kitört viszály átragadt az összes menekültekre. A rágalom zsilipei is megnyíltak, melyeknek egyik központjuk gf. Dembinski Tivadar százados neje, a temesvári születésű Hogl Emilia volt, s melyekről Szöllősy, Kossuth egykori titkára lapokon át beszél. Az ő munkáját, melynek »Kossuth és a magyar emigratio« a címe, a jelen fejezet megírásánál egészen mellőztem, mert olyanokat, minők azon pampfletben foglaltatnak, csak is őrjögő, vagy megfizetett toll írhatott.

Ezen rágalmazások ugyan megszűntek, midőn Kossuthné megérkezett, mi az 1850-ik év január 18-án történt,³⁾ s midőn Dembinskiné elutazott Konstantinápolyba, de azok kuforrása: az egyenetlenség továbbra is megmaradt, sőt fokozódott.

¹⁾ Veress id. munk. I. k. 112—113. l.

²⁾ 1849—1866. Az Asbóth család irataiból. 9.—13. l.

³⁾ Veress id. munk. I. k. 110. l.

Az 1850-ik év február 16-án Kossuth s menekültjeink főbbjeik még távolabb internáltattak elbukott hazájuktól, egészen Kis-Ázsia belsejébe: Kiutahiába. Nehányan önként vállalkoztak Kossuth kíséreiül, de nem mindenkinek engedtetett meg a csatlakozás. A mieink közül megengedetett Koszta Mártonnak, Fráter Alajosnak, Weigl Vilmosnak és Török Lajosnak.¹⁾

Az áttértek is Kis-Ázsiába szállítottak, csak hogy ezek nem Kiutahiába, hanem Aleppóba. Utak indításuk február 24-én történt. Ezek között volt a három tábornok: Bem, Kmety és Stein, most már Murat pasa, Izmail pasa és Ferhát pasa s a mi Baróthynek és Thuoltunk, az utóbbi nejével, s annak szüleivel együtt.²⁾

Most már még kevesebben maradtak Sumlán, parancsnokul azután is Kabós Ferenc alezredes szerepelt. Az itt maradtaknak június 14-én teljes szabadságuk visszaadatott. 10—12 intelligens egyén hazajött közölök, egy rész elment Prick József vezetése alatt Americába, s másrészüket ott maradt Törökországban s leginkább Konstantinápolyban, életfenntartási eszközül ki egy, ki más keresetforráshoz nyulván. Tiszai Dániel például kertész lett Fuad pasánál, Gergely Elek és Fircsa János, kik n.-váradai diákok s később az 55-ik zászlóalj őrmesterei voltak, cselédkedtek, Veress Sándor szabóskodott. Matta Ede kosztot adott, Hajdu Gábor asztaloskodott, s Dudás pedig regementspaterből református pappá lett.³⁾

A Kiutahiába belebbezettek ápril 13-án vonultak be oda, miután Brussában sokáig időztek. Ide is magukkal vitték a viszályt. Koszta Márton nevezetesen megtagadta az inspectionalis tiszteket illető szabályoknak való engedelmisséget.⁴⁾ Itten voltak majdnem 17 hónapig. Az 1851. évi szeptember 1-én engedte meg nekik a török kormány onnan a szabadon mehetést. Még azon nap, reggeli 7 órakor odahagyták Kiutahiát, s 7-én megérkeztek a gömleki kikötőbe. Szeptember 9-én a Mahbiziz Szuruvi (Szerencsés hír) nevű török fregattra költöztek, mely átszállítván őket a Dardanellákon, 10-én, reggeli 7 és fél órakor átszállottak a 800 lőerejű Missisipi nevű amerikai fregatra. Kossuth magával vitte a mieink közül Fráter Alajost, Török Lajost és Weigl Vilmost. Szeptember 12-én és 13-án Smyrnában voltak, mostan már mint szabad

¹⁾ Veress id. munk. I. k. 115. l. — Egressy id. munk. 154 l.

²⁾ Áldor id. munk. 30—31. l. — Veross id. munk. I. k. 116. l.

³⁾ Veress id. munk. I. k. 121. 122. 135—140. 227. 234. 235. és 240. l.

⁴⁾ 1849—1866. 39. l.

emberek, onnan indultak utnak a speziai öböl s Marseille felé Americába.¹⁾

Gibraltárnál Kossuth családjával s 4 magyarral, ezek között Török Lajossal, és 4 lengyellel a »Madrid« nevű angol gőzösre szállt át, hogy meglátogassa előbb Angliát. Kossuth utja Gibraltártól kezdve Lissabonon át egész Angliában diadalmenet volt. Suthamptonba oct. 23-án érkezett meg.²⁾

Angliában Kossuth és kísérete Winchestert, Londont, Birminghamet és Manchestert látogatta meg, Londonból november 20-án indult utnak Americába s a new-haveni kikötőbe december 5-én éjjelután érkezett meg. Itten aztán találkoztak az őket megelőzőt volt kiutahiai belebbezettekkel.

Kossuth kíséretéhez nem csatlakozott a nekie az engedelmességet fölmondott Koszta Márton. Ő amerikai polgárul jelentkezett, azonban az 1853. évi július 2-án a smyrnai kikötőben a »Huszár« nevű osztrák hadi hajó parancsnoka elfogatta. De ezzel nagyon csuful járt. Ott horgonyozott a kikötőben egy amerikai hadi hajó is, a »St. Louis,« ennek parancsnoka Ingraham N Duncan értesülvén az esetről, át izent az osztrák hajóra a Koszta Márton kiadatásáért. S midőn ennek sikere nem lett, megtöltette ágyuit, s hadi követ által tudtul adatá az osztrák hajó parancsnokának, hogy ha egy óra alatt Koszta Márton, kit Xanthus a »Vasárnapi Ujság«-ban tévesen nevez Gergelynek, szabad nem lesz, öszszelöveti az osztrák hajót. Bizony szabad lett Koszta, szegyen szemre kénytelen volt őt elbocsájtani az osztrák parancsnok. Ezen eset diplomatiái lépések tárgyát is képezé; de az amerikai kormány nemcsak nem engedett az osztrák követeléseknek, hanem a senatusnak az 1854. évi augusztus 4-iki rendeletéből nagy arany emlékérmét is veretett Ingraham számára.³⁾

Az Aleppóba bellebbezett áttért menekültek is, s ezek között Papp János, (most curiai hivatalnok,) kezdettek az 1852-ik évben átjönni Konstantinápolyba,⁴⁾ s onnan ki a szabad világba. Kmety tábornok magával vitte segédjét Thuolt Istvánt is Londonba. Thuolt érdekében maga Kossuth irt két izben Londonból Asbóth Sándor alezredesnek New-Yorkba, először az 1852. évi július 29-én, másodszor ugyanazon évi december 3-án. Kossuth ezen

¹⁾ Áldor id. munk. 35—38. l.

²⁾ Veress id. munk. I. k. 217—223. l.

³⁾ Veress id. munk. I. k. 300—302. l. — Vasárnapi Ujság. 1878. 2. sz.

⁴⁾ Veress id. munk. I. 240. l.

levelekben Thuoltról, (kit mindenütt Tóth Istvánnak nevez, de hogy a Kossuth szerinti Tóth István ugyanazonos a mi Thuoltunkkal, kitűnik abból, hogy ugy jelzi meg Kossuth, mint az egyik Lévay lány férjét, ki Viddinben nősült, s mint a Kmety segédjét,) azt írja, hogy derék katona, tiszta, mint az arany, bátor és vitéz, vitéz hazánkfiai legvitézebbjeinek egyike.¹⁾ Ezen elismerés a Kossuth tollából nagyobb jelentőségű, mint a Mária-Terésia-féle vitézségi érdemrend.

A menekültek utolsó transportjuk, s ezek között Thuolt is szép, fiatal feleségével az 1852-ik év october 26-án indult utnak az új világba.²⁾

Kik hert rekedtek a catastrophakor, azok közül is sikerült némelyeknek, mint például, miként már azt megemlítettem, Beöthy Ödönnek, kimenekülni.

Londonba menekült volt ki mindjárt a catastropha után Szemerével együtt Keleten át Vargha István is, a későbbi n.-váradi főjegyző, kivel Szemere együtt ásta vala el a koronát.

Igy sodorta szélyel menekültjeinket a sors a világ minden tájára, mint a vihar a letépett faleveleket.

Egy-egy sir jelzi itt is, ott is nyomaikat.

Beöthy Ödön, mint tudjuk, Hamburgban van eltemetve, az 1858-ban honvágyban elhalt élesdi Vesselényi József a konstantinápolyi Campo frenk temetőben; sirkövére barátai ezen jelszót vésették fel: »Itt hazát lel, a ki hontalan!«³⁾ Dudás József bodonos-pataki volt r. catholicus, később református pap Bukarestben halt el 1860-ban elmezavarban,⁴⁾ ugyanitt szenvedett ki 1877-ben, véginségre jutva, Seres Lajos, ki 1848—49-ben bihari nemzetőr volt s később emigrált, s ki a Garibaldi-időszakban igen sokat küzdött s fáradott másokért, s igen sok szűkölködőn segített.⁵⁾

Nagyon sok családi boldogságot semmisített meg nálunk is a szabadságharc bukása, s nagyon sok életpályát dult föl.

Hanem azért mégis benső nyugalommal és örömmel gondolunk arra vissza, mert az áldozatokat a haza követelte, s mert ezen korszak hazánk dicsőségének korszaka volt.

¹⁾ 1849—1866. 63. 75. l. — ²⁾ Ugyanott. 86. l.

³⁾ Veress id. munk. II. k. 254. l.

⁴⁾ Áldor id. munk. 172. l.

⁵⁾ Veress id. munk. II. k. 399—403. l.

Elbuktunk ugyan és sokan elvesztek. Elbukott a haza is. De a sok kiomlott vérnek s a sok széthullott családi boldogságnak meg lett az az eredménye, hogy a nemzetet s a hazát nem tudták lezárni a számára megásott sirba. Föltámadott az újra.

Ebből azon megnyugtató tudatot s azon tanulságot merithetjük, hogy az a nemzet, melyre ilyen catastrophá után sem volt képes az elnyomás ráborítani a sírfödelet, nem félhet az idegen kéz által okozható haláltól.

◊ KÖNYVTÁR

BIHARVÁRMEGYE 1848—49-IKI
TÖRTÉNELMÉHEZ.

I.

A helytartó tanács 1848. évi mártius 17-iki leirata Biharvármegge II-od alispánjához Sántha Györgyhöz, a közbátorság és rend fenntartása tárgyában.

(Kivül.) 12950. Nemes Nemzetes és Vitézlő Sántha György Biharvármegye m. Alispánjának tekintetre méltó Urnak. (Sürgöny. N-Váradra. Hivatalosan. Érk. márt. 20. d. u. 6 órakor. 1848.

(Belöl.) 12950.

Nemes Nemzetes és Vitézlő Tekintetre méltó ur!

A mai napról 12952. sz. a. innen kibocsátott körrendeletre hivatkozólág, s különösen azért, mivel az országos követi karnak e hó 14-ről 133. sz. a. küldőihez intézett nyilatkozatából kitünik, miszerint a mostani korkérdések sikeres megoldása a törvényhozástól remélhető; a királyi Helytartótanács, mint a fenálló törvények őre, ezennel felhívja Czimzett Uraságodat, hogy addig is, míg a megye gyűlése megtartathatnék, a közbátorság és rend fenntartásáról minden keletkezhető zavarok erélyes megelőzéséről a körülményekhez képest törvényszerűleg gondoskodjék, — bármi figyelmet gerjesztő eseményről rögtöni körülményes tudósítása elvárattván. — Kelt Budán a magyar királyi helytartótanács ezernyolczszáznegyvennyolczadik évi bőjtmáshó tizenhetedikén tartott üléséből.

Czimzett uraságodnak

Jóakarója

hivatalos készségűi:

Grf. Zichy Ferencz s. k.

Nyéký Mihály s. k.

Kondé János s. k.

Biharmegye alispánjának

— Az eredeti if Bölöny Sándor okmánygyűjteményében. —

II.

Tisza Lajos főispáni helytartó 1848. évi mártius 18-iki levele Biharvármegye II-od alispánjához, Sántha Györgyhez, eltávazása tárgyában.

(Kivül.) 83/848. A megye főispáni helytartójától. Tekintetes nemes és vitézlő Sántha György urnak, t. n. Biarmegye másod alispánjának. Hból. V.-Olasziban.

(Belől.)

Tekintetes másod alispán ur!

Megromlott egészségem, hosszabb ideig nyugalmat és a gyógyszerekkel háborítlan élest igényelvén: orvosom rendeletéből, darab ideig, e megyének személyes kormányzásával jelenleg felhagyni kényteleníttem, a honnan helyreállhatásom tekintetéből e napokban még Pestre kedves családom körébe felmenni szándékozom. Ily körülmények között tehát tekintetes másodalispán urat bizalom teljesen az iránt hivatalosan felszólítani nem késem, hogy távollétem alatt a megyei közdolgokat tapasztalt helyes belátása és ügyes tapintata szerint, önhatóságához képest, a lehető legnagyobb eredményre vezérelni igyekezzék. — És meg vagyok győződve, hogy a mostani kétes időszakot szeme előtt tartván, éber figyelmét semmi sem kerülendi el, mi a közcsendet és nyugalmat netán veszélyeztethető eseménynek megelőzésére és megakadályozására tofanatosan szolgálанд. Minél fogva a felügyelés és örkődésnek ily biztos kezekbeni átadása után. célom hova elébb elérhetése végett, a megye kebeléből nyugodtan távozom el, azon hivatali kérést intézvén tekintetes másod alispán urhoz: hogy minden előadandókról és történteokról, Pestre, körülményesen tudósítani sziveskedjék.

Egyébb iránt szives indulatába ajánlva illő tisztelettel maradok Tekintetes másod alispán urnak

Geszten, mártius 18-án 1848.

kész kötelese:

T i s z a L a j o s s. k.
főispáni helytartó.

— Az eredeti if. Bölöny Sándor okmánygyűjteményében. —

III.

A n.-várad 1848. évi mártius 20-iki népgyűlés kiáltványa a polgársághoz.

Szabadság, egyenlőség, testvériség, béke és rend!

Bihar másod alispánja Sántha György, az idő komoly fejleményei fölött tartandó értekezés végett a mai napon délután 4 órára tanácskozmányi ülést hirdetett. De az eseményeket éber figyelemmel kísérő nagyvárad közönség is megjelenván a megye házánál: a tanácskozmányi ülés közakarattal népgyűléssé lőn átalakítva. Szabadság, testvériség, béke és rend volt a népgyűlés jelszava és e jelszóhoz egy magasztos ohajtás csatlakozott, mely a lelkesült nép egyetemének ajkairól következő szavakban tört ki: »Éljen az első magyar ember a király!« Ezen ohajtást a jelszóul elfogadott »testvériség és béke« ígéinek megtestesítése követé. Leraktuk a fegyvert, melylyel hosszas pártküzdelseinket átharczolánk és felejtését ígértük a borus multnak, hogy egy szebb jövőendő készítésében mindnyájan együtt munkálkodhassunk. Testvérekké válván a kibékülés által, a nemzet ohajtásainak azon pontjait, melyeket Pestváros, az országgyűléshez intézendő kérelmezésként aláírt, a nagyvárad népgyűlés egy szívvvel lélekkel, saját ohajtásainak vallotta.

Az érdekelt pontok a következők:

- 1) Sajtószabadság az előző vizsgálat eltörlésével.
- 2) Felelős kormány Buda-Pesten.
- 3) Évenkénti országgyűlés Pesten.
- 4) Törvényelőtti egyenlőség polgári és vallási tekintetben.
- 5) Nemzeti őrsereg.
- 6) Közös teherviselés.
- 7) Urbéri viszonyok megezüntetése.
- 8) Esküdtszék, képviselőlet, egyenlőség alapján.
- 9) Nemzeti bank.
- 10) Katonaság esküdjék meg az alkotmányra, magyar katonáinkat ne vigyék külföldre, a külföldieket vigyék el tőlünk.
- 11) A politikai státus foglyok szabadon bocsáttassanak.
- 12) Egyesülés Erdélylyel.

A nemzet kívánatainak fölemlített pontjaihoz még azon ohajtás is csatoltatott, hogy »az első magyar ember a király« minden évnek egy részét Buda-Pesten, az ország szívében töltse el.

Ezen előzmények után szükségesnek találta a nagyváradai népgyűlés, hogy a biharmegyei összes nemesség az érdeklött pontok elfogadása által, hűségét a fejedelemhez, simulását a kor igényeihez s rokonszenvét az adózó néphez minél előbb nyitvánitsa és nyomatékos súlyt adjon a közkiváнатnak; Reviczky Menyhért pedig lépjen le a követi pályáról, melyre a nép bizodalma Beöthy Ödönt, az észben tehetségdus és hazafiságban rendithetlen polgárt karolta föl. E célok elérése végett, másod alispán Sántha György, a közóhajtáshoz képest folyó hó 27-ikére megyei közgyűlést fog hirdetni, Reviczky Menyhértet pedig a követségről lemondásra azonnal fölszólítani.

A szabadság megőrzése s a személy és vagyonbiztosság fön-tartása az összes polgárságnak állván érdekében: a sorkatonaság szolgálata igénybe nem vétegett. A közbéke és rend személy és vagyonbiztosság feletti ügyelet tekintetéből polgári őrsereg felállítása határozottatott: fővezérül közakarattal Beöthy Ödön választatván el. Az elválasztott fővezér ünnepélyesen megesküvék, hogy a szabadságot és rendet, személy- és vagyonbátorságot életével és vérével is kész leszen védelmezni. A polgárok pedig engedelmes-séget ígértenek.

A testvéri egyesülés, a hazafiui magasztos lelkesülés megragadó pillanatai közül legyen főlemlitve e helyen egy lélekre ható szép jelenet. A haza szolgálatában megöszült Beöthy Ödön karjára, N.-Várad elnöke Bende Péter, a nép örömkialtásainak kíséretében nemzeti szalagot tűzvén, későbbben királyi tanácsos Szlávy László, másod alispán Sántha Györgyöt ezen példa követésére felszólította, és lelkesedése hevében, a nemzeti szalagot örömkönyvek között fel is tűzte, a nép pedig annak viselését közakarattal elhatározta.

Jelélül az egyetértésnek, melylyel az érdeklött határozatok alkotattak, a megye és városok házainál immár nemzeti színű zászlók lobognak, és ezen gyönyörű népgyűlés megünneplésül Nagyvárad ki fog világittatni.

Kelt Nagyváradon, 1848-ik év mártius 20-kán.

A nagyváradai népgyűlés
megbizásából:

L u k á c s G y ö r g y.

— Az eredeti nyomtatvány if. Bölöny Sándor okmánygyűjteményében. —

IV.

A helytartó tanács 1848. évi mártius 21-i leirata Biharvármegye II-od alispánjához Sántha Györgyhöz, annak a mártius 9 – 11-iki közgyűlésen tanúsított magatartása helytelenítése tárgyában; s ennek a leirat hátlapjára a helytelenítésre vonatkozólag tett észrevételei.

(Kivül.) 12967/13705. Nemes Nemzetes és Vitézlő Sántha György, Biharvármegye m. alispánja tekintetre méltó urnak. Sürgöny. N.-Váradra. Hivatalosan.

Vettem mártius 31-én 1848.

(Belől) 12967/13705.

Nemes Nemzetes és vitézlő tekintetre méltó ur!

Folyó hó 13. és 16. napjairól ide tett jelentéseire válaszol-
tatik, hogy méltó figyelmet gerjesztett, semmi tekintetben nem
helyeseltethető abbeli eljárása, miszerint a gyűlés alatt magát je-
lentendett szónokok sora ki általi feljegyzése iránt tett indítvány
el vagy el nem fogadása feletti szavazást a rendszerinti gyűlési
tárgyak háttérbe szorításával ismételve sürgetvén, mind az e
részben támadt szenvedélyes vitákat, mind pedig e gyűlésnek
harmadnapon eredménytelen elosztatását, czimzett uraságod maga
idézte elő, — nem lehet továbbá észrevétel nélkül hagyni azt is :
miként folyó hó 13-iktól kezdve 16-ig Nagyváradon közbejött ese-
ményekről tett utóbbi jelentése szerint gyűlésnek tartása iránt
ismételve fölszóllíttatva, ezen méltányos kívánságot e mostani
rendkívüli körülményekre éppen nem figyelve, nem teljesítette,
mindezek folytán hivatkozva az innét folyó év és hó 16-ik napján
12952. szám alatt kelt körrendeletre is, oda utasíttatik czimzett
uraságod : miszerint az országon és így Biharmegyén is neheze-
dett idő intéseit kellőkép fölfogva, melyek minden egyes törvény-
hatóságnak s egyes tisztviselőnek, a törvény korlátai közötti ta-
pintatteljes, ernyedetlen tevékenységét igénybe veszik, azonnal
gyűlést tartani el ne mulasztja ; s a tanácskozásokat akkép igye-
kezzék vezérelni, hogy az ingerültség élesztésének elmellőzésével
az anynyira szükséges csend, s törvényes rend fel ne bomoljon, —
minek a kifejlendő körülményekhez képesti föntartása iránt egy-

szersmind czimzett uraságod mint a nevezett megye mostani elnöke egyuttal felelőssé tétetik.

Kelt Budán a m. királyi helytartó tanács ezernyolczszáz-negyvennyolczadik év böjtmás hó huszonegyedikén tartott üléséből.

Czimzett uraságodnak

Jóakarója

hivatalos készségűi:

Grf. Zichy Ferencz s. k.

Nyékly Mihály s. k.

Pap Antal s. k.

(A hátlapon.)

Valóban nem tudom, mit itéljek a H. Tanácsról, a többit csak magamba tartom, de anynyit jövődőrei tudomás végett kötelesnek érzem magamat, ezen leiratra megjegyezni: könnyű vala a H. Tanácsnak a megtörtént átalakulás után magát tájékozni, és akkoron is az egyoldalú, volt ellenzék magánelőadásain alapítani leiratát, — korántsem a magokat jelentett szónokok sora ki általi feljegyzése szolgáltatott okot a mult k. gyűlés eloszlatására, hanem az elkerülhetetlen vérengzésre czélzott pártos ellenzéki kitörés, és én azokat a szerint is jelentettem fel f. évi mártius 13-ról, mégis a H. Tanács többszöri jelentéseimre csak az átalakulás után küldé le igen furcsán hangzó rendeletét, és úgy látszik, megfeleltkezett akkor is, felhivott előbbi 12950-ik sz. alatti rendeletéről; — ha annak idejébe nem tudtak, vagy nem akartak úgy örködni a hazai dolgok felett, mint köteleességek vala, már most késő s tán hasztalan is a H. Tanács flaterozása az ellenzékieknek: ezeknél fogva a reám háritott hibát, mit a bihariak most is nem hibának, hanem hálás köszönettel vesznek, nemcsak el nem fogadom, hanem a történhetett hibákért egész tisztelettel a H. Tanácsot okolom; miért voltak oly semlegesek, s mindenekben oly késedelmesek, hogy soha annak idejében a megkívántatott rendeleteket ki nem adták, s ha adtak is, csak zavart okozott kétértelműeket adának; könnyű oda fent távolról és post festum okoskodni, hej de nehéz itt lent Biharban a megyei kormányzást vezetni; azt én érzem.

V.-Olaszi, mártius 31-én. 1848.

Másod alispán:

Sántha György s. k.

- Az eredeti íj. Bölöny Sándor okmánygyűjteményében. —

V.

Beöthy Ödön 1848. évi mártius 22-iki kiáltványa N.-Várad polgáraihoz.

Polgárok !

Nagy-Várad nem egyszer fogadott körében a fejedelmi házból vendégeket. Ily alkalommal a városban örömmek és ragaszkodásnak jelei tüntenek föl. De a mult esti népünnepélynek nagyszerűsége mind azt túlhaladta. Egy dicső vendég kezd meghonosulni hazánkban. A vendég neve : Szabadság. Ennek tiszteletére lobogott fel tegnap este a fáklyák világa ; áradott a házak ablakaiból fény ; hangzott a tanuló ifjuság ajkairól szívemelő dal ; dördülének meg a taraczkok ; tolult össze a föllelkesült nép. És a rend, rendőrök nélkül is föntartatott. A nép örömnnyilatkozatai után szép csendesen lakhelyére tért. E tény jeléül szolgál annak, hogy Nagy-Várad lakosai a szabadságra megérették ; mert tiszteletben tartják a rendet.

Köszönet önöknek, polgártársak ! a rend fentartásáért. Örködjünk továbbá is szigoruan a személy- és vagyonbátorság felett. E kettő nélkül nincs szabadság.

Örvendetes hirt közlök önökkel : hivatalos tudósítás szerint gróf Batthányi Lajos, hazánk jeles polgára, mártius 16-án Ő Felsége által a magyar felelős kormány elnökévé neveztelett.

Isten legyen önökkel. Jelszavunk : Szabadság, béke és rend. Nagy-Váradon, martius 22-én. 1848.

A polgári rendőrség vezére :

Beöthy Ödön.

— Az eredeti if. Bölöny Sándor okmánygyűjteményében. —

VI.

Sántha Györgynek, Biharvármegye II-od alispánjának szózata Biharvármegye népéhez.

S z ó z a t B i h a r m e g y e n é p é h e z.

Magyarország független ministeriuma megalakult. A nemzet azon része, mely alkotmányos szabadságért, főkép pedig a jobbágy-ság terheinek könnyítéséért vívott minduntalan, felséges királyunk által az ország kormányzásával megbizatott, és első hivatalos rendelkezése, mely ide mellékeltek, a megye alispánjához már meg-

érkezett. A legmagasztosabb öröm lengi át a hazát kelettől éjszakig, déltől nyugotig. És e megyének első kötelessége részesévé tenni ez örömnnek a népet, melyre rövid időn egy szebb, egy jobb jövőendő hajnala okvetetlen felderülend. De kötelessége a megyének figyelmeztetni a népet arra is, hogy a jót akaró kormánynak mindenek felett gyámolító kezekre van szüksége. A kormányok legerősebb gyámola a bizodalom. A bizodalom akkor nyilvánul leginkább, ha a béke és rend meg nem zavartatik, a fenálló törvények pedig tiszteletben tartatnak. Megyénk minden rendű polgárai! itt az idő megmutatnunk, hogy a szabad alkotmányos intézetek élvezésére érettek vagyunk, s hogy tudjuk azt is, mikép a szabadság csak akkor üdvösséges, ha a renddel karöltve jár. Teljesítsük tehát mindnyájan kötelességünket, mely abból áll: engedelmeskedni a törvénynek, és kihágások által nem veszélyeztetni a szabadságot. Erre hi fel bennünket e fontos pillanatban a haza, ezt kívánja tőlünk a nemzet. Engedjünk időt a kormánynak, hogy törvény útján létesíthesse mielőbb azon változtatásokat, melyek a szabadság és a nép érdekében szükségesek, s a melyek, hogy létesülni fognak, Batthyány és Kossuth ministerek dicső nevei kezeskednek. Éljen a király, hűség és bizalom a kormányhoz !!!

Biharmegye felelős másod alispánja :

S á n t h a G y ö r g y.

— Az egykoru nyomtatvány if. Bölöny Sándor okmánygyűjteményében —

VII.

Batthyány Lajos gróf 1848. évi mártius 22-iki körirata Biharvármegye első alispánjához, a köznyugalom fenntartása tárgyában.

Első alispán ur!

Azon mozgalom, mely roppant erővel egész Európát megragadá, hazánkat is áthatotta; ős alkotmányunknak századokon keresztül fennállott viszonyai a leggyökeresebb átalakulás küszöbére jutottak, mely eddigi kötelékeinek megtágulása nélkül nem történhetik meg. — Uj alakot ölt magára hazánk, a jognak és kötelességnek újabb, a réginél igazságosb arányban lesznek osztályosivá az ország minden polgárai.

Azon meggyőződést táplálom lelkemben, hogy midőn a szabadságnak részei szaporodnak, a rendnek és tartós belbékének

elemei is szaporodnak, mely országban több jogszerű érdek nyer kielégítést, ott többen vannak azok is, kik a fennállónak hű és erős támaszai. — Ezért azt hiszem, azon törvényjavaslatok, melyek a jelen országgyűlésen mindkét tábla által elfogadtattak, olyan természetűek, hogy a nép nagy tömegének megadják azon megnyugvást, mely e pillanatban Európa legtöbb népeinél hiányzik.

Ugy látszik hazánknak van fentartva ama dicsőség: vesztélyes megrázkódtatás nélkül bontakozni ki azon ó elavult rendszerből, mely anyagi és szellemi kifejlődésére egyiránt nehezkedett. Éppen nem lehet pedig róla kételkedni, ha hatásai és hivatalnokai folyvást ébren lesznek és virasztanak a haza közsorsa felett.

És éppen erre hívom első alispán urat, midőn a szabadság alapjára jutottunk, az ezen iránybani haladás feltétele a béke, rend és bizalom. Ha valaha drága és kívánatos volt a rend és bizalom, most kívánatos.

Nemsokára elenyészik utolsó nyoma is annak, mi az országbeli lakosok közt irigységet, egyenetlenséget, bosszút gerjesztetett. Kettős kötelesség akkor meggátolni a rendetlenséget, midőn annak szerző oka maga nem sokára a történeté leend.

Tudására van első alispán urnak, hogy a közös teherviselés mind a két tábla által elfogadtatott, hogy az urbéri jövedelmek jelenleg felfüggesztettek, kártérítése iránt a földes uraknak a legközelebbi országgyűlés fogván gondoskodni. A nemességben és birtokosokban amaz esemény elferdítve, gerjedezést szülhet, emez az eddig adózóknak nevezettekben tulzott elbizást, és így mindkettő rendetlenségnek válhatnék alapjává. Ez összeütközést idézhet elő. Ez az a mit el kell háritanunk minden erővel. A rendet békét, fenn kell tartanunk okkal és erővel, — egyiknek vagy másiknak hatnia kell.

És ez irányban munkálkodni annál szükségesb, mivel az országgyűlés hihetőleg mi hamar be fog rekesztetni, és kívánatos, hogy annak eredménye csendes, higgadt elmével és szívvvel fogadtassék országszerte.

Mindenesetre hivatalomnál fogva kötelességebe teszem első alispán urnak a következőket :

1-ör. E rendeletem vétele után alkottassék egy állandó választmány, mely figyelemmel kísérvén minden netaláni mozgalmakat, veszélyes következményeinek megelőzéséről mindenképpen gondoskodik.

2-or. A járásbeli tisztviselő urak, kiknek buzgalmát jelen korban, a haza szent nevében veszem igénybe, sűrűen forogván a járásukbeli minden rendű lakosok közt, ügyekezzenek a balhireket megdönteni, és megmagyarázni a dolgok igaz fekvését; ahol felelmesb mozgalmak vétetnek észre, oda különös megbízással tekintélyesb tagok is küldethetnek.

Általában a törvényhatósági működés s hatalom egy perczig se lankadjon meg.

3-or. Városokban s népesb helyeken a vagyonosb osztályból oly őrsereg alkottathatnék, mely már együtt tartása által a személy és vagyonbiztonságot fenntartani képes leend. Rendelet van téve, hogy a kincstári lerakott fegyverek elnöki felhívásra ideiglenesen kiadassanak.

Apróbb helységekben a katonaság sikeresben és czélszerűbben alkalmaztathatik.

4-er. Legfőbb helyen lépéseket tettem, hogy a mennyiben jelenben az országban kevés katonaság van, több katonaság, s jelesen csak magyar ezredek hozattassanak.

5-ör. Mindenestre mulaszthatlan kötelességébe teszem első Alispán urnak, hogy szükség esetében tüstént, de mindenestre minden három napban tudósítson a megye állapotáról, e tekintetben egyúttal első levelében arról is: a hatóság kebelében miféle és mennyi katonaság fekszik.

6-or. Egyszersmind tudósításának párját a királyi helytartó tanácshoz is küldje meg, mely sietős esetekben szinte fog rendelkezni.

Óhajtandó, hogy az Európa szertei forrongás veszély nélkül muljék el fejünk felül. A törvényhozás igyekszik elhárítani mindent, mi anyagul szolgálhatna reá. Nem nézte, nem nézhette egyes osztályok érdekeit, mert a haza képe lebegett szeme előtt; ezt kellett megmenteni, miután a nemzet független felelős kormány nyal bir, miután alkalmasint sikerülend elhárítania mindent, mi a haza összes lakosainak egy közös érdekbeni egyesülését gátolhatná; teljes tökéletes, századok óta epedő szívvvel óhajtott felvirágzására a nemzetnek, nem kell más, mint béke, rend, bizodalom, a népben egymásközt, és azon érdekeket is megvigasztalni, melyek most az idők súlyát tetemesen érezték.

A helyzet e nagy fontosságánál és a thrón magas érdekeinél fogva a közcsend és rend fenntartására nézve felelőssé teszem

alispán urat -- A rend kérdése nem kevesb most, mint a szabadság kérdése is.

Kelt Pozsony, mártius 22-én.

Gróf Batthyányi Lajos,
ministerelnök.

— A hiteles másolat Biharvármegye 1848. évi jegyzőkönyvében 239. sz. alatt. —

VIII.

Szemere Bertalan 1848. évi ápril 16-iki rendelete a főispáni helytartók hivatalaiktól fölfüggesztésök s a főispáni fizetések iránt.

R e n d e l e t.

Miután a megyék kormányzása főispánok helyett helytartókra alkotmányellenesen bízott;

Miután a megyei főkormányzóknak fizetései a törvényhozás mellőzésével emeltettek fel, és e felemelt állapotban az országgyűlés kijelentett akarata ellen tartattak fenn;

Ezennel rendeltetik:

- 1) A megyék főispánhelyettesei hivatalaiktól felmentetnek.
- 2) A megyei főispánok fizetései az 1845-ik év előtti állapotba helyeztetnek vissza.
- 3) Azon utasítás, mely a megyei főispánokra nézve 1845. augusztus 14-éről adatott ki, megsemmisítettétvén, kötelességöknek a törvények rendeletéhez képesti teljesítésére utasíttatnak.
- 4) Mely megyékben jelenleg főispán nincsen, azokban, addig míg főispán nevezetnek ki, törvény értelme szerint a kormányzás az alispánt illeti.

Pest, ápril 16. 1848.

Belügyminister:

S z e m e r e B e r t a l a n.

— A »Pesti Hírlap« 1848. évi ápril 18-iki 33-ik számából. —

IX.

Szemere Bertalan 1848. évi ápril 23-iki rendelete a kapcsolt részek viszzacsatolásuk iránt.

R e n d e l e t.

Miután az 1848-iki VI-ik törvénycikk az 1836-iki t. cikknek azonnali végrehajtását rendeli;

Miután ugyanazon 1848-iki VI-ik t. czikknek 1-ső §-a szerint Kraszna, Középszolnok, Zarándmegye, Kővárvidéke, Zilah városa az országnak elválhatatlan kiegészítő részét teszik ;

Miután e most nevezett törvényhatóságok az erdélyi kormányshéktől, kincstártól, s főtörvényshéktől függeni megszűnván, a vissza csatolási viszonyok részleteinek sietős szabályozása ugy az igazság, mint a törvény által egyaránt követeltetik ;

A belügy ministere előterjesztésére rendelem ezennel :

1) A visszacsatolási viszonyoknak részletes szabályozása végett királyi biztosság, és ennek tagjaivá Báró Weselényi Miklós első, Beöthy Ödön másod elnökképen, Asztalos Pál, Somossy Ignác, Bay Ferencz ülnök tagok képen, s az utóbbi egyszersmind tollvivőül is, kineveztetnek.

2) E királyi biztosság munkájához fogni tüstént és haladéktalanul tartozik.

3) A szükséges utasítás kidolgozásával egyetemben jelen rendelet végrehajtása a belügyministerre bízatik.

Budapest, ápril 23-án 1848.

I s t v á n, nádor s királyi helytartó.

Belügyminister :

S z e m e r e B e r t a l a n.

— A »Pesti Hirlap« 1848 évi ápril 26-iki 39-ik számából. —

Miskolczy Károly sárréti járási főszolgabírónak az 1848. évi ápril 26-ról kelt körlevele sárréti polgártársaihoz, a közrend fenntartása érdekében.

K ö r l e v é l.

Sárréti polgártársaim !

Korunk a magyar nemzet szabadságának arany korszaka.

Folyó évi hongyülésen alkotott törvényczikkek honunkat ujja teremték. Ezek adák meg a népnek a szabadságot, miszerint eddigi urbéri birtokát sajátjának mondhasa, s annak használatában sem földesuri hatalom, sem urbér, sem dézsmaadás által többé ne korlátoztassék.

Megadák a törvényczikkek a népnek az egyenlőséget is.

Egyenlő lön a közteherviselésben az eddig adómentes nemességgel, egyenlő minden polgári kötelességek teljesítésében,

egyenlő a törvény előtt, egyenlő az országgyűlési követek és tisztviselők választásában, egyenlő a jogban, miszerint becsületes iparja után birtokot szerezhet, kiképeztetése után legmagasb hivatalokra is eljuthat.

Igy lőn az eddig adózó néposztály, a nemzet első szülötte: a nemesi renddel összeforrvá, szabadságban, egyenlőségben testvérpár.

Ámde a szabadság és egyenlőség áldását csak a rend fentartásával, a személy- és vagyonbátorság kellő biztosítása, és polgári kötelességeink pontos teljesítése mellett élvezhetjük.

Ki szabadságát szereti, személyét, vagyonát biztos állapotban óhajtja fentartani: szükség, hogy viszont tisztelje polgártársai szabadságát, senki személyét és tulajdonát erőszakos kezekkel ne illesse.

Ki önkényre, erőszakra vetemedik, az a polgári társaság nagy célja, a személy és tulajdon szentsége ellen vétkezik, s megsérti a polgári társaság amaz elvét is: »Senki magának bírāja nem lehet.«

Isten rendeletében keresztyénnek meg kell nyugodni. Valamint nem teremtetünk egyenlőknek arcban, észben, ügyességben: így földbirtokban s egyéb javakban sem voltak az emberek egyenlők s nem lesznek soha.

A szegényebb tehát, több vagyonnal bíró felebarátjának jószágára ne nézzen sovár szemekkel; annál inkább foglalási hajtalmot ne tápláljon keblében.

Botrányos és szivtelen háládatlanság volna, ha az eddigi jobbágyok, volt földesuraiknak, kiktől nyerték szabad földüket, megmaradt birtokaikra erőszakkal vágnának.

Ily merényekre sem fejedelem, sem törvény jogai nem ad s nem is adhat. Ily tettek mindég zavargás és ragadozás undok bélyegét viselnék; a rendbontók, csendháborítók és rablók büntetése pedig irtózatos.

Polgártársak! Vegyétek eszetekbe ezeket: ne figyeljete az értetlenebbeket tévutra vezetni kész ármánykodók, a hiuságból tetszelgő kegyvadászok szavára. Megzavarják ezek a rendet s veszélybe sodorják a népet.

Vagynak nektek jóakaróitok, kik iránt bizalommal viseltettek, kik titeket ámitani, megcsalni véteknek tartanak; vagynak tisztviselőitek, kiknek nemcsak polgári, de hivatali kötelességökben is áll, hogy kétségeiteket eloszlassák, aggodalmaitokat megszüntessék, igaz ügyeitekben védjenek, szabadságaitok felett örködjének.

Ezekhez járuljatok bizalommal ! Tisztviselőitek ajtai éjjel és nappal nyitvák előttetek !

Im a magasztos törvényczikkek megérkeztek. Rövid időn ki fognak községenkint köztetek hirdettetni. Azokat betölteni, megtartani kell, de rajtok tullépni, azokban nem foglalt követelésekkel ellenök járni nem szabad.

Legyetek türelemmel. Majd későbbben, midőn ezen törvények malasztjait voltaképpen élvezenditek, és megismerenditek a szabadság, a polgári és vallási egyenlőség jótékonyosságait : akkor fogjátok áldani azon nemeslelkű törvényhozókat, kik nagyrészt földesurak valának, és szégyenleni fogjátok még a rossz gondolatot is, mely lelkeitekben azoknak személye vagy vagyona ellen netalán felmerült.

Boldog, ki azon polgári körben, mit az isteni gondviselés nekie kiszabott, meglelégedéssel híven működik, és felebarátját testvérileg szereti.

Éljen a szabadság, egyenlőség, testvériség !

E három dicső szavak örömet gerjesztő érzete mutatkozik nemzeti színeink lobogtatásában.

E színek alatt egyesüljünk, előmozdítandók mindnyájunk közjavát s nyugalját, megörzendők, védendők egyszersmind királyunkat, hazánkat ellenség ellen, ha kell.

S itt találkozunk a nemzetőrség egyszerű céljával.

Legyünk minden kicsapongásoktól tiszták, mint zászlónk fehér színe.

Hevitse kebleinket a király és hazaszeretet, vérünket is készek levén érettök, — ha kívántatik, — áldozni ; erre int zászlónk piros színe.

S így reményünk lehet, hogy mi magyar szabad polgárok egyenkint boldogok, országunk pedig nagy és dicső leend ; ezt jósolja zászlónk zöld színe.

Isten velünk !

Kelt B.-Ujfaluban, ápr. 26-án, 1848.

Miskolczy Károly,
főszolgabíró.

— Az egykoru nyomtatvány ifj. Bölöny Sándor okmánygyűjteményében. —

*Gróf Batthyány Lajos és Baldacci ezredes 1848. évi május 16-iki fölhívásuk az első 10 honvédszászlóalj (10,000 főnyi rendes nemzet-
őrsereg) föllállítása tárgyában.*

Hazafiak !

Szeretett magyar hazánk láthatárán veszélyes felhők tornyosulnak.

Minden hazafi szent kötelessége hazáját bel- és külellenségek ellen védeni: ezt igényli a természeti jog, ezt parancsolja a törvény.

A törvény parancsolta nemzeti őrseregen felül szükséges haladéktalanul egy tizezer főből álló rendes nemzetőrsereg fölláttatása.

A haza nevében szólíttatnak tehát fel mindazon honlakosok, kik e rendes nemzetőrseregbe az ország zászlója alá, a királyi trón, haza és alkotmány védelmére belépni kívánnak, hogy magokat a következő hadfogadó (Verbung) helyeken bejelentsek: Pest, Pozsony, Kassa, Miskolcz, Nagy-Károly, Nagy-Kálló, Debreczen, Gyula, Szeged, Eger, Jászberény, Kun-Szent-Miklós, Győr, Komárom, Veszprém, Zala-Egerszeg, Szombathely, Fejérvár, Kaposvár, Szegszárd és Pécs, megjegyeztetvén, hogy az e részbeni toborzás itt helyben Pesten holnap, azaz május hó 17 én a Ferenczvárosi tehén utczában az ottani főtoborzóházban veendi kezdetét.

A belépő nemzetőrök három évi szolgálatra kötelezik magokat; az álladalom részéről fegyverrel s ruházattal láttatnak el, és szolgálati idejük alatt, azonfelül, hogy a hitletétel alkalmával husz pengő frt. foglalópénzt (Handgeld) kapnak, a közvitézek naponkint 8, a tizedesek 16, az őrmesterek pedig 24 pengő krajczár díjt fognak az ország pénztárából huzni.

Szükséges, hogy e rendes nemzetőrsereg tisztekkel elláttassék; e végett felhívátnak a rendes sorkatonaságban szolgáló magyar hadi tisztek, és más a tiszti fokozatra képes hazafiak is, kik e rendes őrseregnél főtisztokül alkalmalmaztatni kívánnak, hogy magokat a nemzeti őrsereg alkotásával és rendezésével megbízott ideiglenes választmány elnökénél, b. Baldacci Manó ezredesnél (Pesten István főherczeg czimü vendéglőben 74. sz. a.) jelentsék; ezennel kijelentvén, hogy egy hadnagy 30, főhadnagy 40, százados 80, őrnagy és zászlóaljparancsnok 130 p. forintos havi díjt huzandnak.

Végre, minthogy az ország rendes nemzetőrseregi lovas ágyutelepet állítand fel, az erre képes rendes tüzérségi magyar egyének és hazafiak felszóllíttatnak, ugyanazon ezredesnél magokat haladéktalanul jelenteni.

A haza bizodalmasan várja fiaitól, hogy mostani veszélyes körülmények közt, a királyi trón, haza és alkotmány védelmére az ország zászlója alá, minél előbb össze sereglendenek.

Pesten, május 16-án, 1848.

Baldacci ezredes.

Grf. Batthyány Lajos.

— A »Pesti Hirlap« 1848. évi május 17-iki 58-ik számából. —

XII.

Mészáros Lázár 1848. évi június 10-iki leirata N.-Várad város tanácsához a nemzetőrsereg kiállítása iránt.

A hadügyminister Nagyvárad város tanácsának.

Budapest, június 10-én. 1848.

Hazámfiai s polgártársaim !

Ujvidéknek nemcsak törvényeinknek ellenállásáról, de felzendüléséről is hallottatok ; ezen hír hivatalos jelentésből bebizonyult.

Midőn ezt közhirré tenném, nem szükséges mondanom mit kíván töletek a trón, a haza, s törvényeink szava, s igénye ? nehogy azt, mit századokon át őseink véstteljes időkben megtartottak, azon szabadságot, mely jövődő jobb létünk alapja, és azon függetlenséget, mely nélkül semmi jót magunknak nem eszközölhetünk, mi ivadékaik dicső őseinknek elveszitsük ; ezen egyetlen nemzeti kincsünk őseinkről reánk szállott hagyomány, melyet a velünk szövetkezett nemzetekre mindég kiárasztott nemzetünk. **Magyarok !** Most tehát védeni, és legmegfeszítettebb erőnkkel fenntartani azt szent kötelességünk ; és azt egyesülten tenni is fogjuk.

Felhivom ennélfogva a Jászkun nemzetet, Hajdu kerületet, Pest, Csongrád, Csanád, Békés, Arad, Szabolcs és Biharmegyéket, Budapest, Debreczen, Késkemét, Szeged, Arad, Hodmező-Vásárhely, Szentes, Szolnok, Nagyvárad, Nagy Körös, Mezőtúr, Gyula és Békés városok vitéz lakosait, miszerint azonnal nemzetőrseregeiket felállítván, a meny nyire lehető, rendes katonaságnál szolgált tisztvirelőkkel maguk

lássák el és rendezzék; — vadászpuska, kasza, kard, pisztoly, füttykös, csákány, buzogány, csákla, vasvilla, sat. ilyen saját fegyvereikkel lássák el magukat, és haladéktalan akép tartsák készen, hogy az első felhívásra a hazának és a már megtámadott Bács, Torontálmegye helységeinek oltalmára, s védelmére lehessenek, hogy azon bűnös megtámadók, törvényszegők, vagyonokat dúlók, — kik korántsem szerbek, vagy horvátok, minthogy ezek a magyar koronáért és nemzetért igaz testvéreként mindég véröket, s életöket áldozták, úgy ezentul is bizonyosan a magyarral közös szabadságunkért fognak inkább buzogni; szerb atyáinkfiai már azért sem lehetnek, minthogy öket a magyar nemzet 180 év előtt a török járom alól menekülve testvérileg karjaiba fogadá, és ezen nemzet hálátlan soha sem volt, hanem ezek elkorcsosodott vakmerő gyülevész népcsoportok lehetnek, — megbüntetve visszaveressenek, és az által közös hazánk békéjét fentartva, királyi trónunk tekintélyét és hazánk integritását megőrizzük.

Hadügyminiszter :

M é s z á r o s L á z á r .

— Az eredeti N.-Várad város levéltárában, szám nélkül, a »Szabadságharcis írományok« című iratesomagban —

XIII.

István nádor 1848. évi június 12-ki rendelete Biharvármegye egyeteméhez a röktön ítélő bíróság föllállítása iránt.

3467/B.

Biharvármegye egyetemének.

Az ország különböző részeiben az alattomos bujtogatások vak eszközévé aljasult műveletlen nép egy része, sem a szabadság valóításában őszinteséget, sem a közös jog tiszteletében készséget, sem a törvények s azoknak végrehajtói iránt engedelmeséget nem tanusít.

Némely titokban működő elégületlenek, a társas életbeli viszonyok, s a törvényhozás által engedett számos jótékonyságok ferde inagyarázatával, a vallásbeli és népfaji különbségekből merített ingerlésnek felhasználásával a népet tévutakra vezetni, elégületlenségre, és erőszakos merények elkövetésére bujtogatni törekszenek.

A naponként sürűbben felmerülő tények szintoly szomorítók, mint aggasztók.

Miután pedig a vakmerő törvényszegést és engedetlenséget, — hogy annak példája a társasági viszonyokat ne veszélyeztesse, — a leghatályosabban megtorolni szükséges;

Miután a törvény ellenállhatatlan uraságát megállapítani, a bujtogatási merényeknek elejét venni, a személy és vagyonbátorlétet biztosítani, a megingatott közrendet helyreállítani, és az országnak a békét visszaadni kötelesség, még rendkívüli eszközökkel is :

Ennél fogva rendeltetik :

Biharvármegye azonnal rögtön ítélő bíróságot állítand fel ; azt gyors és pontos eljárásra utalandja és fenállását a hatóság körébe, haladéktalanul kellően tudomásra juttatandja.

Mely rögtön ítélő jog, a legfelsőbb rendszabályokban kijelölteteken felül, az ország békéjének s a törvényes közcsendnek erőszakos kitörésekkel kísért lázadás, lázítás, lázításra bujtogatás s ennek következtébeni gyilkosságok, rablások, gyujtogatások általi megháborítása eseteire, sőt az e részben megkísérlett, de közbejött törvényes erő által a végrehajtásban megakadályozott merényekre is világosan kiterjesztetik.

Jelen rendelet tüstént kihirdetendő, és, a hirdetés bizonyítványának vétele után, azonnal fogamatba veendő ; érvényessége csak újabb kormányrendelet útján szüntethet meg.

Kelt Budapesten, június 12-kén, 1848.

I s t v á n n á d o r

Belügyminiszter :

királyi helytartó.

S z e m e r e B e r t a l a n.

— Az eredeti Biharvármegye levéltárában 1339/48. irattári szám alatt. —

XIV.

Ercsey Zsigmond képviselővé választási jegyzőkönyve az 1848. évi június 26-áról.

Jegyzőkönyv.

A megyének követválasztói központi választmánya 1848-ik évi június 15-én V.-Olasziba tartott ülésében hozott végzés következtében.

A központi választmány f. év június 15-én tartott ülésében hozott végzésénél fogva a bihari választó kerületben a választás

vezéreül Beöthy László, jegyzőkül pedig Szilágyi László és Kováts József neveztettek ki; kik is a helyszinen megjelenván, a választást nevezett elnök a törvények értelmében tanuságos s a választás szentségének czélját magában foglaló beszédével folyó június hó 26-án reggeli 8 órakor megnyitá. Melynek következtében törvények adta jogánál fogva egyik választó egyén Bige Károly követségre a választó közönségnek Ercsey Zsigmondot ajánlá, s bár az általános többség az ajánlott egyént felkiáltás útján kíváná elválasztani, miután Incze Lajos által Csanády Sándor, Kováts András által pedig Lukáts György követekül ajánlottak, s a legelső ajánló által a szavazatszedő választmányhoz az 1848. törvény 5-ik czikke 31 §-a értelmében Csontos Mihály és Borsi Sándor, a második ajánló által Kalotai András és Máté Ferentz, a harmadik részéről pedig Szabó József és Kiss Károly választói joggal bíró polgárok neveztettek ki, a választás szavazat útján azonnal megkezdetett, és délutáni 3 órakor bevégezelve, az ./. alatt ide mellékelt eredményt állította elő. Melynek következtében Lukáts György 29, Csanády Sándor 206, Ercsey Zsigmond 585 szavazatot nyertek, s így általános többséggel a bihari kerület követéül Ercsey Zsigmond választatott el.

A választásnak ezen eredménye az elnök által a választó közönségnek tudtára adatván, a helyszinen csakhamar megjelent s követül elválasztott Ercsey Zsigmondnak a választási jegyzőkönyv megbízó levél gyanánt a 848. 5 tcz. 44 §-a értelmében kezeihez juttatott.

Kelt Bihar mezővárosában, június 26-án, 1848.

Beöthy László,
a választás vezérletére
kiküldött elnök.

Kováts József,
a választásra kiküldött
helyettes jegyző.

Borsi Sándor,
az egyik ajánlottak részéről
kinevezett választmányi tag.

N. Máté Ferentz,
a második ajánló részéről
kinevezett választmányi tag.

(A mellékletet a 4 ivnyi szavazati névsor képezi.)

— Az eredeti birtokomban volt, s általam a vármegye levéltárába téteményeztetett le. —

XV.

Mészáros Lázár 1848 évi július 4-iki leirata Biharvármegyéhez, a nemzetőrsereg Belényesbe összpontosítása s Vinga felé indítása iránt.

A hadügyminister — Biharmegye közönségének.

Budapest, július hó 4-én. 1848.

Hazánkat és Nemzetiségünket mindinkább növekedő veszély fenyegeti.

Az illyr lázongás már egész Alibunarig kiterjedt, és Temes-megye határszélein napról-napra szaporodnak a szerb segítség által felbátorított ellenséges seregek, felszólítom tehát a megye közönségét, hogy a kitelhető legrövidebb időben minden embert, ki a nemzeti őrseregbe besoroztatott, e parancsom vétele után Belényesen, bárminő fegyverrel ellátva legyen, összegyűlni felhivjon, honnan illető zászlóaljakra rendeztetvén, őrnagyjaik vezérlete alatt Arad és Vingának utba induljanak, ott a Duna és Tisza közötti, valamint a Tiszántuli mozgó hadsereg főparancsnokának báró Bechtold altábornoknak további használatás végetti rendelkezéseit bevérandók. Az élelmezés, meddig a megyébe maradnak, a megye közönségének bölcs belátása szerint lesz elintézendő, mihelyt Bechtold tábornok ur parancsait veszik, az élelmezést és díjaztatást az általa kijelölendő biztosok eszközöndik. Felszólítom még azonkívül a közönséget, hogy mindazon egyéneket a fennérítteteken kívül, kik mind eddig a nemzetőrseregbe be nem sorozták, minél előbb századok és zászlóaljakra beiktatni, és lehető legjobb harczkészi állapotba helyeztetni sziveskedjék.

Mészáros Lázár,

hadügyminister.

— Az eredeti Biharvármegye levéltárában 1668/48. irattári szám alatt. —

XVI.

Szombathelyi Antalnak, Békésvármegye első alispánjának az 1848. évi július 8-iki átíratja Biharvármegye alispánjaihoz, a békési nemzetőség kiindításának tudtuladása tárgyában.

Biharmegye alispánjainak! — Az idő int, hosszas fejtegetéseket kénytelen vagyok mellőzni, azért röviden csak annyit;

Önök talán csak hirlapokból és felületesen sejtik azon bajt, melyet az illír pártütők okoznak, s melyhez mi közelebb állunk, -- mi azonban már ministeri rendelet által fel vagyunk szólítva, hogy segédelmet nyujtandók a bánáti zaklatott népnek, Makóra induljunk, és azóta, a mióta e rendelet következtében a szükséges lépéseket megtettük, naponta a legszomorubb hírek érkeznek. Torontálmegyének a határőrséghez eső 8 helységei már elpusztítottak, lakosai már földönfutóvá tettek, vagyonuk felprédáltatott, Szerbia és Magyarország közt az őrvonalak felbontattak, és az eddigi szerencsés kísérletek által felbátorodott rabló vad csordák akadály nélkül naponként szaporodnak.

Mi tehát Istennek szent nevében véreink és magunk megmentéséért fegyvert fogva, f. hó 12-én 3000-en Makó felé, hová rendelve vagyunk, utnak indulunk, sorsunk mi lesz, a jó Isten tudja; önt ezeknek tudósítása mellett, arra kérem fel, hogy vévén ezen leveletem, azonnal rendelkezék, hogy Békésvármegyét övedző bihari községekben mindenütt egész Váradig futárok állittassanak. Egyszersmind az őrseregek, legalább a legközelebb esők, készen legyenek, hogy míg mi távol leszünk, lakóhelyeinket és határainkat senki ne háborgathassa, s az első vész szóra, mint szomszédunk, segedelműnkre siethessenek.

Ha ön további tudósítás előtt Békésmegye hatóságával értekezni akarna, jó lesz ugy a czimen megjegyezni, hogy bontsa fel az, kire az alispáni hivatal vitele hívva lesz, mert e részben még bizonyosat nem irhatok, magam pedig, a körülmények ugy hozván magokkal, Békésmegye fegyveres népének élére állva, megyek oda, hova veszélyes, de elengedhetlen polgári kötelesség hív.

Isten áldja meg önöket, s óvja meg szeretett hazánkat.

Kelt Gyulán, július 8-án, 1848.

Szombathelyi Antal,

Békésmegye első Alispánja.

— A hiteles másolat ifj. Bölöny Sándor okmánygyűjteményében. —

XVII.

Mészáros Lázár 1848. évi július 25-iki rendelete a nemzetőrség kiindításának módozatai iránt.

R e n d e l e t.

Minden törvényhatóságokhoz !

Az utóbbi időben kiindított nemzetőrseregnek felállításánál

tapasztalatlanságból nem úgy jártak el némely hatóságok, a mint az czélravezető volna. — Aggastyánok, beteges emberek, gazdasági, családi gondokkal tulterhelt egyének, szinte a kiindulásra kényszerítettettek. — Hasznos hadi szolgálatoakat főképen csak azoktól lehet várni, kik szinte testi erejökre, mint a hadgyakorlatban nyert kiképezésre, az ily terhes kötelességek teljesítésére alkalmasak. — Hogy tehát ne kellessék azon kellemetlen helyzetbe jönni, hogy a már kiindított nemzetőrsegeket, vagy egészen, vagy részletesen haza kell küldeni éppen akkor, mikor már néhány hetekig tartó táborozás által hadi szolgálatra elkészültek volna, — ezenel rendelem, hogy azelőtt, mint a törvényhatóságok nemzetőrsegeiket kiindítanak, tegyenek ide sommás jelentést :

a) Hány összeirt nemzetőr van a megyében vagy a városban.

b) Mennyi van némileg kiképezve és felfegyverkezve.

c) Hányat lehetne önkénteseket (vagy már hosszabb szolgálatra alkalmasokat) kiindítani.

Ha majd ez a jelentés ide érkezik, innen fog kimenni a rendelet, mikor, mennyien és merre induljanak, s hol egyszersmind a szükséges intézkedések meg lesznek téve.

Még egyre teszem figyelmesekké a hatóságok előljáróit : a kiindulásoknál kellő figyelmet fordítsanak arra, hogy ne mind a megyei vagy más hivatalnokok, posta-, só-, uradalmi tiszttek, lelkészek, orvosok stb. késztesse az eljövételre, mert hisz az ily nyilvános tisztviselőkre a hatóságokban, a kormányzás rendje, egészségi szempontból, lelkészeti sat. sat. tekintetből nagy szükség van.

Pest, július 25-én, 1848.

Hadügyminister :

Mészáros Lázár.

— A »Közlöny« 1848. évi 48-ik számából. —

XVIII.

Vukovits Sebő 1848. évi augusztus 5-iki megkeresvénye a biharvármegyei nemzetőrség parancsnokához a nemzetőrsereg gyors kiindítása iránt.

347/K. B.

A Szalontán szállásoló Biharmegyei Nemzetőrsereg Parancsnokságához.

Miként legnagyobb szükség érzetével váratott vidékünkön a Biharmegyei lelkes Nemzetőrsereg: úgy megdöbbenéssel hatott a vidék védelmével foglalkozó haderő vezetőire s a lakosságra a hír, miszerint e lelkes nemzetőrség útját Szalontán megállította.

Ma érkezvén utból, melyet Oravicza tájékán tévők, távollétemben Tessényi János polgári biztos ur sürgőnyt küldött a minisztériumhoz, miszerint, mennyiben ellenkező rendelet adatott volna e nemzetőrségnek, az vissza vétessék, s a sereg megindítása, az előbbi parancs értelmében, ujonnan hagyassék meg.

Én ismervé a vidék körülményeit, melyek között legutóbb veszély gyanánt tűnt fel az, hogy a lázadók, a Becskerek és Versecz közötti távolságot észre véve, és tudván azt, hogy az e két ponton lévő katonaság, a körülte lévő ellenségnek erős zabolában tartására összes hatalmát fordítani kénytelen, azon két pont közötti tájékat kezdtek gyújtással pusztítani, megtámadással retteníteni, s már csatákba is elegyedni kezdtek, mi által a harcznak egy új színhelye nyitlaték.

A lelkes bihari nemzetőrség rendeltetéseül, Versecztől jobbra a Becskerek felé eső tájék védelme volt kijelelve.

Felszólitom hivatalosan a Haza nevében, hogy lépteiket siettetve, ide igyekezzenek.

Temesvár, augusztus 5-én 1848.

Vukovics Sebő,
királyi biztos.

— Az eredeti Biharmegyei levéltárában 2225/48. irattári sz. alatt. —

XIX.

Mészáros Lázár 1848. évi augusztus 7-iki rendelete Biharvármegye közönségéhez a nemzetőrség mielőbbi kiindítása iránt.

(Kivül) 675. K. Mo. szám. A hadügyministertől. Biharmegye közönségének. Nagyváradra. Hivatalból. — Igen sürgős.

Érk. aug. 11-én 1848.

(Belöl.) 675. K. Mo. szám.

A Hadügyminister Biharvármegye közönségének.

Budapest, augusztus hó 7-ikén. 1848.

Meghagyom ezenel Biharvármegye közönségének, e rendeletem vétele után oly intézkedéseket tenni, hogy a megyéből az előbbi rende-

letém folytán síkra szállítandó nemzetőrségből csak 1200 fő, de jól fegyverkezve és felkészülve, azonkívül hosszabb táborozási időre, állittassék az alföldi táborba, és pedig Nagy-Becskereknek **indíttassék minél előbb utnak.** A három vagy hatszáz lovas nemzetőrség kiállítása is az ezekre nézve költ parancsom szerint lesz foganatosítandó. Mind az összegyűlés, mind az elindulás napjáról nekem és báró Bechtoldnak Ó-Becsére jelentést tenni kötelességökké teszem.

A hadügyminiszter :

M é s z á r o s L á z á r .

— Az eredeti Biharvármegye levéltárában 2232/48. irattári szám alatt. —

Riczkó Károly 1848. évi augusztus 19-én kelt jelentése Biharvármegye választmányához az őrsereg kiindulásáról.

(Kivül.) 29. Biharmegye kiindult nemzeti gyal. őrsereg őrnagyjától. Bihar-megye választmányának. V.-Olaszi. Hivatalból.

(Belül.) 29.

Biharmegyei kiindult nemz. gyalog őrsereg őrnagyjától.

Tisztelt bizottmány!

Van szerencsém jelenteni, hogy folyó hó 19-én reggeli 4 órakor kiinduland az 1451 főből álló biharmegyei gyalog nemzeti őrsereg vezérletem alatt Aradnak Szalontáról, és az nap délutáni 5 órakor tovább Fehér-Templomnak, ezen őrseregnek van szuronyos fegyvere 800 darab és 621 darab lándzsája.

Főtisztjei a következők : századosok Mütter Ferencz, Vadd Lajos, Czink József, Baróthy László, Kazinczy Sándor, Fráter Alajos, Szatsvay Imre, főhadnagys : Thuolt Ignác, Borsi Sándor, Török Lajos, Ruszka Imre, Garán Dániel, Péter Lajos, Thuolt István ; alhadnagys : Rédlí Alajos, Éder Antal, Orlandi József, Pinczér Márton, Sztachó Elek, Ferenczi Illés, Koszta Márton, Tóth Pál, Kollár Ferencz, Tom Ignác, Szilágyi Zsiga, Csanády Kálmán, Nagy Lajos, Jánosi Ferencz ; segédhadnagys Waiglí Vilmos.

Tisztelettel.

Szalontán, augusztus 19-én, 1848.

Riczkó Károly. s. k.

őrnagy.

U. i. Vadd Lajos leköszönt, és Mille Dániel lett helyettese.

— Az eredeti Biharvármegye levéltárában 2325/48. irattári szám alatt. —

XXXI.

Vukovics Sebőnek az 1848. évi augusztus 22-ki köszönő levele Biharvármegye közönségéhez a nemzetőrség kirendelése folytán.

(Kivül.) Érke. aug. 26-án. 1848.

482/B. Királyi biztostól. Bihar megye közönségének N.-Váradon. Hivatalból.

(Belől.) 482/B.

Biharmegye közönségének.

A megyei nemzetőrség egy részének megkeresésem folytán oly buzgalommal, és erélylyel e vidékre történt kirendeltetéseért a tisztelt megyének hazafi köszönetemet kijelenteni kötelességemnek ismerem.

Temesvár, aug. 22-én. 1848.

Királyi biztos:

Vukovics Sebő.

— Az eredeti Biharvármegye levéltárában 2386/48. irattári szám alatt. —

XXXII.

Kiss Ernőnek az 1848. évi augusztus 22-iki levele Biharvármegye bizottmányához a lovas nemzetőrség s egy új gyalog zászlóalj kiindítása iránt.

(Kivül.) Érke. aug. 24-én. 1848. d. e. $\frac{1}{2}$ 7 órakor.

425. Bánsági mozduló had parancsnoka. Nemes Bihar megye állandó bizottmányának. Nagyváradon. Hivatalból **Sürgőnyel** auguszt. 22-ik délelőtt.

(Belől.) 425. sz.

Bánsági mozduló had parancsnoka.

Nemes Bihar megye állandó bizottmányának.

Nagyváradon.

A ns. megye kebeléből kiindult 1500 főnyi, példás lelkesüléstől áthatott nemzetőrsereg tegnap este Riczky Károly őrnagy ur vezérlete alatt itt megérkezett. Hálataljes öröm az érzet, mely eme derék zászlóalj megszemplésénél keblemet elfogta, s melyet a ns. megyének e rövid soraimba kimondani mit se késhetek. — Midőn tehát hazafias részvétét s indulatát a ns. megyének lelke mélyéből köszönöm, egyuttal, egy belső bizalomtól ösztönözve, kérelmet is merek tenni. Kérelmem következő:

Értesültem, miszerint Gentsy őrnagy ur a ns megyébe egy 300 főnyi lovas őrsereget állit össze, s hogy e célja nagyobb részben

már létesülve is van. — Hazafias tisztelettel sietek, midőn szeretett hazánk biztosítását szorgalmaznám, ennek nevében a ns. megyét felhívni s kérni, hogy az érintett lovas őrsereget, ha szinte egész számban fenn nem áll is még, rögtön ide szállítani méltóztatna, mert midőn ma 4000 békésiek innen haza indulnak, hadseregem végzetlenül meggyengül, s a napról-napra növekedő veszélyt, ha a szomszéd megyék segédkezet nem nyújtanak, megelőzni képtelen leszek. Hazánk szent nevére kérem tehát a ns. megyét, miszerint mind a fenn érintett lovas sereget, mind pedig ha csak lehetséges, még egy, a tegnapihoz hasonló jól felfegyverkezett gyalogzászlóaljat lehető sietséggel ide szállítani, s így hazánk iránti buzgalmát ujabban tanusítani méltóztatna.

Ki kérelmem sikerét megnyugodva reménylem s hazafias üdvözlettel vagyok.

N.-Becskekerek, Augustus 22-én. 1848.

Kiss,
ezredes.

— Az eredeti Biharvármegye levéltárában 2302/48. irattári szám alatt. —

XXXXIII.

*Beöthy Ödön teljhatalmu kormánybiztossá kineveztetése az Alvidékre,
az 1848. évi augusztus 26-án.*

786/B.

Beöthy Ödön királyi biztosnak.

Az ország alsó részeiben kiütött lázadás és ennek ellenében alkalmazandó hadi erő, a tábor támogatása és a polgári intézkedések vezérleti tekintetéből rendkívüli polgári hatalom felállítását tévén szükségessé, ennek következtében mult hó 24-ről kelt rendeletem által Bács, Torontál, Csongrád, Csanádmegyékbe és az ezekben lévő királyi városokba Szentkirályi Móricz neveztetett ki királyi biztosul, adatván neki teljes felhatalmazás mind a tábori főhadi parancsnokkal egyetértőleg leendő munkálkodásra, mind a polgári és büntető ügyekben szükséges mindazon intézkedés tételére, jelesen rögtön ítélő bíróságok alakítására, mit a pártütés legyőzése s a békének minélelőbbi biztosíthatása végett jónak és sikerre vezetőnek találанд.

Miután azonban nevezett királyi biztos egyszersmind az alsó részekben táborozó jász-kun seregnek is vezére, s ezen állásával

hosszabb időre alig egyeztethető a fentebb említett és magában is több oldalú elfoglaltatást kívánó királyi biztosi működés: ennél fogva őt annak további teljesítésétől saját ismételi kérelmére felmentvén, ugyanazon rendkívüli hatalommal, a mivel az eredeti kiküldés történt, említett hatóságokba királyi biztosul ezennel önt nevezem ki.

Hivatalos teendőit bővebben megértendi ön az elődje számára kiadott és másolatban ide mellékelt utasításból, önnek feladata levén az itt foglaltakat saját belátása szerint alkalmazni, s általában abban pontosítani kiküldetése szellemét, hogy a hol lehet, kiméletesebb eszközöket használva, de ha ezek nem mutatnának foganatot, bármi módon is, rend és béke eszközöltessék.

Az illető hatóságok a kellő engedelmességre már utasítvák.

Kelt Budapesten, aug. 26. 1848.

I s t v á n nádor s kir. helytartó.

Belügyminister:

S z e m e r e B e r t a l a n.

— A »Közlöny« 1848. évi 83-ik számából. —

XXIV.

Batthyány Lajos grófnak az 1848. évi szeptember 14-ki leirata Biharvármegye főispánjához, Beöthy Ödönhöz, újabb toborzás iránt.

(Kivül.) 9460. A miniszerelnöktől. Beöthy Ödön Biharvármegyei főispán urnak. (ha a címzett ur hon nincs, a tüsténti végrehajtásra az utána következő hivatalnok köteleztetik.) Hivatalból. Sürgős. V.-Olasziban.

(Belől) 9460.

A miniszerelnök Beöthy Ödön biharvármegyei főispán urnak.

Addig is, míg a katonaállítás iránti törvénycikk Ő felsége által szentesítettnek, a veszélyben lévő hazát védelmi eszközök nélkül hagyni nem lehetvén, az alsóház határozata nyomán felhivom önt, hogy a honvédsereg szaporítására e rendeletem vételetől azonnal toborzást indítson, s a beállottak száma felől engem mielőbb értesítsen.

Az ekként kiállítandó sereg egyenesen a felállíttatni kezdett honvéd zászlóaljok szaporítására lesz fordítandó, s új honvéd-zászlóaljjá alakítandó, melyeknél az ügyvezetési s vezérlési nyelv, zászló, ruha és jel magyar leend.

Az ekként kiállítandó honvédsereg az ország békéjének tökéletesen helyreállítására szolgáland, s ha ezen idő nem tenne annyit, mint a mennyi rendes katonáskodási idő gyanánt törvény által meg fog állapittatni, a kitöltött honvédi szolgálat be fog számittatni.

Igyekezzen ön czélszerű rendeletek által oda munkálni, hogy a veszélyben forgó haza mentő karok után várakozni kénytelen ne legyen.

A toborzás megkezdéséről rögtön, haladásáról időről-időre, elvárom a tudósítást, s később a részletesebb feltételekkel azon számot is tudatandom önnel, mely a kormányzata alá bízott hatóságra népessége arányához képest háruland.

Kelt Budapesten, szeptember 14. 1848.

Batthyány Lajos.

— A hiteles másolat N.-Várad város levéltárában, szám nélkül, a »Szabadságharcírományok« című csomagban. —

XXV.

Haller Sándor grófnak az 1848. évi szeptember 16-án kelt nádori fölhatalmaztatása a bihari nemzetőrsereg egy részének mozgósítására.

Ezennel Haller Sándor grófot, mint czimzetes őrnagyot felhatalmazom, hogy ő a bihari megyei nemzetőrsereg egy részét mozoghatóvá tegye, s azt mint parancsnok a megye közremunkálásával saját belátása szerint alkalmazza.

Budapest, szeptember 16-án 1848.

István nádor s kir. helytartó.

Gr. Batthyány Lajos.

— A hiteles másolat Biharvármegye levéltárában 2415/48 irattári sz. a. —

XXVI.

Hodossy Miklós kormánybiztossá kineveztetése Biharvármegye területére nézve, az 1848-ik évi szeptember 19-én.

(Kivül.) Érk. szeptember 23-án. 1848.

(Belöl.) 633. E.

A miniszterelnök Biarmegye közönségének.

Bizván Hodossy Miklós ur buzgó hazafiságában s erélyesség-

gében, miszerint a hazának jelen vészes perczeiben annál hasznosabb szolgálatokat tehessen, őt e megyében kormánybiztosul neveztem ki, s felhatalmaztam, hogy a honvédsereg szaporítása tekintetéből állítandó toborzás iránt e megyéhez kiadott rendeleteimnek minél gyorsabb s minél sikeresebb fogamat szerzése végett mindazt megtehesse, mit e részben jónak, hasznosnak és czélszerűnek találанд.

Miért is e megyének meghagyom, hogy őt kormánybiztosul tekinteni, s minden rendeleteinek pontosan engedelmeskedni szigorú köteletségének ismerje.

Pest, szeptember 19-én. 1848.

Batthyány Lajos.

— Az eredeti Biharvármegye levéltárában 2417/48. irattári szám alatt. —

XXVII.

Gencsy Pál jelentése az 1848. évi október 11-ről Biharvármegye honvédelmi választmányához a lovas nemzetőrség október 2–11 ig terjedő működéséről.

(Kivül.) Érkez. október 14-én. 848.

Kiadtam elnököleg, 14-én octob. 1848. a megyei honvédelmi választmánynak

Hodossy Miklós ur s társának. Thurzó,

Biharmegye lovas nemzetőrparancsnokától. — Nemes Biharvármegyének.

Nagy-Váradon. Hból.

(Belől.)

Tisztelt Megyei Bizottmány.

Folyó hó 2-án Temesvárra megérkezvén, több kellemetlenséggel találkoztunk, nevezetesen: meg volt tiltva, hogy a zászlóaljamból senkit be ne eresszenek, de a Temesvár városi előjárók e tárgyban rögtön intézkedtek, és ezen tilalma a vári parancsnoknak megszünttetett, ezen intézkedés mellett megtörtént mégis, hogy egyenként valami 13-an kimenvén a várba, az előkapunál kardjaikat letenni köteleztettek, de egy óra múlva, a városi hatóság ujjoni erélyes fellépése következtén, mindenkinek saját kardja visszaadatott. Másnap Bárkányban lévén állomásunk, onnan pedig f. hó 6-ára Szent-Katalin helységbe állásolni megérkeztünk, de alig szállottunk le lovainkról, midőn Vetter alezredes ur küldöttje azon rendeletet hozta, hogy a kétórányira fekvő Szárcsa helységet a ráczok megtámadván, egy századot a ráczok ellen rögtön küld-

jek ; mit sem késve, egy századdal vezérséggemmel Szárcsa felé ügettem, utközben többektől hallottam, hogy az ellenség, mint egy 1500-an, a helységben vagynak. Századomat kétfelé osztottam, magam felével a baloldalt, felével pedig segédem Pércsy hadnagy urat jobb felől az' ellenséget megtámadni rendeltem, de az ellenség észre vévén jövetelünket a helységből kitakarodtak, s minket az ernesztvázi erdő alatt három ágyulövessel fogadtak, — a század az ellenséget üzőbe vette, kik magokat a lepusztult Neuzina helységbe húzták, s előttünk a Temes vizén lévő hidat felszedték, de mind ezen mitse gondolva, segédem előbb a vizen keresztül menvén, utána az egész század szerencsésen által tört, tul a vizen, minthogy az ellenség több csapatokra osztotta magát, a század is kétfelé oszlott, az egyik szakasz százados Krizsár urral jobbra, segédem Pércsy Antal urral pedig a másik félbalra Neuzina helység vészesb utczáin keresztül az ellenség elébe húzódott. De az bé nem várva a század csapatjait, gyalázatosan három halottat, s egy servianus foglyot magok után hagyva, sánczaikba, hol 6000-en vannak, futottak. Az üldözést tovább folytatni az est végett is nem lehetvén, magam a tartalék századhoz Sz.-Katalinra, az ellenség előtt lévő század pedig a megtámadott Szárcsa helység védelmére éjszakára húzódott s pontosan örködött.

Éjji 1 órakor pedig segítségül három ágyu ugyanannyi szekér löszerrel, egy osztály gyalog sorkatona és egy félszázad Hannoverai huszár Becskerekéről szabad rendelkezésem és parancsnokságom alá azon utasítással küldetett, hogy ezen tájékat az ellenségtől minél előbb tisztává tegyem. E rendelet mellett rögtön hadi tanácsot tartottam, s melyben másnap viradóra Bot végvidéki helységet előbb hamuvá tenni, s a mellette levő tamasováczi rácz tábort megtámadni komolyan megrendeltem. Fájdalom azonban alig egy pár óra mulva ezen szép tervemet Vetter főparancsnok azon rendelete, hogy rögtön zászlóaljjammal és az ágyuteleppel Becskerekre menjek, megsemmisítette ; éppen utközben voltam, midőn a tegnapi ellenség jövele és elővédjei felállításáról jelentést vettem. Nem késtem hazafiui kötelességem szerint rögtön egy les, és kipuhatóló őrcsapatot az ellenség táborára felé kiküldeni, de egy óra multával a csapat azon hirrel tért vissza, hogy az ellenség ismét vissza húzódott ; este felé lévén az idő, bátor sereggemmel ismét Szárcsára jönni kénytelenítettem ; honnan másnap azaz f. hó 8-án Becskerekre jöttem, hol nagy pompával s tisztelettel Kiss Ernő ezredes és Vetter alezredes urak kíséretével

fogadtattam. S valamint ezekről úgy ezután is minden történetdókról a tisztelt megyét tudósítani kötelességemnek tartom.

Mindezek után azon alázatos kérelmem mellékelem, hogy a megye által megajánlott pótló pénzt, 8 hétre, minél előbb elküldeni a tisztelt bizottmány sziveskedjen.

Kelt Becskereken, 1848. október 11-én.

G e n c s y P á l s. k.,

Biharmegye lovassága parancsnoka.

— Az eredeti Biharvármegye levéltárában 2522/48. irattári szám alatt. —

XXVIII.

Riczko Károly jelentése az 1848. évi október 12-éről Biharvármegye bizottmányához a zsigmondfalvai csatáról.

(Kivül.) Érk. október 18. 1848.

71. Biharmegye gy. n. őrsége parancsnokától. — Biharvármegye bizottmányának N. Váradon. — Hvtból.

(Belől.) 71.

Biharmegye gy. n. őrserege parancsnokától.

Tisztelt bizottmány! Folyó hó 8-dikán este Zsigmondfalván az előőrségen megtámadtattak esel által a mieink a ráczok által, hol ismét kitüntette magát zászlóaljam 5-ik százada, különösen pedig hadnagy Tomm Ignác ur zászlóaljam 5-ik századából, ki ügyessége és rendületlen bátorsága által az ellenséget mindaddig visszatartóztatta, miglen segély érkezett hozzá. Ez ütközetben elesett debreczeni születésű n. őr Borkó Miklós tizedes az 5-ik századból, ki folyó hó 10-én tisztességesen eltemettetett Becskereken, azonkívül sebesült sincsen. Ugyanekkor elfogatott és elesett több tiszt és közember a ráczok és serbianusok közzül.

Felkérem továbbá a tisztelt bizottmányt arra, hogy miután tudomásomra több más megyék is kaptak ágyukat, sziveskedjen Biharmegye részére is a ministeriumtól kérni 3 drb 3 fontos és 3 darab 6 fontos ágyukat, nemkülömben legalább egy vagy két kitanult tüzéretet sziveskedjen kérni, melyek által a szükséges tüzéri egyéneket, kik önkéntesen, tudom, vállalkozni fognak N.-Váradon, betaníttassák; ezen kérést, tudom, annál inkább méltányolni fogja a ministerium, mivel megyénk egy nagy része oláhságból áll és Erdélyország szélén van, hol már is lázadások mutatkoznak.

Végre ha netalán valahol lázadás ütné ki magát, szivesked-

jen tudósítani a tisztelt bizottmány, és utasítást adni, merre vonuljak haza zászlóaljjammal, mivel ez esetben egyenesen azon részére vonulok megyénknek, hová szükséges.

Tisztelettel maradván

N.-Becsckereken, octóber 12-én 1848.

alázatos szolgája :

R i c z k ó K á r o l y

őrnagy.

— Az eredeti Biharvármegye levéltárában 2523/43. irattári szám alatt. —

XXXXI

Marzsó Imre jelentése Biharvármegye bizottmányához az 1848. évi october 20-ról, a bihari gyalog nemzetőrség 2-ik zászlóaljának october 13—20-ig terjedő működéséről.

(Kivül.) Érke. október 31-én. 1848.

17. sz. Biarmegye n. őrserege 2-ik gyalog zászlóalja. Biarmegye kormányzó bizottmányának. N -Váradon. — Hivatalból.

(Belül.) 17. sz.

Biarmegye n. őrserege 2-ik gyalog zászlóalja.

N.-Becsckereken, octóber 20-án. 1848.

Tisztelt igazgató bizottmány.

A folyó hó 12-kéről kelt Közlönybe alatt irt Biarmegyében nemzetőrseregi őrnagygyá, ugyancsak a f. hó 14-ikéről kelt Közlöny szerint Papp László volt őrmester mellém segédül hadnagyi ranggal kinevezetvén, magamat és segédemet a tisztelt bizottmány kegyébe és bizodalmaiba ajánlom.

A parancsnokságom alatt levő zászlóalj 5-ik századából 65 k.-gyáni n. örök a 1/2. alatti folyamodványt nyújtották be hozzám az iránt, hogy kérném meg a tisztelt bizottmányt, hogy helységükbe, t. i. K.-Gyánba a birótétel határidejét, míg ők hazaérkezének, elhalasztani sziveskedne. Mely folyamodványokat azon hivatalos kéresemmel küldöm át, hogy azt a tisztelt választmány annyival is inkább eszközteni méltóztassék, hogy azon n. örökbe ezzel az eddig bennök tapasztalt hazafiui buzgóságot és bizodalmat még inkább ébresszük, — kikről eddigi tökéletes megelégedésemet nyilvánítom.

Folyó hó 18-áról Lázárfelden kelt hivatalos jelentése kivonatát ezen zászlóalj 3-ik százada kapitánya Ilosvay Ferencz ur-

nak következőkben közlöm: Folyó hó 13-án állomásomon látva veretvén, térparancsnok százados Mütter Ferencz urral egyetértvén, az ő és az én századomból az önkéntesen vállalkozók közül az ellenség üzésére kiindultunk, én Menszáros Lajos hadnagy urat s 6 tizedest magamhoz vevén, 60 legénynyel délutáni 1 óra tájban Tordán megérkeztem, de már egy pár órával előbb a szerbek innén elvonultak, az ide érkezett parancs Hannover huszárezredbeli kapitány Piquetti parancsnoksága alá rendele bennünket, melynek következtében este felé Basahid alatt táborba szállottunk; másnap 2 század a nagy herczeg Mihály ezredétől, 1 század Hannover huszár, $\frac{1}{2}$ üteg ágyu és százados Mütter Ferencz ur embereivel egyesülve N.-Kikinda alatt szembe az ellenséggel csatarendbe állítottunk, úgy hogy a sorgyalogság a bal szárnyat, a huszárok a jobb szárnyat, mi pedig n. örök ágyufedetül a közepet képeztük, és megkezdődvén a csata, az 1-ső golyók is közibünk repültek, de az Isten mindnyájunkat megtartott, és a huszársággal csatárlánczba előre rendeltettünk, az ostromjelre mindnyájan bámulatos szilárdsággal rohantuk meg elleneinket, de a nagyobb erőnek, kik sánczokba rejtve voltak, ellent nem állhattunk, néhány áldozattal rendbe visszavonultunk; az áldozatok egyike lett a v.-olaszii Kecskés Mihály századomból, ki egy kis golyó által száján koponyáján keresztül lövettetvén, holtan földre terült, ezt lelkesült bajtársai magokkal vissza vinni akarván, amint a földről felemelték, ugyanezen holttestet ágyugolyó zuzá mellbe, és a kis fegyverekből felénk ömlő golyózapor visszavonulásunkat sietteté, úgyhogy a halottunkat letévén, csak fegyverét hozhattuk magunkkal; ezután szekérre ülven, ismét a basahidi táborba telepedénk le. Megérkezett itt a segítségünkre 1 osztály sorkatonaság, 1 század huszár és ujra 3 ágyu, de az ellenség későbbben vett jelentésnél fogva már akkor Rácز Itebe felé visszavonult tamasováczi sánczai felé, melynek következtében parancsnok Piquetti kapitány rendeletéből mi is visszavonultunk; én halottamért a csatatérre egy szekeren néhány őreimet visszaküldöttem, de már akkor csak a meztelenre vetkeztetett holttestre találtak, magokkal mindenétől megfosztva visszahozták, velem Magyarczernán találkozva. F. hó 16-án Lázárfalvára hajnalba megérkeztünk, itt megvizsgálván embereimet, többek ruhái golyótól átllyuggatva találtattak. Mely alázatos jelentésem után n. őreim harczias viseletével egytől egyig dicsekszem, s nem tudnék egyet is nevezni, ki küldői várakozásának meg nem felelt volna. Tegnapi halottunkat Kecskés Mihályt tábori szokás szerint eltemettük.

Jelentem végtére, hogy a t. bizottmány által küldött orvos Guttman József ur, sebész Biber, Lestyán és Nagy Sándor urak ezen zászlóaljhoz f. hó 17-én estve a régiebbek felváltására itten megérkeztek.

Főorvosunk Grósz Albert ur, ki magát s valódi hazafiságát itten 5 hétig tartozkodása alatt a kórház alapítása, betegeinkkel való emberi bánása és ápolása által kitünteté, mindnyájunk hálás köszönetét aratván, tér honába. Sebész Hügel László ur itt a táborba továbbra is maradhatása vágyát nyilvánítván, itt marad. Sebész Biber ur pedig azon jelentése következtében, hogy kerületében több betegek maradván, kik ápolására számot tartanak, visszatérni óhajt, haza bocsájtatik. Sebész Göbel ur a táborban továbbra is szolgálatját önkéntesen ajánlván, fizetés nélkül itten marad.

Jelentések szerint alorvos Biber és alorvos Nagy Sándor 11-ik octobertől 10-ik novemberig havi fizetésöket ottan helyben vették ki, főorvos Guttman József ur és sebész Lestyán ur fizetés nélkül érkezvén, egy havi díjukat octóber 11-től november 10-ig bezárólag, ezen zászlóalj pénztárából vették fel.

Marzsó Imre,
őrnagy.

(A mellékelt kérvényt a tisztek közül Gróf Rhédey István százados Heranus Kajetán fő- s Jedlicska Zsigmond alhadnagy írták alá.)

— Az eredeti Biharvármegye levéltárában 2574/48. irattári szám alatt. —

Kiss Ernő jelentése a hadügyministeriumhoz az 1848. évi october 22-ikéről a bihari első gyalog nemzetőrségi zászlóalj működéséről.

Bánsági mozduló hadparancsnoka.

Hadügyminiszter Mészáros Lázár urnak.

Mint önnek előlegesen is jelteni már szerencsés valék, a Biharmegyei nemzetőrségnek 1400 főből álló 1-ső zászlóalja 10 héti meghivatása idejét betöltvén, ma haza indult.

Én ezen zászlóaljat fájlalva látom távozni, mert jó fegyverkezetés kész gyakorlottságát tekintve, oly hadi testet veszítek el, mely hogy egy más szomszédmegyei őrsereg által kipótölhető volna, kétlem.

De e felett kötelezve is érzem magamat, ezen derék zászló-

aljnak 10 heti itt léte alatt tanusított példás magatartását, szolgálati pontos, hű és mindég kész eljárását, komoly alkalmakban bátor viseletét s mindazon dicséretes tulajdonait, melyek egy jó hazafit s lelkesült hazaőrt diszesitenek, ezennel miniszter urnak ama kéréssel bemutatni, hogy nevezetesen e zászlóalj vezérért őrnagy Riczkó Károly urat, ki parancsnokságában erélyes, eljárásaiban pontos, működéseiben fáradhatatlan, továbbá a zászlóaljnak érdemes, derék tiszteit egyen-egyen, röviden : a zászlóalj tagjait öszvesen, mind meg annyi jeles hazafiakat s a hazának lelkes védőit, a honvédelmi bizottmány kegyébe s méltánylásába ajánlani sziveskedjék.

Becskereken, octóber 22-én 1848.

K i s s,

honvéd-tábornok.

— A hiteles másolat Biharvármegye levéltárában 2575/48. irattári szám alatt. —

Marzsó Imre jelentése Biharvármegye bizottmányához az 1848. évi november 5-ről a bihari nemzetőrség 2-ik zászlóaljának oct. 20-tól november 4-ig terjedő működéséről s helyzetéről.

(Kivül) Ér. november 11. 1848.

27. sz. Biharmegye N. Őrserege 2-ik gyalog zászlóalja. Biharmegye kormányzó bizottmányának. Hivatalból. Nagyváradon. Feladta N.-Becskereken, 5. nov. 1848.

(Belől.) 27. sz.

Biharmegye N. Őrserege 2-ik gyalog zászlóalja.

Biharmegye kormányzó bizottmányának.

N.-Becskereken, november 4-én, 1848.

Gulácsy Imre százados urnak magán viszonyai elintézése tekintetében, ezen zászlóaljtól mult hó 12-től 26-ig terjedő szabadság adatott, ugyancsak mult hó 20-án Álmosdon kelt hivatalos jelentése következtében t. százados ur jelenti, hogy sötét éjjel roppant zápor közt a zeréndi erdön keresztül utazván, szekere felfordult, és egy fegyveres láda bal oldalára zuhanván, nagy sérelmet szenvedett, s akkor is, midőn levelét irta, nagy fájdalmak közt ágyba szegezve volt, azonban a körülte működő orvos Biró Ferencz véleménye szerint egy hét alatt ágyából felkelhet, és tüstént itteni állomására sietend. Mindezek mellett ekkoráig meg nem jelenvén, a t. bizottmányt hivatalosan megkérem, Gulácsy százados

urat felszólítani sziveskedjen, hogy állomása helyére ide rögtön megjelenni el ne mulassza, annál is inkább, mivel a százados nem léte miatt a szolgálat nem szenvedhet.

Kedves kötelességem a t. bizottmánynak jelenthetni, hogy Pálkás János ur ezen zászlóaljtól Torontálmegye bizottmánya által ezen megyei népfelkelés rendezésére, kapitányi czimmal, havonkénti 60 frt. díjazás mellett, a billeti kerületben, elválasztatott, ezen működésében segédül ugyancsak ezen zászlóaljbeli tiszteletbeli hadnagy Jánosz Károly ur rendeltetett.

Dicsekedve jelenthetem azt is, hogy Hankovits kapitány ur és tiszteletbeli főhadnagy Pányik Ernő ur, mindketten már előbb az ellenség megtámadásában és őreink csatározásra vezetésében magokat kitüntették, az ellenséggeli parlamentirozásra több ízben sikerrel használtatnak. Százados Gróf Rédey István ur magány viszonyai miatt ezen hivatalról leköszönvén, hazájába ment, helyébe az 5-ik század közbizodalommal és felkiáltással volt főhadnagy Heranus Kajetán urat századosnak, ennek helyébe köz n. ör Marzsó Lajos urat pedig főhadnagynak elválasztotta.

Jelentem továbbá, hogy ezen környéken az epe mirigy (cholera) eddig már n. őreink között is dühöng, nagyobb mértékben a 6-ik századnál Zsigmondfalván, melynek martalékává eddig már az itt mellékelt halotti bizonyítvány szerint Gyenge Mihály lett, kihez még többen is járulnak, de kikről halotti bizonyítványok hiánya miatt későbbben közlendek.

Végtére azon kérésemet ujítom, melyet már két ízben, egyszer kormányzó alispán urhoz, és egyszer a bizottmányhozelterjeszték, hogy n. őreink számára téli ruhát küldeni sziveskednének, mivel nagyobb részint csak ennek köszönhetni az emberek halálát.

Néhány napok mulva ezen zászlóaljnak is 10 heti csatározási ideje eltelvén, és így a zászlóaljnak haza indulnia kellene, a tisztelt bizottmány ezennel felkéretik, hogy a zászlóaljról mentül előbb e felől rendelkezni sziveskedne, hogy tudhassam magamat mihez alkalmazni, és az itteni tábornok urral hivatásunk felől értekezhessek.

Éppen most érkezett (ide csatolt) 2 halotti bizonyítvány szerint epe mirigyben még következő n. örök haltak el, u. m. n.-rábei Szabó Sándor, n.-rábei Váradi Sándor, n.-rábei Rác Antal, derecskei Lénárd Mihály, n.-rábei Papp János, k.-szántói Domián Gergely s székelyhidi Pál János, nem különben az első

zászlóaljából itt maradt őrmester Komáromi Antal is, kiről a halotti bizonyítvány későbbben megküldetik.

Marzsó Imre,
őrnagy.

— Az eredeti Biharvármegye levéltárában 2707/48. irattári szám alatt. —

XXXXII.

Vay Miklós bárónak az 1848. évi november 7-én érkezett felhívása Hodossy Miklóshoz, segélyküldés tárgyában.

(Kivül.)

Érkezett november 7. 1848. estve 7¹/₄ órakor. Hodossy.

(Belöl.) 1958.

Hodossy Miklós kormánybiztos urnak.

A székely tábor M.-Vásárhelynél az azon vidéken véletlenül összpontosított katonaság ellenébe egy nagy csatát elvesztvén, minthogy hivatalos futárain s azon vidékből menekült egyik kormánybiztos tudósítása szerint M.-Vásárhely felgyújtott, s Udvarhelyszék elfoglaltatott, ezennel sietve szólitom fel kormánybiztos urat: hogy a népfelkelésből ami erőt gyűjthet, ezen hihetőleg pár nap alatt megtámadandó főváros és vidék védelmére haladéktalanul küldeni sziveskedjék.

B. Vay Miklós.

— Az eredeti Biharvármegye levéltárában 2684/48. irattári szám alatt. —

XXXXIII.

A honvédelmi bizottmánynak az 1848. évi november 11-iki leirata Biharvármegye közönségéhez a népfelkelés elrendelésének helyeslése iránt.

(Kivül.) Ér. november 16-án. 1848.

(Belöl.) 2767 E. sz.

Az országos honvédelmi bizottmány.

Biharmegye közönségének.

Biharmegye bizottmánya nov. 7-én esti 10 órakor Váradolasziban tartott ülésének határozata a népfelkelés elrendezése iránt, — miszerint az erdélyi lázongó katonák és ezek által elámitott oláhok megfékezése és a vérengző rablócsordának szétűzésére a

lehető legnagyobb erőt kiállítani fogják, — a honvédelmi bizottmány részéről helyeseltetik.

Pest, nov. 11-én. 1848.

Az orsz. honv. bizottmány:

N y á r y P á l,

h. elnök.

— Az eredeti Biharvármegye levéltárában 2702/48. irattári szám alatt. —

XXXXIV.

Hadik Gusztáv grófnak az 1848. évi november 19-iki elismerő nyilatkozata a bihari lovas őrsereghez.

Nagy Becskereken, november hó 19-én, 1848.

Tiszántuli mozgó őrserei főparancsnoktól.

A Bihari lovas őrseregnek!

Gencsy Pál őrnagy ur parancsnoksága alatt álló Bihari lovas őrsereg vitéz tettel lépett táborunkba. Noha a gyors jövetel által elfáradt lovakon ülven, mégis örömmel támadták meg Szárca és Neusina alatt az ellenséget, és ezen helyekből ki is verték veszteséggel. Mit lehetett tehát várni egy oly lelkes seregtől, ki, noha még akkor gyakorlatlan volt, még is győzni tudott.

Az olta ezen zászlóalj a legszigorubb végőri szolgálatot a legnagyobb pontossággal tévé, és sajnálva távozik innét, hogy vágyainak, — az ellenséggel még legalább egyszer csatázhatni, — nem felelhet meg.

Ezt csak a körülményeknek tulajdoníthatni, és talán hazameneteleik alkalmával szerencsésebbek lesznek.

Vegye tehát őrnagy ur és az egész zászlóalj hazánk nevében forró hálánkat azon lelkesedésért, melyet minden alkalomban tanusítottak, és tartsanak engem barátságokban, én pedig ezen időről, melyet önökkel a becskereki táborban töltöttem, örömmel fogok emlékezni.

H a d i k G u s z t á v,

tiszántuli mozgó őrsereg főparancsnoka.

— Az eredeti Biharvármegye levéltárában 2769/48. irattári szám alatt. —

Vetter tábornoknak az 1848. évi november 20-iki elismerő nyilatkozata a bihari lovas nemzetőrség zászlóaljához.

1007. Bánsági mozduló had parancsnoka.

A Biharmegyei lovas nemzetőrség zászlóaljához.

Tisztelt haditársak !

Ide rendeltetések időszaka elhanyaglott ; házi viszonyaitok intenek ; válnunk kell. — Itt e határon tehát, hol pályánk eltér, bucsut mondok tinéktek is, kik harmadizbeli szép példáját adátok hogy Biharmegye lelkes fiaira büszke lehet ; büszke, mondom, oly fiaira, kiknek harczias lelkülete félni tudatlan, kiknek erős karjai a hon védelmére teremtvék, s kiknek kebleit buzgó honszeretet lelkesíti.

Fogadjátok hát lelkes lovagok, jeles fiai Biharmegyének, szívesen, ha röviden mondom : áldjon meg hazánk szent Istene benneteket mindnyájan. Szolgálati készségeket ezzel összefüggő fáradsalmaitokat hálaérzetünk követi tul honotok határán is ; emléktek pedig kebleinkben halhatatlan, mint ama óhajítás, hogy minket ti se felejtsetek.

Vezessen a sors szerencsés utakon szerető családaitok körébe. Isten veletek.

„ N.-Becskereken, nov. 20-án. 1848.

A had parancsnoka :

Vetter tábornok.

— Az eredeti Biharvármegye levéltárában 2769/48. irattári szám alatt. —

Hodossy Miklós kineveztetése teljhatalmu kormánybiztossá az 1848. évi november 20-áról.

3386. E. sz.

Nyílt rendelet.

Az ország kormányzatával megbízott honvédelmi bizottmány ezennel kinevezi Hodossy Miklóst a Magyarországból Erdély felé működő hadsereg mellé, a hadviselés idejére, teljes hatalmu polgári főkormánybiztosnak ; felszóllíttatnak tehát mindazon vidéken működő kormánybiztosok, ugy minden katonai parancsnokok, s polgári hatóságok, hogy a nevezett főkormánybiztos minden ren-

deleteinek engedelmeskedjenek. A kormánybiztos ur felhatalmaztatik mindazon eszközökhöz nyulni, melyek eljárása sikerét biztosítják.

Pesten, november 20-án. 1848.

Az országos honvédelmi
bizottmány elnöke :

K o s s u t h L a j o s.

— A hiteles másolat Biharmegye levéltárában 2754/48 irattári szám alatt. —

XXXVII.

Hodossy Miklós 1848. évi november 29-iki rendelete Nagy-Várads város előljáróihoz, az ott lézengő fegyverképes menekültek kiutasításuk iránt.

(Kivül.) Vettem nov. 29-én estve 8 órakor.

Biharmegye t. h. főköormánybiztosától. — Nagyvárads városa előljáróinak.
Nagyváradon. Hivatalból.

(Belől.)

Biharmegye t. h. főköormánybiztosától.

Nagyvárads városa Előljáróinak !

Az erdélyi egyesült nemzetőrség parancsnokától őrnagy Szentpály József urtól mai nap azon felszólítást vettem, hogy mindazon puja lelkű ifjak, kik zászlóaljaikat és így a nemzet ügyét hivatlenül elhagyva, kényelemmel lézengenek Nagyváradon, és annak Erdély felőli vidékén, mig mások a táborba szigorognak, haladéktalanul zászlóaljaikhoz vissza utasittassanak, s ha tovább is lézengenének, el is fogassanak.

Ezen általános felszólítás következésében köteles vagyok felkérni az előljárókat, miszerint rendelkezzenek oly móddal, hogy mindazon idegenek, kik állandóan itt maradhatásukat hiteles oklevéllel felállítani nem tudnák, és különben is testi nyomorúság vagy elaggottság által hátra maradni nem kénytelenek, legyenek azok bármely állásuak, felszólítódjanak, hogy tudomásra jutandó felszólítástól negyvennyolcz óra alatt ezen várost azonnal elhagyják, Erdély felé nevezett őrnagy Szentpály József táborába indulandók, ha pedig ezen felszólítást teljesíteni vonakodnának, sajnálva bár, de kénytelen vagyok nyilvánítani, hogy ezen városból végképpen elutasításuk lesz foganatosítandó. Mert mi a me-

nekülő szerencsétlent szívesen ápoljuk ugyan, de közveszély idején pártolásra méltó nem lehet a gyáva.

Várad-Olasziban, november 29-én 1848.

Kormánybiztos:

Hodossy Miklós.

— Az eredeti N.-Várad város levéltárában, szám nélkül. a »Szabadságharci írományok« című iratsomagban. —

XXXVIII.

Hodossy Miklós levele az 1848. évi november 29-ikéről Sántha Györgyhez, az erdélyi hadsereg élelmezése tárgyában.

(Kivül.) Bihar megye fő kormánybiztossától. — Alispán Sántha György urnak. Hivatalosan. Csucsán.

Vettem november 30. 1848.

(Belől.)

Edes barátom!

Élesden november 28-án kelt tudósításodra következőket válaszolom.

Mindenek felett azon kell igyekezni, sőt végre is hajtani, hogy a seregek Biharvármegyéből kitakarodjanak mind egy lábíg, és azokat b. Vay élelmezze és fizesse az álladalmi pénztárból, — te neked van elegendő erélyességed és jó modorod ennek végrehajtására.

Ha seregeink Biharvármegyébe maradnának, általunk élelmezendők, ez az erdélyországi reactionáriusoknak practicája volna — következő módon: a legelső gyáva visszavonulásnál már nem Élesden állanának meg, mert azt mondanák, hogy ki van a nép élve, a seregek kénytelenek Debreczenbe menni; és az ellenség jöhetne szabadon; vagy pedig azt akarják, hogy a kiélt nép szűkségtől kényszerítve fellázzadjon, és ezen lázadás az ellenség elönyömulását könnyítse; hogy ez meg ne történjen, mint irtam, ki kell a seregeknek Erdélybe menni; és ha Báró Vay nem akar gondoskodni, kötelezni kell reá, hogy gondoskodjon, sőt fel kell buzdítani az erdélyi lakosságot is ellenségeink legyőzésére, hadd bontakozzon már ki egyszer a gyávaságból.

Hogy pedig a nép irántunk hajlamában ne csüggedjen, hir-

dettesd meg, hogy bárkinek is károsodást okoztak volna a seregek, azt fizetés által meg fogjuk téríteni ; a mint hogy kérlek is, a hol valami tetemesebb baj történt, azonnal becsültesd meg, és a hitelesen megállapítandó summa mennyiségét nékem megírván, fogok rendelkezni a kármentesítésről, hogy lássa a nép, miképen mi szavunknak állunk.

A mi azt az ottani élelmezést és gondoskodást illeti : méltó hálával tartozik azért néked a közönség, de figyelmeztetlek különösen arra, hogy őrnagy Marsó Imre ur a Sárrétről összegyűlt nemzetőrök napi dijaira utalványoztatott magának 5000 pengő forintot, és erről meg ne felejtkezzél.

Hogy én itt magam személy szerint élelmezésről gondoskodjak, ezt magad látod, hogy tenni nem tudom ; hanem rendelkezéseidnek, ugy e részben megbízott raktárnok Komlóssy Pál által szükségeltetnek előteremtésére és teljesedésére segédkezeket nyujtok készséggel. Ha még is minden esetre azon a vidéken csakugyan kellene gondoskodni élelmi szerekről, ott van mindeneknek előtte az állomány részére lefoglalt lugosi és révi uradalom raktára, gulyája és sertésnyája, ehez nyugtatók mellett, — a kerülhetlen szükség kívánván, — hozzá lehet nyulni, jövőndő beszámolás mellett ; ezután következend a gazdag Grf Batthányi József, ki, ugy remélem, készséggel fogja felajánlani vagyona egy részét a jövőndő kármentesítés biztosításával a hazának megmentésére.

Az Erdélyből elküldött hasznavehetlen honvédszászlóaljat azonnal kísértess vissza Erdélybe, tartsák az erdélyiek, mert mi nem vehetünk tőlök semmi hasznót, a 37 rabot pedig szállítsd ide Váradra őrizet alatt, majd gondoljunk velök valamit.

Az általam megvásároltatni óhajtott 300 mázsa szalonnára pénzt hol veszünk, nem tudom, s ha csakugyan kell abból a nagy mennyiségből kisebb mennyiség, küld be Fényes Menyhértet, hogy Debreczenben vásárolhasson.

Várad-Olasziban, november 29-én. 1848.

Kormánybiztos :

H o d o s s y M i k l ó s.

Hodossy Miklós levele az 1848. évi december 2-áról Sántha Györgyhöz, az erdélyi hadsereg ellátásáról.

(Kivül.) Biharmegye t. h. főkörmánybiztosságától. Alispán Sántha György urnak. Feketetón. Hivatalból. Vettem decz. 3-án, 1848. Feleltem decz. 4-én. 1848.

(Belől.)

Édes barátom!

Közelebb irt leveledből úgy látszik, mintha nem jó neven vennéd, midőn azt mondom, hogy mivel én nem gondoskodhatok mindenről, tehát küldjed be szalonnát venni Fényes Menyhértet, és igazítsd a dolgokat Komlóssy Pállal. Kérlek, légy azzal a szivességgel, és egyezzünk meg abban, hogy akár mit íránk is egymásnak, minthogy közcsejzra és jó akaratból dolgozunk, semmit el ne magyarázzunk, és egymástól rossz neven ne vegyünk.

A dologra térve értesitelek arról, hogy mihelyt készülni fognak fegyverek, azonnal fogok küldeni; kemény töltéseket pedig valamint 27-én küldöttem Katona Elektől 20,700-at, azon módon küldöttem Klobusitzky Istvántól 8,832-öt, és így magad látod, hogy szép mennyiséget. — Orvosok iránt felszólítottam doctor Lukácsot, hogy küldjön négyet. A pénzváltás dolgában, minthogy másképp nem tudok segíteni, értesitem Fényes Menyhértet, hogy annak lehetősége iránt kövessen el mindent. Ötven mázsa szalonnára 900 ezüst forint van utalványozva.

Végre arra kérlek, és vedd ezen kérésemet egyuttal felhatalmazásnak, mint értelmes, okos és tapasztalt ember, rendeld, cselekedd azt, a mit seregeink élelmezése tekintetéből legjobbnak, leghasznosabbnak és leginkább célhoz vezetőnek gondolsz; és ámbár mi ketten katonák nem vagyunk, mégis igyekezzél rajta, valamint én is igyekezendek, hogy a katonák csináljanak helyet Erdélyben, hogy seregeink ott férjenek s ne Biharban.

Azt hallom, hogy némelyek abban működnek, hogy a mi biharmegyei helységeinkben újra meg újra letétessék az esküt az alkotmányra, erre nézve e vélekedésben vagyok, hogy az eskü csak azt kötelezi, a ki felfogni képes annak magasztosságát, a ki pedig erre nem képes, de mégis békésen, józanan és csendesen viseli magát, annak egyszerü meggyőződésből származott jó erkölce legnagyobb kötelezője, és így barátom ne engedd, hogy bármely állásu emberek is olyasmibe avatkozzanak, a mi nem az övék. Kolozsvár,

Urbán, Gedeon és mindezek felett a törvényes szabadság légyen azon iránypont, melynek három elseje legyőzésére és az utolsónak szilárdítására legyen függesztve minden hazafinak gondolatja.

Várad-Olaszi, deczember 2-ik, 1848.

Kormánybiztos :

Hodossy Miklós.

— Az eredeti if. Bölöny Sándor okmánygyűjteményében. —

XII.

Hodossy Miklós levele az 1848. évi december 4-éről Sántha Györgyhöz, Baldacci báró elfogatása iránt.

(Kivül.) Biharmegye főkormánybiztosától. — Alispán Sántha György urnak. Élesden, vagy ott, a hol van. — Hivatalosan.

Érk. deczember 5-én, esti 11 órakor, 1848.

A rendelet teljesített deczember 6-án, 1848.

(Belől.)

Édes Barátom !

Küldök Tábornok Baldacciért és segédjéért ; meghagytam, hogy a te közbejöttöddel, de ha éppen található nem volnál, különben is, minden butorai, szekrényei és ezeknek rejtekei megvizsgálódjanak, s politikai tartalmu irományai vagy nyomtatványai zár alá tétetvén, ő és segédje Váradra hozódjanak biztos kísérettel, innet pedig személyes bántalmaktól megóva a honvédelmi bizottmányhoz felküldődjenek. A többiről Olasz Dénes által.

Várad-Olasziban, december 4-én, 1848.

Kormánybiztos :

Hodossy Miklós.

— Az eredeti if. Bölöny Sándor okmánygyűjteményében. —

XII.

Hodossy Miklós levele az 1848. évi december 5-ről Sántha Györgyhöz, a volt erdélyi határszélen levő bihari nemzetőrség ellátásáról s élelmezéséről.

(Kivül.) Biharmegye főkormánybiztosától, Alispán Sántha György urnak, Élesden. Hivatalból. Nemzetőrőhadnagy Olasz Dénes futárképpen szabadon bocsáttassék.

Decz. 6-án, N.-Várad, 1848.

Érk. Deczember 6-án, d. e. 10 órakor, 1848.

(Belől.)

Kormánybiztos Hodossy Miklós.

Alispán Sántha György urnak !

Jelentésedből nagy megütközéssel olvastam, hogy kormánybiztos b. Vay Miklós a Biharmegyéből oda gyűlt nemzetőrökről egyáltalában nem gondoskodik, s a mint látszik, nem is akar gondoskodni; a dolgon csak úgy tudok segíteni, hogy az alispán Thurzó által a nemzetőrök számára utalványoztattam tizenkétezer, sz. sz. 12000 ezüst forintot számodásod alá, és ezt viszi Olasz Dénes, valamint viszi a nemzetőrök számára löport 22 fontot, ólmot golyóbisokba öntve 77 és $\frac{1}{2}$ fontot, többet a városon össze vásárolni nem tudott, az ugynevezett komisz golyóbist hiába küldöm, mert a vadászfegyverekbe nem fér, viszi még 3000 kapszlit.

Az élelmezésre nézve arról értesítelek, hogy tegnap ment ki újabban Komlóssy Pál számos kenyerekkel, én pedig megkértem Thurzó alispánt, hogy menjen ki a püspökhöz és a káptalanba, és kérjen, még pedig úgy kérjen búzát, hogy bizonyosan kapjon, és a mit kap, egyszerre megfogom öröltetni, és neked elfogom küldeni.

Hallottam azt is, hogy főszbiró Csanády Sándor ur oly módon forgolódik ott sok dologban, mintha én tőlem megbízása volna. Én őt semmire sem bízam meg, s azt se tudom mit csinál ott, szóval az élelmezést, és elhelyezést illetőleg te vagy mindenekben a fő megbízott; Tar Imrét pedig csak arra bízam meg, hogy szemmel tartván mindent, a mi a táborba történik, engem tudósítson.

A káptalantól vettem 500 köből búzát, én azt, — úgy gondolom, — csak itt süttetem ki, és kenyérül vitetem a nemzetőröknek, ámbátor meglehet, hogy kiküldöm.

Várad-Olasziban, deczember 5-én, 1848.

Kormánybiztos :

H o d o s s y M i k l ó s .

— Az eredeti íf. Bölöny Sándor okmánygyűjteményében. —

XLII.

Hodossy Miklós levele az 1848. évi december 5-ről Sántha Györgyhöz, az előbbi levél szerint küldött 12,000 p. frt. mikénti fölhasználása iránt.

(Kivül.) A kormánybiztostól. — Alispán Sántha György urnak. Élesden. — Hivatalból.

Érk. december 6-án hajnalban, 2 órakor. 848.

(Belől.)

Kormánybiztos Hodossy Miklós.

Alispán Sántha György urnak!

Bém tábornok fővezér megy, és mivel ő a nemzetőröket haza bocsátja, tehát az Olasz Dénes által küldött pénzt ne osszad ki hirtelen, hanem csak úgy, hogy ha haza kell nékiek jönni, tehát a pénzből valami megis maradjon.

V.-Olaszi, decz. 5-én. 1848.

Kormánybiztos:

H o d o s s y.

— Az eredeti if. Bölöny Sándor okmánygyűjteményében. —

XLIII.

Thurzó János levele az 1848. évi december 5-ikéről Sántha Györgyhöz, Bém tábornok megérkezése s mikénti tovább utazása tárgyában.

(Kivül.) Biharmegye alispánja Sántha urnak. Élesden. Hivatalból. Lovas katona vigye M.-Telegdig, honnan azonnal vigye lovas ember vagy legény felelet alatt. Indult 5-én deczemb. 1848. esteli 9-ed félórakor. Hodossy.

Érk. december 6-án hajnali 2 órakor. 1848.

(Belől.)

Kedves Gyuszim!

Az erdélyi tábornak teljhatalmu főparancsnoka Bém tábornok ma kedden délután 5 óra tájban ide Váradra megérkezett. Holnap szerdán déli 12 órakor szándékozik innen kiindulni oly móddal, hogy délután 3 óra tájban az Örvénden szállásoló székely katonaságot fogja megszemlélni, és estvére Élesdre szándékozik menni, onnan másnap utját F.-Tóó s Csucsá felé folytatandó, utjában mindenütt a katonai csapatokat és nemzetőröket megszemlélendő, tedd meg tehát a rendelést, hogy mindenütt kivonuljanak s készen várják; ha felkisérnéd Csucsáig, jól tennéd, legalább mutogatni a vidéket; vele Élesden estve bővebben is értekezhetel a szükséges rendelkezésekről; magyarul nem tud, de németül jól beszél. Innen a lovak Élesdig fogják vinni, meglehet, hogy Telegden is meg fog állani, ha valami katonai csapat van ott, de leginkább Örvéndre siet. — Élesden tehát a szállásról, (lehetne a kastélyba szállítani,) úgy egy rendbeli előfogatról is, mellyel odább

meheessen, jó lenne gondoskodni, talán N.-Báródra vagy F.-Toóra is előre lovakat számára küldeni, úgy a szállást is megrendelni.

Sok szerencsét s békétürést a körösvölgyi lakáshoz kíván
V.-Olasziban, december 5-én, 1848.

barátod

Thurzó János.

— Az eredeti íj. Bölöny Sándor okmánygyűjteményében. —

XLIV.

*Bémnek az 1848. évi december 6-án N.-Váradról keltezett rende-
lete a felső erdélyi hadsereg élelmezése tárgyában.*

A felső erdélyi hadsereg fővezérétől.

Hogy a mostani háborus körülményekben az álladalom ter-
hei minden lakosra egyformán háromoljanak, s hogy a seregeknek
ellátása biztosittassék, ezennel parancsoltatik:

Ott, ahol a lakosság oly állapotban van, hogy a katonát
élelmezheti, egy beszállásolt egyénért, — kenyeret is oda értve, —
naponként tizenkét ezüst krajczár fog fizettetni; kenyér nélkül tíz
ezüst krajczár; tisztért két annyi.

Mezei táborba és ott, a hol a lakosság egészen szegény, a
a seregek fejenként egy font hust, két font kenyeret, egy icze
bort és negyven emberre egy font sőt fognak kapni.

A hol lóélelmezési szerek vannak, azokat a lakosok nyugtató
mellett adandják, és azoknak ára következőleg van meghatározva:
zab egy pozsonyi mérő negyvennyolcz krajczár, egy mázsa széna
ötven krajczár, egy mázsa szalma tizenhat krajczár ezüst pénz-
ben; a fa a hely minőségéhez képest fog fizettetni.

A városok és falvak előjáróságai a beszállásolt seregek pa-
rancsnokaitól a szolgáltatott élelmi szerekről és fáról elismerést
kapjanak, küldjék a legelőbb találtató álladalmi pénztárhoz, mely
az egész summát azonnal ki fogja fizetni.

A tábor pénztára az ily módon kifizetett összeget az eredeti
nyugtatóra kiadja.

A kézbesített összegek huszonnégy óra alatt a lakosoknak
kifizetessenek.

Azok, kik a jegyzékek vitelében hűségtelenek, vagy az itt

parancsolt szabályokat fenn nem tartják, azonnal elmozdittatnak, és a kárt megtérítik.

Nagyvárad, december 6-án, 1848.

B e m.

— Az egykoru nyomtatvány ifj. Bölöny Sándor okmánygyűjteményében. —

XLV.

Hodossy Miklós levele az 1848. évi december 6-ikáról Sántha Györgyhez, Bém elutazásának más napra halasztása tárgyában.

(Kivül.) Biharmegye t. h. főkörmánybiztosától. Alispán Sántha György urnak.

Hivatalosan. Élesden, vagy ott a hol van.

Érk. december 6-án esti 7 órakor, 1848.

(Belől.)

Kedves barátom !

Éppen most értesülök az erdélyi hadmenet vezérletével megbízott Tábornagy Bém urnak azon újabbi határozatáról, hogy közbejött körülményeknél fogva már mai napon maga a táborba ki nem fogván menni, az Örvénden létező hadi parancsnokok bővebb értekezés végett még ma rendeltessenek elébe. — Miről téged is kedves barátom oly végett sietek értesíteni, hogy a fővezér ur már e szerint ma semmi esetre ki nem menend, hanem csak holnap reggel várjátok, délelőtt 9 órára.

Várad-Olasziban, december 6-án, 1848.

Kormánybiztos :

H o d o s s y M i k l ó s.

(Hátlapon.)

Hogy a főparancsnok és tábornok holnap oda érhessen, és pedig a K.-Hágó környékét még nappal megszemlélhesse, véleményem, hogy az ebéd, mint megrendelve van, Báródon Visztáknál lenne, a szerint csak arról kellene őrnagy Marzsó Imre urat az éjjel értesíteni, miszerint Bém tábornok ur holnap ugyan, de keveset későbbben érkezend, az ebéd is ugy intéztessen, — mintegy d. u. 1 órára.

Alispán :

S á n t h a G y ö r g y.

— Az eredeti if. Bölöny Sándor okmánygyűjteményében. —

XLVI.

Hodossy Miklós levele az 1848. évi december 6-ikáról Sántha Györgyhez, az erdélyi hadsereg ellátása tárgyában.

(Kivül.) A teljes hatalmu kormánybiztostól. — Alispán Sántha Görög urnak. Hivatalosan. Élesden.

Érk. decz. 6-án esti 7 órakor, 1848.

(Belül.)

Kedves barátom !

Ezredes Riczkó ur az éjjel hozzám intézett sürgönye folytán több kívánatai között, arról is panaszkodik, hogy emberei ruhátlanok, a lovak zab dolgában hiányt szenvednek, és a betegek orvosi szereket nélkülöznek ; sietek tehát téged barátom ezennel felhívni, hogy vévén ezen levelemet, Tar Imre urral egyetértőleg a ruhabeli fogyatkozásukat kipuhatolván, azok, s mineműségök jegyzékeit nekem küld be, hogy e részbeni szükségek arányában intézkedhessek. Mi pedig a zab hiányt nézi, ez már azon 700 köből által, mi közelebb Gévényben felvásároltatott, az elégségig fedezve lévén, azonnal rendelkez, hogy a lovasság és ágyulovak részletei abból rendesen kiszolgáltassanak.

Az orvosi szerek hiányát tekintve: mennyiben Élesden rendes gyógyszer-tár létezik, ezen kellék abból legezélszerűben eszközölhető, annál fogva ezen gyógyszerésznél intézkedj, hogy hadi orvosi rendeletre szükséges szereket adjon ki szabályszerű megterítés mellett.

V.-Olaszi, december 6-án. 1848.

Kormánybiztos :

H o d o s s y M i k l ó s.

U. I. Kész kenyér és liszt kiszállítása iránt is már rendelkeztem, s ennek egyrésze induló félben is van.

— Az eredeti if. Bölöny Sándor okmánygyűjteményében. —

XLVII.

Vay Miklós báró levele az 1848. évi decz. 6-áról Hodossy Miklóshoz, az erdélyi sergek díjazásuk s élclmezésük tárgyában.

2363.

Biharmegyei teljhatalmu főkormánybiztos Hodossy Miklós urnak.

Az Erdélyből visszavonult s ehez csatlakozott ősz-

szes seregek díjazására s élelmezésére nézve legközelebből oly intézkedés tétetett: miszerint az egyes seregek szükségai is a rendelkezésem alatt lévő álladalmi pénztárból ugyan, de a mondott csapatoknak számodással tartozó s e végett elegendő summákkal ellátott parancsnokai által fedeztessenek, így van nevezetesen a csucsai vonalon működő hadseregről is gondoskodva, melynek számára, onnan lett elindulásom napján 10,000 ezüst forintot hagyék mind a mellett is hátra, hogy az élelmezési biztosok jelentései szerint annak részére még akkor némi élelembeli szerek is valának egybe vásárolva.

A mi egyéb iránt az érintett fegyveres erők hadi működéseit s a seregeknek ezzel kapcsolatban lévő elhelyezéseit s szükségelt számát illeti, ezekre nézve a tettekért felelős főparancsnok saját belátásától függő haditervek képezvén az egyedüli tényezőket; e tekintetben meggyőztetésem szerint más bárkinek is a dologhoz szólója nem lehet, valamint végre éppen oly kevés látom azt is által, hogy miért legyen rosszabb s nagyobb felelősséggel járó következése a bihari Körös mentében fekvő falvak seregeink általi kiélésének, mint lenne annak, ha azoknak kormánybiztos ur által tervezett onnani kiköltözése az erdélyi kétségtelesen szegényebb helységeket juttatná még sokkal előbb hasonló, czélszerű élelmezési kezelés mellett azonban mind a két esetben kikerülendő sorsra.

Zilah, december 6-án. 1848.

B. Vay Miklós.

— A hiteles másolat if. Bölöny Sándor okmánygyűjteményében. —

XLVIII.

Hodossy Miklós levele az 1848. évi decz. 6-áról Sántha Györgyhez, a királyhágói erődítési munkálatok iránt.

(Kivül.) Bihar megye főköormánybiztosától. — Alispán Sántha György urnak. Élesden. — Hivatalosan.

Érk. december 8-án, 1848.

A királyhágói munkálat tárgyában.

(Belől.)

Édes barátom!

Mérnök kapitány Schmidt György ur mai napon az iránt tévén hozzám jelentést, hogy a Királyhágón munkába vett zárlak

felállításába azon oknál fogva, mert azon környékbeli oláság, melynek naponta 200 számmal kellene ezen munkában foglalkozni, nem csak hogy rendes erőben, de negyed részben sem áll ki, s azon kevés nép is, mely keze alá jön, rossz szerszámmal lévén ellátva, s minden felügyelőt nélkülözve, a napot téllen csak eltárisznýazza; ezennel tehát felhívlak, megbízlak, miszerint ezen sürgős és a had folytatására nagy fontosságu munkálatnak sikeresítése s mielőbbi bevégezése érdemében hatályosan intézkedj s fogatos módokat találj, hogy valamint egyrészlről a munkások teljes számmal, s jó dolgozó eszközökkel kiálljanak, ugy másrészlről azok mellett szükségelt felügyelőkrl gondoskodva legyen; jelentő mérnök kapitány urral tudatván, hogy a nemzetörség illetén munkálatokra nem köteleztethetö.

Várad-Olasziban, deczember 6-án, 1848.

Kormánybiztos :

Hodossy Miklós.

— Az eredeti if. Bölöny Sándor okmánygyűjteményében. —

XLIX.

Schmidt György százados mérnök jelentése az 1848. évi december 8-ikáról Sántha Györgyhöz, a királyhágói erödítési munkálatok iránt.
(Kivül.) A hágói erödítésekkel foglalkozó százados mérnökkltől.

Sántha György ur Biharmegye alispánjának. Hivatalból. Élesden.

Érk. deczember 10-én, 1848.

(Belől.)

Tisztelt alispán ur !

A Királyhágón felépítendö zárlak és egyéb munkálatokhoz szükséges leend.

1-ször. Naponként legalább 100 gyalog munkás, melyek fejzéken kívül nagyobb részint veremvágó, a többi pedig kapák és a föld hordáshoz szükséges edényekkel ellátva legyenek.

2-szor. Naponként 20 vagy 25 fafaragáshoz értö ácsok, molnárok és oly forma emberek.

3-szor. Miután a fahordás iránt már szolgabíró Servánszky Sándor ur rendelkezett, naponként csak ökrös 2 szekerek, kövek, homok és egyéb hordásra kellenek.

4-szer. Egy lovas szekér a felmenetelre nézve, ugy hogy az a jókori felmehetés végett legalább 3 napra legyen mindig rendelkezve, mert különben a munka nem mehet elő.

5-ször. Egy magistratualis tiszt és egy persekutor.

6-szor. Egy állandóan a muuka bevégezteig itten maradandó ács, kinek fizetését ki fogom adni.

Ezek iránti rendelkezést annál inkább tüstént kérem, hogy így vasárnap folytathassam a munkákat, mivel rossz idő és fagy következhetne be, és akkor azokat bevégezni lehetetlen volna.

Báród, decz. 8. 1848.

S c h m i d t G y ö g y,
százados mérnök.

--- Az eredeti if. Bölöny Sándor okmánygyűjteményében. ---

I.

Hodossy Miklós levele az 1848. évi december 13-áról Sántha Györgyhöz, a felső erdélyi hadsereg élelmezése tárgyában.

(Kivül.) Biharmegye t. h. kormánybiztosától. — Alispán Sántha György urnak.
H i v a t a l o s a n. É l e s d e n.

Érk. december 14-én. 1848.

Feleltem december 15-én. 1848.

(Belől.)

Édes barátom!

Mindenek előtt arról tudósítalak, hogy én nemcsak mindent elkövetek, de becsületes hazafi társaim segítségével meg is teszem és végre is hajtom, hogy a szükséges életmennyiséget beszerezem, ebben hiányosság nem lesz; és addig is, még Élesden sütő kemenczékét állíthatnék, innen Váradról fogom a legnagyobb mennyiséget kész kenyérként a táborba szállíttatni; de minek előtte tovább mennék, ide mellékelem neked b. Vaynak november 6-án kelt levelének mását, melyből megtetszik, hogy az összes sereg élelmezéséről és zsoldjáról való gondoskodás ötletét, mint az álladalm-pénztárának birtokosát, és erről csak azért tudósítalak, hogy Vayt is szorítsad, és ne hagyd nála heverni az álladalmi pénzt.

A mi a szénavásárlást illeti: ezennel felhatalmazlak, hogy valamennyi eladó szénát és szalmát kapsz a Körös völgyén, azt azonnal megalkudhadd, a szerződéseket küld be, és én neked készpénzt fogok küldeni a fizetésre, arra azonban kérlek vigyázz, hogy az alku úgy tegyed, hogy a megvett széna és szalma épségben való maradásáról az eladó tartozik felelős lenni mind addig, míg el nem hordatod, és ha történetesen meggyulna, vagy gondatlan-

ság miatt megázván, kár lenne benne, sem a tűz, sem a gondatlanság által okozott kárt az álladalom nem szenved. Bizok hozzád, hogy a vásárlást az álladalom részére legolcsóbban fogod eszközölni.

Élesden nézzél széjjel, hogy hol lehetne ugynevezett péksütő kemenczéket felállítani oly móddal, hogy ott egyszersmind a sütő mester és legényei lakhassanak. A hely mindenesetre a Gróf Battyány József épületjéből fog kitelni, mert ő nem lakik itt, s míg van lakó nélküli épület, addig máshoz nem nyulunk. Én még a héten kiküldöm a kőművest, és ha akár Élesden, akár Lugoson oltott mész és téglá van, akár kié legyen, azt azonnal megveszed, és a kőművest munkába állítod. — Azon észrevételemben, hogy több élelmező biztosokat kellene felállítani, nevezetesen Kraszna, Közép-Szolnok, Biharmegyébe és az erdélyi részeken, tökéletes igazságod van, de mivel még Vay azon a részeken kormánybiztos, még pedig teljes hatalommal, még most azokon a részeken nem rendelkezhetünk. — Pénztárnoknak örömmel elfogadom Stetina urat, és fogok is a kezéhez pénzt küldeni, az elvállalás kérelmével együtt.

Az ispotályt ami illeti : annak költségeit mi tartozunk viselni, oly móddal, hogy az ispotályba lévő egyének napi díjja és kenyere mindaddig, míg az ispotályból ki nem megy, nekünk adódjon által, és nem az őrnagyoknak, sem a századosoknak, hanem ha előtte kivették volna, azt az ispotály számára beadni tartoznak, azt kívánja a katonai rendtartás.

Tokody szolgabírónak és esküdt Körösynek irtam, hogy járársukba kimenjenek.

Töltéseket most újra rövid nap fogok küldeni.

A katonai csapatok átvonulásáról én szívesen értesítelek előre, de én hozzám e részben még semmi értesítés nem jött; figyelmeztetni fogom Thurzó János alispánt is, hogy a mikor csak lehet, előre értesítsen; hogy lengyelek jönnének, arról semmit sem hallottam, hanem azt hallottam, hogy Debreczenben volna Sándor nevet viselő gyalogezredből egy néhány száz, kik Feketetőra menendők, de hivatalosan semmit sem tudok.

Vas, és rézfőző edényeket küldeni nem tudok, hanem Réven sok a fazakas, valamint Telegden, onnan szerezhetnek magoknak a nemzetőrök főző edényt.

Irnokot, ha szükséged van reá, vigyél, az alispánok mellé a nélkül is van egy-egy fizetéses irnok rendelve.

Hátas lovat, kérdést sem szenved, hogy tarthatsz ott magadnak, s részleteiket az álladalomnak felszámíthatod, de abban megengedj, hogy a megyei lovas katonák közül szolgálatodra nem küldhetek, mert a mostaniak kevesen lévén, a levélhordást sem győzik.

Várad-Olasziban, december 13-án, 1848.

Kormánybiztos :
Hodossy Miklós.

— Az eredeti íj. Bölöny Sándor okmánygyűjteményében.

II.

Hodossy Miklós levele az 1848. évi december 16-ról Sántha György-höz, a táborba küldött Tar Imre megbízatása tárgyában.

Édes barátom!

December 14-én kelt leveledet meglepetéssel vettem, annyiban, a mennyiben azt írod, hogy Gróf Haller Sándor és segédjei által támasztott némely szóhajtások következtében le akar mondani megbízatásáról Tar Imre, és haza akar jönni a táborból. — Tar Imre nekem nem írt, és ennél fogva téged kérlek, légy szives Tar Imrének megmondani, hogy minek utánna neki töllem nyílt megbízása van, én nem látom okát, hogy azokon a mendemondákon miért ütközhetett meg. Mig én ebben az állásban vagyok, szabad nekem ott a táborban megbízottat tartani arra a célra, hogy engemet minden lehető körülményekről tudósítson, és az ilyen ember nem spion, hanem inkább az a spion, még pedig a Magyarország ellenségeinek spionja, a ki nem akarja, hogy tetteiről és működéseiről a kormánynak tudomása legyen. Mond meg kérlek Tarnak, hogy nekem is sokat kell tünnöm, még pedig a honvédelmi bizottmánytól méltatlanul, de csak türrünk a közjóért, mig ki nem adnak rajtunk; ha pedig tudnak rajtunk, legyen más jobb, mint mi.

Én nem tudom miféle újabb rendeletet küldjek Tar Imrének, midőn abban annyi van, hogy a mellett minden jót lehet tenni, rosszat pedig Tartól nem is várhatol, ezt nem azért írom, mintha nem volnék hajlandó újabb megbízást irni, hanem azért írom, hogy küldjetelek hát egy javaslatot, mire bizzam meg Tart. Ugyanis: minek utánna az élelmezési főfelügyeléssel te vagy megbízva, ha a mint írod, hogy Tar Imrét alkalmaztattad, kérdést sem szenved, hogy Tar Imre a te megbízásodnál fogva is, de az én töllem vett

nyílt megbízásom utolsó soránál fogva is egész bátorsággal részt vehet. — Kérlek ennél fogva téged, ne csüggedjeteK és türjeteK.

Várad-Olasziban, deczember 16-án, 1848.

Kormánybiztos:
H o d o s s y M i k l ó s.

— Az eredeti if. Bölöny Sándor okmánygyűjteményében. —

L.III.

Beöthy Ödön teljhatalmu kormánybiztossá kineveztetése a volt Erdélyre s a szomszéd megyékre nézve, az 1848. évi deczember 19-éről.

6036. e. N y í l t r e n d e l e t.

Melynél fogva a honvédelmi bizottmány ezennel kijelenti: hogy Beöthy Ödön bihari főispán erdélyi teljes hatalmu országos biztossá van kinevezve.

Kiküldetése egész Erdélyen kívül még különösen Szabolcs, Bihar, Szathmár megyékre s a kebelökbeni királyi városokra, a hajdu kerületekre és a részekbeli megyékre is kiterjesztetik.

Teljhatalmu biztosi hatósága alá tartozandik még különösen a jelenleg Bem táhornok vezérlete alatt álló felső erdélyi hadsereg is.

Országos biztosi köréhez tartozó ezen egész vidéken ugy eddigi erdélyi országos főbiztos báró Vay Miklósnak, mint minden más kormánybiztosoknak megbízatása megszüntettetik. A kinevezett teljhatalmu országos biztostól függvén, ott, a hol szükségesnek találandja, az általa meghatározandó hatósággal és kötelességgel, addig, a meddig jónak látandja, partiális körben kormánybiztosokat nevezni, vagy pedig a végrehajtó hatalmat rendes hatósági uton eszközzésbe vétetni.

Miért is minden azon vidéki kormánybiztosok utasíttatnak eljárásaikról végjelentésöket a teljhatalmu országos biztosnak beadni, mikre ő belátása szerint fog intézkedni.

Hodossy Miklós azon kiküldetése mindazonáltal, miszerint a felső erdélyi hadsereg élélmezési s ellátási gondjaival mint főtábori biztos megbizva van, mind addig fenhagyatik, mig a teljhatalmu országos-biztos másként intézkedni szükségesnek nem találndja.

Vége megtörténhetvén, hogy a felső erdélyi hadsereg mozdulatai az országos biztos működésének a fen kijelölteken kívül még

más szomszéd hatóságokra is egyes intézkedések által kiterjesztését igényelhetik, az esetben Mármaros, Ugocsa, Beregh, nemkülömben Arad, Békés, Csanádmegyéknek és a kun kerületnek is meghagyatik országos biztos ur rendeleteinek sikert eszközölni.

És ennél fogva ezennel a legszigorubb felelet terhe alatt meghagyatik mindazon katonai és polgári hatóságoknak, kormánybiztosoknak és egyes tisztviselőknek, kikkel nevezett Beöthy Ödön teljhatalmu országos biztos ur ezen nyílt rendelet értelmében érintkezésbe jő, s annak tartalma szerint őket a rendeletnek eszközzésbe vételére felszólítandja, feltétlenül engedelmeskedni, őt működéseiben minden kitelhető buzgalommal és pontossággal elősegíteni, s ekként a nagy fontosságú feladatnak megoldását, melyet teljhatalmu országos biztos ur vállaira a kormány benne vetett bizalmánál fogva fektetett, könnyíteni mulaszthatlan és szent kötelességöknek ismerjék — máskép nem cselekedvén.

Budapesten, december 19-én. (P. h.)

A honvédelmi kormány elnöke:

K o s s u t h L a j o s.

— Az eredeti Biharvármegye levéltárában 2799/48. irattári szám alatt. —

LIII.

Hodossy Miklós levele az 1848. évi december 19-ről Sántha Györgyhez, a honvédek s lőszerek küldésük iránt.

(Kivül.) Biarmegye főkormánybiztosától. Alispán Sántha György urnak. Hivatalból. Élesden vagy Báródon.

(Belől.)

Édes barátom!

Küldöm a háts lovát és a lovaskatonát, a segítségül kért honvédek is ma délután indulnak a szükséges lőszerekkel.

Várad-Olaszi, december 19-én, 1848.

Kormánybiztos:

H o d o s s y M i k l ó s.

— Az eredeti if. Bölöny Sándor okmánygyűjteményében. —

LIV.

Hodossy Miklós levele az 1848. évi december 20-ról Sántha Györgyhez, Riczkó visszavonulására vonatkozólag.

(Kivül.) Biarmegye kormánybiztosától. Alispán Sántha György urnak. Hivatalosan. Sürgöny. Báród, vagy ott a hol van.

(Belől.)

Édes barátom!

Jelentésedet nagy megütközéssel vettük, és minek utánna segítség ment, de annyival inkább, mert azt irtad, hogy egy embert sem veszítettünk, és meg sem vertek bennünket: meg irtam Riez-kónak, hogy előre kell menni, és nincs más választása mint győzedelem vagy halál.

Légy munkás a győzelemben.

V.-Olaszi, deczember 20-án 1848.

Kormánybiztos:

Hodossy Miklós.

Vettem a jelentést 11³/₄ órakor.

(Sántha írása.)

— Az eredeti if. Bölöny Sándor okmánygyűjteményében. —

IV.

Reviczky László fölhívása az 1848. évi december 30-ikáról, a gyalog-vadász csapat alakítására vonatkozólag.

F e l h í v á s.

A hazát s annak alkotmányos független állását megsemmisíteni törekvő ellenség fékezése, annak mint legdrágább kincsének a végveszedelemtől megmentéséért ki ne áldozná mindenét. Azt megmenteni, szilárd eltökélett akarattal s egyesült erővel lehet. — A boldogító cél elérésére tehát a nemzet vesztére esküdött frígyes ellenség ellen egyesülni, nemcsak szükséges, de mulhatatlan kötelesség; mert arany betűkkel aranyra megiratott már ez régen, hogy: »egyesülés által kis dolgok naggyá lettek; egyenetlenség által elenyésztek.«

Ezen indoktól vezéreltetve, teljes hatalmu országos biztos Beöthy Ödön ur felhatalmazásánál fogva, a honvédelmi bizottmánynak a mozgó őrseregről kiadott rendelete értelmében egy gyalog-vadászcsapatot felállítani szándékozván, mindenkit, ki férfias elszántsággal a szabadságot védeni kész, ezennel ünnepélyesen felszólítok és felkérek, hogy a hon, mint közös tápláló anyja megmentésére segédkezet nyújtson.

Ezen vadászcsapat 100 főn alól és 300 főn felül nem alakittatik.

Az alakulás napjától számítva az önként vállalkozók négy hónapra köteleztetnek.

A mint az alakulás ünnepélyesen megtörténik, azonnal a rendes katonaságéhoz hasonló díj és zsold fizetés megkezdetik, az 5 p. forint foglaló pénz is ugyanakkor kiadatván.

Lőfegyverrel mindenki sajátjával látja el magát, melyért is az állománytól mérsékelt fegyver váltásági díjat nyerend.

Az ellenségtől elfoglalt zsákmány a csapat tulajdona, minden hadi fogolyért 5 p. forint díj, minden szuronyos fegyverért pedig váltáságbérül 8—12 p. forint díj fizettetik.

A csapat a rendes hadsereghez nem csatoltatik, csatarendben az ellenség ágyui elé nem állittatik, hanem külön fog az ellenség megsemmítésére működni.

Az aláírási iv az alólirt szállásán Várad-Olasziban a Barátok utcáján 817. szám alatt lesz letéve, naponként reggeli 9 órától 12 óráig, a hol az ajánlkozók neveiket feljegyezhetik, Debreczenben a városkapitányi hivatalnál, — a megyének más helyein a helybeli előljáróknál.

Az alakításra kitűzött határidő 1849-ik év január 24-ke, a mikor az önként vállalkozók s már aláírottak reggeli 10 órakor a várad-olaszi városháznál jelenjenek meg.

A mennyiben pedig a felállítandó csapat czélszerűlegi működése leginkább a golyóbisra használható jó lőfegyverek által mozdittatnék elő, különösen felszólittatnak és megkéretnek általam azon tiszta keblű honfias érzelmű nagyváradi és várad-olaszii polgárok, s más e megye kebelében lakó hazafiak, kik a nagyváradi löveldének tagjai, hogyha a közös ellenség legyőzése végett a csapat tagjai nem lehetnének is, fegyvereiket 4 hónapi használatra nyugtatvány mellett átadni sziveskednének, — a szerencsétlenség esetében kárpótlást az állománytól kiadott rendelet nyomán nyervén. A fegyverek akár Nagyvárad város előljárói kezéhez, akár kezemhez nyugtatvány mellett átadathatnak.

Kelt Várad-Olasziban, deczember 30-án. 1848.

Reviczky László.

— Az egykoru nyomtatvány if. Bölöny Sándor okmánygyűjteményében. —

LVII.

Csány László rendelete az 1849. évi jan. 7-ikéről N.-Várad városához, a lőszer, ágyuk s fűlszerelési tárgyak odaszállításukra vonatkozólag.

Nagyvárad város közönségének.

Ezennel hivatalosan értesitem e város közönségét a felől,

hogy a Pestről Nagy-Váradra rendelt szállitmányok, úgy mint lőpor, ágyuk, katonai ruhanéműek s a fegyvertartáshoz megkívánható készülétek átszállítására Kacsó Lajos urat, Karczag város főjegyzőjét fölhatalmaztam, adván neki hatalmat ezen átszállításra nézve belátása szerint intézkedni, minek következtében hivatalosan fölkérem e város közönségét, s egyszersmind felelőssé teszem a felől, hogy a nevezett Biztos urnak e részbeni intézkedéseit szigoru pontossággal teljesíteni, s ha a szállitmányok lerakására a n.-váradi várban elegendő hely nem volna, magában a városban azoknak elhelyezéséről gondoskodni hazafiui szigoru kötelességének ismerje; és e rendelet végrehajtását annál inkább lehet remélenem, mert a körülmények úgy alakultak, hogy annak gyors, vagy ellenben hanyag teljesítése eldöntő befolyással lehet hazánk jövődjére

Karczag, január 7-én. 1849.

C s á n y L á s z l ó,
fő országos biztos.

— A hiteles másolat N.-Várad város levéltárában, szám nélkül a »Szabadságharci irományok« című iratsomagban. —

LVII.

A honvédelmi bizottmány rendelete az 1849. évi január 11-éről Biharmegyéhez, a népfölkelés elrendelése iránt.

(Kivül.) Érk. január 18-án, 1849.

(Belől.) 240.

Az országos honvédelmi bizottmány elnöke.

Biharmegye közönségének.

Az országgyűlés határozata következtében, úgy a törvényhozó test maga, mint az ország kormánya Debreczenbe megérkezett; e tősgyökeres magyar város körében folytatandó a haza megmentésének s a nemzeti szabadság biztosításának szent munkáját.

A népek istene, ki védi az igazságot s büntetlen nem hagyhatja a honáruló hitszegést, meg fogja e szent munkát végeredményben áldani, ha a magyar nemzet önmagához hű marad, s ezredéves nemzeti életének fentartására erejét megfeszíteni nem vonakodik.

A magyar nemzet nagylelkűen bánt a magyar hazát lakó különféle népfajokkal, megosztotta velök minden jogait, minden

szabadságait, s most köszönet helyett összeesküvést tapasztal a magyar nemzet országos élete ellen.

Már hónapok előtt nyíltan megiraték az országgyűlésnek, hogy az austriai ministerium a magyar király által szentesített s Magyarország önállását biztosító törvényeket semmibe sem veszi, s Magyarországot önálló kormányzatának elörlésével, mint akár-mely tartományt, az austriai birodalomba kívánja bele olvasztani.

Ezen czél eszközzésére szövetkezett a Bécsi udvar a horvát pártutókkal, a rác és oláh rablógyilkosokkal, s nincs istentelenség, melyet a magyar nemzet elnyomására mozgásba ne tett volna.

Ferdinánd császár és királylyal lemondattak a trónusról, s hivatalos hirlapjaikban nyíltan kimondják azon istentelen fogást, hogy ezt azért teszik, mert azon ifju herczeg, kit a trónusra ültettek, nem esküdött meg Magyarország törvényeinek megtartására, s azért azokat nyugodt lélekkel el is törölheti, s a magyar nemzeti lételet fegyveres erővel megsemmisitheti.

Igy gondolnak ők játszhatni a királyi esküvel, a királyoknak Isten és emberek iránt tartozott kötelességeikkel.

És valóban ezen ifju herczeg nem azzal lépett fel a világ előtt, hogy teljesíteni azon feltételeket, melyek alatt a magyar királyi szék a Habsburg háznak őseink által megajánlatott; nem mondá, hogy leteszi a koronázási esküt; nem mondá, hogy meg-
esküszik hazánk törvényeinek, szabadságainak megtartására, még csak nem is szólott a nemzethez a koronázás iránt, nem a király lemondása iránt, hanem egy nyilvános proclamációban az volt első s egyedüli szózata, hogy első gondjának ismeri Magyarországot fegyverrel meghódítani s az austriai birodalom egységébe be-
olvasztani.

Hasonlót nyilatkozott az austriai ministerium az austriai tartományok kremziri gyűlésén.

S mi volt első cselekedete Ferencz József főherczegnek? az: hogy a magyar nemzetnek az élő nemzetek sorából kitörlése végett, nemcsak az illyr, rác, oláh, tót lázadókkal s rablófőnökökkel szövetkezett, hanem fegyveres seregekkel, a magyar nemzet eskütt ellenségei által vezéreltekkel, hazánkat több oldalról megtámadta, s a sok oldalról zaklatott szegény hazánk leigázásában a fővárosig haladott, utjában mindenütt német önkényes kormányzatot hozott be, s a fegyverfogható népet rakásra fogatja s küldi ki az olasz és más népek elnyomására, miszerint ottani seregeit ezen cserencsétlen s hazájokat soha nem látandó kénysze-

ritett újonczokkal szaporitván, onnan viszont minél előbb idēgen zsoldosokat fordithasson a magyar nemzet legyilkolására, s országnak eldarabolásával, a magyar népnek az élő nemzetek sorából kitörlésére.

Ezen egyszerű hü rajz világosan mutatja, miként a mostani harcban nem kevesebbről van szó, mint arról, hogy a magyar nemzet, mely annyi viszontagságok között ezer éven át feltudta magát tartani, megszűnjön lenni, s a szegény lengyel nemzet sorsára juttatva áldozatul essék azon fejedelmi család korlátlan uralkodási vágyának, mely fejedelmi család azt, hogy még él s uralodik, a magyar nemzet példátlan hűségének s tömérdek áldozatainak köszönheti.

Az igazságnak örökké való Istene ily hallatlan árulásnak nem adhat diadalt; de Isten a maga áldását, csak munkáért adja, s csak azon népet segíti meg, a mely életrevalóságát az önvédelemnek készsége által bebizonyítja.

Csak legyünk önmagunkhoz hűvek, az Isten nem hagyhat el, s édes hazánk nem veszhethet el a népszabadság hajnalakor.

Máskor is élt már a magyar ily vészes időt, sőt veszélyesebbet a mostaninál, a török birta Budát, szinte az országnak legnagyobb részét, másik részében pedig német hadvezér zsarnokok dultak; de a magyar nemzet nem csüggedett el, a Tiszának tősgyökeres magyar népe összesereglett a hős Bocskay zászlója körül, s rettenthetlen magaviseletével megmentette a magyar hazát.

Soha még azon magyar földre, melyet a Tisza mos, idegen zsarnokság lábát nem tette büntetlenül. Most sem teendi. A Tisza népe, mely Hevesnek, Borsodnak, Szabolcsnak, Biharnak áldott tereit ősi egyszerűségében, romlatlan érzéssel, erős karokkal miveli, Czegléd, Körös, Kecskemét törhetlen erélyű magyar népével, a szabad Jász-Kunokkal, kik még szolgák nem voltak soha, de kiket most szolgasággal fenyeget a német zsarnokság, a vitéz Hajduk, az ország politikai s vallási szabadságának alapítói, szóval a Tiszai magyar népnek ezernyi ezrei, meg fogják tudni tartani, mit őseik szereztek; nem fogják megengedni, hogy német zsarnokság igába verje a Tisza magyar földét; nem fogják elveszteni azon szent szabadságot, melyért őseik véröket ontották, nem fogják engedni, hogy azon földön, hol a nemzet szabadságáért elhullott magyar ősök szent hamvai nyugosznak, a szolgaság átka nehezedjék maradékaira.

Az ország igazságos védelmi harcza oly karban áll, hogy ha

a magyar nép által lelkesen támogatatik, lehetetlen lesz nem győznie.

Mintegy 120,000 ember áll az ország különböző részein az ellenség előtt, nem kell más, mint az, hogy seregeink a nép lelkesedéséből bátor kitartást merítsenek, mert a katona kétszeres kedvvel küzd ott, a hol látja, hogy a lelkes nép lelkesült segítségére számolhat; ha látja, hogy a nép tömegestől felkelésének győzhetlen erejével fedezi a honvédek hátát s oldalát; ha tudja, hogy a nép lelkesült hangulatánál fogva a haza ellenségeit minden férfiban, minden asszonyban, minden gyermekben Isten boszujának megannyi eszköze veszi körül.

A Tisza lelkes népe eddig is megértette a hazafiság szent sugallatát, bár távol volt a vész saját tüzhelyeitől, seregenként állította ki a honvédeket, önkénteseket s mozgó nemzetőrséget, s bizonyosan nem fog késlekedni az önvédelem szent kötelességében, midőn arról van szó, hogy a Tisza magyar földje az ellenség megfertőztetésétől megóvassék.

Ennek következtében az ország kormánya ezennel e törvényhatóságban is általános népfelkelést rendel a nemzet nevében.

Népfelkelést nem a végett, hogy az ellenség ágyui eleibe távolabb vidékre vezettessék, hanem a végett, hogy ha fegyveres seregeink e vidéken volnának kénytelenek a hazát s magát a vidéket, annak saját szent földjén védeni, ekkor az általános népfelkelés az ellenség előtt az élelmet eltakarítva, annak nyugtot soha nem hagyva, azt éjjeli szállásában száguldozásaival nyugtalanítva, egyes csapatait a vidék ismeretére alapított ügyességgel mensemmisítve, társzekereit elfogva, szóval az ellenséget a népfelkelésben fekvő győzhetlen erővel gyengítve, hadseregeink mozgulatait elősegítse.

A hányszor a haza érdekében nemzetünk védelmére felhivtam a magyar népet, mindannyiszor várakozást felülmúló lelkesedéssel felelt meg felhívásomnak.

Most sincs egyéb hátra, mint kimondani: hogy a nemzet megvárja, miszerint minden magyar teljesítse kötelességét, s a haza mentve legyen.

A népfelkelés rendezésére nézve megjegyzem, miként főerőt a lovasságban kell helyezni, mert ha az alföld népe lóra kél, s ezernyi tömegeivel körül száguldozza az ellenséget, míg hadseregeink vele szembe állanak, a világ minden hatalma sem mentheti azt meg az enyészettől.

Rendezze tehát e törvényhatóság a népfelkelést. Oszttassék a nemzetőrség kisebb községeknél kerületekbe, nagyobb községeknél tizedekbe; adassanak annak kellő parancsnokok, s tétessék oly rendelkezés, hogy tizedenként, községenként minden fegyverfogható ember összeíratván, akként rendeztessék, hogy első felhívásra az illető tized vagy kerület szerinti nemzetőrséghez csatoltathassék.

Kivonni magát a népfelkelés kötelessége alól honárulási vétek súlya nélkül — senkinek sem szabad.

Lelkesedés és kitartás! és igazságos ügyünket győzedelemmel koszoruzandja a népek Istene.

Kelt Debreczenben, január 11-én. 1849.

A honvédelmi bizottmány elnöke:

K o s s u t h L a j o s.

— Az eredeti Biharvármegye levéltárában 118/49, irattári szám alatt. —

LVIII.

Mészáros Lázár leirata az 1849. évi január 27 ikéről az alduai mozgó hadsereg főparancsnokságához, dr. Grosz Albert igazgató főorvosnak Beöthy Ödönhöz küldetése iránt.

(Hátlapon.) Bem írtatt. jan. 27-én. Szegeden, 1849. 665. E. M. szám alatt

Orvos tanár és főorvos Grosz Urnak jelen irat ezennel átküldetik mihez tartás végett vissza várólag.

Gr. V é c s e y
tábornok.

(Belől.) E. 692. szám.

A hadügyminiszter.

Az alduai mozgó hadsereg főparancsnokságának.

Debreczen, január 20-án. 1849.

Beöthy Ödön kormánybiztos neje folyó hó 16-án hozzám felterjesztett kérelme következtében, miszerint férje több ízben kinzott bajai most annyira súlyosodtak, hogy szenvedései miatt kénytelen leendő állásátóli felmentésért esedezni, — kinek elvesztével a hon talán pótolhatatlan kárt vallana, — bizalma pedig kigyógyulásához Grosz Albert verbászi tábor-kórházi főorvosban, ki betegségét már tökéletesen ismeri, mint az a ./. alatt ide mellékelt eredeti levélből is kivehető, összpontosul, — felhivom a mozgó had-

sereg főparancsnokságát, hogy a nevezett főorvos urat, haladéktalan hozzá elküldeni szoros kötelességének ismerje.

Hadügyminiszter :

M é s z á r o s L á z á r.

— Az eredeti dr. Grósz Albert birtokában. —

LIX.

A honvédelmi bizottmány rendelete az 1849. évi január 26-ikáról Biharvármegyéhez, a Haller Sándor gróf nemzetőrségi zászlóaljának Ujvárosra rendelése iránt.

(Kivül.) 1051/e. A honvédelmi bizottmány elnökétől. Biharmegye közönségének N.-Váradon. Hivatalból. Vettem január 28-án. 1849.

(Belül.) 1051/e.

A honvédelmi bizottmány elnöke.

Biharmegye közönségének.

Értésére esvén a honvédelmi bizottmánynak, mikép azon nemzetőrségi zászlóalj, mely gr. Haller Sándor képviselő s nemzetőrségi őrnagy úr vezérlete alatt a felső erdélyi hadseregnek magát oly bátran viselé, széteszött.

Ez annyival sajnosabb, mivel az ellenség egy nyugtalanító csapattal Poroszló felől igyekszik a Tisza vidékére előnyomulni.

És ennél fogva a honvédelmi bizottmány nevében ezennel odautasítom a megye közönségét, hogy az említett zászlóaljnak összeszedése végett ezennel oda kiküldött gr. Haller Sándor őrnagy urat, a zászlóaljnak lehető sietséggel ujbból összeszedése körüli működésében hatósági befolyásával minden módon elősegíteni hazafiui kötelességének ismerje, rendeltetése lévén gr. Haller Sándor őrnagynak ezen derék nemzetőrséget egy kis időre Ujvárosra vezetni, s a haza s nevezetesen ezen vidék védelmére ott összpontosuló erőt szaporítani.

Kelt Debreczenben, jan. 26-án. 1849.

A honvédelmi bizottmány elnöke :

Kossuth Lajos.

— Az eredeti Biharvármegye levéltárában 183/49. irattári szám alatt —

LX.

A honvédelmi bizottmány rendelete az 1849. évi február 9-ikéről Biharvármegyéhez, a Haller-féle nemzetőri zászlóaljnak a csucsaí vonalra rendelése, a fuvarozás s a nemzetőrök fölvdállásuk iránt.

(Kivül.) Ér. február 11-én, 1849.

(Belöl.) 1718/e.

A honvédelmi bizottmány elnöke.

Biharmegye közönségének.

Ezen megyének f. évi február 6-ról 258. és 279. számok alatt kelt két rendbeli felterjesztésére mindenekelőtt megjegyeztetik, hogy Draveczky főhadnagynak szóbeli előadása a csucsaí passust illetőleg a dolgok állását másképen mutatja, mint a megye által följelentetik, s hogy jelesen a csucsaí passus őrizetére rendelt bihari nemzetőrség felváltást nem várva hagyta volna oda állomását, minél fogva az most egészen fedezetlen. Ha ez így áll, ugy a megyét ezennel komolyan utasitanom kell, miképp oly intézkedéseket tegyen, hogy a nemzetőreire bizott passus vagy bármely állomás ily minden fegyelem és rend ellenére s az ellenséges megtámadásoknak szabad tért engedve, jövődöben felváltás nélkül el ne hagyattassék.

A mi a megyének azon panaszát illeti, hogy a rendkívüli fuvarozás s az őrsereg egy zászlóaljának az ujjvárosi táborba leendő vitele végett gróf Haller Sándor általi mobilizatiója össze nem egyeztethető: erre nézve tudósittatik a megye, hogy a nemzetőri zászlóaljnak Ujjvárosba való menetele alul fölmentetik ugyan, de nem mentethetik fel az alul, hogy ezen zászlóalj a megyéből Erdélybe vezető csucsaí passus őrzésére, — melytől a megyének és székvárosának vagyon és személyes bátorsága is feltételeztetik, — mobilisáltassék. Ehez képest lévén gróf Haller Sándor őrnagy is a megye által értesítendő.

A fuvarozást illetőleg, hogy e részben könnyítés eszközöltesék, mind az állományi fegyvergyár, mind pedig a hadi szertár igazgatósága mai napról utasittatott, miszerint a nagyobbszerű szállításokat kereskedői speditió útján eszközöljék. Ez által a fuvarozás tetemesen alább fog szállani; a mennyiben azonban annak megmaradását a közügy követeli, annyiban a megyétől a pontosság iránti intézkedés annál inkább megváratik, mert a fuvarbért az állomány fölemelt áron fizeti, ugy hogy az most, midőn

a földmivelő ember lovait úgy sem használja saját dolgában, inkább hasznos keresetmódnak, mint tehernek tekinthető.

Egyébiránt a fuvarozásnak a nemzetőri szolgálattal egybeférhetetlenségéből sem vonathatik azon következtetés, hogy tehát az egész megye mentessék fel az őrségi szolgálat alól, hanem legfeljebb is annyi a következtetés, hogy azon községek mentessenek fel, melyek a debreczen-nvárad-kolozsvári vonalon lévén; a fuvarozással inkább elfoglalva vannak, mely felmentés ezennel helyben is hagyatik.

A mi végre azt illeti, hogy Biharmegyében több szolgálatképes lovas és gyalog katonák volnának elszállásolva, erről, kivéven a n.-váradi őrséget, a kormánynak nincsen tudomása, hanem igen is arról, hogy vannak ott felszerelés alatti csapatok s tartalék századok, melyeknek felszerelhetése s így kimozdithatása a kormánynak is leghőbb ohajtásai közé tartozik. Egyébiránt intézkedés tétetett, hogy minden fegyveres erő, mihelyt harcra alkalmas állapotba tétethetik, azonnal szolgálatot is tegyen a haza védelmére.

Értesítettik egyébiránt a megye közönsége, hogy mai napon rendelés tétetett a hadügyministerium által, miszerint a 63. honvédszászlóalji két század azonnal a csucsabánfihunyadi passusra induljon, s néhány nap alatt egy Biharmegyében Hatvani Imre eszközlése által alakulóban levő szabad önkénytes zászlóalj, mihelyt csak századonként is kiindítható állapotba jő, azonnal szintugy az említett állomásra induljon, miszerint a nemzetőrség szolgálati terhei a lehetőségig megkönnyíttessenek; e perczen azonban még Biharmegye hazafiui lelkesedését saját határainak rabló csordáktól megőrzésére s e végre a nemzetőrség mobilisációját igénybe venni a kormány annál inkább kénytelen, mivel a rendes hadseregeknek összpontosítása a legsikeresebb mód a haza megmentése végett harcz szomorú kénytelenségének terheit minél gyorsabban elenyésztetni.

Kelt Debreczenben, febr. 9-én, 1849.

A honvédelmi bizottmány elnöke:

Kossuth Lajos.

LXI.

Az 1849. évi február 13-iki törvény »a rögtönítélő hadi és polgári vegyes bíróságok, (az ugynevezett vésetörvényszékek,) felállítása, szervezete, eljárása s ítéllete alá tartozó tettek meghatározása tárgyában.«)*

1. §. A honvédelmi bizottmány felhatalmaztatik, hogy hadi munkálatok, táborozások vagy rendes katonai parancsnokságok működése helyén, s általában ott, ahol a körülmények megkívánák, rögtönítélő, hadi s polgári vegyes bíróságot alakíthasson.

2. §. Ezen bíróság, mely az alább meghatározandó esetekben, ugy katonai, mint polgári egyének felett itél, öt tagból fog állani.

3. §. Az elnök lehet akár polgári, akár katonai egyén, a közbírák közül pedig kettő mindig polgári s kettő katonai leend, kiket, az országgyűlési testület tagjainak kivételével, alkalmas egyénekből a honvédelmi bizottmány nevez, egyszersmind egyik vagy másik tagnak törvényes akadályozása esetére a bíróságnak helyettesítés által nyomban lehető kiegészítéséről valamint a bírósági tagok illető napi díjairól is gondoskodik.

4. §. Közvádлот, ki a vádlott ellen a közállomány nevében eljár, a honvédelmi bizottmány nevez.

5. §. A 18 éven alóliak, örültek és terhes asszonyok kivételével, ezen rögtön ítélő bíróság ítéllete alá tartozik sors és nem különbség nélkül, a magyar haza polgárai és lakosai közül, legyen az polgári, egyházi vagy katonai egyén :

a) Ki a magyar haza, annak polgári alkotmánya, független önállása s területi épsége ellen valósággal fegyvert fog, vagy másokat ily cselekvésre izgat.

b) Ki az ellenséggel czimborál, annak szabad akarathól, tetteleges kényszerítés nélkül, bármi szolgálatot tesz, kémül szolgál, elestéget, fegyvert, pénzt visz, zsoldosokat szerez, utat és ösvényt mutat, írott vagy szóbeli utasitással segedelmére van.

c) Ki az ellenség rendeleteit, intézkedéseit s csábító felhívását ellenállhatlan kényszerítés közbe jötte nélkül foganathba veszi és terjesztgeti.

d) Ki Magyarország katonáját s bármely más polgárát,

*) Ezen fontos törvény a »Közlöny«-ön kívül sehol közölve nem lett, azért vettem föl ezen gyűjteményben. E munka nyomása alatt megjelent azonban Gelich II-ik kötete, az közli ezen törvényt, (354—359. l.) S bár így már annak közlése itt fölöslegessé vált, technical okok nem engedék többé annak kihagyását.

ugyszintén bárminemű fegyvert, löport s egyéb hadi szereket az ellenség kezébe szolgáltat.

e) Ki ellenállhatlan kényszerítés közbejötté nélkül az ellenségtől hivatalt, vagy bárminemű megbízatást elfogad, s annak érdekében működik.

f) Ki az ország hadseregét, vagy annak osztályát, vagy szolgálatban eljáró bármely hivatalnokát, biztosát, futárát szándékosan tévutra vezeti, ezek működéseit tetteleg gátolja, vagy személyeiket utazásaik közben letartóztatja.

g) Ki az ország seregének élelemmel, zsolddal, szállásali ellátását, vagy tovább szállítását tettelegesen és szándékosan akadályozza.

h) Ki az országgyűlés, annak határozatai s intézkedéseinek tettelegesen ellenszegül vagy tettelegesen ellenszegülésre határozottan izgat.

i) Ki magánál tudva ellenséges katonát vagy kémeket rejteget.

6. § Önként értetik, hogy a törvényhozó test tagjai sem vizsgálat alá, sem pörbe nem fogathatnak, ha csak a ház minden előforduló esetre különös felhatalmazást nem ad, mely rendelet kiterjesztetik a felsőház minden tagjaira is, kik vagy személyesen az országgyűlés helyén lévén, mint a törvényhozó testület résztvevő tagjai tekintetnek, vagy kormányi kiküldetés és a felsőház engedelmé folytában vannak távol.

7. §. Rögtön rajtakapás esetében az ily bűnösök bárki által elfoghatók, de az illető, vagy polgári vagy legközelebbi katonai hatóságnak személyes bántalom nélkül által adandók.

8. §. A rögtön ítélő vegyes bíróság eljárása következő :

a) A vádlott egyén általadása után legfeljebb 24 óra alatt a bíróság elébe állítandó.

b) A bíróság azonnal összeül, s jelen szabályok felolvasása után a tagok egyenként következő esküt tesznek le : »Esküszöm az élő istenre, hogy minden kedvezést, félelmet és gyűlölséget s bármi személyes tekintetet félre tévén, egyedül a vizsgálatból kifejlő okok s erősségek nyomán, s a felolvasott szabályok értelmében, benső meggyőződéseim szerint szabadon s igazán ítélek.«

c) A bíróság az egész eljárásról készitendő rendes jegyzőkönyv vezetésére saját tagjai közül jegyzőt választ.

d) A vádlottnak az általa megnevezendő bírósági tag ellen törvényes kifogást tenni szabadságában állván, azon esetben, mi-

dőn a kifogás alá esett tag alapos okoknál fogva ítéletileg elmozdított, a bíróság a 3. §. értelmében kiegészítettet fog.

e) Ha a bíróság elé való állítás valamely feladás következtében történik, a feladás és a feladónak neve a vádlottal és védőjével mindenesetre és azonnal közöltessék.

f) A vádlott önmagát védheti, vagy tetszése szerint védőt nevezhet; ha azonban ezt a bíróság általi felszólítástól számítandó 6 óra alatt nem tenné, részére védőt a bíróság rendel.

g) A vádlott sem vallomásra, sem bárminemű nyilatkoztatásra nem kényszeríthetetik; ha azonban önként nyilatkozni kíván, abbeli szabad nyilatkozata tulajdon szavaival az egész bíróság jelenlétében pontosan feljegyeztetik, mely előtte felolvastatván, általa, ha kívánná, a bíróság valamennyi tagjai által pedig mindenesetre aláíratik.

h) A tanuk, és pedig elsőben a vádlóé, úgy a vádlotté, mindenkor az összes bíróság előtt, szemben a vádlottal, a közvádlnak és a vádlottnak, vagy védőjének jelenlétében körülményesen kihallgatandók.

i) Mind a közvádlo, mind a vádlott és annak védője, mind a bíróságnak tagjai tehetnek a tanuknak kérdéseket.

k) A tanuknak előadása és a kérdésekre adott minden felelet azonnal feljegyeztetik, s nyomban felolvastatván, a bíróság tagjai által aláíratik.

l) A tanuk kihallgatása után kívánhat a közvádlo bővebb vizsgálatot is, mely miatt az eljárás felfüggeszthető, de 12 óránál tovább nem halasztható.

m) Ellenben, ha a vádlott kívánja az eljárás felfüggesztését, azért, hogy ellenpróbáit megszerezhesse, a bíróság szótöbbséggel fogja meghatározni az időt, meddig az eljárás felfüggesztetik, figyelembe különösen arra, hogy az idő rövidsége a próbák megszerzését lehetetlenné ne tegye. Ily esetben köteles a bíró mindent elkövetni, hogy a vádlottnak ártatlanságát netalán bebizonyítható ellenpróbák megszerzeztethessenek.

n) Ha azonban a vádlott a vádbeli tetten éretett, vagy ha az ellene felhozott és általa meg nem gyengített bizonyítványok oly erősek és nyilvánosak, hogy a vádnak valósága kétségtelen, és a személynek ugyanazonossága is bizonyos, a bíróságnak joga leend az eljárás felfüggesztését teljesen megtagadni.

o) Ha az eljárás fel nem függesztetett, vagy a felfüggesztési idő lefolytával ismét megkezdett, és a közvádlnak s vádlottnak

lottnak tanui rendesen kihallgattattak : a közvádó röviden előadja ismét a vádat, annak próbáit, ezután pedig a vádlott vagy védője mondják el azt, mit a védelemre szükségesnek látnak, melyek után a bíróság külön szobába vonulva, okokkal támogatott ítéletet hoz, s az ítéletet minden tag aláírja.

p) Az eljárás mindenestre nyilvános leend. Ha azonban az álladalom érdekében felmerülő fontos okok a nyilvános eljárást károsnak mutatnák, a bíróság az eljárást ezen okok megszűntéig elhalaszthatja.

q) A vádnak bebizonyítására multhatatlanul szükséges a vádlottnak a körülményekkel össze hangzó elismerése, vagy ennek hiányában legalább két kifogás nélküli teljes hitelű tanunak szinte a körülményekkel egybevágó határozott bizonyítása, vagy végre hasonló hitelű eredeti okiratok.

r) A vádlottnak akár elmarasztalására, akár teljes felmentésére minden tagnak egyhangú beleegyezése szükséges.

s) Elmarasztalás esetében csak halálos büntetést mondhat a bíróság, mely mindenkor puskapor és golyó által hajtatik végre, felmentés esetében pedig a vádlott azonnal szabadon bocsájtandó.

t) Ha a vádlott sem el nem marasztaltatott, sem teljesen ártatlannak nem találtatott : a köztörvény szerint rendes bíróságnak általadandó.

u) A rögtönítelő bíróság ítéletétől sem felebb vitelnek, sem kegyelemérti folyamodásnak helye nem leend, hanem a vádlottra kimondott halálos ítélet a vádlottnak azonnal kihirdettetik, s 3 óra múlva a bíróság egyik tagjának jelenlétében végrehajtatik.

v) A végrehajtásnál jelen volt bírótág a bíróságnak, mely folyvást együtt van, jelentést tesz a végrehajtásról. Ezen szóbeli jelentés is jegyzőkönyvbe igtattatik, s ekkép a jegyzőkönyv befejeztetvén, a bíróság minden egyes tagja által aláíratik, s az igazságügyi ministeriumnak megküldetik.

y) A rögtönítelő bíróság eljárásának minden egyes esetre nézve az eljárás megkezdésétől az ítélet végrehajtásáig számítandó háromszor 24 óra alatt teljesen be kell fejezve lenni, kivételnek ezen szabály alól azon esetek, melyekben az eljárás az *m)* alatti szabály értelmében a vádlott kérelmére, vagy a *p)* pont szerint bírói határozat folytán ideiglenesen felfüggesztetett. A vádlott kérelmére tett felfüggesztés esetében a háromszor 24 óra az eljárás ismétli megkezdésétől számittatik.

2) A rögtönítelő bíróság tagjai az ezen törvényben megállapított szabályoknak szoros megtartásáért szigorú felelettel tartoznak, azoknak áthágása esetében az igazságügyministerium által kezet alá vétetendvén.

9. §. A felebb elősorolt vétségi esetekben csak a jelen szabályok értelmében mondathatik ítélet, minélfogva azokra nézve minden más rendkívül felállított bíróságok s kiadott rendeletek megszüntetnek.

10. §. Nem katonai egyének egyébb e szabályokban nem érintett vétségekért a hazai köztörvények szerint lévén megbüntetendők, a hadügyministeriumnak f. é. január 28-ról 121. és 126. sz. a. rögtönítelő haditörvényszék iránt kiadott rendeletei alól ezenel kivétetnek.

— A »Közlöny« 1849-ik évi 32-ik számából. —

LXII.

A honvédelmi bizottmány leirata az 1849. évi február 16-ról Biharvármegyéhez, 2000 főnyi mozgó sereg fölállítására iránt.

(Kivül.) Ér. febr. 19. 1849.

(Belül.) 978/e.

A honvédelmi bizottmány.

Biharmegye közönségének.

Hivatalos uton az jelentetett fel a honvédelmi bizottmánynak, miszerint a biharmegyei nemzetőrség, hogy ha ebbeli kötelességei alól telmentetnék, hajlandó lenne a nemzetőrség helyett mozgó csapatokat állítani ki, rendes hosszabb idei szolgálatra. Minthogy vészes körülményeinkben ezen csapatok a legnagyobb haszonnal alkalmaztathatnának, s a hazára nézve valódi nyereségül fognának tekintetni, ezen oknál fogva a kormány, hogy ha a megyei nemzetőrség helyett 2000 főnyi mozgó sereg állíttatnék, az engedélyt megadni kész, azon hozzátétellel, mikép a nemzetőrség, kivéve az általános népfelkelés esetét, a kimozdítás kötelessége alól felmentetik. Sőt, ha az eszme valóstítására hajlam van, a kormány ezen sereg kiállítását némi pénz előlegezéssel is előmozdítani késznek nyilatkozik.

Kelt Debreczenben, febr. 16-án. 1849.

A honvédelmi bizottmány nevében :

K o s s u t h L a j o s,
elnök.

— Az eredeti Biharvármegye levéltárában 243/49. irattári szám alatt. —

LXIII.

Mészáros Lázár leirata az 1849. évi mártius 12-ről Biharvármegyéhez, a nemzetőrök szabadcsapatok általi fölváltásuk helyeslése tárgyában.

(Kivül.) Érck. mártius 15-én, 1849.

A hadügyminiszterium. Bihar megye közönségének. Hivatalból. V.-Olasziban.
(Belöl.) 5968/110. h. ü. n. ö.

Hadügyminiszter.

Biharvármegye közönségének.

Debreczen, mártius 12-én, 1849.

A megye közönségének márczius 5-én tartott bizottmányi üléséből 410. szám alatt az országos honvédelmi bizottmányhoz küldött előterjesztése által értesült a hadügyminiszterium, hogy a csucsai vonalra rendelt megyei nemzetőrsereg egyik százada engedély nélkül őrvonalát felváltatlanul elhagyta s hazatért, az ott vissza maradtak pedig házi viszonyaik által szükségeltetve tűzhelyeikhez vissza térni óhajtanak. A megye közönsége nemzetőreinek kívánságát helyeselve, azoknak a csucsai vonalon a felszerelendő szabad csapatok, vagy szervezetet nyert honvédszászlóaljok általi felváltását ajánlatba hozza.

Midőn a hadügyminiszterium a megyének a nemzetőrei felváltása irányában előhozott okadatait helyeselné, a hadmegye parancsnokságának meghagyta egyszersmind, hogy mihelyt Nagyváradon, vagy vidékén honvéd-zászlóaljok, vagy szabad csapatok annyira felszerelve leendének, hogy azokat a csucsai őrvonalra kiküldeni lehet, tüstént a további rendelkezés végett a hadügyminiszteriumnak jelentse fel.

Ami pedig az engedély nélkül hazatért egyik századot illeti: a nemzetőrségi szolgálat érdekében teendi a megye, ha szigorú vizsgálatot rendelend, és a kihágókat büntetésre vonandja.

Mészáros Lázár.

— Az eredeti Biharvármegye levéltárában 405/49. irattári szám alatt. —

LXIV.

Gencsy Pál jelentése az 1849. évi mártius 19-ikéről Biharvármegye bizottmányához, a másodizben kiindított lovas nemzetőrség eddigi működéséről.

(Kivül.) Érck. mártius 25-én, 1849.

Biharmegye nemzetőrsége őrnagyától. Bihar megye tisztelt bizottmányának. N.-Váradon. Hivatalosan.

(Belől.)

Tisztelt megyei bizottmány!

Ide'stova három hónapja immár, mióta zászlóaljammal megyém kebeléből kiindulván, a lelketlen camarilla zsoldos bérenczei által felizgatott Erdély hegyes s völgyes külömböző vidékein táborozok; s mindez idő alatt mégis nem leheték szerencsés a tisztelt megyei bizottmányt csak egyszer is hivatalosan tudósítani, minek oka egyedül abban feküdt, hogy a mult januárius hónap óta meg volt szakadva a közlekedés, s csak néhány napja, tudtom szerint, hogy az megnyílt és a rendes postajárás is megkezdődött. Használva az alkalmat sietek a tisztelt bizottmányt eljöttünk óta történtek s helyzetelésünk némely vonásaival mégismertetni, mit, ha módomban áll vala, eddig is kedves és tartozó kötelességemnek ismerék.

Tudva van a tisztelt megye előtt, miképpen mult évi deczember hónap 26-án kelt végzése és országos teljes hatalmu kormánybiztosi rendelet folytán a megyei lovas nemzetőrség vezérletem alá vételével akkép valék megbizva, hogy a zaránd és hunyadmegyei határoldal felől berontással fenyegetett rabló móczok ellen védeni kellett kristyóri vonalra menjek, ott örködjem azoknak megyénkbe ütése ellen. Vaskóról azonban, mely eredetileg állomási helyünk leendett volna, egy napi nyugvás után alezredes Beke József vezérlete alatt zászlóaljam átlépte a bihari határbérczeket mintegy hatszáz főnyi honvédsapattal és félüteg ágyúval N.-Halmágyra vonult, egyesülendő ott az Aradról várt erővel, mely néhány nap mulva meg is érkezék Gál László alezredestől vezérelve. Az ekkép egyesült két sereg akkor mintegy hétezer főnyi lett és 22 ágyu erejű, mely N.-Halmágyon és tájékán csaknem három egész hétig állomásozott. Zászlóaljam egyik százada ugyanis Halmágyon, másik pedig Körösbányán volt azon feladattal, hogy az ottan körül portyázó móczokat, ha kézre jönnének, üzze, irtsa, általában pedig az irtózatot dulasok, gyilkolások és rablások további folytatásától tartsa vissza őket; mi teljesült is, sőt az itt időközben több kárvallott magyaroknak előbb elrablott javai, jelesen Ribitzey urnak szarvasmarhái, visszaszerezettek, és számos móczok leölettek.

Halmágyon létem alatt alezredes Gál László urnak tetszett Sántha László hadnagyomat futárképpen bizonyos depeschekkel az akkoriban N.-Szeben alatt táborozott Bem tábornok urhoz elküldeni, ki is örömmel vett elküldetésében N.-Várad és Kolozsvár

felé vett útjában éppen a szerencsétlen vizaknai csata előtti est-
vén érkezvén meg a tisztelt generalis ur főhadi szállására, követ-
kező napon többed magával és holmi podgyászos szekerekkel együtt
az ellenség által elfogatott, ki is most vagy Károlyfehérvárban,
vagy a 8 nap előtt diadalmasan bevett Szebenben van, de ed-
digelé még vissza nem került.

Bem tábornok ur értesítettvén a már irt hétezer lönyi se-
regnek N.-Halmágyoni tartózkodásáról, sietett azzal oly formán
rendelkezni, hogy rendelete vételével tüstént induljon Dévára, hova
is alezredes Kemény Farkas 800 honvéddel Szeben alatti táborá-
ból elfogadásunkra oly meghagyással küldetett előre, hogy velünk
csatlakozva, vigye az egész hadtestet Szeben alá. Mult hónap febr.
6-án csakugyan N.-Halmágyról el is indultunk, és Körösbányán
Brádon át és a hosszú, keskeny kajáni szűk völgyön keresztül
19 órai folytonos lovaglás után Dévára éjfélben 12 órakor meg-
érkeztünk. Alig szunnyadhatott azonban elfáradt, kiéhezett s a nagy
hideg miatt elkényszeredett sereg szállásán, éjfél után két óra
tájban Salamon nevű főnök vezérlete alatt mintegy öt ezer főre
menő hátszegvidéki mőczok által alattomosan, orozva megtá-
madtatott, kik is kimondhatatlan merészséggel kezdék ölni, gyl-
kolni mély álomba fekvő katonáinkat, s tervük az vala : hogy az
éjszakán egész seregünket lekonczolják, az alezredes és őrnagyok
szállásaira választott orgyilkosok voltak kirendelve. Ezen terv két-
ségtelenül teljesülendését oly bizonyosnak hitték, hogy előre már
a siker gyönyörűségének örömteljes vad poharát üritgették, mint
később megértettük. Az ég azonban nem úgy akarta, mert az első
riadó s vészágyu szó hallatára seregünk fáradtsága mellett is
rögtön talpra kelvén, hatalmasan kezdette verni az ellenség csor-
dáit ; zászlóaljam is rendbe állván, késedelem nélkül kivőnult a
város szélére, hogy a majdan futamodó ellenséget üzőbe vegye,
mely csakugyan is a városból gyalogságunk által kiűzve egye-
nesen a sötétbe észre nem vett csapatomra futott ; többen le kon-
czoltattak közzülök, az elsőt Lovassy Ferencz századosom vágta
le. Az éj sötétében veszedelmes lőn mind azáltal helyzetetésünk,
mert a futás által menekülő mőczok után a városból gyalogsá-
gunk egy része is kinyomulván, felénk lövéseket tettek, és egy
golyó saját hajfűrtömet is streifolta. Vakmerőségek díját tetemesen
megfizették a gaz mőczok, mert majd kétszázan estek el közzülök,
mig gyalogságunkból csak öt egyént öltek le szállásán alvása
közben.

Déván történt megtámadtatásunk után következő nap, február 7-én folytatni akará útját seregünk Szeben felé, de alig tett egy órai utat, szemben találkozték Bem tábornok kevés seregével, mely hat roncsolt ágyu fedezete alatt a vizaknai szerencsétlen ütközet után Szászsebes és Szászvároson keresztül egész Déváig vonult vissza, és velünk személyesen találkozték, hol egy napi megpihenés után ismét csatába kelle ereszkednie, mivel a Vizaknánál győztes ellenség előnyeivel élni akarván egész Piski helységig, Dévához másfél órányira hozta nagyszámu seregét, és ottani előcsapattunkat február 9-én reggeli hat órakor már oly keményen támadta meg, hogy alig volt képes visszatartani, míg Déváról seregünk többi része a tábornokkal megérkezett. Mely közben zászlóaljamból két szakasz, Nadányi József főhadnagy és Fráter Béla hadnagy alatt, együtt csatározott a rendes huszárokkal az ellenség chevaux-legersjei ellen. Seregünk megérkeztével a Piski helység mellett lévő hidnál fekvő magas dombon ágyuink az ellenség ellen kiszegztettek, az ütközet egészben megkezdett, s változó szerencsével mindkét részről a legnagyobb elkeseredéssel 12 óra hosszáig folyvást tartott, mely közben a mieink keresztül nyomván a réten az ellenséget, zászlóaljjammal én is csata rendben álltam, s másfél-óráig oly rettenetes kereszt ágyutűznek voltunk kitéve, hogy azon alkalommal szalontai Mogyorós Gergely altisztem egy ágyugolyó által kezefejét elveszté, nemkülönben Varga Sándor ugyancsak szalontai nemzetőr pedig háton oly ágyugolyó ütést kapott, hogy annak következtében lováról eszméletlenül rogyott le, nem halt ugyan meg, de több heti orvoslás után folyvást beteg, és szolgálatot tenni máig sem képes. — E veszedelmes állásunkat kénytelen valék megváltoztatni, s mintegy száz lépésnyi távolnyira állani fel ismét, hol az ágyugolyóknak nem voltunk oly nagyon kitéve.

A csata folytában egyszerre parancsolatot kapván a fővezértől az egész lovasság az ellenség lovasait ataquirozni, a jeladásra zászlóaljam is késznek és bátornak mutatkozott. Első találkozásba ('Treffen') a Württemberg, másodikba a Mátyáshuszárok, harmadikba a bihari lovasság állt. Megfuvatván az ataquhoz a trombitajelszó, a Würtemberghuszárság neki vágatott az ellenségnek, egy erdőcske mellett kellett elvágatnia, hol az ellenség gyalogsága elrejtőzve leskelődött, és a mi vágató huszárainkat rendkívüli dechargeval fogadta, mire a huszárok visszafordultak, azaz realiroztak; ezt nemzetőreink meglátván, harminczöt közülök megfutamodott, ezek között több palotai svábok és a

helyettesített egyének, mi arra mutat, hogy a pénzért fogadott nemzetőr nem lévén érdekelve becsületét a szegénytől félteni annyira, mint a valódi nemzetőr, csak zsoldjára gondol, melyet haza vinni kívánt olcsó életével megkaphasson. Egyébb iránt a megfutamodottak harmadnap mulva visszakerültek ugyan a zászlóaljhoz, de miután jelenlegi zászlóaljammak háromnegyedrésze mind helyettesekből áll, s félő, hogy hasonló esetben hasonló hátrálást fognak elkövetni, czélszerű volna akkép intézkedni: hogy a helyettesítés netán még ezután is előadandó alkalommal meg ne engedessék, mert légyen meggyőződve a tisztelt bizottmány, hogy a helyettesek csoportja hazánknak kárt, megyénknek pedig gyalázatot eszközöl, s nem csinál erényt a bátorság és kitartásból.

A piski nevezetes csata után, melyet a nagy lengyel general maga véresnek nevezett, melyet csak egy Bem nyerhete meg rettenthetlen bátorsággal párosult ügyeségével, folytatánk utunkat Pádon keresztül Szászvárosnak és Alvincznek, innét egyenesen Károly-Fehérváron keresztül, az ellenség kezébe lévő vár bástyáitól kényelmes ágyu lövés távolságra Veresegyháznak, Szász Csanádnak tartva, Meggyesre és Maros-Vásárhelyre, hol több idő óta két főtiszttemmel itten vagyok. Zászlóaljam többi része Dézs, Retteg, Szamosujvár, Kolozsvár, Torda, Balázsfalva, Marosujvár, Medgyes és Gálfalvára detachiroztatott, hogy általok Középerdélyországon át a közlekedés fentartassék. A piski nevezetes ütközetben részt vett egész sereg félhónapi ajándokdíjjal jutalmaztatott, miben zászlóaljam is részesülni fog Bem tábornok ur ide küldött írásbeli rendelkezései szerint.

Nemzetőreim lovai közzül részint ágyugolyók, részint a kemény és terhes szolgálat által számosan elhulltak, melyeknek számát tisztelt megyém kebelébe leendő visszaérkezésem alkalmával bé fogom adni a tisztelt bizottmánynak.

A február 9-iki győzelem tette lehetségessé, hogy az oly szükséges székelységgeli összeköttetés megtörtént; csak így történheték meg, hogy harmincz nap mulva az erdélyi reactio hatalmas fészke Szeben városa a magyar hadsereg kezére jutván, kiverje Bem a testvérileg egyesült Erdélyből a muszka absolutismus osztrák felosztításra itt működött seregét. S e nagy pillanat f. hó 11-én éji 10 órakor volt, e pillanat harmincz ágyut adott, melyek közt 16 muszka, 5 osztrák és 9 magyar vala, azok közzül tudnillik, melyek Vizaknánál tőlünk elvételtek. Tömérdek löszert és apró fegyvert, sok oláh, szász, osztrák és muszka foglyokat is kaptunk. Rövid időn

meg lesz semmisítve az osztrák sereg ; ma már, nem hivatalos uton ugyan, halljuk, hogy Brassó is a miénk, Károly Fejérvár kész lesz az általadáshoz. Annyit már f. hó 16-ról hivatalosan ad tudtunkra az öreg tábornok ur, hogy seregünknek egy vegyes csapatja által sikerült Vöröstoronynál a szorost elfoglaltatni ; az ellenség fut Moldovába, sőt a muszkák ki is mentek, egy zászlóalj osztrák katonasággal. Puchner, Pfersman, Jovich, Gräeser generálok pedig, (utolsó vélem szolgált 15 évig a Vilhelmsuszároknál), Fogaras földén keresnek szétvert seregekkel kiéhezve, elrémlve, bujkálva menedékhelyet.

Tisztelt bizottmány ! mikor ily sok örvendetes eredményről vagyok szerencsés értesíteni tisztelt megyénket, el nem mellőzhetem megemliteni, mikép nemzetőrei zugolódni kezdtek a már rájuk nézve hosszasan látszó szolgálat miatt, és kívántak volna már jelenleg hazafelé indulni ; sürgetésekre három rendű kérelmet voltam eddigelé már kénytelen a fővezérséghez benyújtani. Az elsőre nem is felelt, a másodikra azt mondá, hogy miután kívánt eltávozásuk egy hasonló számú lovasság alakítását fogja szükségessé tenni, a hazamehetei engedelem megadatik ugyan, de oly feltétel alatt, ha lovaikat, szerszámaikat és fegyvereiket is az álladalomnak átengedik, mire azonban tölem nyilatkozatot kívánt. Válaszom a general ezen különös kívánatára természetesen az lőn, hogy azt nem teljesíthetjük, mivel nem tulajdonosi joggal, hanem a megyénktől birt dolgokról van szó ; mire ő f. hó 12-kéről azt felelte vissza : hogy jelenleg a körülmények akkép fejlődnek ki, hogy a kezem alatti nemzetőrséget haza bocsájtani egyáltalában lehetetlen. Én és velem lévő főtiszteim helyben hagyták a fővezérnek választát, mert azóta kevesebb már nemzetőreinkkel a bajunk, s békével türve teljesítik szolgálatjukat, de az igazság érdekében, (kivéén december hónapot hat egész hónap elfolyta óta mindig ellenség előtt szolgálnak,) kénytelen vagyok megvallani, hogy némileg igazok van, mivel tudtommal a tisztelt megye csak a téli szolgálatra parancsolta ki őket, most eljövén a tavasz, a szántóvető ember a munka időt használni kívánná.

Azok között, melyeknél fogva zászlóaljam a haza menetelt kívánja, főhelyet foglalt az is, hogy elrongyosodtak, ruháik elnyüttek, nincs módjokban csináltatni ujakat, mert azon 12 krból, mit eddigelé naponként kapnak, ruházatra éppen nem jut. Ugyanazért bátor vagyok felkérni a tisztelt bizottmányt, hogy a Hodossy Miklós kormánybiztos urnál már kért, de meg nem adott 8 pengő

krajczár pótlékot megadatni méltóztassék. Szolgabíró Sugó László ur által a végre kezembe adatott ugyan még Halmágyon létem alatt 1800 p. forint, de oly feltétel alatt, hogy addig ne osszam ki, míg a tiszelt megye e részbeni határozatát nem veendem; és én valóban még máig sem adtam többet naponként 12 kr-nál egyenként, mert vártam tiszelt megyém válaszát. Miután azonban már az eljövetelemtől Hodossy Miklós urtól felvett pénzüsszeget egészen kiadtam, s a rendes napi díjjakat nem volt honnét fizetnem, hozzá nyultam az 1800 frt-hoz, és most abból teljesítem a legénység fizetését.

Ki is magamat kegyeikbe ajánlott, tisztelettel vagyok
a tiszelt bizottmánynak,
M.-Vásárhelyett, márczius 19-én, 1849,

alázatos szolgája :
G e n c s y,
őrnagy.

— Az eredeti Biharvármegye levéltárában 570/49. irattári szám alatt. —

LXV.

A honvédelmi bizottmány rendelete az 1849. évi mártius 21-ikéről Biharvármegyéhez, a szabadsapatok további élelmezésük tárgyában.

(Kivül.) Érke. márcz. 24-én. 1849.

(Belöl.) 3652. sz.

A honvédelmi bizottmány.

Biharmegye közönségének.

Önök f. hó 19-én, 529 és 530/849. sz. a. kelt felterjesztésére, melyben az erdélyi széleket védő nemzetőreiknek a megyebeli szabadsapatok által eszközendő felváltását azon nyilvánítással kérik, hogy ellenkező esetben a szabadsapatoktól f. hó 27-től kezdve az élelmezést és ellátást lesznek kénytelenek megtagadni, — válaszol-
tatik : mikép felvilágosító, sürgető, vagy kérő felterjesztéseiket, jelentéseiket, akár mely körülmények iránt is, mindenkor szívesen veszi s elvárja a kormány, de azt határozniok oly csapatokról, melyek közvetlen a kormány rendelkezése alatt állanak, miszerint ha felváltás végetti kimozdítások rögtön nem eszközöltetik, az ellátást, és élelmezést tagadják meg tőlük, épen nincs a maga helyén; s ezen határozatuk annál inkább helytelen, s annál inkább

roszaltatik, mert a hadügyminiszterium ez ügyben megtevé már előleges intézkedéseit, mely intézkedések mikor és mi idő alatt hajtassanak teljesen végre, azt megszabni nem önöket, hanem őt illeti.

Ha hogy tehát a kérdéses szabadsapatok f. hó 27-én túl sem lennének kimozdítva, e miatt tőlük az ellátást s élelmezést megtagadni a legszigorubb felelet terhe alatt ezennel eltiltatnak önök.

Debreczen, márczius 21. 1849.

A honvédelmi bizottmány elnöke
távollétében :

N y á r y P á l.

h. b. t.

— Az eredeti Biharvármegye levéltárában 565/49. irattári szám alatt. —

LXVI.

Mészáros Lázár leirata az 1849. évi mártius 28-ikáról Biharvármegyéhez, az önkéntes őrhad kiállítása tárgyában.

(Kivül.) Érkezett márczius 31-én. 1849.

7976/n. ö. A hadügyministeriumtól. Biharvármegye közönségének N. Váradon. Hivatalból.

(Belől.) 7976/n. ö.

A hadügyministeriumtól.

Biharvármegye közönségének.

Debreczen, mártius hó 28-án. 1849.

A megyének f. hó 19-én tartott bizottmányi üléséből 538—541. szám alatt kelt felterjesztése a hadügyministeriumhoz tárgyalásra áttétetvén, reá válaszul:

Mihelyt annyi önkéntes felszerelve, felruházva együtt van, hogy azokkal az őrvonalon álló nemzetőröket, ha nem is egyszerre mind, de legalább azok egy nagy részét felváltani lehetne, jelentessék fel a hadügyministeriumnak, nehogy azok itthon a megyében díjaztatván, az álladalomnak sokáig terhére váljanak, és hogy azonnal azokat rendeltetésük helyére küldeni lehessen.

Kellő szolgálati rend fentartása végett, a kiállított önkéntesek helyheztesse nek azonnal a 6. és 8-ik hadmegye főparancsnoksága alá.

A megye egész befolyását oda huzni ne terheltessek, hogy

erős, alkalmas legények soroztassanak be az önkénytesek közzé, fiatal gyerkőczök a tábori szolgálatba nem valók, ha az álladalom az önkénteseket fizetendi, azoknak hasznukat akarja venni.

A tisztek megválasztásában, vagy kinevezésében a legnagyobb óvatosság szükségeltetik, a haszontalan tisztikar az egész hadat haszontalanná teszi.

A biharmegyei nemzetőrök becsülettel szolgáltak táborozásokban, az álladalom elvárja, hogy azok helyettesei, az önkénytes őrhad, mivel nagyobb fegyelem alatt leend, rendfentartásban, szolgálati pontosságban azokat még felül haladja.

A hadügyministerium az önkénytes őrhad, (nevezessék így a most kiállítandó mozgósereg, mert mindegyik mozgó,) felruházása és felfegyverezése tekintetében a működőszak osztályainál a rendelkezést megteszi.

Hadügyminister :

M é s z á r o s L á z á r.

— Az eredeti Biharvármegye levéltárában 589/49. irattári szám alatt. —

LXVII.

Szépszőgi Ferencz jelentése az 1849. évi ápril 1-éről Biharvármegye bizottmányához, a mozgósereg megalakulásáról s kiindulásáról.

(Kivül.) Ér. ápril. 2-án. 1849.

A biharmegyei mozgósereg parancsnoka. *Jelentése* a biharmegyei bizottmányhoz a bentírtnak.

(Belöl.) 2. 1849.

A biharmegyei mozgósereg parancsnokától.

Tisztelt megyei bizottmány.

Á fent irt sereg vezérletére a tisztelt bizottmány bizalma által én neveztetvén ki, a sereg mikénti állásáról hivatalos jelentésemet a következőben van szerencsém bemutatni.

A fentirt sereg, alispán Miskolczy Lajos ur közremunkálásával 6 századokra osztatva, zászlóaljja alakítottatott, azonban részint a kiállítandó egyének ki nem állása, részint a röktöni utnak indítás miatt, zászlóaljam teljes állásáról biztos jelentést nem tehetek. Zászlóaljam egy százada ma már Feketetón van, az utolsó két százada pedig csak ma indulhatott ki Püspökiben volt eddigi állomása helyéről, én pedig magam holnap fogok zászlóaljam után indulni

s miután Csucsára várnom kell századaim hova leendő küldése iránti rendeletét a kolozsvári főparancsnokságnak, zászlóaljam teljes állásáról alapos jelentésemet is csak Csucsáról küldhetem meg a tisztelt bizottmánynak, minthogy pedig zászlóaljam zászló, dob s fegyver nélkül bocsájtatott el a röktöni indulás miatt, a következők iránt vagyok bátor a tisztelt bizottmány röktöni intézkedését kikérni :

Alezredes Marzsó Imre ur által elvitt zászló adassék nékem át, úgy szintén a most bent lévő n. őrségnél levő dobok közül annyi, mennyi zászlóaljamnak szükséges, mint szintén zászlóaljam felfegyverezése idejéig, a nemzetőröknél lévő bármi nemű fegyverek, legyenek azon szükséges dobok és fegyverek álladalmiak vagy községiek.

A századok rendezése alkalmával tett több rendű felterjesztésekből meggyőződven arról, hogy a besorozott ujonczok között igen sokan vannak olyanok, kik a helységek előljárói által nem a megyei határozatban kimondott békeséges időig, vagy legfeljebb négy évig fogadtatnak, hanem egyik 6, másik 10 hétre, vagy egy évre, mely ha így áll, temérdek akadályokkal lennék küzdeni kénytelen, mert midőn az ujoncz a katonai gyakorlatokba bele jön, akkor lennék kénytelen haza bocsájtani, ennek elkerülése tekintetéből méltóztassék minden községi előljáróknak szoros kötelességökbe tenni, hogy a megyei határozat értelméhez képest fogadják ujonczait, s kik már zászlóaljamnál vannak és kevesebb időre fogadva, azokkal a végzéshez képest kötendő új egyezsége lépni legrovidebb idő alatt el ne mulasszák.

Tapasztaltam továbbá ugyanakkor azt is, hogy minden előre való orvosi vizsgálat nélkül adatván be az ujonczok, olyanok is soroztattak be, kik a jelen háborus időkben teljesítendő terhes szolgálatok végbevitelére egyáltalában nem alkalmasok, ugyanazért mihelyest zászlóaljam rendes állomásba helyeződik, kötelességemnek fogom tartani, az orvosi vizsgálat útján alkalmatlanokat s egyáltalában szolgálatra nem való egyéneket ujak s alkalmasok általi felváltás végett haza küldeni.

Jelen zászlóalj huzamosabb időig való megmaradása kimondatván, miután minden zászlóaljnak, hadbíróra, számvevőre, orvosra és porkolábra elkerülhetlen szüksége van, különben is igen nagy számu lévén a zászlóalj, s énnékem a tisztán katonai dolgokkal tömérdek elfoglaltatásom lévén, azon személyzetnek kiállítását

sáról s létesítéséről hatóságilag rendelkezni s hova előbbi felállásáról intézkedni méltóztassék.

Tisztelettel lévén V. Olasziban, április 1-én, 1849,

a tisztelt bizottmánynak
alázatos szolgája
Szépszögi Ferencz,
őrnagy.

— Az eredeti Biharvármegye levéltárában 589/49. irattári szám alatt. —

LXVIII.

A honvédelmi bizottmány az 1849. évi ápril 14-én 5635. e. szám alatt kiadott rendelete a vésztörvény alkalmazása iránt.

Az ideiglenesen Nagy-Kállóban székelő rögtön ítélő vegyes törvényszék által kérdés intéztetvén a honvédelmi bizottmányhoz az iránt: vajjon azok, kik a vésztörvényszékek megalkotása előtt lettek honárulási vád miatt elfogva, illetékesen ezen törvényszékek által itélendők-e? s általában megkeresést intézett az említett törvényszék a bizottmányhoz, hogy határozassék meg a határvonal, meddig a törvényszék bíraskodási köre kiterjed s a melyen túl nem.

Minél fogva a fenebbi kérdésre nézve általános szabályul s minden vésztörvényszékek által követendő zsinórmértékül ezennel megállapittatik:

Mikép mindazon honárulási váddal terhelt egyének, kik a vésztörvény meghozatala óta fogattak el, habár tetteik a törvény keletkeztét megelőzte időre esnének is, ezen röktön ítélő bíróság eljárása alá tartoznak. S épp azért a törvényszéknek nem a tény mikori elkövetése, hanem a befogatás idejét kell mindig szem előtt tartani.

Kelt Debreczenben, ápril 14. 1849.

A honvédelmi bizottmány.

— A »Közlöny« 1849-ik évi 81-ik számából. —

LXIX.

Drágos János levele az 1849. évi ápril 21-éről Sántha György kormánybiztoshoz, a Jancu Avram és Buteanu Jánossal folytatba tett alkudozásról.

(Kivül.) Orszgy. képviselő Drágos János. Kormánybiztos Sántha György urnak.
Hlból. Halmágyon. Lovas legény sietve vigye. Brád. ápr. 21. 849,
Érk. ápril 22. r. 7. órákor. 1849.

(Belől.)

Kormánybiztos Sántha György urnak!

Brádon, ápr. 26-án. 1849.

Megbízatásom, illetőleg idejövetelem okát nincs időm most hosszasban leírni, azt ön ugy is tudja; eddigi eredményéről azonban röviden tudósítani azért látom jónak, hogy minden perczen s mindenre készen kell ugyan lenni, mindazonáltal a fölhívásom folytán Janku Avram és Buttyán Jánostól éppen most kapott válasz, mely szerint értekezésre lett idézéseket elfogadva, helyt és időt jelölnek, jogosít reményt táplálnom, hogy ezen eddigelé volt szomorú helyzetnek békés uton végét érendjük. — Miről a vidéken lévő aggodalom lehető enyhítése végett előlegesen tudósítani jónak láttam addig is, míg kellően rendelkezni szükség leend.

Drágo s János,
országgyűlési képviselő.

— Az eredeti íf. Bölöny Sándor okmánygyűjteményében. —

Az igazságügyministerium előterjesztése a képviselőházhoz az 1849. évi ápril 24-ikéről, a vésztörvény magyarázata tárgyában.

Mélyen tisztelt képviselőház!

A rögtönítelő vegyes törvényszékek alakítása, s ítélete alá tartozó esetek tárgyában törvényhozásilag megállapított szabályrendeletek alkalmazására nézve, a Nagy-Kállóban felállított bíróság több észrevételei mellett kérdést intézván a honvédelmi bizottmányhoz azon határvonal meghatározása végett, meddig a törvényszék biráskodási köre kiterjedhessen, a honvédelmi bizottmány, a »Közlöny« utján 5,635. sz. a. tolyó hó 14-én kibocsátott rendeletével akként intézkedett, hogy »mindazon honárulási váddal terhelt egyének, kik a vésztörvény meghozatala óta fogattak el, habár tetteik a törvény keletkeztét megelőzte időre esnének is, ezen rögtönítelő bíróság eljárása alá tartoznak, s ép azért a törvényszéknek nem a tény mikori elkövetése, hanem a befogatás idejét kell mindég szem előtt tartani.«

Ezen rendelet, egyik rögtönítelő vegyes bíróságnál előfordult esetben, — melyet a birói szereptől különvált törvényhozás elébe részletesen terjeszteni szükségesnek nem láttam, — magyará-

zatokra s a bíráskodások felfüggesztésére szolgáltatott alkalmat. Ugyanis:

Egy honárulás vétkével súlyosan terhelt egyén még a vész-törvények keletkezése előtt fogatván el, reá fenérített rendelet értelmében a vésztörvények szigora alkalmazható nem lenne akkor, midőn vele egy időben és talán kisebb mértékben elkövetett honárulási büntetért a később befogottak a törvény sulya alá esnének.

Az ítélőszék azért, mert egyszerre elkövetett, s egyenlő bűnnel szemben két különböző eljárásnak helyét nem látta, további eljárását felfüggesztvén, kormányzó elnök urhoz tett felterjesztésében sürgette ezen összeütközésnek kiegyenlítését, s maga alkalmazhatása végetti utasítását.

Kormányzó elnök ur sem a bírói függetlenséget kormányrendeletekkel korlátozni, sem egyedül a törvényhozás körébe tartozó törvényt magyarázási jog gyakorlatába avatkozni nem kívánván, bátorodom a fent előadott esetre nézve fenforgó elvkérdésnek eldöntését a mélyen tisztelt képviselőház bölcs intézkedése alá oly alázatos véleménynyel terjeszteni, hogy

Miután a rögtönítélő vegyes törvényszékek eljárását szabályozó rendeletek 9-ik §-a a nélkül, hogy a befogatás idejére nézve különbséget tett volna, azt rendelné, hogy az ott pontonként elősorolt vétségi esetekben csak jelen szabályok értelmében mondathatik ítélet, minélfogva azokra nézve minden más rendkívül felállított bíróságokat, s kiadott rendeleteket megszüntetett,

Miután továbbá azt, hogy egy nagyobb beszámítás alá eső vétkes, csak azért, mert előbb fogatott be, a törvény sulya alól menekedjék, a vele egy időben vétkező s talán kevésbé terheltek pedig azért, mert később fogattak be, egész szigorral sujtassanak, az osztó igazsággal megegyeztetni nem lehetne; s a fenytékre nézve mértékül maga a tény, nem pedig a befogatás ideje véthetnének. — Végre

Figyelmet érdemelne azon körülmény is, mikép megtörténhetett, hogy egy vagy más helyen, a törvények hozatala előtt befogottakra nézve, a törvény szigora már végre is hajtattott,—

Minden további félreértések s magyarázások kikerülése végett, szabályul megállapítandó s a honvédelmi bizottmánynak folyó év ápril 14-én 5635. sz. a. kelt rendelete módosítandó ekkép lenne:

Mindazon egyének, kik a vésztörvényekben elősorolt vétségi esetekkel terheltetnek, — bár tettük vagy befogatásuk a törvény

keletkeztét megelőzőtt időre esnék is, a rögtönítelő vegyes bíróság eljárása alá tartoznak.

Kelt Debreczenben, ápril 24. 1849.

N a g y K á r o l y,
igazságügyi osztályfőnök.

— A »Közlöny« 1849. évi 97-ik számából. —

LXXI.

Drágos János levele az 1849. évi ápril 25-ikéről Sántha György kormánybiztoshoz, a román nép főnökeivel megkezdett alkudozásairól.

(Kivül.) Drágos János képviselőtől. Kormánybiztos Sántha György urnak. —
Hivatalból. Halmágyon.

Érk. ápril 25-én, 1849.

(Belől.)

Kormánybiztos Sántha György urnak!

Vaskohn, ápr. 25-én, 1849.

Hozzám intézett fölhívására röviden azt kellett válaszolnom, miként teljes hatalmu biztos Csányi László ur a kormány által ugyancsak kiküldetésem alkalmával tudósíttatott; én tehát csak azért véltem szükségesnek elmenetelemlről tudósítani, hogy ha netalán a vonaloni intézkedésre valami szükség lenne, készen találja önt is a tudósítás; — mert hogy mibe járok, azt, úgy tudom, hogy bizodalmas együttlétünkben tudomására juttattam, s minthogy fel sem tehettem, hogy egymást minden erőn ne segítenők, eredmény előtt a dolognak hivatalos közzétételét nem tartám szükségesnek, annyival is inkább, mert mint fentebb mondtam, már Csányi ur előtt tudva van; — különben is a dolog inkább kínálkozó alkalomnak kellő időbeni czélszerű felhasználásától, sem mint formalitástól függő lévén, ennek mulhatlan következése az, a mi valósággal most van, t. i. nyombani érintkezés magával a kormánnyal.

Ez uttal is tehát csak lehető röviden azt írom meg, hogy én a felkölt román nép főnökeivel összev jöttem, tőlük megértettem, miszerint ők a magyar hon javára s annak függetlenségének lehető megalapítására fegyvereiket leteendik, ha a kormány annak becsülettel leendő letételöket elfogadja. Most én lehető leggyorsabban megyek Debreczenbe. — De a kristyóri hágón földölvén, némi időt töltök már az utba, és így nehogy a fegyveres

erő vezérloível lévő viszonyok miatt a dolog miben létét nem tudva, valami magát előadhassa, szükségesnek tartom önnel tudatni azt is, miként alezredes Csutak Kálmán urrali megállapodás folytán a mi fegyvereink bizonytalan időre, míg t. i. felsőbb intézkedés jövend, megtámadólag nem működnek, hanem pihennek, erről én a felkölték főnökeit Csutak ur bejegyzésével tudósítottam, komolyan tiltván el őket minden mozdulattól. Így áll tehát a dolog ma, mi lesz tovább? meglátjuk.

Dr á g o s J á n o s,
országgyűlési képviselő.

— Az eredeti if. Bölöny Sándor okmánygyűjteményében. —

LXXII.

Vukovics Sebőnek az 1849. évi május 7-én 1086/ig. sz. a. a vésztörvényszékek kerületezés alapján való rendezésük tárgyában kiadott rendelete, a május 26-án 1662/ig. sz. a. kibocsájtott rendeletben foglalt módosítások szerinti szövegezésben.

A rögtön ítélő vegyes bíróságok, czélszerűbb eljárás és azon baj megszüntetése tekintetéből, minélfogva ily bíróság némely vidéktől felette távol létezett, másutt pedig egynél több is közel találatott, e bíróságok ezennel a kerületezés alapján következőkép rendeztetnek:

1. §. Rögtön ítélő vegyes bíróságok ezentul az alább következő helyeken fognak itélni.

2. §. A vésztörvény alá tartozó esetek tárgyalás végett mindég azon bíróság elébe fognak vitetni, melynek kerületéhez a tény helyszíne az alábbi sorozat szerint tartozik.

3. §. A bíróságok helyei, a városokat mindenütt az illető megye területéhez odaértve lesznek:

a) Szabadka, hová Csongrád, Bácsmegye a volt csajkás kerülettel és a péterváradí vidék,

b) Arad, hová Temes, Arad, Zaránd, Torontál, Csanád, Krassó megyék és a bánsági végvidék,

c) Pest, hová Pest, Fehér, Tolna, Baranya, Zala, Somogy, Veszprém megyék, a Jászság és Kis Kunság,

d) Nagy Várad, hová Bihar, Békés, Kraszna, Közép Szolnok-megyék, a hajdu kerület és a Nagy Kunság,

e) Sziget, hová Mármaros, Bereg, Szatmár, Ugocsa megyék és Kővár vidéke,

f) Miskolcz, hová Abauj, Torna, Borsod, Heves, Szabolcs, Gömör, Ung, Zemplén, Sáros, Szepesmegyék,

g) Komárom, hová Komárom, Esztergom, Bars, Nyitra, Hont, Győr, Sopron, Moson, Vas, Pozsonmegyék,

h) Ó Zólyom, hová Trencsén, Árva, Turócz, Zólyom, Liptó, Nógrádmegyék,

i) Kolozsvár, hová Kolos, Doboka, Belsőszolnok, Tordamegyek, Aranyosszék és Besztercze vidéke,

k) Nagy Szeben, hová Szebenszék, Hunyad, Alsó és Felső Fejérmegyék, Szerda, Szászváros, Szászsebes, Ujegyház, Megyes, Sinkszékek, Fogaras és Brassó vidéke, Udvarhely, Csik, Három, Kőhalom és Segesvárszékek tartoznak.

4. § Azon rögtön ítélő vegyes bíróságok, melyek a feljebb elősorolt helyek valamelyikén már felállítva vannak, továbbá is meghagyatnak, kötelesek azonban a bírósági tagok névjegyzékét e rendelet elolvasása után azonnal ide felterjeszteni.

5. §. Azon vegyes bíróságok pedig, melyek a fent kijelölt helyeken kívül másutt léteztek, ezennel megszüntetnek. De mielőtt feloszlának, felelet terhe alatt kötelesek irattárukat s a még el nem ítelt foglyokat rendes lajstrom mellett azon vegyes bírósághoz átküldeni, melynek köréhez eddigi eljárási helyök a 3. §-ban csatolva van. Az illető bíróság az ekép történt átvételekről e minisztériumhoz azonnal jelentést teend. Ezen rendelet alól csupán a főhadsereggel együtt mozgó vegyes bíróság vétetik ki, mely további intézkedésig a maga hivatásában meghagyatik.

6. §. Valamint törvény szerint ezen bíróság ott állittatik fel, hol a fenforgó körülmények annak szükségét előidézik, ugy viszont, hol a hazáhozi hűség megszilárdulása miatt a hazaárulási bűnök esetei többé nem fordulnak elő, ott a rögtön ítélő bíróság létezésének szüksége megszűnik.

Ezen tekintetből a kormánybiztosok s illetőleg a főispánok kötelességévé tétetik, hogy mindkét esetben, midőn a körülmények vagy uj bíróság felállítását, vagy a meglevőnek megszüntetését javasolják, az iránt ide tudósítást tegyenek.

Kelt Debreczenben, május 7-én, 1849.

Vukovich Sebő,
igazságügyminister.

LXXIII.

Szépszőgi Ferencz jelentése az 1849. évi május elejéről, kelet nélkül, Biharvármegye bizottmányához, a bihari önkéntes őrhad zászlóalja hadképtelenjeiről.

(Kivül.) Vettem május 5-én. 1849.

(Belől.) Bihari önkéntes őrhad zászlóaljparancsnokától.

Biharmegye tisztelt bizottmányának!

Mult hó 20-ról tett jelentésem következtében ide csatolva van szerencsém megküldeni a zászlóaljból eddig meghalt egyének névjegyzékét, megjegyezvén, hogy eddigi elmaradásának egyedüli oka: kezemhez csak most lett megérkezése, s midőn ezt bemutatom, bemutatom egyszersmind a zászlóaljból eddig orvosi vizsgálat után alkalmatlanoknak s szoigálatra nem használható besorozottaknak névjegyzék szerinti kimutatását, szintén megemlítve, hogy a jelentésemben tett határidőrei haza nem menetelők oka az, mivel zászlóaljam szerteszéjjel levő helyekre szórátván, előbb útnak nem indíttathattak.

Szépszőgi Ferencz,
őrnagy.

— Az eredeti Biharvármegye levéltárában 197/49. irattári szám alatt. —

LXXIV.

Vukovics Sebőnek az országban felállított röklönítelő vegyes bíróságokhoz az 1849. évi május 12-éről 1257. sz. a. intézett rendelete, a véstörvény alkalmazása tárgyában.

A rögtön ítélő vegyes törvényszékek eljárását szabályozó s a f. évi Közlöny 32-ik számában köröztetett országgyűlési határozat által, az abban elősorolt haza árulási vétségekre nézve a rendes bíróság eljárása felfüggesztve lévén, világosabb értelmezés végett, a törvényhozó nemzeti gyűlés újabb határozatához képest, szabályul ezennel kijelentetik; hogy mindazon egyének, kik a rögtön ítélő bíraskodási törvényben elősorolt vétségi tényekkel terheltetnek,

bár tettük, vagy befogatásuk a törvény keletkeztét megelőző időre esnék is, a rögtön ítélő vegyes bíróság eljárása alá tartoznak.

Kelt Debreczenben, május 12-én. 1849.

Igazságügyminister :
Vukovics Sebő.

— A »Közlöny« 1849. évi 106-ik számából. —

LXXV.

Szépsőgi Ferenc jelentése az 1849. évi május 25-ikéről Biharvármegye bizottmányához, a bihari önkéntes őrhad zászlóaljának létszámkimutatásáról.

(Kivül.) Ér. junius 1-én. 1849.

(Belül.) 84. A bihari önkéntes őrhadi zászlóalj parancsnokától.

Biharvármegye tisztelt bizottmányának !

Az ide csatolt létszám kimutatásból, a bihari önkéntes őrhadzászlóalj eddigi teljes állása valamint kitűnik, úgy tisztán kitetszik az is, hogy a szabályozott létszámig hány ember hiányzik még a zászlóaljhoz, melynek alapos kimutatását a tisztelt bizottmánynak megküldeni a midőn nem kések, egyszersmind jelenteni kívánom azt is, hogy főparancsnok Cserey alezredes ur rendelete folytán, az ujonczok átvételére junius 1-re egy főtisztet kelletvén rendelni N.-Váradra, hadnagy Orlandi Lajos urat küldöttem, ki azóta reményilem kiküldetését bejelenteni nem késett; jelenteni kívánom továbbá a kimutatásba is jegyzésbe tett azon észrevételemet is, miszerint zászlóaljamnál, a mostaniak között is van még legalább 80 olyan egyén, kik haza küldendők, s első ízben is csak azért nem küldettek haza, mert saját hibájokat eltitkolták, hanem a gyakorlatok közben, de különösen a május 6-ki havasi expeditió alkalmával lehetett hibájukat kitudni, a mely miatt katonai szolgálatra éppen nem valók.

Van szerencsém ide csatolva megküldeni a N.-Váradról lett elindulás ótai számát a zászlóaljból megszökött és elhalt egyéneknek.

Szépsőgi,
őrnagy.

A 7. alatti melléklet.

Bihari önkéntes őrhadszázalaj létszamos kimutatása.

Május 25-én, 1849.

Csoport neve és teljes állása	Résezenként eloszlik															Ezekből betegek	Külön foglaltatásban	Marad kiállásra		
	Órnagy	Segédüliszt	Hadbíró	Orvosok	Számvevők	Portoláb	Zászlótartó	Százados	Főhadnagy	Alhadnagy	Örmeister	Tizedes	Dobos	Ács	Közember	Helyben	Körházban			
Bih. önk. őrhad	1903	1	1	1	1	1	1	1	6	6	12	12	12	12	12	1762	17	41	90	1755

K I M U T A T Á S.

A teljes állás, mint a létszám bizonyítja	1903 ember
Abból a törzs és főtiszt urakat kivonván 32 emberrel	
A szolgálatra alkalmatlanok haza bocsájtattak, mivel létszámbóli kihagyások iránt semmi rendelkezlet nem érkezett, még most is bent vannak 90	122 ember
Marad tehát a teljes állás őrmestertől le	1781 »
A zászlóalj szabályozott létszám összege őrmestertől le, tészen .	2000 embert
és így hiányzik még	219 ember

K I M U T A T Á S.

A teljes állás, mint a létszám bizonyítja

Abból a törzs és főtiszt urakat kivonván 32 emberrel

A szolgálatra alkalmatlanok haza bocsájtattak, mivel létszámbóli kihagyások iránt semmi rendelkezlet nem érkezett, még most is bent vannak 90

Marad tehát a teljes állás őrmestertől le

A zászlóalj szabályozott létszám összege őrmestertől le, tészen .

és így hiányzik még

Jegyzet. Mind a mellett van még a zászlóaljban legalább 80 olyan egyén, kik a hadi szolgálatra egyáltalában alkalmatlanok, mit mind a mindennapi tapasztalás bizonyít, mind a május 6-án a havasokon tartott expeditió alkalmával különösen észre lehetett venni, hogy sokan az öregség s többen bélszakadás és egyéb bajokban sínlődven, katonai szolgálatra éppen alkalmatlanok, kik az alkalmatlanok felett tartott első izbeni vizsgálat alkalmával hibá-

jokat nem csak nem jelentették, sőt még tagadták, és csak az utbani erőltetés miatt tűnt ki hibájok.

Kelt Gyulán, május 25-én, 1849.

S z é p s z ö g i,
őrnagy.

(A szökevények névjegyzékében 26 ember és pedig: Szalacsi János b.-sz.-mártoni, Magyar Mihály b.-ujfalui, Lázár János földesi, Őri József b.-ujfalui, Onutz Tódor kosgyáni, Pauliszen György, Orzsán Flóra, Boros János, Vásárhelyi Gábor, Argyillán Tógyer, Szarakutz Vaszali, Albuj Tógyer, Far-kuca György, Kriszte Mitru f.-lugosi, Holhus Simon f.-lugosi, Pantiu György hőkei, Kapusznák János b.-pataki, Kliszik Jákób várvizi, Nagy József mar-gittai, Varga László v.-velenczei, Kána Flóra grosi, Pasku Vaszali betfia, Balog János tót-falui, Jouc Vaszali bezneyei, Pap Mitru szabolcsi és Mitron Mitru szabolcsi illetőségű önkéntes őrhadbeli közlegények vannak szökevénye-kül kitüntetve. — A LXXIII. és LXXV. számú okmányok mellékleteikben közölt elhaltak neveik a munka 156-ik lapján közlötteken kívül: Barta János sassi illetőségű, továbbá Tolmács Gligor, Komlóssi, Bakó János és Szilágyi Sándor.)

— Az eredeti Biharvármegye levéltárában 918/49. irattári szám alatt. —

LXXVI.

Cserey ezredes levele az 1849. évi június 5-ről Beöthy Ödönhöz, egy nemzetőrségi csapat készentartása tárgyában, s a vármegye bizott-mányának arra hozott végzése.

(Kivül.) Aljegyző Gyulafi Antaltól. Sántha György alispán urnak. Hivatalból. Várad-Olasziban.

(Belől.)

2016. sz. 6-ik hadmegye főparancsnokságától.

Nagyvárad, június hó 5-én, 1849.

Biharmegye kormányzó főispánjának ! Ezredes Beöthy Ödön urnak !

Biharmegyei nemzetőrségi alezredes Grf. Haller Sándor je-lentését eredetiben s ugyanezen megyei szolgabíró Servánszky Sándor az előbbenihez tett átiratát másolatban, egy nemzetőrségi csapat készentartását lőfegyverrel, kaszával és lándzsával, — tár-gyazókat, tisztelettel ide mellékelem további intézkedés végett.

A mellékleteket tisztelettel vissza kérem.

C s e r e y,
ezredes.

1574.

V é g z é s.

Alispán Sántha György ezennel kiküldeték, hogy azon kör-nyéket, hol a havasokban tanyázó oláh lázadók beütésétől ele-

gendő örök hiánya miatt tartani lehetne, személyesen megtekintvén, hol szükségesnek látja az utvonalokon a körülményekhez képest kisebb nagyobb számban öröket állítson ki, a lázadók táborához közelébb eső környékeken pedig mindenfelé lovas czirkálókat küldjön ki, kik a netán mutatkozó beütésről azonnal hirt vívén, a lázadók visszaverésére a megkívántató erő összpontosíthatassék, e cél elérésére alkalmazandók lesznek a váradi s belényesi járásban lévő megyei fegyveresek, lovas katonák s a só csempészet meggátlása végett a megye határánál czirkálni szokott lovas örök is.

Kelt Biharvármegye bizottmánya 1849-ik évi junius 4-ik s több napjain Várad-Olasziban tartott üléseiből.

G y u l a f i A n t a l,
aljegyző.

— A hiteles másolat if. Bölöny Sándor okmánygyűjteményében. —

LXXVII.

Kormányelnöki rendelet az 1849. évi junius 20-áról 395/eln. i. sz. a. az ország különböző helyein eddig létezett vésztörvényszékek megszüntetésök s egy központosított vésztörvényszéknek Pesten leendő fölállítására tárgyában.

Az igazságügyminiszter előterjesztésére azon tekintetből, hogy a honárulási bűnvádak minden eseteiben az elvek egysége s a febr. 13-ki törvény által megrendelt eljárás egyformasága tartassék meg, s mivel az ország kormányának Budapestre áttételével ezen büntények feletti bíraskodás központosíthatatik, rendeleni mint következők:

1. Az ország külön helyein eddig létezett rögtön ítélő vegyes bíróságok ezennel megszüntetnek.

2. Azok helyett az egész országra nézve Pesten állittatik fel egy országos rögtön ítélő vegyes bíróság.

3. Az illető törvényhatóságok s kormánybiztosok az előforduló honárulási vádak eseteiben megtévén azonnal a vizsgálatot, és a szükséghez képest a vádlottak letartóztatása iránt intézkedvén, a vizsgálati irományokat az igazságügyi miniszteriumhoz küldik fel, honnan, ha a feljelentett tény a febr. 13-iki törvény sulya alá esik, a vádlottaknak az országos vegyes bíróság elébe

állítás, ha pedig az eset a felhívott törvényben előszámlált bűntények osztályába nem sorozható, a vádlottaknak illető hatósági törvényszék általi ítélese fog elrendeltetni.

Jelen rendelet fogamatba vétele az igazságügyi miniszterre bízatik.

Pest, június 20-án. 1849.

Ország kormányzója :
K o s s u t h L a j o s .

Igazságügyminister :
V u k o v i c s S e b ő .

— A »Közlöny« 1849. évi 137-ik számából. —

LXXXVIII.

Szemere Bertalan rendelete az 1849. évi augusztus 4-ről Hodossy Miklóshoz, az állami vagyonoknak Arad felé elszállításuk tárgyában.

Hodossy Kormánybiztos urnak !

Nagyvárad august. 4-én. 1849.

Pontos intézkedéseket teend, hogy minden álladalmi vagyonok még ma és holnap Arad felé a legbiztosabb uton elszállíttassanak, kellő őrizet alatt,

Előre menend erélyes biztos, ki ut közben a további fuvarozásra főgatokat rendelend, és jelentést tesz Aradon, vagy ott ahol, az illető ministeriumnál.

Belügyminister:

S z e m e r e B e r t a l a n .

— A hiteles másolat if. Bölöny Sándor okmánygyűjteményében. —

LXXXIX.

Hodossy Miklós levele az 1849. évi augusztus 4-ikéről Sántha György-höz, a tenkei körösi átjárat megtekintése s az álladalmi vagyonok Arad felé szállításuk tárgyában.

Kormánybiztos Hodossy Miklós.

Alispán Sántha György urnak !

Sziveskedjék alispán ur még ma azonnal megyei mérnök Tóth Sámuel urral együtt Tenkére kimenni, és ha ott a Körösön veszedelem nélkül keresztül menni lehet, még reggelig arról enge-

met értesíteni, hogy Váradról a szekereket arra indithassam, és ezen esetre a Váradról indulandó szekerek Aradvármegye széléig fogván menni, ezen megyén kívül Aradmegye szélébe eső és Aradig található helyeken a lehető legnagyobb számú szekereket kirendelni, az aradmegyei tisztviselőkkel egyetértve, s Aradon, vagy ott a hol a minisztériumok vagy kormány lesznek, jelentést tenni a szekerek megérkezéséről. Hogy ha pedig Tenke felé menni nem lehet, akkor ezen rendelkezések a szalontai vonalon lesznek fogamatba veendőek. Alispán urnak e viszontagos időben tanusított erélye biztosít a sikerről.

Várad Olasziban, augusztus 4-én. 1849.

Kormánybiztos :

H o d o s s y M i k l ó s.

— Az eredeti íf. Bölöny Sándor okmánygyűjteményében. —

ZÁRSZÓ.

Mielőtt könyvemet a nagy közönség s az illetékes körök megbirálásuk elé utnak bocsájtanám, legyen szabad még tisztelt olvasóimhoz egy szíves kérelmet intéznem.

Ezen kérelem indoka az, miszerint én magam érzem legjobban, hogy munkám, — dacára annak, hogy az egykoru hirlapoknak s a szabadságharcunkra vonatkozólag megjelent műveknek legnagyobb részüket áttanulmányoztam, az itteni vármegyei és városi levéltárakat átkutattam, s más levéltárakból és egyes megbízható emlékezetű egyénektől a szükséges fölvilágosításokat lehetőleg megszereztem, sok helyen, s különösen Biharvármegye történelmének a szabadságharc végső napjait tárgyazó szakára vonatkozólag, főleg a miatt, mert 74 darab végzés egészben, 2 pedig fele-fele részben ki van törölve a vármegye jegyzőkönyvéből, s az ezen végzésekre vonatkozó iratok kivétettek és megsemmisítették a levéltárból, — nagyon hézagos.

S ettől eltekintve is sok helyen kihullott kezemből a kutatás fonala, mert sehol nem találtam adatokra, melyekkel a tátongó hézagokat betömhettem vagy legalább áthidalhattam volna

Nekem a kitörölt végzésekből csak 3 darabot sikerült föltalálnom, az 1036, 1037 és az 1574/ex 49. számú végzéseket, ezeket, illetve ezek két utóbbiját, miután az 1036/49. számú végzésnek közlése, a menyynyiben az a több helyen közölt függetlenségi nyilatkozatnak szóról-szóra jegyzőkönyvbe lett bevezetését tartalmazta, fölösleges volt, közöltem is munkámnak 164—167 és 339 s 340-ik lapjain

Arra kérem tehát vármegyénk történelmének nevében tisztelt olvasóim közül azokat, kiknek birtokukban hiteles kiadványban megvolna Biharvármegyének az 1849. évben 816—819, 826—830, 834, 835, 837, 838 842, 855, 857, 1047, 1052, 1056, 1059, 1060, 1062, 1064, 1066, 1084, 1155, 1157, 1162—1164, 1211, 1212, 1218, 1219, 1222, 1223, 1227, 1228, 1251, 1253—1255, 1257, 1259, 1263, 1265, 1266, 1269—1272, 1281, 1282, 1293, 1535,

1572, 1572, 1573, 1577, 1578, 1593, 1594, 1603, 1632, 1637, 1638, 1642, 1654, 1675—1678. 1699 és 1700. szám alatt hozott valamelyik végzése : legyenek kegyesek azt hozzám lemásolás végett pár napra beküldeni, ugyanerre kérvén azokat is, kiknek birtokukban Biharvármegye 1848—49-iki történelmére vonatkozó valamely okmány van. Lemásoltatásuk után én azokat köszönetem mellett röktön visszaküldendém, a másolatokat pedig a »Hazánk« című szakfolyóiratban öszszegyűjtöttek közé teendém.

S arra is fölkérem szabadságharcunk azon kortanuit, kik emlékeiből hozzá járulhatnak a munkámban észlelt hézagok kipótlásukra, s az abban fennmaradt homályok eloszlatásukra, szíveskedjenek élményüknek legalább ezen részét szintén öszszegyűjtöttek leendő közlés céljából velem közölni, vagy valamelyik helybeli lapban közrebocsájtani. Ez anynyival inkább sürgős, mert már is kevesen élnek ama nagy napok szereplőik közül, ezek is lassanként kidőlnek, s a sir hantjaival velök együtt befödi örökre a történelemnek egyes, talán pótolhatlanul becses adatait is.

Ezen uton talán öszszegyűjthető lenne ismét azon kincs, melytől történelmünk a fölsorolt végzéseknek vármegyénk jegyzőkönyvéből lett kitöröltetésök által megfosztatott, s mindenesetre oly adatokkal gazdagodnék Biharvármegyének 1848—49-iki történelme, melyekhez a kutató kéz nehezen vagy soha nem juthat.

Éppen ezért nem csak szíveség az, a mi kérelmem tárgyát képezi, hanem hazafiui kötelesség is.

Igy aztán ezen korszaknak későbbi történelemírója szerencsésebb leend mint én, az az adatok teljességével rendelkezhetend, míg én csakis uttörő munkát végezhettem.

Nem azért hozom ezt föl, mintha ki akarnék térni a kritika elől, hanem csupán azért, hogy munkám elbírálásánál legyenek szívesek figyelembe venni ezen körülményt az illetékes bírálók. S nem elnézést kérek ezen körülmény figyelembe vételének kérelme által gyakorolni, hanem a helyzet méltatását.

A mit én kérek, az az igazságos kritika, legyen az bár akár mily szigorú.

Irtam N.-Váradon, az 1885-ik évi pünköstit ünnepén.

Hegyesi Márton.

TARTALOM.

Előszó	Lap. 5
------------------	-----------

Biharvármegye 1848—49-ben.

<i>I. Fejezet.</i> A mártiusi események hatása s az átalakulás	9
<i>II. Fejezet.</i> Beöthy Ödön	24
<i>III. Fejezet.</i> Biharvármegye tisztí kara s a mai N.-Várad tisztviselői s elöljárói	43
<i>IV. Fejezet.</i> A képviselők megválasztásuk az első nemzetgyűlésre	56
<i>V. Fejezet.</i> Nemzetiségi mozgalmak s a röktönítelő bíróságok	61
<i>VI. Fejezet.</i> Az első honvédek, a 37-ik gyalogsorezred 3-ik zászlóalj, s az első nemzetőrök	67
<i>VII. Fejezet.</i> A második bihari nemzetőrségi és a 27-ik honvédszászlóalj, s a bihari lovas nemzetőrök	93
<i>VIII. Fejezet.</i> Biharvármegye legnehezebb napjai a szabadságharc alatt, az 55-ik zászlóalj s az utolsó kényszer-nemzetőrség	101
<i>IX. Fejezet.</i> Hadi szertárak s katonai intézetek Biharvármegyében s különösen Nagy-Váradon	120
<i>X. Fejezet.</i> A vésztörvényszékek s a felsőbb bíróságok 1849-ben	130
<i>XI. Fejezet.</i> További honvédelmi intézkedések. A szabad csapatok s az önkéntes őrhad	144
<i>XII. Fejezet.</i> A függetlenségi nyilatkozat, s annak hatása Biharvármegyében	157
<i>XIII. Fejezet.</i> Az itthon maradtak s a társadalmi élet	170
<i>XIV. Fejezet.</i> Adományozások a haza oltárára Biharvármegyéből. A pénzügyi állapotok	191
<i>XV. Fejezet.</i> Az utolsó napok s a bukás	211
<i>XVI. Fejezet.</i> A bukás után. A besoroztatások s elítéltetések. A menekültek	229

Okmánytár Biharvármegye 1848—49-iki történelméhez.

<i>I. A helytartó tanácsnak az 1848 évi mártius 17-iki leirata Biharvármegye II-od alispánjához Sántha Györgyhöz, a közbátorság és rend fenntartása tárgyában</i>	249
<i>II. Tisza Lajos főispáni helytartónak az 1848. évi mártius 18-iki levele Biharvármegye II-od alispánjához Sántha Györgyhöz, eltávoztása tárgyában</i>	250
<i>III. A n.-várad 1848. évi mártius 20-iki népgyűlés kiáltványa a polgársághoz</i>	251
<i>IV. A helytartó tanácsnak az 1848. évi mártius 21-iki leirata Biharvármegye II-od alispánjához Sántha Györgyhöz, annak a mártius 9—11-iki</i>	

	Lap.
közgyűlésen tanusított magatartása helytelenítése tárgyában; s ennek a leirat hátlapjára a helytelenítésre vonatkozólag irt észrevételei	253
V. Beöthy Ödönnek az 1848. évi mártius 22-iki kiáltványa N-Várad polgáraihoz, a márt. 21-iki ünnepélyről s a rend fenntartásáról . . .	255
VI. Sántha Györgynek, Biharvármegye II-od alispánjának szózata Biharvármegye népéhez, (kelet nélkül,) a rend fenntartása iránt . . .	255
VII. Batthyány Lajos grófnak az 1848. évi mártius 22-iki körirata Biharvármegye első alispánjához, a köznyugalom fenntartása tárgyában	256
VIII. Szemere Bertalannak az 1848. évi ápril 16-iki rendelete a főispáni helytartók hivatalaiktól fölfüggesztésök s a főispáni fizetések iránt	259
IX. Szemere Bertalannak az 1848. évi ápril 23-iki rendelete a kapcsolt részek visszacsatolásuk iránt	259
X. Miskolczy Károly sárréti járási főszolgabírónak az 1848. évi ápril 26-ról kelt körlevele sárréti polgártársaihoz, a közrend fenntartása érdekében	260
XI. Gróf Batthyány Lajosnak és Baldacci ezredesnek az 1848. évi május 16-iki fölhívásuk az első 10 honvédszászlóalj (10.000 főnyi rendes nemzetőrsereg) föllállítása tárgyában	263
XII. Mészáros Lázárnak az 1848. évi június 10-iki leirata N-Várad város tanácsához, a nemzetőrsereg kiállítása iránt	264
XIII. István nádornak az 1848. évi június 12-ki rendelete Biharvármegye egyeteméhez, a röktönítelő bíróság föllállítása iránt	265
XIV. Ercsey Zsigmond képviselővé választása jegyzőkönyve az 1848. évi június 26-áról	266
XV. Mészáros Lázárnak az 1848. évi július 4-iki leirata Biharvármegyéhez, a nemzetőrsereg Belényesbe összpontosítása s Vinga felé indítása iránt	268
XVI. Szombathelyi Antalnak, Békésvármegye első alispánjának az 1848. évi július 8-iki átírtára Biharvármegye alispánjaihoz, a békési nemzetőrség kiindításának tudtul adása tárgyában	268
XVII. Mészáros Lázárnak az 1848. évi július 25-iki rendelete a nemzetőrség kiindításának módzatai iránt	269
XVIII. Vukovits Sebőnek az 1848. évi augusztus 5-iki megkeresvénye a biharvármegyei nemzetőrség parancsnokához, a nemzetőrsereg gyors kiindítása iránt	270
XIX. Mészáros Lázárnak az 1848. évi augusztus 7-iki rendelete Biharvármegye közönségéhez, a nemzetőrség mielőbbi kiindítása iránt . .	271
XX. Riczkó Károlynak az 1848. évi augusztus 19-én kelt jelentése Biharvármegye választmányához, az őrsereg kiindulásáról	272
XXI. Vukovics Sebőnek az 1848. évi augusztus 22-ki köszönő levele Biharvármegye közönségéhez, a nemzetőrség kirendelése folytán . .	273
XXII. Kiss Ernőnek az 1848. évi augusztus 22-iki levele Biharvármegye bizottmányához, a lovas nemzetőrség s egy új gyalog zászlóalj kiindítása iránt	273
XXIII. Beöthy Ödön teljhatalmu kormánybiztossá kineveztetése az Alvidékre, az 1848. évi augusztus 26-án	274
XXIV. Batthyány Lajos grófnak az 1848. évi szeptember 14-ki leirata Biharvármegye főispánjához, Beöthy Ödönhöz, újabb toborzás iránt .	275

XXV. Haller Sándor grófnak az 1848. évi szeptember 16-án kelt nádori fölhatalmaztatása a bihari nemzetőrsereg egy részének mozgósítására	276
XXVI. Hodossy Miklós kormánybiztossá kineveztetése Biharvármegye területére nézve, az 1848. évi szeptember 19-én	276
XXVII. Gencsy Pál jelentése az 1848. évi october 11-ről Biharvármegye honvédelmi választmányához, a lovas nemzetőrség octóber 2—11-ig terjedő működéséről	277
XXVIII. Riczko Károly jelentése az 1848. évi october 12-éről Biharvármegye bizottmányához, a zsigmondfalvai csatáról	279
XXIX. Marzsó Imre jelentése Biharvármegye bizottmányához, az 1848. évi october 20-ról, a bihari gyalog nemzetőrség 2-ik zászlóaljának october 13—20-ig terjedő működéséről	280
XXX. Kiss Ernő jelentése a hadügyministeriumhoz, az 1848. évi october 22-ikéről, a bihari első gyalog nemzetőrségi zászlóalj működéséről	282
XXXI. Marzsó Imre jelentése Biharvármegye bizottmányához, az 1848. évi november 5-ről, a bihari nemzetőrség 2-ik zászlóaljának oct. 20-tól november 4-ig terjedő működéséről s helyzetéről	283
XXXII. Vay Miklós bárónak az 1848. évi november 7-én érkezett fölhívása Hodossy Miklóshoz, segélyküldés tárgyában	285
XXXIII. A honvédelmi bizottmánynak az 1848. évi november 11-iki leirata Biharvárm. közönségéhez, a népfölkelés elrendelésének helyeslése iránt	285
XXXIV. Hadik Gusztáv grófnak az 1848. évi november 19-iki elismerő nyilatkozata a bihari lovas őrsereghez	286
XXXV. Vetter tábornoknak az 1848. évi november 20-iki elismerő nyilatkozata a bihari lovas nemzetőrség zászlóaljához	287
XXXVI. Hodossy Miklós kineveztetése teljhatalmu kormánybiztossá az 1848. évi november 20-án	287
XXXVII. Hodossy Miklós 1848. évi november 29-iki rendelete Nagy-Várad város előljáróihoz, az ott lézengő fegyverképes menekültek kiutasításnk iránt	288
XXXVIII. Hodossy Miklós levele az 1848. évi november 29-ikéről Sántha Györgyhöz, az erdélyi hadsereg élelmezése tárgyában	289
XXXIX. Hodossy Miklós levele az 1848. évi december 2-áról Sántha Györgyhöz, az erdélyi hadsereg ellátásáról	291
XL. Hodossy Miklós levele az 1848. évi december 4-éről Sántha Györgyhöz, Baldacci báró elfogatása iránt	292
XLI. Hodossy Miklós levele az 1848. évi december 5-ről Sántha Györgyhöz, a volt erdélyi határszélen levő bihari nemzetőrség ellátásáról s élelmezéséről	292
XLII. Hodossy Miklós levele az 1848. évi december 5-ről Sántha Györgyhöz, az előbbi levél szerint küldött 12,000 p. frt. mikénti fölhasználása iránt	293
XLIII. Thurzó János levele az 1848. évi december 5-ről Sántha Györgyhöz, Bem tábornok megérkezése s mikénti tovább utazása tárgyában .	294
XLIV. Bemnek az 1848. évi december 6-án N.-Váradról keltezett rendelete a felső erdélyi hadsereg élelmezése tárgyában	295
XLV. Hodossy Miklós levele az 1848. évi december 6-ikáról Sántha Györgyhöz, Bem elutazásának más napra halasztása tárgyában .	296

	Lap.
XLVI. Hodossy Miklós levele az 1848. évi december 6-ikáról Sántha Györgyhöz, az erdélyi hadsereg ellátása tárgyában	297
XLVII. Vay Miklós báró levele az 1848. évi dec. 6-áról Hodossy Miklós-hoz, az erdélyi sergek díjazásuk s élelmezésük tárgyában	297
XLVIII. Hodossy Miklós levele az 1848. évi dec. 6-áról Sántha Györgyhöz, a királyhágói erősítési munkálatok iránt	293
XLIX. Schmidt György százados mérnök jelentése az 1848. évi december 8-ikáról Sántha Györgyhöz, a királyhágói erősítési munkálatok iránt	299
L. Hodossy Miklós levele az 1848. évi december 13-áról Sántha Györgyhöz, a felső erdélyi hadsereg élelmezése tárgyában	300
LI. Hodossy Miklós levele az 1848. évi december 13-áról Sántha Györgyhöz, a táborba küldött Tar Imre megbízatása tárgyában	302
LII. Beöthy Ödön teljhatalmu kormánybiztossá kineveztetése a volt Erdélyre s a szomszédvármegyékre nézve, az 1848. évi dec. 19-én	303
LIII. Hodossy Miklós levele az 1848. évi december 19-ről Sántha Györgyhöz, a honvédek s löszerek küldésük iránt	304
LIV. Hodossy Miklós levele az 1848. évi december 20-ról Sántha Györgyhöz, Riczko visszavonulására vonatkozólag	304
LV. Reviczky László fölhívása az 1848. évi december 30-ikáról, a gyalog-vadász csapat alakítására vonatkozólag	305
LVI. Csány László rendelete az 1849. évi jan. 7-ikéről N.-Várad városához, a lőszer, ágyuk s fűszerelési tárgyak odaszállításukra vonatkozólag	306
LVII. A honvédelmi bizottmány rendelete az 1849. évi január 11-éről Biharvármegyéhez, a népfölkelés elrendelése iránt	307
LVIII. Mészáros Lázár leirata az 1849. évi január 27-ikéről az aldunai mozgó hadsereg főparancsnokságához, dr. Grosz Albert igazgató főorvosnak Beöthy Ödönhöz küldetése iránt	311
LIX. A honvédelmi bizottmány rendelete az 1849. évi január 26-ikáról Biharvármegyéhez, a Haller Sándor gróf nemzetőrségi zászlóaljának Ujvárosra rendelése iránt	312
LX. A honvédelmi bizottmány rendelete az 1849. évi február 9-ikéről Biharvármegyéhez, a Haller-féle nemzetőri zászlóaljnak a csucsai vonalra rendelése, a fuvarozás s a nemzetőrök fölváltásuk iránt	313
LXI. Az 1849. évi február 13-iki törvény »a rögtön ítélő hadi és polgári vegyes bíróságok, (az ugynevezett vésztörvényszékek), felállítására, szerkezete, eljárása s ítélete alá tartozó tettek meghatározása tárgyában«	315
LXII. A honvédelmi bizottmány leirata az 1849. évi február 16-ról Biharvármegyéhez, 2000 főnyi mozgó sereg föllállítása iránt	319
LXIII. Mészáros Lázár leirata az 1849. évi mártius 12-ről Biharvármegyéhez, a nemzetőrök szabadsapatok általi fölváltásuk helyeslése tárgyában	320
LXIV. Gencsy Pál jelentése az 1849. évi mártius 19-ikéről Biharvármegye bizottmányához, a másodizben kiindított lovas nemzetőrség eddigi működéséről	320
LXV. A honvédelmi bizottmány rendelete az 1849. évi mártius 21-ikéről Biharvármegyéhez, a szabadsapatok további élelmezésük tárgyában	326
LXVI. Mészáros Lázár leirata az 1849. évi mártius 28-ikáról Biharvármegyéhez, az önkéntes őrhad kiállítása tárgyában	327

	Lap.
LXVII. Szépszőgi Ferenc jelentése az 1849. évi ápril 1-éről Biharvármegye bizottmányához, a mozgósereg megalakulásáról s kiindulásáról	328
LXVIII. A honvédelmi bizottmánynak az 1849. évi ápril 14-én 5635. e. szám alatt kiadott rendelete a véstörvény alkalmazása iránt	330
LXIX. Drágos János levele az 1849. évi ápril 21-éről Sántha György kormánybiztoshoz, a Jancu Avram és Buteanu Jánossal folytatba tett alkudozásról	330
LXX. Az igazságügyministerium előterjesztése a képviselőházhoz az 1849. évi ápril 24-ikéről, a véstörvény magyarázata tárgyában	331
LXXI. Drágos János levele az 1849. évi ápril 25-ikéről Sántha György kormánybiztoshoz, a román nép főnökeivel megkezdett alkudozásairól	333
LXXII. Vukovics Sebőnek az 1849. évi május 7-én 1086/ig. sz. a. a véstörvénytörvénysek kerületezés alapján való rendezésük tárgyában kiadott rendelete, a május 26-án 1662/ig. sz. a. kibocsájtott rendeletben foglalt módosítások szerinti szövegezésben	334
LXXIII. Szépszőgi Ferenc jelentése az 1849. évi május elejéről, kelet nélkül, Biharvármegye bizottmányához, a bihari önkéntes őrhad zászlóaljának hadképtelenjeiről	336
LXXIV. Vukovics Sebőnek az országban föllállított roktönitélő vegyes bíróságokhoz az 1849. évi május 12-éről 1257. sz. a. intézett rendelete, a véstörvény alkalmazása tárgyában	336
LXXV. Szépszőgi Ferenc jelentése az 1849. évi május 25-ikéről Biharvármegye bizottmányához, a bihari önkéntes őrhad zászlóaljának létszamos kimutatásáról	337
LXXVI. Cserey ezredes levele az 1849. évi junius 5-éről Beöthy Ödönhöz, egy nemzetőrségi csapat készentartása tárgyában, s a vármegye bizottmányának arra hozott végzése	339
LXXVII. Kormányelnöki rendelet az 1849. évi julius 20-áról 395/el. i. sz. a. az ország különbözö helyein eddig létezett véstörvénytörvénysek beszüntetésök s egy központosított véstörvénytörvényseknek Pesten leendő föllállítása tárgyában	340
LXXVIII. Szemere Bertalan rendelete az 1849. évi augustus 4-ről Hodossy Miklóshoz az állami vagyonoknak Arad felé elszállitásuk tárgyában	341
LXXIX. Hodossy Miklós levele az 1849. évi augustus 4-ikéről Sántha Györgyhez, a tenkei körösi átjárat megtekintése s az álladalmi vagyonok Arad felé szállitásuk tárgyában	341
Zárszó	343

Sajtóhibák.*)

A	6. lapon alól a	6. sorban	Adolf	helyett	Sándor	olvasandó.
A 12.	„	a 4.	évesen	„	tévesen	„
A 13.	„ felül a 4.	és 5.	társaimtól	„	társaimtól	„
A 28.	„	a 4.	kö te	„	közte	„
Az 52.	„	a 15.	piskinél	„	Piskinél	„
A 61.	„	a 8.	elkiszasztották	„	kiszalasztották	„
A 62.	„ alól a 17.	„	épre	„	lépre	„
A 79.	„ felül a 4.	„	Kanóczy	„	Kazinczy	„
A 91.	„	a 6.	Passaukowsky	„	Passankowsky	„
A 91.	„ alól a 7.	„	Eudorfer	„	Endorfer	„
A 98.	„ felül a 10.	„	lefegyverzett	„	lefegyverzette	„
A 99.	„ alól a 18.	„	Sász	„	Szász	„
A 125.	„ felül a 4.	„	volt	„	volt,	„
A 128.	„	az 1.	korodához	„	körödához	„
A 151.	„	a 4.	s Déva	„	Déva	„
A 160.	„ alól a 17.	„	iránytadó	„	irányadó	„
A 160.	„	a 2.	L	„	I	„
A 171.	„	a 17.	816 819, 826 830,	„	816—819, 826—830,	„
A 181.	„	a 9.	30	„	31 ¹ / ₂	„
A 187.	„ felül a 12.	„	Maka	„	Makai	„
A 193.	„	a 17.	dozata.	„	zata	„
A 196.	„ alól a 4.	„	63.	„	64.	„
A 199.	„ felül a 15.	„	serey	„	Cserey	„
A 215.	„ alól a 2.	„	Hováth	„	Horváth	„
A 218.	„	a 3.	Örens	„	Oreus	„
A 221.	„	az 5.	feihatalmazó	„	felhatalmazó	„
A 225.	„ felül a 11.	„	nayjai	„	napjai	„
A 238.	„	a 20.	is, s itt volt bezárva ²)	„	is, s itt volt bezárva	„
A 240.	„ alól a 14.	„	fegyvert.	„	fegyvert. ²)	„
A 243.	„	a 3.	Véross	„	Véress	„
A 255.	„	a 16.	Batthányi	„	Batthyány	„
A 262.	„ felül az 1.	„	tisztviselőitek	„	tisztviselőitek	„
A 271.	„ alól a 12.	„	Biharmegye	„	Biharvármegye	„
A 272.	„	a 4.	Riczko Károly s. k.	„	Riczko Károly	„
A 280.	„ felül a 10.	„	XXXI.	„	XXIX.	„
A 284.	„ alól az 1.	„	Domida	„	Domján	„
A 294.	„ felül a 14.	„	Bém	„	Bem	„
A 295.	„	a 9.	Bém	„	Bem	„
A 296.	„	a 8.	Bém	„	Bem	„
A 297.	„	a 4.	Görgy	„	György	„
A 308.	„ alól az 1.	„	cserencsében	„	szerencsében	„
A 316.	„ felül a 10.	„	szállásali	„	szállásali	„
A 335.	„	a 9. és 10.	Tordamegyék	„	Tordamegyék	„
A 336.	„ alól a 12.	„	197/49	„	917/49	„

*) A sajtóhibák regisztrálásánál a lényegtelenebbekre, nevezetesen az írásjelek kihagyásukra vagy fölcserélésükre, a betűk fölfordítottan szedésükre, az összetett szavak szétválasztottan, vagy a nem összetett szavak nem szétválasztottan szedésükre, valamint az általam használt helyesírásba ütközőkre, nevezetesen a *c* helyett *cz*, *föl* helyett *fel*, *össze* helyett *össze*, *anynyi* helyett *annyi*, *közl* helyett *közzül* s a birtokragoknak helytelenül történt szedésükre nem terjeszkedtem ki s az *Okmánytár*-ban nem is terjeszkedhettem ki, mert a közlött okmányok helyesírásukat, az értelemszavaró tollhibáknak itt-ott lett kijavításuk kivételével, lehetőleg megtartottam. Szerző.

